سەفەری خەیاڵ

لە "کورسان"ـەوە هەتا کوردستان

پێشکەشە بە ژیلا فەرەجی

کە لە بەشی زۆری ئەو ڕێگا ئەستەمەدا

لەگەڵم بووە

تەیفوور بەتحایی

ISBN 978-85995-22-6

سەفەری خەیاڵ

لە "کورسان"ـەوە هەتا کوردستان

نووسەر: تەیفوور بەتحایی

چاپی یەکەم: بەهاری ٢٠١٣، سوئد

بڵاوکردنەوە: خانووی ئەدەبیات و هونەر گوتەنبێرگ

ناوەرۆک

وەڵامێک بۆ یەک نامە.......... ٧
کــورســان.......... ٩
باڵەوازە.......... ٣٣
خەبات.......... ٤٠
پەروەندەی بارمتەگرتن.......... ٥٩
زیندان.......... ٦٦
قەڵشێک لە دیواردا.......... ٨٤
شۆڕش.......... ٩١
کــوردستــان.......... ٩٧
شەڕی سێ مانگە.......... ١٠١
وەرچەرخان.......... ١١٤
پشوو.......... ١١٨
تێکچوونی هەلومەرج.......... ١٢٨
شەڕی هەتاهەتایی.......... ١٣٠
بوون و نەبوون.......... ١٣٧
شەڕ و ناسیاری.......... ١٤٠
یەکەم کەرتبوون لە حیزبی دێمۆکراتدا.......... ١٤٧
شەڕی ئێران و عێراق.......... ١٤٨
شەڕی نێوخۆ.......... ١٦٥
دەورانی داهێزان.......... ١٧٣
کۆتایی شەڕی ئێران و عێراق.......... ١٧٩
تێرۆرکردنی دوکتور قاسملو.......... ١٨٢
شەڕی کوەیت.......... ١٨٨
کارەساتی برلین.......... ١٩١

هەندەران...١٩٣
سۆڤیەت..٢٠١
هەرێمی کوردستان..٢١٤
داگیرکردنی عێراق...٢٢١
سەفەری کوردستانی باشوور...٢٢٨
چاوهەتەری کێشەی نەتەوایەتی..٢٤٥
بڵاوکراوەکانی ئەم قەڵەمە..٢٥٤

«کێشــەی ئەم دنیــا ئەوەیە کە پــڕە لە ناتەبــایی. جەنایەتکـار لە کورسـی دادوەری دانیشـتووە و قوربـانی لە زینـدانـدایە. درۆزن سـواری دەوڵەتە و راسـتی وەکـوو نەخۆشێک لە دواگەڕیدایە . زانستکاران زینـدانین و دز ئازادە . نەزان کورسیی مامۆستایی پێشکەش دەکرێ و زانـا پشـتگوێ دەخـرێ. تەنـبەڵ خـاوەن سـەرمایەیە و کرێکـار هیچـی نیـیە . کەمیـنە فەرمـان دەدا و زۆریـنە بەڕێوەی دەبا. ئەوەی زۆری هەیە، زیـاتر دەبـا و ئەوەی کەمی هەیە، بێ بەشە. خراپ خەڵات دەکرێ و چـاک جەزا دەدرێ.»

[مارکوس فەرماندەی جووڵانەوەی زاپاتیستی*]

*وەرگیراو لە کتێبی "ئاگر و کەلام" گلوریا مونیوز/ وەرگێڕان بهرام قدیمی/ بڵاوکروەی ربلدییا

وەڵامێک بۆ یەک نامە

ئێوارەیە و لە هاتوچووی نێو کۆڵان و شەقامەکان دێمەوە. ناویشم لێی ناوە پیاسە. بیرم لە نامەکەت دەکردەوە و ئەو وەڵامانەی کە دەبێ، یان نابێ، بیاندەمەوە. تۆ لە رابردوویەک دەگەڕێی منی تێدا ببینییەوە و رەنگە لەوێوە خۆت پێناسە بکەی. من کێم؟ بۆ لێرەم و لە شوێنێکی تر نیم. چ بووە کە ژیانی ئێمە وای لێ هاتووە و...

رازی پێشکەوتنی مرۆڤ هەر لەمەدایە. کە بەرەی لاو دەیەوێ خۆی بناسێتەوە و هۆی چۆنیەتیی ژیان تێبگا، بەڵام بەرەی ئێمە کەمتر لە بیری تێگەییشتنی هەلومەرجی ژیانی ئێوەدایە. رەنگە وا بیر بکاتەوە کە بە کەڵکی ئەو نەیێت. رەنگە ماندوو بێ یان لە تێنەگەییشتن بترسێ. بە داخەوە هەموو کاتێک هەر بەرەی روو بە رۆژئاوای ژیانە کە کۆمەڵی بە دەستەوەیە و لە کورسیی دەسەڵات دانیشتووە و بە ئاسانی مەیدان چۆڵ ناکا. بەرەیەک کە لە رابردوودا دەژی.

ئەو کاتەی کە هەنگاوەکان قورس دەبن، لەگەڵ هەر هەنگاوێکدا خەیاڵیک دەتبات و بیرەوەرییەک بزەیەکت بەسەر لێوەوە دەنەخشێنێ، یان ئەگەر تاڵە نێوچاوانت گرژ دەکات. خۆتی لەگەڵ خۆت، تەنیا، نە خەیاڵەکان و نە هەنگاوەکان، نە کوچە و کۆڵان و شەقامەکان، تەنانەت نە ئەو کورسییە تاک کەوتووەی بەر چایخانەش، هیچیان تەنیاییەکەت ناشکێنن. جار ژانێک دڵت دەگووشێ، جار کزەیەک بە جەرگتدا دێ، ژانی زانین و نەگوتن، دەردی نەزانین و کرداری نابەجێ، ئەو گوتانەی کە نەدەبوو گوترابان و ئەو کردارانەی کە دەبوو و هەل نەبوو بکرێن، هەلی لە دەست چوو، نەمانی مەودا، ئەمانەن هەنگاوەکان قورس دەکەن، ئاوا بوونی خۆرتاوت لێ تاڵ دەکەن و ئەتۆش نازانی لەگەڵ شەو چ بکەی. شەوێکی چڵکن کە کۆتایی نایێ.

نا، نامەوێ بیرەوەری بگێرمەوە. بیرەوەرییەکان تەنیا ئەو بەشەیان بە کار دێن کە ئاکامی رووداوەکانن. ئاخۆ رووداوێک یان بەسەرهاتێک چ گۆڕانێکی بە بیر و

بۆچوونی مندا هێناوە و بۆ ئەمرۆی تۆ کەڵکی چییە. قسە هەزارە یەکی بەکارە. گرنگ ئەوەیە کە هەر چێکمان پێ دروست بوو تا ئەو جێگا کە توانامان هەبوو شانمان بە بەریەوە دا. ئەوەی کە نەمانتوانی لێبوردنخوازیی پێی ناوێ، چونکە خۆمان یەکەم قوربانییەکەی بووین.

کورسان

ئێمەی کورد لە پڕکێشەترین بەشی دنیادا دەژین. ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست. لە ڕاستیدا نێوەڕاستی دنیایە، چونکە لەسەر گەنجێک هەڵکەوتووە کە دووسەد ساڵە مرۆڤ سەرمایەی لەسەر داناوە. «نەوت». هەموو ئەو تەکنۆلۆژییە کە ئەوڕۆ مرۆڤ، بڵێین خاوەن تەکنۆلۆژییەکان، شانازیی پێوە دەکەن بە نەوت هەڵدەسووڕێ. زیاتر لە حەفتا لەسەدی کەلوپەلی ژیانی ئەورۆیی لە نەوت پێک دەهێنرێ. نەوت وەکوو خوێنە لە دەمارەکانی جەستەی دنیادا. بێ هۆ نییە شەڕی لەسەر دەکرێ. وڵاتە پیشەییەکان کە بەشێکی زۆریان بۆ خۆیان نەوتیان نییە، ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ (بە هۆی دەوڵەتە ملکەچەکانیان لە وڵاتە نەوتییەکاندا) نەوتەکەیان بردووە و دەیبەن. نەوت کارخانەکان دەگێڕێ، کارخانە بەرهەم دەدا و بەرهەمەکە دەبێ بفرۆشرێ! بە کێ؟ بەوەی کە پارەی هەیە. ئەویش وڵاتە نەوتییەکانن. یانێ ئەو بڕە پارەیەش کە بەشی وڵاتە خاوەن چاڵە نەوتییەکانە، بەشێوەی جۆربەجۆر دەگەڕێتەوە گیرفانی خاوەن سەرمایەکان. لە فرۆشتنی چەک و فڕۆکەوە هەتا شیری منداڵ و کەلوپەلی نێو ماڵ. بەشێکیشی دیکتاتۆرەکان

دەیدزن و لە بانکەکانی کڕیارەکانی نەوتدا دایدەنێن، هەرکاتیش گەییشتنە قەیران پارەکە بە بیانووی دزیەتەنی بوونەوە زەوت دەکرێ و بۆیان دەخۆن.

پێشبینی دەکرێ کە ئەم سەرچاوە پڕبایەخە لە سیساڵی سەرەتای سەدەی ٢١دا لە کەمی بدا. هەر ئێستا بەرهەمی چاڵەکانی باکووری ئۆروپا و ناوەندی ئەمریکا بە ڕادەیەکی بەرچاو کەمی کردووە. ئەوەی دەمێنێ خەزێنە نەوتییەکانی رۆژهەڵاتی نێوەڕاستە. بۆیە وڵاتە پیشەییەکان هەر لە کۆتاییەکانی سەدەی بیستەمەوە ستراتژییەکی پڕکێشەیان بۆ راگرتنی دەسەڵاتی خۆیان بەسەر ناوچە نەوتییەکاندا دارشتووە. شەڕی باڵکان کە بە رواڵەت کەس نەیزانی بۆ هەڵگیرسا، لەبەر ئەوە بوو کە هێزەکانی ناتۆ بە بیانووی ئارامکردنەوەی ناوچەکە، داگیری بکەن و ئەو دەمارانە بپارێزن کە نەوت وگاز لە ئازەربایجان و ئەرمەنستانەوە بە مەدیتەرانە دەگەیەنن. بە سەدان هێڵی بۆڕی بەو وڵاتانەدا داکێشراوە کە دەبێ ئەمنییەتیان دابین بکرێ. عێراق دەبوا داگیر بکرێ کە دیکتاتۆرەکانی دیکەی دەستکردی خۆیان نەوێرن لە بازنەیان دەربچن و سەربزێوی بکەن. ئێران دەبێ یان بە چۆکدا بێ و ئەمنییەتی چاڵە نەوتەکان بداتە دەستی ئەوان، یان ئەوەی پێ دەکەن کە ئێستا خەریکن بیکەن. قەزافی بە هیچ قەسەم و بەڵێنێک نەیتوانی ئۆروپا رازی بکا، کە نەوتەکەش بەرن و لێی گەڕێن. کێشەی ئەوان ئەوە نییە کە لە رۆژێکدا چەند کەس لە دار دەدرێ، یان مافی ژنان و منداڵان دەخورێ، بەڵکوو کێشە، کێشەی خەزێنە نەوتییەکانە. دەبێ دەستەبەر بکرێ کە پێش بە بڕدنی ناگیرێ.

ئێمە لەو وڵاتانەدا دەژیاین کە هەم خاوەن نەوت و گازن و هەم بازاڕێکی گەورەی بەکارهێنان، لەگەڵ دیکتاتۆرانی بێوێنەدا. پارەویەکی هەرە چەور بۆ خاوەن سەرمایە و هێزەکان. لەم وڵاتانەدا کێشەی کۆمەڵایەتی و دێمۆکراسی و مافی نەتەوایەتی و شتی لەم بابەتانە، بە سانایی نارِوا. برێ جار وەکوو گاڵتەیە. هەموو جارێک دەگوترێ مێژووی خوێناویی ئێمە. دەشکرێ بگوترێ مێژووی نەوتاویی ئێمە. ئەگەر ئەوە نەبا، رەنگە ئەو خوێنڕژانە پێویست نەبووبا. هەروا کە لە زۆر وڵاتاندا بە بێ خوێنڕشتن، یان بە کێشەی کەمتر چارەسەر بووە، بەڵام کێشەی ئێمە هەر ماوە و پێم وایە دۆخەکە بە هاسانی و بە وتوویژ و پیاوچاکی و مەسڵەتکردن، ناگۆڕدرێ. بۆیە ئینسانەکانی من خەم دایگرتوون. خەمێکی

خەونشکێن، خەونی خەبات، خەونی خاوێنکردنەوەی ئەم وێرانەیە، خەونی ئاخر تەقینەوە، خەونی کۆتایی خەمەکان.

نامەوێ بە بیرەوەری و دیمەنی منداڵی و لاوەتی، تاڵ یان شیرین، ماندووت بکەم، تەنیا باسی هەلومەرجی رۆژگارێک دەکەم کە بە جێمان هێشتووە.

ئێمە خەڵکی «سنە»ین. شارێک کە لە رۆژئاوای «ئێران»دایە. لە زاراوەی ئەردەڵانیدا بە کوردستان دەگوترێ کورسان. ئەمە بووەتە نێوی تایبەت بۆ سنە. خەڵکی سنە ناڵین سنە یان سنندج، بەڵکوو دەڵێن کورسان. ئەم شارە لە کاتی "سوڵتان سەنجەرەوە" نێوی نراوە کوردستان و تەنیا شارێکی کوردستانە کە ئەم ناوەی هەبووە و ئێستاش وەکوو رابردوو ناوەندی ئۆستان (پارێزگا)ی کوردستانی رۆژهەڵاتە.

لەم دە ساڵەی دواییدا (تا ئەو جێگا من بزانم) چەند کتێب سەبارەت بە سنە نووسراون. «آینە سنندج» بە فارسی. «شارەکەم سنە» بە شێعری کوردی. شاعران سنندج، معلمان سنندج و... بەڵام هیچیان و هەمووشیان پێکەوە وێنەیەکی تەواویان لە هەلومەرجی ژیانی رابردووی خەڵکی ئەو شارە نەداوە. تێدەگەم کاتێک دەمانەوێ باسی شتێک بکەین کە خۆشمان دەوێ، کەم و کووڕییەکانی نابینین یان نایخەینە بەرچاو، با ناحەزەکانمان پێی شاد نەبن. ئەمە هەر ئەوەندە کە باشە، خراپیشە. چونکە شاردنەوەی بەشێک لە راستییەکانە.
نامەوێ رەخنە لەوکتێبانە بگرم، یان تەنانەت بیانخەمە بەر باس، ناشمەوێ باسی ئەو شتانە بکەم کە ئەوان باسیان کردووە. کە هەموو لە جێگای خۆیاندایە و بۆ خوێنەر بە کەڵکن. بەڵکوو دەمەوێ لە روانگەیەکی دیکەشەوە بڕوانم بە شارەکەمدا و زیاتر باسی ئەو شتانە بکەم کە ئەوان - بە هەر هۆیەک بووبێ- خۆیان لێی نەداوە. هەڵسەنگاندنی چاک و خراپەشی بۆ تۆ بهێڵمەوە. هیواشم ئەوە نییە کە ئەم نووسینە ئەو دیمەنە تەواو بکا کە گوتم بە ناتەواوی ماوەتەوە.

نامەکەت رێکەوتی رۆژی لە دایکبوونی منی پێوەیە. (٨ ی مارس- ١٧ی رەشەمە) رۆژی ژن، رۆژی رێزگرتن لە تۆ. رۆژی خەبات دژی پیاوسالاری لەم

دنیا پیاوانەیەدا کە ئێمە پێکمان هێناوە. هەرچۆنێک بێت ڕۆژێکە لە زستان. با چیرۆکی کورسان لە زستانەوە دەست پێ بکەم.

شار لە ژێر بەفردا نوقم دەبوو. شار لە دۆڵی نێوان دوو کێوی ئاویەر و کوچکەرەشدا جێ گرتووە، بۆیە بەفر جاروبار کوچە و کۆڵانە تەسک و خواروخێچەکانی تا سەربانی ماڵەکان دەتەپاند و سەرمایەکی وشکیش دەیڕچاند. خانووی دوونهۆم زۆر کەم بوون، دوو سێ خانووی سێنهۆمیش هەبوو. خەڵک قورسییان هەبوو. مەنگەڵێک ئاگری زوخاڵیان لە ژێر قورسییەک دادەنا و لێفەیەکی قورسیان پێیدا دەدا و هەر کەسە لە پاچکەیەکەوە دەخزانە ژێریەوە. سۆبە لەبەر گرانیی نەوت بۆ هەژاران دەستی نەدەدا، لە خوێندنگەکان نەبێ سۆبە نەبوو. نازانم ئەگەر ماڵە دەوڵەمەندەکان لە میوانخانەکانیاندا هەیانبووبێ. هەموو سنە دە ماڵە دەوڵەمەند (کە پێی بگوترێ دەوڵەمەند)ی نەبوو. ماڵی ئاسەفەدیوان و وەکیل و مشیردیوان و خەسراوا و موعتەمەو و چەندی لەوان خوارتر. ئەوانەش بە نێوەکانیاندا دیارە دەست و پێی حوکوومەتی قاجار ببوون و موڵکدار و دەرەبەگ ببوون و خەڵک زۆر کەم دیانیان دیت. مەگەر ئیمام جومعە و موشتەهێدی و موفتی و کەسانی لەم بابەتە کە بۆ جەژن و پڵاوخواردن بانگ دەکران. ئەویش ڕەنگە بۆ ئەوە بووبێ کە لای خەڵک باسی چاکەیان بکەن.

هەر کە دەگەیشتە ناوەڕاستی پاییز خەڵک دڵنیگەرانی پەیداکردنی ڕەژوو (زوخاڵ) دەبوون کە زستان منداڵەکانیان لەسەرما هەڵنەلەرزن. زۆر جار دیتوومە ئاوی سەر قورسی کە بۆ خواردنەوە دانرابوو، بەستوویەتی. خۆ لە ژێر قورسی دەرێنان و هەستان و بە ئاوی سەرد سەروچاو شوشتن و بە نێو بەفردا چوونە مەکتەب دڵەکوتەی خەونی منداڵیمان بوو. گەرچی ئێمە بە تۆپەڵەشەڕی نێو کۆڵان خۆمان گەرم دەکردەوە. بەڵام سینگ‌ئێشە و کۆکەڕەشە ئەو ناخۆشییانە بوون کە لە بیر ناچنەوە. فلقەی نێوپێڵاوی دڕاویش هێشتا لە گوێمدایە.

نەوروز دەهات، تایبەتی سنە لە نەورۆزدا ئەوە بوو کە شەوی نەورۆز هەموو ماڵێک لەسەربانان ئاگریان دەکردەوە. پووشی ئاگرەکە پێشتر دەهێنرا و لە سەربان کۆ دەکرایەوە. کەسانی فەقیریش هەبوون کە کۆڵەپووشیان بە کۆڵەوە دەگرت و بە گەڕەکدا دەگەڕان و هاواریان دەکرد، "پوش بۆ ئاگری شەو نەورۆز" و لەو

ڕێگاوە پارەیەکیان دەست دەکەوت. شەوی نەورۆز، ئەگەر لە دەرەوەی شارەوە بتڕوانیبا، وات دەزانی شار ئاگری گرتووە، یان شەڕ هەڵگیرساوە. چونکە تەقە و هەراش زۆر بوو.

جێژنی هاتنی بەهار و گەرمیی هەوا بوو. خەڵکی فەقیر جەژنیان دەگرت کە خەرجی زوخاڵکڕینیان لە کۆڵ دەبێتەوە و زکی خۆیان بە گیای بەهار تێر دەکرد، کە ژنان دەچوون لە داوێنی کێو و تەپکەکانی دەور شارەوە دەیان هێناوە. منداڵان هەر چۆنێک بوایە دوو هێلکەی سووریان دەست دەکەوت کە بچنە کۆڵان و هێلکەشکانێیان پێ بکەن. گەورەکانیش ئەم ماڵ و ئەو ماڵیان دەکرد و خۆیان بە نان و شیرینیی جەژن تێر دەکرد.

دەڵێن ساڵی تازە و جلی تازە، بۆ ئێمە وا نەبوو. جل هەر ئەوە بوو کە لە سەرەتای پاییزدا دەکڕدرا یان بە درون دەدرا، یان دایکمان دەیدروو، یان بە خۆڕایی لە مەکتەب (لە ڕێگای گەلاڵەی ئەسل چواری ئەمریکاوە)* بە هەژاران دەدرا. هەتا ساڵێکی دیکەش هیچ لە گۆڕێدا نەدەبوو. تاکە تاکەیەک ئەگەر جلکڕینەکەیان خستبایە نەورۆز، یان نەورۆزیش دەستێکی تازەیان هەبا، ئەوە دەکەوتنە بەر تانە و تەشەری هەواڵانی شڕە لەبەر و پەلاری ژیگول و منداڵە لوسیان پێدا دەدرا. یەکێک لە منداڵە هاوگەڕەکەکانی ئێمە بە جلە تازەکانییەوە خۆی لە قور و چڵپاودا تلاندەوە هەتا بەر تانە و تەشەر نەکەوێ.

بەهار بۆ ئێمە وەرزی قوڕ و چڵپاو شێلانی نێو کوچەکان بوو. کەوشەکان ژێریان کون دەبوو، پێمان لە چڵپاوی نێو کەوشەکاندا پیرۆک دەبووەوە. هەموو سنە، چوار خیابانەکەی نەبێ، یەک کۆڵانی ئەسفاڵتە(قیرتاو)ی نەبوو. هێندێک لە کوچەکان کە ماڵی دەوڵەمەندانی لێ بوو، بەردفەرش کرابوون، بەڵام بەردفەرشەکانیش وا نەبوون کە پێشی قوڕاو بگرن.

بەم کۆڵەوارییە، زۆربەمان بە زکی برسی دەگەیشتینە مەکتەب کە ڕێگاکەی دوور بوو. ماڵی ئێمە هەتا مەکتەب نیوسەعات ڕێ بوو. (دیارە بە پێی ئێمەی منداڵ) لە حەوشی مەکتەب دەبوا بە ڕێز ڕاوەستین هەتا نازم بێت چاو لە

---

* (ئەسڵ چوار بەشیک لە گەلاڵەی مارشال بوو کە لە کاتی سەرۆک کۆماری ترۆمەن دا ١٩٤٨/ ١٩٥٢ بە ڕێوە دەچوو. ئەم گەلاڵەیە بۆ یارمەتیدان بەو وڵاتانە بوو کە لە شەڕی دووهەمدا زیانیان لێ کەوتبوو. زۆرترین یارمەتی ئۆروپاییەکان وەریان گرت.

پشتدەستمان بکا، ئاخۆ چڵکنە یان نە. زۆر کەس هەتا ئەو دەگەییشت بە تف و هەڵسوان بە پشت کۆتەکەیاندا، هێندێ خاوێنیان دەکردەوە، دەنا شەلاخی نازم سەر و گوێلاکیانی دادەگرت. لێدان هەر ئەوەندە نەبوو. لە کۆڵان کایەت کردبوو، لە لایەن جاسووسەکانی مودیرەوە راپۆرت دەدرا و لێدانت دەخوارد. شەو نەوت نەبووە بیکەنە چرا لامپاکەوە، بۆیە وانەکانت نەنووسیوەتەوە، لێدانت دەخوارد. درەنگ گەییشتبای لێدانت دەخوارد. بەگشتی تەنیا شێوەی پەروەردە، لێدان بوو، جار جاریش دەرکردن. دەرکردنیش بە مانای ئەوە بوو دەچووی دەبوویە شاگردی دوکانێک یان بەردەستی وەستاکارێک، ئەوجا ئەو بوو کە بە هەر بیانوویەک لێی دەدای. کە دەگەییشتییە ماڵەوە نۆبەی باب یا دایک بوو کە بتکوتێ. لەسەر چی؟ بیانوویەک هەر پەیدا دەبوو. جا بە تەمای منداڵی ئاوەها ببێ بە پرۆفسۆر؟

فارسینەزانین بیانوویەکی دیکە بوو بۆ لێدان. ساڵی یەکی سەرەتایی بە کوردی قسەمان دەکرد و بە فارسی دەمانخوێند. هەر هەڵەیەک دەبووە هۆی ئەوە مامۆستا قەڵەم لەنێو پەنجەمان دابنێ و بیگوشێ هەتا فرمێسکمان شۆر بێتەوە و بە هەر زمانێک بووە بگرین. یان چێوخەتی لە سەرمان دەکوتا. لە ساڵی دوودا، ئیتر دەبوا بە فارسی قسە بکەین و کوردی قەدەغە بوو. مامۆستا کە بۆ خۆی فارسییەکی تەواوی نەدەزانی، زۆری لە ئێمە دەکرد دروست قسە بکەین. مەکتەب بۆ ئێمە گێرەوکێشە بوو لەگەڵ زمانێکی تردا، دەبوو بەو زیندانەی کە هەموو کاتێک دەمانەویست لێی هەڵێین. ئەم بگرە و بەردە زۆر جار دەبووە هۆی ئەوە کە منداڵان چەند ساڵ دەر نەچن و خوێندن بە جێ بهێڵن. دەرنەچوون شادی لەگەڵ بوو، ساڵی دواتر دەبووین بە گەورەی پۆلەکە.

لە ساڵەکانی دەیەی سیدا (١٩٥٠- ١٩٦٠) دوای سەرکوتکردنی جووڵانەوە سیاسییەکان، (دوایە باسی دەکەم) بەزمێکیان بۆ منداڵە مەدرەسەیی هێنایە پێشێ. منداڵی مەدرەسە دەبوا یان ببێ بە پێشاهەنگ یان ببێ بە شیروخورشید. پێشاهەنگی رێکخراوێک بوو کە شا پێکی هێنابوو. وێنەیەکی خۆی بە جلی پێشاهەنگییەوە لە مەکتەب هەڵاوەسرابوو. ئەمانە بە ناو فێری ئەوە دەبوون کە یارمەتی خەڵک بدەن. بەڵام لە راستیدا فێرکردنی شاپەرستی بوو.

سازمانی شیروخورشید (نێوی رێکخراوی تەندروستیی ئێران بوو کە خۆشکی شا بەرپرسی بوو.) دەبوا هەموو منداڵە مەدرەسەیی (جگە لە پێشاهەنگەکان) ببن بە

ئەندامی و ساڵێک پێنج تمەن بدەن. پوولێکیان دەدانێ کە نیشانی شیروخورشیدی پێوە بوو. دەبوا پانتۆڵێکی کەسک و کراسێکی سپی بکرِن و هەرکات جێژنێک دەبوو یان یەکێک لە سەرکردەکانی حوکوومەت دەهاتنە سەردان، لەبەری بکەن و بەم جلە یەکرِەنگەوە لەسەر رێگای راوەستن و چەپڵەی بۆ لێدەن. ئەمانە بەرجەوەند و ئامانجی گەلاڵەکەیان بوو، بەڵام بە کردەوە، منداڵی سنە بەشی هەرە زۆری هەژار بوون و نە پێنج تمەنیان هەبوو و نە پارەی جلی پیشاهەنگی و شیروخورشید. ماوەیەک بە زۆر و بە تکا و رجا روویان لە باب و دایکانی منداڵان کرد، کەچی شتێکی وای لێ شین نەبوو و پاش یەک دوو ساڵ لە بیر چووەوە. من یەکێک لەوانە بووم کە ئەو جلانە بە بەرمدا نەچوو. هاتنی گەلاڵەی شۆرِشی سپی (کە دواتر باسی دەکەم) ئەو رێکخراوانەی خستە پشت گوێ. گەرچی بە نێو هەر مابوون و پارەکەی دەچووە گیرفانی هێندێ کەسەوە.

ئەوکاتە لە سنە کارەبا نەبوو. من گەییشتبوومە پۆلی شەش و حەوت، کارەبا گەییشتە شاری ئێمە و ئەو چوار خیابانەی شاری روون دەکردەوە، ئەویش سێ، چوار سەعات بە شەو. تاکە تاکەیەک ماڵە دەڵەمەندان بەرقیان هەبوو. جار وا بوو تێلێکیان بۆ هاوساکەیان دەکێشا و پارەکەیان لەگەڵ بەش دەکرد. باخچەی پێش جێگای ماتۆری کارەباکەش شەوانە چراخان دەکرا و خەڵک دەچوون دادەنیشتن و بەستەنییان دەخوارد. نێویان نابوو «باخی میللی».

ئاوی بە بۆرِی کێشراویش نەبوو (لوولەکەشی شار دوای ساڵەکانی ١٣٤٠ (١٩٦٠) دەستی پێ کرد) لە گەرِەکەکاندا یان کانی هەبوو، یان گونج. گونج ئاوی قەنات بوو کە بۆ ماڵە دەوڵەمەندەکان یان مزگەوتەکان دەچوو و لە دەرەوەی شارەوە دەهات. خەڵک لە شوێنێک دەیانشکاند و پلوسکێکیان پێوە دەنا و ئاویان لێی دەبرد. هەر کانی یان گونجێک ژنە پاڵەوانێکی گەرِەک ئیدارەی دەکرد و نۆبەی بە ئاوکێشەکان دەدا. ئەوانەی نەیاندەویست ژن و کچیان بچێتە نێو هەرا و چەنەلێدان و جنێودانی سەرکانی و دەستیان دەرِویشت، ئاوکێشیان دەگرت. برِە پارەیەکیان بە ژنە ئاوکێشێک دەدا کە ئاویان بۆ بێنێ. ئەمەش کارێک بوو بۆ ژنانی هەژار.

کەسانێک ژوورێکی زیادیان هەبوایە، دەیاندا بە ژێرماڵە. کەسانێک کە پارەی کرێخانوویان نەبوو، دەبوون بە ژێرماڵە. ئەویش وا بوو کە لەباتیی کرێخانووەکە، کاری نێو ماڵی خاوەن ماڵەکەیان دەکرد. گسگدان و ئاوهێنان و تاد... پیاوی ئاوکێشیش هەبوو کە ئاویان بۆ نانەواخانەکان دەبرد و دەچوون راستەوخۆ لە مزگەوتەوە دەیانهێنا. کوڕ نەدەچووە سەرکانی. نانکرین و هەرای بەر نانەواخانە، ئیشی کوڕان بوو. مەتەڵێک هەیە دەڵێن ئەو ماڵە کچی زۆر بێ، ئاوی نییە و ئەو ماڵە کوڕی زۆر بێ، نانی نییە. یانێ ئەوە ئیشی ئەوانە و نایکەن.

کچان جگە لە چوونە مەدرەسە، بۆیان نەبوو بچنە کۆڵان. هەر لە ماڵەوە لە بەردەست دایکدا دەمانەوە. یان بووکەڵە پەڕۆیان دروست دەکرد و ئەگەر هاوییارییان هەبوایە هەر دەبوا لە حەوشی خۆیاندا یاری بکەن. کوڕان بەڵام لە کۆڵانی دەور ماڵی خۆیاندا لەگەڵ منداڵی هاوگەڕەک خەریک کایە دەبوون. کایەش بەپێی وەرز جۆربەجۆر بوو. هەلووکان و چاوشارەکێ و کەرخول و مەزرەق و جارجاریش بە گۆرەوییە کۆن و پەڕۆشڕە تۆپێکمان دروست دەکرد و تێمان هەڵدەدا.

لە هەموو سنە یەک مەیدانی وەرزش هەبوو، ئەویش لە دەرەوەی شار بوو و تایبەت بە گەورەساڵان بوو کە بچن تۆپێنی تێیدا بکەن. سالۆنێکی زۆرەبانیش هەبوو کە نە دووشی هەبوو نە توالێت. سنە تەنیا شارێکی کوردستان بوو کە بە دابی شارە فارسەکانی ئێران، زۆرخانەی هەبوو. کە ئێواران لەوێ وەرزشی میل و شنەو بە زەرب و زەنگەوە دەکرا. ئەوانەی لەوێ وەرزشیان دەکرد، زۆربەیان ئەو لات و چەقۆکێشانە بوون کە بە دەست و پێوەندی شارەبانی و ساواک دەناسران و ئەو رەوشتبەرزی و مەردایەتییەی کە دەگوترا پاڵەوانەکانی قەدیم هەیانبووە لە هەرکوێ دیترابا لای ئەوان نەدەدیترا. لە دەبیرستانەکان، (سانەوی) مەیدانی والیبال و بەسکێتباڵ هەبوو، بەڵام تەنیا لە ساتەکانی وەرزشدا مافی ئەوە هەبوو کە تۆپەکە (ئەگەر هەبوایە) لە بەرپرسی وەرزش بستێنین و یاری بکەین. زۆربەی لاوەکان لە ماڵی خۆیاندا کەرەسەی وەرزشیان هەبوو. جووتێک دەمبڵ یان جووتێک میل و تەختە شنەوێک. (ئامرازی وەرزش) هەرزان بوو، پێیان پەیدا دەبوو. بەم شێوە دیارە چاوەڕوانی ئەوە نەدەکرا کە بە دەگمەن نەبێ یانەی پاڵەوانی، یان تاکەکەسی پاڵەوان هەڵکەوێ.

- له ساڵی چواری سەرەتاییدا بووم. ئەو کاتە بۆ جێژنی ڕۆژی لەدایکبوونی شا ڕێورەسمێک بە ڕێوە دەچوو، هەموو منداڵانی قوتابخانەکانیان لە مەیدانێک کۆ دەکردەوە. ئەو ساڵە لە مەیدانی مەشقی سەربازخانەدا ڕێورەسمەکە بە ڕێوە دەچوو. مانگی دووی پاییز بوو، هەوا سارد و ئاسمان پڕ لە هەور بوو. هێندێ ڕێژەرویشتن و شەیپورلێدان و قسەی زل کردنی خاوەن دەسەڵاتە بچووکەکانی نیزامی و ئەهلی ئەنجام درا، دوایە گوتیان مەکتەبەکان شتێک بکەن. ئەوان خۆیان بۆ هیچ ئامادە نەکردبوو. مودیرەکان هاتن و ڕۆیشتن و سەریان پێکەوە نا و ئاخری هاتن گوتیان هەر کلاسێک و چەند کەس ئامادە بکەن پێشبڕکێی هەڵاتن لە نێو مەکتەبەکاندا بە ڕێوە بچێ! منیش هەڵبژێرام. ریزمان گرت، منیش وەکوو چەند کەسێکی دیکە پێڵاوەکانم بۆ هەڵاتن نەدەبوو، بە پێخواسی راوەستابووم. هەڵاتین. ئێستاش ژانی وردکە بەردەکان کە دەچەقی بە پێمدا لە بیرم ماوە. من دووهەم هاتمەوە. بانگیان کردین و سێ کەسی یەکەم، هەرکامە ئاڵایەکی چکۆلەی ئێران کە لەسەر پایەیەکی زەرد دانرابوو، خەڵاتیان کردین. هەر گەییشتمەوە ریزی مەکتەبی خۆمان مامۆستا ئاڵاکەی لێ ئەستاندم. ڕۆژی دوایی دیتم لە سەر مێزی ژوورەکەی خۆی قنجی کردووەتەوە. یەک باریقەڵاشی پێ نەگوتم .

- ئەوسا تۆپێن ئەوەندە برەوی نەبوو کە ئێستا بە هۆی تلەڤزیۆنەوە، هەیەتی. پێم وایە لە پۆلی حەوتدا بووم. منداڵی گەڕەک گوتیان دەمانەوێ لەگەڵ گەڕەکی دیکە یاری بکەین. ئاخۆ کێ بیباتەوە. من یاریزان نەبووم، لەنێو گۆڵیان دانام. چەند تۆپ هات گرتم. نەمهێشت هیچ گۆڵ بکەن. دیارە ئەوان یاریزانی باش نەبوون. لە ئاخرەوە منداڵانی گەرەکی دژمان بەرۆکیان پێ گرتم کە بۆ نەتهێشتووە ئێمە گۆڵ بکەین. تانێکیان کوتام. هەواڵەکانم یەکیان نەبێ هەموو هەڵاتن و لەسەریان نەکردمەوە. ئەوە ئاخر تۆپێنی ژیانی من بوو.

کار کەم بوو. ئەوندەی من لە بیرمە، خەڵکی دانیشتووی شاری سنە، یان کارمەندی ئیدارەکان بوون یان پەیوەندییان بە بازاڕەوە هەبوو. هەر لە دوکاندار و دەستفرۆشەوە بگرە، هەتا حەماڵ و شاگرد دوکان. کارگەی پیشەیی لە چەند دوکانێکی چکۆلەی ئاسنگەری و خەیاتی و مسگەری و شتی لەم بابەتانە، تێنەدەپەڕی. کرێکاری بیناسازی. کە پێی دەگوترا بەنا و عەمەڵە. جگە لە بەنا و ئاجۆرتاشەکان، باقییان بە زۆربەیی خەڵکی دێهاتی دەوروبەر بوون کە بۆ کاری

وەرزی دەهاتنە شار. لە ساڵەکانی دواتردا کۆچکردن بۆ شار زیادی کردبوو و بەو پێیە بێکاریش زیاد ببوو.

کاری ژنان بە گشتی منداڵداری و کاری نێو ماڵ بوو. ئەوەی دەستکورت بوایە و ناچار ببا کار بکا، ئەگەر مافورە (قاڵی) چنینی زانیبا ئەوە دارێکی لە ماڵ خۆی هەڵدەخست و مافورەی دەکرد، یان لە لای کەسێکی دیکە مزەکاری دەکرد. لە سنە بەڕە (سوجاا- بە زاراوەی ئەردەڵانی)چنین زۆر باو بوو و بەڕەی سنەیی ئێستاش بەناوبانگە. ئەگەر ئەم هونەرەیان نەبوایە ئەوە کارێکی وەها نەبوو جگە لە ئاوکێشی، کلفەتی و کارەکەری ماڵە دەوڵەمەندان، دەلاکی حەمامی ژنان، یان روومەتگرتن. لە هەر گەڕەکێک یەک دوو خانمە خەیات هەبوون کە لە ماڵی خۆیان جلی ژنانەیان دەدرو. هەر گەرەکە مامان و مردەشۆرێکی هەبوو. چەند ژنە مامۆستایەکیش هەبوون کە زیاتر مامۆستای پۆلی یەک و دووی سەرەتایی بوون. دواتر پاش ریفۆرمی زەویوزار و دانی مافی دەنگدان بە ژنان و زیادبوونی خوێندەواری، ئەم هەلومەرجە گۆڕا و ژنان زیاتر لەکاری ئیداری و نەخۆشەوانی و فێرکاریدا دەستبەکار بوون.

بە هاوین کە مەکتەب نەبوو، منداڵان دەبوونە شاگردی باب و خزم و ئاشنا لە بازاڕدا، یان دستفرۆشییان دەکرد، دەنا لەنێو کۆڵانان و لەسەر سەریوانان، لە نێو خاک و خۆڵدا دەتلانەوە و چاوئێشەیان دەگرت. ژنە دەرمانکەرێک لە گەڕەکی ئێمە «جەورئاوا»دا هەبوو کە دەرمانی زەرد و سەوز و سووری دەکردە چاو منداڵان. دەرمانەکە بە شوشتنی ئاسایی پاک نەدەبووەوە. هەر منداڵێکت دەدیت چڕوچاوی بووەتە حەوتڕەنگیلە. باسی نەخۆشیم کرد. کەچەڵی هەر زۆر بوو. پێم وایە لە ئاوی خەزێنەی* گەرماوە (حەمام) دەهات. خەزێنەی حەمامەکان ئاواڵە بوو و هەموو کەس خۆی پێدا دەقوڵتاند. یانێ غوسڵیان دەکرد و دەتگوت ئەگەر

---

* خەزێنە سەرچاوەی ئاوی گەرماوەکە بوو. دەرکەیەکی چکۆلەی هەبوو کە خەڵک لەوێەوە دەچوونە ژوورەوە. دواتر ئیدارەی تەندروستی ئەو دەرکانەی داخست. گەرماوی نومرە ←

← جێگایانی گرتەوە کە پێک دەهات لە چەند دوشی جیاجیای دەورگیراو. وەکوو گەرماوی ماڵەوە. دەوڵەمەندە گەورەکان بۆ خۆیان گەرماوی تایبەتییان هەبوو کە رۆژێک یان دوان لە حەفتەدا قۆرخی خۆیان بوو، باقیی رۆژەکان خەڵک بە پارە دەچوون. نێوی گەرماوەکانیش هەر بە ناوی بنەماڵەی خۆیانەوە بوو. وەکوو حەمامی مشیردیوان، حەمامی وەکیڵ یان حەمامی خان و...

لە خەزێنەوە نەچن ئیمانەکەیان لەق دەبێ، میزیشیان تێدەکرد و ئیتر کەچەڵی و گەڕی وگولی دیاریی گەرماوەکانی ئەو زەمانە بوون. لە نزیک پردەکەی قشڵاخەوە چەند ماڵێک هەبوو کە گولەکان لەوێ دەژیان و خەڵک خێری پێ دەکردن. بالوکی دەست و پێی منداڵانیش دیاریی خۆڵ و خاکی نێو کۆڵان و سەر سەریوان بوو.

سنە، بە گشتی شارێکی ئایینی بوو. ڕەنگە هەموو شارەکانی کوردستانی ئێران پێکەوە بە ئەندازەی سنە تەکیە و مزگەوتی لێ نەبووبێ. ئەوە تەکیەی خەلیفە ئەولەیە و ئەوە تەکیەی خەلیفە فەتاحە و ئەوە هیی خەڵیفە میرزاغەیە و تەکیەی سەی وەفا و سەی تەوفێق و... هەموویانیش بە دەروێش کردنی خەڵکەوە خەریک بوون. مزگەوتیش لە ژمارە نەدەهات. هەتا ساڵەکانی پەنجای هەتاوی مەیخانەیەک نەبوو و ئارەقخۆر وەکوو گول چاوی لێ دەکرا، کەچی ماڵی هەتیوخۆر و سووخۆر بەڕێز بوون.

سنە تەنیا شاری کوردستان بوو کە مانگی موحەڕەم دابی سینگکوتانی ڕۆژانی عاشوورا و تاسۆعای تێیدا بە ڕێوە دەچوو. ڕەنگە هۆی ئەوە بووبێ کە والییەکانی سنە بۆ خۆیان شێعە بوون، دەنا هەموو کاتێک زۆربەی هەرە زۆری خەڵکی سنە سوننە بوون.. زۆربەی سینەکوتەکان لە شاری قروە یان دێهاتی دەوروبەری کرماشانەوە دەیانهێنان. جۆرێک نیشاندانی دەسەڵات بوو. ئەو کارە کە شێخەکانی کورد بە دەروێشەکانیانەوە دەیانکرد. دەنا شێعەی خەڵکی سنە ئەگەریش ویستبایان سینگ بکوتن دەچوونە شارەکانی دیکە و لە سنە نەیاندەکرد. دەستەی سینەکوت لە ماڵی سەییەکانەوە (بنەماڵەیەکی شێعە بوون) بەڕێ دەکەوتن و دەچوونە مەزاری«پیرومەر» دەستەی سینەکوتی پادگانی ئەرتەش و سەربازە سەرتراشراوەکانیش دەهاتن، بەڵام ئەوان بۆ خۆیان عەلەم و کوتەڵیان نەبوو. ئەو دوو ڕۆژە خۆخڵافاندنی باش بۆ ئێمە پەیدا دەبوو. بە دووی دەستەکاندا دەڕویشتین و ئەو هەموو شتە سەیرەمان چاو لێ دەکرد. جار وایە حەلوا و شەربەتیشمان گیر دەهات. لە ساڵی ٥٧و ٥٨ (١٩٧٩)دا کە شار بە دەستی پێشمەرگەوە بوو، ئەم دابە بە ڕێوە نەچوو.

ڕۆژێک ژنێکی بەتەمەن هاتە ماڵی ئێمە و گوتی من لە بنەماڵەی...م. ئێمە هەموو ساڵێک ئازیەتیی مانگی مەحەڕەممان گرتووە. ئەو ساڵ نازانین چ بکەین. دەترسین خەڵک لێمان قەبوڵ نەکا و ئازارمان بدەن. دەمزانی ئەوان لەو بنەماڵانە بوون کە یارمەتیی بەڕێوەچوونی دەستەی سینەکوتانیان دەدا. گوتم: هەر جۆر پێتان باشە دابێ خۆتان بە ڕێوە ببەن. کەس کاری بە ئێوە نابێ. ئەگەریش کەس بەرۆکی پێ گرتن، بینێرن بۆ لای من. نازانم لە ماڵی خۆیان چییان کرد، بەڵام دەستەی سینەکوت بە ڕێ نەکەوت.

یەک دوو ساڵ دواتر کە شار کەوتە دەست کۆماری ئیسلامی، چەندین حوسەینییە دانرا و بانگی شێعانەش بەردەوام لە منارەکانیانەوە دەدرێ. پێشتر تەنیا نیوەڕۆی عاشوورا ئەم کارەیان دەکرد کە دەبووە هۆی ڕەخنەی عولەمای سوننە.

لە سنەش وەکوو هەموو شارەکانی دیکە، نەخوێندەواری و کەمخوێندەواری هەرە زۆر بوو، بە تایبەت لە نێو ژناندا.

لە ساڵەکانی ١٨-١٣٢٠(١٩٤١م)دا کە دەسەڵاتی ڕەزا شا کەم ببووەوە، هێندێ مەلا لە سنە هەوڵیان دا دۆخەکە وەکوو پێشتر بە قازانجی دەسەڵاتی خۆیان وەرگێڕنەوە. چونکە ڕەزا شا (گەرچی بە شێوەی دیکتاتۆری) بەڵام دەستی مەلای لە ژیانی مەدەنیی خەڵک کورت کردبووەوە و یاسای مەدرەسەی نوێ و لابردنی حیجاب لە کارە باشەکانی دەوری ئەوە.

سەی عەلی ڕەحمانی لە بیرەوەرییەکانیدا دەڵێ:

باشم لە بیرە لە سالەکانی ١٣١٨ - ١٣٢٠دا کاتیک کە مەدرەسە لە سنە کرابوونەوە بۆ خویندن بۆ منالانی دەورەی سەرەتایی، برێک لە مەلا کۆنەپەرستەکانی سنە موخالیفی ناردنی منالان بۆ مەدرەسە بوون! ئەیانوت ئەوانە دەرسی کوفر ئەخوێنن! منال هەر ئەبێت لای مەلا دەرسی قورئان بخوێنێت نابێ فێری عیلمی تازە بێ! تەنانەت بە هۆی فەقییەکانیانەوە کەلیمەی (وشەی) مەدرەسەیان لە رووی (سەر) کارتۆنێک دەنووسی و لە ملی سەگیان ئەکرد! کە گوایە هەر کەس بڕواتە

*مەدرەسە دەبێ بە سەگ!! دیارە ئەوە نەزەری بەشێک لەو مەلایانە بوو، زۆریشیان وا نەبوون.**

لە ساڵەکانی دواتریشدا مەکتەب بە گوێرەی دانیشتوان نەبوو. کلاسی یەکەم چل کەس بوو، کلاسی شەشەم لە پازدە بیست کەس تێنەدەپەڕی. یانێ زۆربەیان لەو سالانەدا وازیان لە خوێندن دەهێنا. لە هەموو شاردا سێ دەبیرستانی کوڕانە و یەک کچانە هەبوو کە پۆلی حەوتەمیان سی کەس و پۆلی دوازدە شەش حەوت کەس دەبوون. هەژاری، خراپیی شێوەی پەروەردە و نالەباریی ژیان دەبوو بە هۆی ئەوە لاوەکان خوێندن بە جێ بهێڵن و بە شوێنی کاردا بگەڕن یان بچن ببن بە گروبانی ئەرتەش یان پاسەبان.

لەو سالانەدا دوو رۆژنامەفرۆشی و یەک کتێبفرۆشی لە سنە هەبوو. کتێبفرۆشییەکە زیاتر کتێبی خوێندنی مەدەرەسە و کتێبی ئایینی دەفرۆشت. دواتر کتێبفرۆشییەکی دیکە دانرا کە ساواک دایناوبوو و بۆ خوێندنەوە کتێبی بە کرێ دەدا. مەبەستیشیان تاقیکردنەوە بوو بزانن ئاخۆ کێ سەری لەکاری سیاسی دەخورێ. ئەو رووناکبیرییەی کە باس دەکرێ لە سنە هەبووە، یەکەم هەڵسەنگاندنێکە لەگەڵ شارەکانی دیکەی کوردستاندا، چونکە بە گشتی لە لایەن دەسەلاتەوە سیاسەتی دواخستن بۆ کوردستان رەچاو دەکرا. دووهەم، هەرچێک هەبوو، ئایینی و باسی کۆنی شیعە و سنی و شێعری پێداهەڵکوتنی کۆن بووە. دواتر بە هۆی رۆیشتنی لاوەکان بۆ زانکۆکانی تاران و تەبریز بیری نوێ و باسە نوێیەکانی رووناکبیرانی ئێران، تا رادەیەک، هەرچەند کەم و کورت گەییشتە سنەش. کە دواتر باسی دەکەم.

پۆلیس سێ کەلانتەری (بنکەی پۆلیس) و سەنتەری شارەبانی و ئاگاهی، هەبوو. بە شەو هەرچەند کۆلان پاسەوانێکی گەشتی لێی بوو کە زۆربەیان شەریکەدز بوون. بە دەوری شاریشدا پاسەوانی سوار، بە سواری ئەسپ دەگەڕان، کە من

* لە یەکێک لە ماڵپەڕەکانی ئینتێرنێتدا خوێندمەوە کە ئیمام جەماعەتی سنە گوتوویە کە هەڵپەڕکێ کوردی دەبێ قەدەغە بکرێ چونکە جۆرێک ئاکاری تێدایە کە خیلافی شەرعی ئیسلامە. حەفتا ساڵ دوای ئەو کاتە عەلی رەحمانی باسی دەکا فتوایەک بەم شێوە دەدرێ. ئەمەش نموونەیەکە لە حاکمبوونی مەلاکان.

نازانم کاریان چ بوو. (ڕەنگە بەناو ئەمنییەتی شار) بەڵام دەزانم لە دەوری شار نەواقل هەبوو. ئەو ڕێگایانە کە لە دێهاتەوە دەگەییشتنە شار، پۆستێکی شارەدارییان لێ دانرابوو کە باجی گومرکی لە هاوردەی دێهاتەکان، دەستاند.

لە شارێکی وەک سنەدا کەم دەبیسترا دزییەک کرابێ یان شەڕی تایفەیی هەبووبێ. ئەی پۆلیس کاری چی بووبێ باشە؟ جگە لە دز و لات و چەقوکێش پێک هێنان بۆ ترساندن و باجسەندن لە خەڵک. بە دەگمەن هەڵدەکەوت کەسێک چووبایە مەقەری پولیس و بە بێ باجدان هاتبایە دەرەوە. ئەم لاتولوتانەی دەستەبرای دەسەڵات، لە زۆرخانەکان و جەژنە حوکوومییەکانیشدا (وەکوو دەستەبرا لاتولوتە تارانییەکانیان) هاواری زیندەباد (بژی) شاهەنشایان دەکرد و خەڵکیان دەتۆقاند. منداڵ نەیاندەوێرا لەبەر ئەمانە لە کۆڵانی خۆیان دوور کەونەوە. ئەتککردن بە پاڵەوانی دادەنرا و ئەتککراو ئابڕووی دەچوو. ئەمە ببوو بە کولتورێکی بێ بەزییانە کە دەسەڵاتی شاهەنشاهی و ئاخوندی پێکیان هێنابوو. لاوەکان لە ترسی لات و مناڵبازە ملەستوورەکانی شار بە کۆمەڵ نەبوایە نەیاندەوێرا بگەڕێن و هەرکەسە چەقویەکی زامنداری بۆ بەرگری لە گیرفان دەنا. لە سایەی ئەم کولتورە دەستکرد و کردەوە شارەوانییەوە، خەڵک لێک دابڕابوو و هەرکەس بۆ خۆی بوو. کاری هاوبەش و بەکۆمەڵ نەدەدیترا. ڕەنگە هەر ئەو کولتورە بێ کە نووسەری «آینەی سنندج»ی هەلخڕاندووە ئەو هەموو خۆشەویستییەی بۆ گەورە لات و مناڵبازانی سنە بنوێنێت و بە پاڵەوانیان دابنێ و وێنەی ئەوان کتێبەکەی پڕ بکاتەوە. کەچی یەک دێڕی سەبارەت بە کەسانی تێکۆشەر و سیاسی و زانا نەنووسیوە.

منداڵی سنە هەر زوو فێری شەڕەگەڕەک دەبوون. نازانم ئەم کولتورە لە کەیەوە هاتبووە سنە، بابەکان دەیانگوت ئێمەش شەڕەگەڕەکمان کردووە.* منداڵ و لاو لە دەرودەشتەکانی نێوان گەڕەکەکاندا بەرانبەر یەکتر دەوەستان و زۆر جار بە قەڵماسک بەردیان بۆ یەکتر دەهاویشت و سەر و گوێلاکی یەکتریان دەشکاند و

---

* بە گوتەیەک لە سەردەمی قاجارەکاندا، ماڵی خەسراواییەکان کە لە قەتارچیان بوون لەگەڵ ماڵی ئاسەفەکان کە لە جۆراوا بوون. ڕقەبەرییان هەبووە و نەیان وێراوە بە ئاشکرا پێکەوە شەڕ بکەن. بۆیە هەرکام گۆپاڵ بەدەستی خۆیان ناردووە بۆ شەڕی گۆپاڵ بەدەستی ئەو لایەنەکەی دیکە. ئەم دابەی شەڕە گەڕەک لەوێوە ماوەتەوە.

ئەگەر لە یەکتر نزیک ببانەوە، بە گۆپاڵ و بەرد و مشت دەکەوتنە گیانی یەکتر. هیج ئاکامێکیشی نەبوو، جگە لە مانەوەی رق و رقەبەری. منداڵی گەرەکێک لەگەڵ باب و دایکی نەبێ، نەیدەوێرا بچێتە گەرەکی دیکە.

رۆژێک بابم پێی‌گوتم بچمە ماڵی خزمێکمان کە باپیریان نەخۆش بوو، هەواڵی بپرسم. ماڵی ئەوان لە گەڕەکێکی دیکە بوو کە لەگەڵ ئێمە شەڕەگەڕەکیان هەبوو. هەتا نزیک کۆڵانەکەیان رۆیشتم، بەڵام کە منداڵانم لەوێ دیت ترسام و گەڕامەوە و گوتم کە گوتوویانە حاڵی باشە و سپاس بۆ لێپرسینەوەتان. دوای نیوەڕۆی هەر ئەو رۆژە دەرکەوت کە باپیر بەیانی هەر ئەو رۆژە پێش رویشتنی من کۆچی دوایی کردووە.

ئازاردانی «جوو» یەکێک لە رابواردنەکانی منداڵە موسڵمانان بوو. تەماتە گەنیو فڕێدان بۆ نێو دوکانەکانیان، یان لێدانی منداڵەکانیان و... کەس نەیدەزانی ئەم دابە خراپە لە کوێیەوە هاتووە، یان ئەم کولتوورە کێ سازی کردووە. رەنگە ناراستەوخۆ مەلاکان. لە بیرمە لە شەڕی عەرەب و ئیسرائیلدا، هێندێ خەڵک کوتایانە سەر ماڵ و دوکانەکانیان و بوو بە هۆی بشێوە و بە پۆلیس و سەرباز دامرکایەوە.

جووەکان لە گەڕەکێکی شاردا پێکەوە دەژیان کە پێی دەگوترا "مەحەلەی موساییەکان. ئەم لەپاڵ یەک خزانە رەنگە لەبەر ئەمنییەت بووبێ. هەتا ئەم شارە هەبووە، ئەوانیش تێیدا ژیاون. یەکەم مەکتەبی مۆدێڕنی شاریش (مەدرەسەی ئیتحاد) ئەوان بنیاتیان ناوە. ئەم مەکتەبە ئەهلی بوو و بە پارەی خوێندکارەکان دەگەڕا.

دوو شت تایبەتی کۆمەڵی جووی شاری ئێمە بوو. یەکەم، قەت ژنیان نەدەهاتە نێو کۆڵان و بازاڕەوە. دووهەم منداڵیان تەنانەت لە دەبیرستانیشدا لەگەڵ هاومالانی موسڵمانی مەکتەب نەدەگەڕان. لە خوێندندا زۆر زیرەک بوون و زۆربەیان بوون بە پزیشک و دەرمانساز.

کەسێک دەیگێڕایەوە کە لە دانش‌سەرای عالی تاراندا. رۆژێک لە نێوان سوننە و شێعەدا دەبێ بە هەرا و لێدان. یەکێک لە جووەکانی سنە، دەچێتە نێو هەراکە و پشتی سوننەکان دەگرێ. دواتر لە لایەن مودیرەوە لێپرسینەوە دەکرێ. مودیر لە

کوڕە جووەکە دەپرسێ: ئەمانە لەسەر عەلی و عومەر بووەتە شەڕیان، تۆی جوو چت پێی داوە؟ ئەویش دەڵێ: من جوولەکەی عومەریم.

لەم ساڵانەی دواییدا، هێندێ فیلم لە ئینتێرنێت دادەنرێ کە سەبارەت بە جێژنی نەورۆزە لە ئیسرائیل. کوردەکانی کۆچبەری ئێران و عێراق بەڕێوەی دەبەن. هەمـوو کاتێکیش ئاڵای کوردستان و دروشمی بژی کوردستان هەڵاوەسراوە. هەستەکان هەر ماون.

یەکێک دەیگوت ڕۆژێک دوکانداریکی جوو بانگی کردم و گوتی: دەزانی لە ئێمە سێ ماڵ و لە ئێوە سی ماڵ لەم شارەدا ماوە؟ دوایی چیرۆکی کۆچ پێکردنی سنەییەکان لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە باس دەکەم.

لە باری سیاسیشەوە وەنەبێ زۆر باشتر بووبێ: لە سەدەی بیستەمدا گۆڕانکارییە سیاسییەکانی ئێران زیاتر لە تاران بووە و کەمتر گەییشتووەتە شارە چکۆلەکان. باسی ئاڵوگۆڕکردن و شەڕی عەشایر لە دەورەی ڕەزا شادا ناکەم چونکە لە سنە نەبووە. تەنیا بیستوومانە گەڵواخییەکانیان بە سنەدا کۆچ پێ کردووە و خەڵک تەنیا توانیویانە بچنە تەواشای نەهامەتی و بێچارەییان. لەکاتی کۆماری کوردستاندا، لە سایەی دەسەڵاتی شێخ و مەلا و ئاغای سەر بە ئینگلیسەوە، نەیانهێشتبووە خەڵکی سنە پەیوەندییان بەو کۆمارەوە هەبێ. تەنیا یەک دوو نامیلکەی چکۆلە بە کوردی و لە چاپخانەی نەدای غەربدا بە پیتی فارسی چاپ کراوە، کە ئەویش پاش داگیرکردنەوەی کوردستان و ئازەربایجان لە لایەن سپای ئێرانەوە نووسەرەکان لە ترسی گرتن و کوشتندا بۆ خۆیان کۆیان کردووەتەوە و سووتاندوویانە.*

بەرەی دواییش وەها بێخەبەر ڕاگیرابوو کە هەتا نەچوایە زانکۆ و تێکەڵی سیاسەت نەبوایە، نەیدەزانی شۆڕشی ئازەربایجان و کوردستان چ بووە و چ کراوە و قازی موحەمەد کێ بووە، و هتد...

دواتر بوو کە زانیمان: ئەوکات «فرقەی ئازەربایجان» و «حێزبی دێمۆکراتی کوردستان» بەشێک لە «حێزبی توودە بوون»، گەرچی حێزبی توودە هیچی بۆ نەدەکردن، بەڵام چونکە تەنیا حێزبی چەپی ئێران بوو و لە لایەن سۆڤیەتەوە

* یەکێک لەو نامیلکانە "پەند و مەسەلی کوردییە" کە لە لایەن "موحەمەد ئەمین بەتحایی"یەوە کۆ کراوەتەوە و لەساڵی ١٣٢٥(١٩٤٦)ی هەتاویدا لەسنە لە چاپ دراوە ئەم نامیلکە لە ساڵی ١٣٨٨(١٩٩٩)دا لە لایەن عەلی بەتحاییەوە بە هاوياریی من لە هەندەران لە چاپ درایەوە.

پشتیوانیی لێی دەکرا و ئەمانیش لە مەڵبەندی خۆیاندا لە ژێر چەتری نیزامی سۆڤیەتدا بوون، بە بنەماڵەیەک دەژمێردران. دوای شەڕی دووهەم کاتێک کە سۆڤیەت هێزەکانی کشاندەوە و ئەمان کەوتنە بەر تەوژمی سپای ئێران و ئینگلیس، حیزبی توودە تەنانەت یەک خۆپێشاندانیشی بە پشتیوانیان ساز نەکرد، چونکە سیاسەتی سۆڤیەت ئەوە بوو کە ئەو دوو حوکوومەتە ناوچەییە هەتیو بخا و حیزبی توودەش وەکوو بەشێک لە وەزارەتی دەرەوەی سۆڤیەت ئەو چارەنووسەی بە رەوا زانیوە.

دواتریش لەساڵەکانی٣٢- ١٣٣٠ (٣-١٩٥١)دا کە هەلومەرجی سیاسی لە بار بووە و دەکرا خەڵکی سنە لەو کارەساتەی کۆماری کوردستان ئاگادار بکرێنەوە، حیزبی توودە و شوڤینیستە ئێرانییەکان کە دەوری سیاسییان هەبووە، خۆیان لەو بابەتە نەداوە. گوتەیەکی «سەی عەلی رەحمانی» پڕ بە پێستی هەلومەرجەکەیە. دەڵێ:

دەمانزانی دایکی "ماتیاس راگووشی" سەرۆکی ئەوکاتەی مەجارستان لیباسشۆری دایەکەی خۆیان بووە! "مائو تسە تونگ" و "لیوشاوچی" کرێکاری کانی خەڵووزی بەردی وڵاتی خۆیان بوون! بە چاکی دەمانزانی "موریس توریز" سکرتێری حیزبی کۆمۆنیستی فەرانسە کرێکاری شیرینیپەزی بووە!! بەڵام نەماندەزانی ئەماراتە کوردییەکان چی وکێ بوون!؟ یان "شێخ سەعیدی پیران" کێ بووە و چی کردووە؟ یان کۆماری ئازەربایجان و کوردستان ریشە و ماهیەتیان چ بووە؟ چۆنکە ئەو کاتە لایان وا بوو ئەوانە قسەی ناسیۆناڵیستین نابێ باسیان لێ بکرایە.)

یانێ بەم شێوە خەڵکی سنە و رەنگە خەڵکی شارەکانی دیکەی کوردستانیش لە نائاگاییدا راگیرابوون. ئەوەش بگوترێ کە ساڵێ جارێک لە رۆژی ٢١ی سەماوەزدا لە لایەن حوکوومەتەوە یادی ئەو سەرکوتکردنە دەکرایەوە بەناو رۆژی نەجاتی ئازەربایجان) و رێورەسمی رێژە بە رێوە دەچوو. لە پێش باشگای ئەفسەران، لە خیابانی شاپوردا سەکۆیەکی بەرزیان دروست دەکرد، وێنەی شایان دادەنا و ئوستاندار و فەرماندەی ئەرتەش و شارەبانی و رەییسی ئیدارەکان تێیدا دادەنیشتن. ئەرتەش بە تانک و تۆپەکەیەوە دەهات و رێژە دەچوو. دوایە پیشەکار

و دوکاندار هەر کام لە سنف و سەفی خۆیاندا دەهاتن و تێدەپەڕین. پاشان عەشایر بە سواری ئەسپ و بە ئاهەنگی دوو تەپڵە، خیابانەکەیان پڕ دەکرد لە قەرسەقول. خەڵک دەچوون بۆ تەواشا. دەگوترا ڕۆژی سەرکوتی چەتە و ئەشرارە و گەڕانەوەی ئازەربایجان بۆ دایکی نیشتمانە. (مەهاباد و ئەو ناوچانەی ژێر دەسەڵاتی کۆماری کوردستان، لە باری دابەشکردنی پارێزگاوە خراوەتە سەر ئازەربایجان) نە مامۆستاکان و نە باب و دایکەکان نەیاندەوێرا ڕاستییەکەی بە خوێندکار و منداڵەکانیان بڵێن.

ساڵی ٣٢- ١٣٢٨(٥٣-١٩٤٩م) بە هۆی هاتنە سەرکاری «موسەدیق»ەوە لە سنەش هەر وەکوو شارەکانی ئێران، بگرە زۆر کزتر، سەرەتایەکی نوێ بۆ خەبات دەکرێتەوە، هێندێ حێزب و تاقم پێک دێن کە ناسراوەکانیان بریتین لە «حێزبی سەعادەتی میللی کوردستان» کە «سەجادییەکان» و «حەبیب موحیت» سەرۆکایەتییان کردووە. ئەم حێزبە زیاتر پڕوپاگاندەی بۆ هەڵوەشاندنەوەی سیستەمی دەرەبەگایەتی کردووە و لە دێهاتدا چالاکیی نواندووە. لە سنە چەند خۆپێشاندان و ڕێپێوانێکیان هەبووە و باسی هەژاریی خەڵکیان کردووە. هەروەها چیرۆکی بە میللیکردنی نەوتیش هاتووەتە گۆڕێ.

بە پێچەوانەی ئەمانە حێزبێک لە لایەن ئاغا و مالکەکانەوە ساز دەبێ بەناو حێزبی «وەحدەت» [یەکێتی] کە کاریان ئەوە بووە هەر پەخشانێک حێزبی سەعادەت بڵاوی کردووەتەوە، ئەوانیش یەکێکیان بە دژی بڵاو کردووەتەوە. ساڵێک جووتیارەکان بەرەچەی مالکانە بە دەرەبەگان نادەن. حێزبی دەرەبەگ و مەلا لە مزگەوتی جامێعەدا سێ چوار ڕۆژ مان دەگرن. دواییش کەس نەبووە وەڵامیان بداتەوە، واز دێنن. «ئایەتوڵڵەی مەردۆخ» کە بۆ خۆی مالکی گوندی «نەوەڕە» بوو، لەگەڵ ئەم حێزبە دەکەوێ.

چەند کەسیش* بە توودەیی ناسرابوون و دواتر هەر بەو بۆنەوە کەوتبوونە زیندان. لاوەکانی لایەنگری حێزبی توودە پێیان گوترابوو کە شەوانە لەسەر

---

* محمد نیک پەی و قوسەیری (کە هەردووکیان مامۆستا بوون) عوبەید خالقی، وەفا فەلسفی، ڕەحمەت شەریعەتی، لوتفوڵا شێخانی، عەبدولحەمید نێعمەتیان، عەتاوڵا سەیدیونسی، باقر خۆشبین، ڕەحیم بەغدادی، محەمەد شەکیبا، عەبباسی، عەلی و سدیق ڕەحمانی، کەرباسی، ئیستوار

دیوارەکان بنووسن «صلح» (ئاشتی) ئەمەش ئەودەم دروشمی سۆڤیەت بوو. دیارە خەڵک نەیدەزانی ئاشتی لەگەڵ کێ، ئەوان شەڕیان نەبوو. هەرچۆنێک بێ کاربەدەستانی حوکوومەت دەیانزانی ئەمە دروشمی حیزبی توودەیە، پاکیان دەکردەوە.

چەند کۆبوونەوەیەک لە دەرەوەی شاردا، بە دزیی حوکوومەتەوە بە لاوەکان کرابوو کە پێیان گوتووە "جمبوری". ئەم ناوە لە چییەوە هاتووە دیار نییە، رەنگە لە جەمبوونەوە هاتبێ. یان لە لایەن ئەو تاقمەوە بووە کە ناوی جەوانانی ئیسلاح تەڵەبی کوردستانیان لە خۆ ناوە و نزیک ۲۰ کەس ئەندامیان هەبووە. هەرچۆنێک بێ سەرەڕای ئەوە کە گوایە بە نهێنیی کارکراوە، دەردەکەوێ وێنەی لێ گیراوە و کەوتووەتە دەستی ئەمن و دواتر هەر بەپێی ئەو وێنە خەڵکیان گرتووە.

لەو کاتانەدا گەرچی حوکوومەت لاواز بووە، بەڵام حیزبەکان زیاتر بە دزییەوە پەخشانی خۆیانیان بڵاو کردووەتەوە. دەست و پەیوەندەکانی شارەوانی و روکنی دووی ئەرتەش کە پۆلیسی ئەمنی ئەو کاتە بوون سیخۆڕیان هەبووە و خەڵکیان دەستنیشان کردووە و لاتولووتیان بە گژی خەڵکدا کردووە.

لە ۲۸ی گەلاوێژی ساڵی ۱۳۳۲دا کە بە "کودەتای ۲۸ی گەلاوێژ لە مێژووی ئێراندا بەناوبانگە،" شای ئێران کە هەڵاتبوو بە یارمەتی ئەمریکا و ئینگلیس گەڕایەوە و بەساتی موسەدیق و حیزبەکان هەڵپێچران. لە سنەش ئەرتەش و پۆلیس، لات و چەقۆکێشیان پێش خۆیان داوە وکەوتوونەتە تۆقاندن و ترساندنی خەڵک و تاڵانکردنی دوکان و ماڵی توودەیی و حیزبەکانی لایەنگری موسەدیق. ئاغاکانی حیزبی وەحدەتیش بەیانێکیان بە پشتیوانیی شا و بە دژی موسەدیق دەرکردووە. بەشێک لەوانە کە تا دوێنێ مەرگ "بۆ شایان" گوتبوو، ئەوڕۆ لە داروودەستەی زیندەباد شادا بوونە و لە هەموو زیاتر هەرایان کردووە. ئەم کردارە لە کاتی هاتنەسەرکاری کۆماری ئیسلامیشدا دووپات بووەوە. کۆمەڵ هەموو جۆرە مرۆڤێکی تێدایە، ناکرێ شارێک تەنیا بە پیاوچاکەکانییەوە (کە هەمووکاتێک زۆر کەمن) بناسرێ.

رەجەبی... جێی سەرنجە لەوکتێبانەدا کە سەبارەت بە سنە نووسراون و ناوی هەموو جۆرە مەلا و شێخ و چاک و خراپیان تێدایە. یەک وشە سەبارەت بە سیاسییەکان نییە.

ڕۆژی دواتر رادیۆ سنە کە بە دەزگای بێسیمی ئەرتەش بڵاو دەکرایەوە، نێوی ٢٠ کەس لە لاوەکان و مامۆستاکان دەخوێنێتەوە کە دەبێ خۆیان بە ئەمن بناسێنن. دیارە هەموویان پێشتر خۆیان شاردبووەوە، یان هەڵاتبوون. دواتر گیراو و نەگیراو، زۆربەیان پەشیمانی دەردەبڕن و بەشێکیان دەبن بە داردەستی رژیمی پاشایەتی. هەر وەک گوترا چونکە حیزبی توودە و دێمۆکرات تێکەڵاو بوون، دیار نییە کامانەیان تەنیا باوەڕیان بە حیزبی دێمۆکرات هەبووە. ئەوەندە هەیە لە ساڵەکانی پاش شۆڕشی ١٣٥٧(١١٩٧٩)دا لەو ناوانەی سەرەوە تەنیا دوو کەس عەلی رەحمانی و رەحیم بەغدادی خۆیان وەکوو دێمۆکرات ناساندەوە.*

لە ساڵی ١٣٣٥(١٩٥٦م)دا ساواک (سازمانی ئیتلاعات و ئەمنییەتی ئێران) بە دەستی تەیمور بەختیار دادەمەزرێ کە ژنەراڵێکی پەروەردەی ئەمریکا بوو. ساواک کەوتە کۆکردنەوەی ئەو کەسانە کە توانیبوویان لە ساڵی ٣٢دا خۆ بە دەستەوە نەدەن. لە سنەش چەند کەسێک گیران.

ساڵی ١٣٤٢ (١٩٦٣م) بەو لاوە هاوکاتە لەگەڵ دوو رووداو، یەکێک بەرپابوونی چاکسازی یان بە وتەی خۆیان (ئینقلابی سپی) کە خاڵی هەرە گرنگی دابەشکردنی زەوی بە سەر جووتیاران و نەهێشتنی دەرەبەگایەتی (فئۆدالیسم) بوو. دووهەم دەستپێ کردنی شۆڕشی ئەیلوول لەکوردستانی عێراق.

بڕیار بوو زەویی خاوەن موڵکەکان بەسەر جووتیاراندا دابەش بکرێ. ئەم دروشمە کە ببوو بە چەقەخۆشەی زاری شا و بە هەر بیانوویەک باسی دەکرد، خۆ بە خۆ کێشە نەبوو. کێشە ئەوە بوو کە هەر لە سەرەتاوە موڵکی ئاغاکانی سەر بە دەربار پارێزرا. شا بۆ خۆی موڵکە باشەکانی بەش نەکرد. هەمووی بە زۆر و بە رەزا بە دەوڵەمەندەکان فرۆشت. لە یاسای دابەشکردنی زەویدا هاتبوو: ئەو زەوییانە کە بە شێوەی میکانیزە کشتوکاڵ دەکرێن وەبەر یاسای دابەشکردن ناکەون. واتە ئەگەر فئۆدالەکان ببن بە سەرمایەدار، کەس کاری پێیان نییە. ئەوە بوو کە هەر خاوەن موڵکێک دەچوو تەراکتۆرێکی دەکڕی و خۆی لە دابەشکردن دەرباز دەکرد. لە لایەکی دیکەوە میکانیزەکردنی زەوییەکان دەبوو بە هۆی زیادهێنانی هێزی کار لە دێهاتەکاندا و ئەوانیش روویان دەکردە شار بۆ کار

---

* بەشێک لەم زانیارییانە لە ژیاننامەی سەی عەلی رەحمانی و یادنامەی دوکتور محەمەد عەلی بەتحایی وەرگیراوە کە ئەوکات بۆ خۆیان لاو بوون و تێکۆشانیان هەبووە.

پەیداکردن. دیارە ئامانجیش هەر ئەوە بوو کە ئەو بەشە لە هێزی کار روو بکاتە بە شی پیشەیی لە کارگە و کارخانەکاندا. لە کوردستان بە گشتی و سنە بە تایبەتی نە کارگە و نە کارخانە، هیچ نەبوو. کرێکاری پێمەڕە بەدەست زیاد ببوو. بەشی هەرە زۆری کۆچبەرانیش لە خیابانی سیروس‌دا تەسبێحیان بە یەکتر دەفرۆشت. ئەمە نموونەی بەشی هەرە زۆری شارە چووکەکانی ئەوکاتەی ئێران بوو.

لە راستیدا ئەم چاکسازییە گەلاڵەی ئەمریکا بوو بۆ پێکهێنانی بازاڕی بەکارهێنانی پێشەیی لە وڵاتانی ژێردەستی خۆیدا. ئەم گەلاڵە تەنیا بۆ ئێران نەبوو، لە هێندێ وڵاتی ئەفریقا و لاتین ئەمریکاش کە تەنانەت دەرەبەگایەتی لە شێوەی ئێرانیان تێیدا نەبوو، دابەزێندرا. ئاکامەکەی لاوازکردنی کشتوکاڵ بوو. پاش جێبەجێبوونی گەلاڵەکە ئێران بوو بە یەکێک لە کڕیارەکانی گەنمی ئەمریکا. لەو وڵاتە ژێردەستانە کە کێشەی زەویوزاری لە شێوەی ئێرانی تێیدا نەبوو، بەڵام دۆلاری نەوتییان هەبوو، هاتن بە دەستکرد نرخی دراویان زیاد کرد، بۆ نموونە لە نیجێریە هەتا پێنج بەرانبەر بەرزیان کردەوە. ئەوجا دەوڵەت بەم دراوە بەرهەمە کشتوکاڵییەکانی لە جووتیاران دەکڕی و ئەوان لە راستیدا بە پێنج قات کەمتر لە جاران دەیانفرۆشت، بۆیە هەموو زەویوزاریان بە جێ هێشت و روویان کردە شارەکان و وڵاتیش بوو بە کڕیاری گەنمی ئەمریکا.

یەکێک لە دەرەبەگە هەرە زەلامەکانی کوردستان نیشتەجێی سنە، "حەمە حسێن خان ئاسەف" بوو کە نوێنەری پارلەمان بوو. پارلەمان لە لایەن شاوە داخرا و ئاسەفەکانیش نێردرانەوە ماڵی خۆیان. گوایە حەمە حسێن خان نارەزایی دەربڕیبوو. بە میوانی بردیانە تاران، دەرمانخواردیان کرد و کوشتیان. دواتر "حەمە سەعی خان"ی براشی لە کاتی ڕاودا بە گوللەی وێل کوژرا. ئەم شێوە کوشتنانە لە شێوەی باوکی شا بۆ لە نێوبردنی دژەکانی دەچوو. جێگای سەرنجە راست لەو کاتەدا کە شا دەیەویست دەرەبەگایەتی هەڵوەشێنێتەوە، ئەو کەسانە کە بە دژی دەرەبەگایەتی خەباتیان کردبوو و لە زیندان راگیرابوون، بەر نەدران.*

---

* عەزیز یوسفی یەکێک لەو زیندانیانە بوو. لە وەڵامی بەرپرسی زینداندا کە داوای پەشیماننامە نووسینی لێ کردبوو. گوتبووی " بۆ شا بووەتە پاڵەوانی دژی دەرەبەگایەتی و من کە هەر بەو تاوانە گیراوم ئەوە حەڤدە ساڵە لە زیندانم؟

لە بەهاری ساڵی ١٣٤٢دا دوو مەلا، خومەینی و گیلانی کە دوو مەلای گەورەی شیعە بوون دژ بەم چاکسازییانەی شا وەستانەوە. بە تایبەت دژی دەنگدانی ژنان و دابەشکردنی زەوی بوون. (سەیر ئەوەیە کاتێک خومەینی دەسەڵاتی گرتە دەست ئەو دوو خاڵەی هەڵنەوەشاندەوە. سەردەمەکە گۆڕابوو). ئەوان لە ڕۆژی عاشوورادا دارودەستەی سینەکوتیان هان دا حوکوومەت بڕووخێنن. دەستەی سینەکوت کە لە لایەن گەورە باجخۆرەکانی تارانەوە ڕێک دەخران، هێرشیان کردە سەر ئیزگەی رادیۆ تاران، بەڵام پێیان نەگیرا و بە توندی سەرکوت کران. "تەیب حاجی رەزایی" گەورە لاتی تاران کە بۆ خۆی لە کودەتای ٢٨ی گەلاوێژدا پشتیوانیی لە شا کردبوو، ئیعدام کرا و خومەینی بۆ نەجەف شارەودەر کرا. ئەم کەف و کۆە بەڵام هیچ دەنگدانەوە و رەنگدانەوەیەکی لە کوردستان نەبوو. رەنگە هۆکەی سوننیبوونی کورد بووبێ.

هەر لەو ساڵانەدا هێندێ دڵسۆزانی کێشەی کورد کەوتنە جموجۆڵ و یارمەتییان بۆ شۆڕشی کوردی عێراق کۆ دەکردەوە. ساواک ئاگاداری ئەم یارمەتی کۆکردنەوە دەبێ، دەگوترا لیستی ناوەکان لای "خەڵیفە ئەولە" بووە کە لە سنە تەکیەی هەبوو، ئەویش بۆ خۆی پیاوی ساواک بوو. بە شەوێک ١٧ کەس لە سنە و بە گشتی ٢٤٥کەس لە هەموو کوردستان گیران. یەک دوو مامۆستای ئێمەشیان تێدا بوون. پاش ماوەیەکی کورت زۆربەیان بەر دران و دواتر ئەوانەیان کە کارمەندی دەوڵەت بوون گوێزرانەوە بۆ شارەکانی گەرمێنی ئێران. چوار کەس بە چەند ساڵ زیندان حوکم دران. (سدیق و عەلی رەحمانی، رەحیم غەریقی و مەلا ئەمین موحەمەدی)*

دیسان لە باری سیاسییەوە سنە کپ و بێدەنگ بوو، و شار بووە مەیدانی مەلا و دەروێش و لات و چەقۆکێش. گۆڕان، گۆڕان بە دووی خۆیدا دێنێ. حوکوومەتی شا دەیەویست هەموو گۆڕانێک لە ژێر کۆنترۆڵی خۆیدا بکرێ. بەڵام هیچ دیکتاتۆرێک ناتوانێ پێشی ئەو گۆڕانە بگرێ کە لە قووڵایی کۆمەڵدا روو دەدا.

---

* ئەو کات هێشتا دەوڵەتی ئێران بۆ خۆی نەکەوتبووە یارمەتیدان بە ڕاپەرینی ئەیلول- دیارە هەموو کاتێک باسکردنی کورد و مافی کورد لە ئێران قەدەغە بووە. ئێستاش کە ئێران بە رواڵەت دانی بە هەرێمی کوردستانی عێراقدا ناوە، لە ئێران هەرکەس خەونی لەو شێوە ببینێ هەڵداوەسرێ.

ڕۆژئاواییەکان بە تایبەت ئەمریکا پارەیان دەخستە سەندوقی دەوڵەتەوە. ئەمریکا لە ڕێگای گەلاڵەی "ئەسڵی چوار"ەوە، کە یارمەتیدان بە وڵاتانی دواکەوتووی لایەنگری خۆی بوو، هێندێ یارمەتیی جۆراوجۆری دەدا بە ئێران. بۆ نموونە لە سنە پادگانێکی نیزامی دروست کرا و لە مەدرەسەکان شێری ئیشک و بیسکویت دەدرا بە منداڵان. گەرچی نیوەی پارەکە دەدزرا، بەڵام بە نیوەکەی دیکە دەست بە ئاوەدانکردنەوەی شارەکان کرا. لە ماوەی ساڵەکانی ۴۰هەتا ۵۰دا، (۶۰-۷۰م) جادە و تلەفوون و کارەبا و ئاو و سیلۆی گەنم دروست کرا و بڕێکیش مەدرەسە و خوێندنگە زیاد بوون. مانگانەی کارمەندەکان زیادی کرد و بەپێی ئەوە بازاڕیش بووژایەوە و دیمەنی شار وردە وردە گۆڕدرا و ماڵی دووقات و سێقات زیادی کرد. رادیۆ ترانزیستۆری لە هەموو ماڵێک پەیدا بوو، خەڵک بەرە بەرە فێری رۆژنامەخوێندنەوە بوون. هێندێ رۆژنامە و گۆڤاری تازە لە تاران لە چاپ دەدران و کەم تا کورت دەگەییشتە سنەش. بڕێک لە لاوەکان گۆڤارێکی نیوەرووناکبیریی وەکوو "فێردەوسی" و "نگین"یان دەدا ژێر باڵیان یانێ ها ئێمەش... باش بوو لە باتی پێشبڕکێ لە ئارەقخواردنەوەدا، پێشبڕکێ لە زانیندا ببوو بە سەرگەرمیی هێندێ لە لاوەکان.

کە خەڵک هەلومەرجی ژیانی باشتر بوو، لە باری رووناکبیریشەوە دەچێتە پێشێ. ئەوکات هەست بەوە دەکا کە دەبێ کەسایەتیی بۆ خۆی پەیدا بکا، کەسایەتییەک کە لە لایەن دەسەڵات و دارودەستەی ئەمن و دەست و پەیوەندەکانیانەوە پێشێل دەکرا. ترس و تۆقاندن هەر بەردەوام بوو.

سەرەڕای ئەمانە سنە وەها بە بێدەنگ دەژمێردرا کە لەساڵی ۴۶ (۶۷م)دا کاتێک جووڵانەوەی چەکداریی گرووپی شەریفزادە و ئاوارە و..." **کومیتەی انقلابی حزبی دیموکراتی کوردستان**" (کە هیچیان سنەیی نەبوون) تێک شکا، تەرمی کوژراوەکانیان هێنا لە سنە ناشتنیان. ئەوێیان بە جێگای ئەمن زانیبوو. دواتر لە ساڵی ۵۷دا گلکۆکەیان لە زیارەتانی تایلە دیاری کرا و پەیکەرەیەکی مستی گرێکراو لەسەری دانرا. لە بەرانبەری زیارەتانەکەش لە لاپاڵی کوچکەرەشی بچووکدا بە بەردچن نووسرا "بژی سمکۆ". پاشتر کە شار کەوتەوە دەستی کۆماری ئیسلامی ئەو دروشم و گڵکۆیە تێک درایەوە.

ئەمە دیمەنێکی کورت لە جێگای لەدایکبوونی من بوو. شوێنێک کە دوازدە ساڵ دەرسم تێیدا خوێندووە، بە هاوینان دەستفرۆشی و شاگرددوکانیم کردووە. کە گەورەتر بووم کرێکاری و ئاسنکاریم کردووە. دیپلۆمم وەرگرتووە و چوومەتە سەربازی. دواتر بەختم نەبوو لێیدا نیشتەجێ ببمەوە. ئێستاش کە ئەم دێڕانە دەنووسم سی و دوو ساڵە لێی دوورم.

باڵەوازە

لە پشت پەنجەرەیەکی شەق و شڕی ئاسینیندا دانیشووم. لەوبەری شەقامەکەدا سێ چرا لە بنمیچی بەرهەیوانێکدا، رووناکییەکی مردوو لە شەوێکی تاریک و خۆڵاویدا بڵاو دەکەنەوە. بەرهەیوانەکە بە پەرژینی سمنتی ناکڵۆکار بە شێوەی میعماری دەورەی عەباسییەکان، گیراوە. ئێرە شارێکی بچووکە، لە نزیک هەولێر پایتەختی کوردستاندا. راگەیاندنە گشتییەکان پێداگرییان هەیە کە بە دوای نێوی هەولێردا بڵێن پایتەخت. بۆ؟ رەنگە لەبەر ئەوە کە چونکە تەختی تێیدا نییە کە پێتەختی هەبێ. بەڵام شای بێ تانج و تەخت زۆرن. من نە شام و نە رایەت. لە پشت ئەم پەنجەرە دانیشتووم و چرای ساندویجفرۆشییەکی داخراو لە دوورە دەبینم کە بێخۆ چاو دەتروکێنێ. با- لق و پۆی دارە جەوهەرەکەی حەوش بە پەنجەرەکەدا دەسوێ و دیمەنەکە خەوشدار دەکا. من بەوە راهاتووم کە تەنیاییەکانم لەگەڵ پەنجەرەدا بەش بکەم.

وەکوو هەموو شەوان ماڵەکەی من کارەبای نییە. ماتۆری کارەبای خۆشمم نییە. چرایەکم هەیە بە باتری کار دەکا، هەموو ئەوانەی وەکوو منن هەیانە. بۆ شەوی مەبادا، کە ئەم مەبادا هەموو شەوێک روو دەدا. بە رۆژدا، ئەو کاتەی کە کارەبا هەیە، باترییەکەی پڕ دەکەمەوە کە شەو دوو سەعات رووناکییەکی کزم بداتێ. لە رووناکایی ئەم چرایەدایە کە بۆت دەنووسم.

یەکێک لە خاڵەکانی چاکسازیی "شۆڕشی سپی" شا، پێکهێنانی سپای دانش (سپای زانیاری) بوو. ئەو لاوانە کە دیپلۆمیان وەرگرتبوو، لە باتی سەربازی دەنێردرانە سپای دانش. شەش مانگ لە پادگانە سەربازییەکاندا مەشقیان پێ دەکردا و دوایە بۆ ماوەی ساڵێک دەچوون لە دێهاتدا دەبوونە مامۆستای سەرەتایی. سنە ناوەندی تیپی ٢١ی سپای ئێران بوو و ناوەندی تالیمی سەربازیی تێیدا بوو کە بەشێکی بۆ سپای دانش تەرخان کرابوو. من لەگەڵ دەورەی ١٢ی سپای دانش ئەو شەش مانگەی سەرەتایی لە سنە بووم و دوایە لەگەڵ هەموو سنەییەکانی دیکە ناردراینە تورکەمەن سەحرا.

تاقیکردنەوەی لەم شێوە پێشتر لە هێندێ لە وڵاتانی لاتین ئەمریکا و ئەفریقادا بە شێوەی جۆربەجۆر کرابوو و سەرکەوتنی بە دەست هێنابوو. بەڵام لە ئێران نەگەییشتە ئەو ئامانجەی کە بۆی دیاری کرابوو. گەرچی دەستکەوتیشی هەبوو. دواتر چەند سپای دیکەش زیاد کرا. سپای تەرویج بۆ کشتوکاڵ و سپای بێهداشت بۆ تەندروستی. ئەمەی دوایی، ئەو کەسانە بوون کە لە زانکۆ پزیشکییەکاندا خوێندبوویان و دەهاتنە سەربازی. ئەم بەشە لە هەموو ئەوانی دیکە زیاتر خزمەتی بە کۆمەڵ دەگەیاند، چونکە ئێرانی ئەودەم پڕ بوو لە نەخۆشین و گوندەکان هیچ دەرمانگە و دوکتوریان تێدا نەبوو و خەڵکی هەژار بۆی نەدەکرا بچێتە شار و سەری نەخۆشخانە بدا. رادەی مردنی منداڵان لە گوندەکان، چەند قاتی منداڵانی شار بوو.

لاوێک کە دەهاتە سەربازی لەگەڵ دنیایەکی تازە بەرەوڕوو دەبوو. دنیایەک کە دیمەنی راستەقینەی کۆمەڵی پێی نیشان دەدا. دیمەنی دەسەڵات و هێز، دەسەڵاتی بێ بەزەیی و بێ بایەخبوونی کەسایەتی و تاکەکەسی. دنیایەک کە پڕبوو لە فەرمانی هیچ و پوچ و پرسیارکردنیش قەدەغە بوو. تالیم لەسەر ئەوە بینا نرابوو کە مرۆڤی گوێڕایەڵ و بێکەسایەتی دروست بکرێ بۆ ئەوە کە دیکتاتۆری پاشایەتی قەت نەکەوێتە ژێر پرسیارەوە. فەرمان لە سەرەوە، لە شاوە بۆ تیمسارەکان و دوایە ئەفسەرەکان و گروهبان و ئاخر کەس سەرباز، دادەبەزی بە بێ ئەوە بیری لێ بکرێتەوە. رەنگە ئەمە سروشتی ئەرتەش بێ و لە هەموو جێگایەک کەم تا زۆر هەر وا بێ. واتە لە هەموو شوێنێک هەر پڕوپووچ و بێ مانا بێت. هەرچۆنێک بێت لە وڵاتانی دنیای پێشنەکەوتوودا چونکە بەشی زۆری

خەڵک نەخوێندەوارن یان زانیاری کۆمەڵایەتییان نییە، دەبێتە ڕاهێنانێکی تایبەتی و خەڵک بە شتێکی سروشتیی دادەنێت و کاتێک ئەو فەرمانە بە دژی خۆی و بنەماڵەکەی و خەڵکەکەی دەدرێ، ئەنجامی دەدا. ئەوەیە کە سەرباز یان پۆلیس بەبێ بیرکردنەوە خەڵک گوللەباران دەکەن، یان جووڵانەوەکان سەرکوت دەکەن. ئەم ڕاهێنانە سپای دانشیشی دەگرتەوە. دەبوا لە پێشدا ئەو کەسایەتییە کە خوێندکارێک لە مێشکی خۆیدا بۆ خۆی دروستی کردووە، بشکێندرێ و پێی بسەلمێندرێ کە ئەو لەو نیزامە دەست باڵادەستەدا، سفرە، هیچ نییە. گروبانێک کە شەش کلاسی خوێندبوو دەیتوانی بیڕەتێنێ، لە قوڕی بگەوزێنێ، بیکا بە پاسەوانی توالێت و لە زیندانی بکا. دیارە کەم نەبوون ئەوانەی کە نەیاندەویست ملکەچ بن. بەڵام هەرچی زۆرتر نافەرمانیی کردبا زیاتر و توندتر تەمێ دەبووی. منداڵە شارییەکان، بە تایبەت سنەییەکان کە شاری خۆیانیان لە بەردەستدا بوو، لەوانیش ئەوانە کە هێندێ تاقیکردنەوەی کۆمەڵایەتییان لە ڕێگای کرێکاریکردن و وەرزشوانی و... هەبوو، زیاتر سەرپێچییان دەکرد و زیاتر سزا دەدران. کاتێک شەش مانگەکە تەواو بوو، من سەد و دە شەو نیگاوانی قەرزدار بووم. بە گشتی بۆ هەموو لاوێک دیتن و تاقیکردنەوەی ئەو دنیایە باش و پێویست بوو. مرۆڤ بە ناسینێک لە کۆمەڵ دەگەییشت کە پێشتر ئیمکانی ئەو ناسینەی نەبوو و نەیدەزانی. نەیدەزانی بۆ ژاندارمە شیرەییەک لە کێو و بەندەنەکانی هەورامان دەتوانێ باج لە خەڵکی عەشایر بستێنێ. تێدەگەییشت کە ئەوە ئەو ترسەیە کە شەوقدانەوەی ڕمی تفنگەکانی سەربازخانەکان دەیخاتە دڵی خەڵک.

بێجگە لە هەموو ئەمانە، لاو فێری ڕێکوپێکی، دژواری و خۆناسین و ڕق و تووڕەیی لە دەسەڵاتێک دەبوو کە جگە لە زۆرەملی هیچ نازانێ و ئەمە لە هەموو تاقیکردنەوەکانی دیکە گرینگتر بوو و لە ژیانیدا بەکاری دەهات.

سیاسەتی ناردنە شوێنی دوور لە زێدی خۆت. تەنیا بۆ سپای دانش نەبوو، بەڵکوو باقی بەشەکانی سپاشی دەگرتەوە و ئامانجەکەی ئەوە بوو کە خەڵک لە نێو ئاشنا و خزم و خەڵکی خۆیدا نەبێ، کە هەرکات ویستیان دژی خەڵکەکە بەکاریان بێنن و کەس بەزەیی بە کەسدا نەیەتەوە. تەنانەت لە شارەکانیش گەڕەکی تایبەتی بۆ ماڵی ئەرتەشییەکان هەبوو کە تێکەڵی خەڵک نەبن. لەوێش خانووی ئەفسەرەکان جیا لە خانووی گروبانەکان بوو، بۆ نموونە کاتێک هێزیان نارد بۆ

سەرکوتی جوولانەوەی کوردستان لە ساڵی ۴۶دا (کە پێشتر باسمان کرد) لە بەلوچستانەوە هێزیان هێنابوو. ئەڵبەت ئەم سیاسەتە رووپەکی دژ بە خۆیشی هەبوو، ئەویش ئاشنابوونی خەڵک لەگەڵ ناوچەکانی دیکە و ناسینی خەڵکانی دیکە بوو.

ئێران لەنێو وڵاتانی رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا سەرزەوینێکی زۆر تایبەتییە. پڕە لە سروشت و کولتور و زمان و ئایین و رەنگ و رووی جیاواز. لە هەر پەنجا کیلومێترێکدا هەموو ئەمانە دەگۆڕدرێ. کورد، تورک، لور، عەرەب، گیلەک، مازندەرانی، تورکەمەن، فارس، بەلوچ و... موسڵمانی شیعە و سوننە بە هەموو لقەکانیانەوە، زەردەشتی، کاکەیی، ئیزەدی، جوو، مەسیحی و... کێوی هەرە بەرز و دەشتی نزم، سەحرا، لێڕەوار، شۆرەزار وکێڵکەی پڕ پیت و... هەموو ئەمانە لە لایەکەوە بووەتە هۆی جیاوازی و یەکنەگرتنی خەڵک و ئاسانبوونی دەسەڵاتداری و پاوانکردنی ئەم دەسەڵاتە و کەڵکوەرگرتن لە جیاوازییەکان و بەگژ یەکدا کردنی خەڵک. ئەم بە گژ یەکتردا کردنە - شیعە بە دژی سوننە، تورک بە دژی کورد، فارس بە دژی عەرەب، موسڵمان بە دژی ئایینەکانی دیکە و...- ئەمانە ئەوەندە لە مێژوودا دووپات بوونەتەوە کە بوونەتە شێوە کولتورێک و خەڵک بە ئاسایی وەری دەگرێ. بۆ نموونە کاتێک خومەینی دژی کوردستان جیهادی دا، شیعە بە فەرمانی ئەو فیربوونە مێژووییە (و نە بە فەرمانی خمێنی، چونکە ئەو تازە هاتبووە سەردەور) بە هەڵە و داوان خۆیان گەیاندە کوردستان کە بە کوشتنی کورد سەوابێک بۆ ئاخەرەتی خۆیان پەیدا بکەن و رەنگە تۆڵەی قینە کۆنەکانیان بکەنەوە.

لە لایەکی ترەوە ئەم جیاسوازییە سروشت و کولتوورییە، بووەتە هۆی دەوڵەمەندی کولتوری دانیشتوانی ئەم سەرزەوینە پان و بەرینە. ئەو شتەی کە ئۆروپاییەکان ئێستا باسی دەکەن و نێویان ناوە فرەکولتوری ئێمە لە هەرە کۆنەوە هەمانبووە. دیارە ئەوەش لایەنی چاک و خراپی خۆی هەیە، کە بە کورتی باسمان کرد.

ئێمەی لاوی ١٨-١٩ ساڵان کە شتێکی زۆرمان لەم کۆمەڵە هەمەرەنگە نەدیبوو و شەش مانگ لە ژێر گوشاری سەربازخانەدا مابووینەوە، ناردراینە گوندێک کە هیچمان لێی نەدەزانێ. بەشی هەرە زۆرمان هەتا ئەودەم لە ژێر چاوەدێری و

بەخێوکردنی دایک و بابدا بووین و ئێستا دەبوا بۆ خۆمان خواردن بکەین و جلەکانمان بشۆین وماڵەکەمان گسک بدەین و هتد... راستە لە سەربازخانە هێندێکیان پێ کردبووین، بەڵام چونکە لە ژێر گوشاردا بوو، لێی بێزار بووین. ئەوە بوو کە ئێمە دەبووین بەو گروبانە کە وا لە پادگان فەرمانی دەدا و هەرای بە سەردا دەکردین. سەربازەکانیشمان ئەو منداڵە بەستەزمانانە بوون کە دەهاتن دەرس بخوێنن.

من کەوتمە گوندی "حەکیم ئاوا" لە پێنج کیلومێتری عەلی ئاوای کەتول، سەر بە شاری گونبەد کاووس. لەگەڵ یەک سپاهی دانشی دیکەی خەڵکی سنە و یەک سپای تەرویج خەڵکی تەورێز، پێکەوە لەو گوندە بووین. سێ کەس لە یەک گونددا بۆ خۆی نیشانەی زۆریی دانیشتوانی گوندەکەیە. ئەم گوندە موڵکی دابەشکراو بوو بەڵام خاوەن موڵکەکە (میرفێندرسکی- باڵوێزی ئەوکاتی ئێران لە سۆڤیەت) بەشێکی زۆر لە زوینەکانی بە نێو میکانیزە، بۆ مابووەوە. زۆربەی کشتوکاڵ لەو ناوچەدا لۆکە بوو کە لەو کاتەدا، بەراورد بە کشتوکاڵی دیکە، قازانجی باشی بە خاوەن زەوی دەدا. دەکرا بڵێی یەک وەرزێڕی ئەوێ دە قاتی وەرزێرێکی کوردی دەست دەکەوت. لەم داهاتە دەبوا بەر لە هەر شتێک بەشی ئیمام و سەفەر بۆ مەشهەد کەم کەیەوە. پاشان بەشێکی بۆ تریاک دەڕویشت و ئەوجا خەرجی بنەماڵە و قەرزی بانک و هتد... ئەمە هەلومەرجی ژیانی ئەوانە بوو کە "قزلباشیان پێ دەگوترا و زمانیان مازندرانی بوو. تورکەمەنەکان سوننەی حەنەفی بوون و موریدی شێخ عوسمانی نەقشبەندی. هەموو ساڵێک مافوورە و پارەیان کۆ دەکردەوە و دەیاننارده کوردستان بۆ ماڵی شێخ. لە وەرزی هەڵگرتنی بەروبوودا کرێکاری وەرزی لە زابول و بەلوچستانەوە دەهاتنە ئەو ناوچانە و ژیانێکی سەگمەرگییان هەبوو. وەکوو ژیانی ئەفغانستانییەکان کە چەند ساڵ دواتر هاتنە نێو ئێرانەوە. بەڵام بە گشتی رادەی ژیانی خەڵکی ئەوێ زۆر لە سەرەوەی رادەی ژیانی خەڵکی دێهاتی کوردستان بوو.

بەشێکی زۆر لە زەوینەکانی تورکەمەن سەحرا و دەشتی گورگان موڵکی تایبەتی دەربار بوو. گاردی شاهنشاهی پێی ڕادەگەییشت. یەکێک لە ئەرکەکانی ژاندارمێری ناوچە ناردنی کرێکاری بێمزە بۆ کاری کشتوکاڵ و ئاژەڵداری ئەو موڵکانە بوو. ژاندارمەکان بە هەر بیانوویەک خەڵکیان جەریمە دەکرد و دەیان

ناردنە مەزرای شاهنشاهی. ئەوانەی کە ڕۆیشتبوون دەیانگوت جەهەنەم لەوێ باشترە. خۆرهەڵات هەتا خۆرئاوا دەبێ کار بکەی. خواردن بەس نانەڕەقەیە و شەویش لە گەوڕ دەنووی. بەرپرسەکان بەم شێوە ئەو پارەیە کە دەبوا بە کرێکاری بدەن لە گیرفانی خۆیان دەنا.

لە نزیک گوندەکەی ئێمەوە یەکێک لە وەزیرەکان هێندێ زەوینی کشتوکاڵی میکانیزەی هەبوو. کارخانەی "تەختەی نئوپان"ی گورگان موڵکی ئەو بوو. بە لق و پۆی بنەپەمۆ کە بە خۆڕایی لە وەرزێڕەکانیان دەستاند، تەختەکانیان دروست دەکرد. بۆ دابینکردنی ئاوی باخەمیوە و زەوینە کێڵدراوەکان پێنج گۆلی دەستکردی لێ دابوو کە هەموو ئاوی زەویەکانی دەوروبەری دەمژی. وەرزێری ناوچە ئاویان بۆ کشتوکاڵ نەمابوو و ئەویش پێی نەدەفرۆشتن. ناچار ئەوان زەوینەکانیان بە جەنابی وەزیر دەفرۆشت و بۆ خۆیان دەبوون بە کرێکاری ڕۆژمزی ئەو.

یەکەم کێشەی جەنابی سپایی ئەوە بوو کە زمانی ئەو خەڵکەی نەدەزانی. ڕەنگە چەند کەسێک لە دێدا هەبان کە فارسی (بە ناو زمانی هاوبەشی هەموان) بزانن، بەڵام منداڵان نەیاندەزانی. تەنانەت ئەگەر فارسیش بان بە زاراوەیەک دەدوێن کە کاکی سپایی تێی نەدەگەییشت. لانی کەم شەش مانگی دەویست هەتا پێک رابێن و لە یەک تێبگەن، کەچی بەپێی دەستوور، منداڵانی مەدرەسەکانی لادێ دەبوا هەر شەش مانگ پلەیەک تەواو بکەن. لە شارەکان ساڵێک پلەیەک بوو. ئاخۆ ئەوە ئەو دەستوورەی دانابوو بیری نەکردبووەوە کە منداڵی لادی نە تەنیا بلیمەت نین بەڵکوو لە چاو منداڵی شاردا بە هۆی نەبوونی ئیمکانات و رادیۆ و تلەڤزیۆن و... لە دواترن و دەبێ زیاتر مەودایان پێ بدرێ.

مامۆستای ڕەبەن بە جلکی نیزامییەوە، تەنیا شتێک کە نەیدەزانێ هەڵسوکەوت لەگەڵ منداڵان بوو. منداڵەکان بەر لەوە کە خوێندکاری ئەو بن، نۆکەرییان بۆ دەکرد. خەڵکەکەش کە بە زوڵم و زۆری ژاندارمە راهاتبوون، لە هەرکەس کە جلوبەرگی نیزامی لەبەردا بوایە دەترسان و گەرچی لە دڵەوە رقیان لێی بوو بەڵام رەخنەیان لێ نەدەگرت. تەنیا ئەو کات دەمارگرژییان دەبزوا کە جەنابی سپایی چاوی لە کچەکانیان بکردایە. لە نێو سپاییەکاندا کەسانێکیش هەبوون خەمی منداڵانیان دەخوارد و وانەکانیان بە هەند دەگرت. بەڵام زۆرینە ئەو کەسانە

بوون کە تەنیا خەمیان ئەوە بوو هەرچی زووترە ئەو ساڵەی تەواو بکەن و لە کێچ و ئەسپێ دێهات رزگاریان بێ.

دەرسپێدانی پۆلی سێهەم و چوارەم و پێنجەم بە ئەستۆی من بوو، بەڵام ژمارەی منداڵانی پۆلی یەکەم و دووهەم زیاتر لە هەرسێ پۆلەکەی من بوو. دەکرا بڵێی منداڵانی پۆلی پێنجەم بە ئەندازەی پۆلی دووهەمی شار شت فێر نەببوون. سپاهییەکان رەنجی فێرکردنیان لە بەر خۆ نەنابوو، بەس بۆ رازیکردنی دایک و بابیان، یان بۆ وەرگرتنی بەرتیلێک کارنامەیان پێ دابوون و ناردبوویاننە پۆلی سەرەوەتر. من بڕیارم دا لەو ساڵەدا هەر خوێندکارە و یەک کارنامەی زیاتری نەدەمێ. یانێ یەک پۆل زیاتر نەڕوا. پێم وا بوو ئەوانە دوایە بۆ خوێندنی پۆلی شەش دەچنە شار و لەوێ تووشی کێشە دەبن. تەنیا یەک کەس دوو کارنامەی وەرگرت، ئەویش کوڕێکی وردیلەی زیرەک بوو کە ساڵانی دواتر لە زیندانی ئەوین چاوم پێ کەوتەوە. چووبووە زانکۆ و لەوێ پەیوەندیی لەگەڵ چریکەکان گرتبوو و هاتبووە زیندان. پێم وایە پێنج ساڵ زیندانی وەرگرتبوو.

لە ئاخر ساڵەوە چەند کەس لە بابەکان سفارشیان ناردبوو و قەولی دیارییان دابوو. من وەڵامم نەدانەوە. ئەو سپاهییەکەی دیکە پاش من چەند رۆژێک لەوێ مایەوە و پێم وایە بەرتیلەکانی وەرگرتبوو و کارنامەکانی نووسیبوو. ئەو زیاتر لە من لە سیستەمی شاهەنشاهی تێدەگەییشت. بە گشتی ئەمانە هۆی شکستهێنانی پرۆژەی سپای دانش بوون.

خەبات

نووسیبووت: خیابانەکان چۆلن، ئەتۆ لێرە نیت پیاسەیان تێدا بکەی ئەم دێرە هەستی غریبیی لێم زیندوو کردەوە. غەریبی، هەستێک کە شی ناکرێتەوە. هەستێک کە لە کاتی لاوەتییەوە هەموو کاتێک لەگەڵمدایە و لە هیچ کوێ نەمتوانیوە بیتارێنم.

چووم بەو یادەوە پیاسە بکەم، بەڵام لەم شارەدا و لە هەموو شارەکانی دیکەی ئەم وڵاتە تازە لەخۆ گەییشتووەدا، شوێنێک بۆ پیاسە نییە. شوێنی پیادەی خیابانەکان داگیر کراون. دوکانەکان سەندووقە میوە و کەلوپەلی دیکەیان لە دەرەوە داناوە. تەنانەت هێندێ لە ماڵەکان کردوویانەتە باخچە. سەنگەربەندی نیگاوانەکانی ئیدارە دەوڵەتییەکان لە بەرانبەر دەرکەی چوونە ژوورەوەشدا، پیادەڕەوی نەهێشتووە. ئێرە وڵاتی تێرۆرە. ئەگەر هیچکام لەمانە نەبوو، ئەوە خەڵک ئۆتۆمۆبیلی تێیدا راگرتووە. کۆڵانەکانیش دیمەنێکی باشتریان نییە. حەوشی ماڵەکان بە دیواری سێ مەتری دەور گیراون. راست لە کۆڵانەکانی منداڵییەکانی ئێمە دەچێ. ناوەڕاستی کۆڵان جۆگەلەی گەنکاوی سەرئاواڵەیە. ئەگەر خانوویەک دوو نهۆمی بێ، پەنجەرەکانی نهۆمی دووهەمیان شووشەی رەنگیی وەکوو ئاوێنەیان تێگرتووە، نەکا هاوساکان نێو ماڵەکەیان ببینن. زیندانێک بۆ ژنان. کچی گەورەساڵ و دایکیان دەبێ لە پشت ئەم دیوارانەوە بن. کچە چکۆلەکان دەکرێ لەبەر دەرکە کایە بکەن. ئەگەر دوو جار لە کۆڵانێکەوە تێپەڕی، خەڵک شکت لێ دەکەن. دەبێ بە شێوەیەک رێ بکەی وەکوو بۆ شوێنێک دەچی و جگە لەوێ رێگایەکی تری نییە. کوڕە لاوەکان موبایل بەدەست لە پێش دوکانان و لەسەر کۆڵانان، بە کۆمەڵ رادەوەستن. بێکاری لە نێو لاوەکاندا هەرە زۆرە، گەرچی لە هەر گەڕەکێک مەیدانی فوتباڵ دروست کراوە و هەر چەند کەس کە تیپێک پێک بێنن، دەتوانن لە وەزارەتی وەرزش جل و کەوش و تۆپ وەرگرن، بەڵام ژمارەی ئەم تیپانە هێندە زۆرە هەر تیپێک لە حەفتەدا یەک جاری و هەر جارە دوو سەعاتی وەبەر دەکەوێ. کوڕە دەوڵەمەندان سواری ئۆتۆمۆبیلی بابیان دەبن و لە خیابانەکاندا دەسووڕێنەوە و بێنزینی هەرزان دەسووتێنن و پۆز دەدەن. نە کارگە هەیە و نە کارخانە. کار تەنیا لە ئیدارە دەوڵەتییەکاندا هەیە و ئەویش تیکمە بووە لە کارمەند. جێگا بۆ لاوەکان نەماوە. هەموو ئەمانە بیری من دەباتەوە بۆ ئەو کاتەی لە شاری ئێمەدا لاوی خوێندەواری بێکار زۆر بوو. پۆل پۆل لەسەر سووچی کۆڵان و خیابانەکان دەوەستان و کاتیان بە قسەی پڕوپووچ دەبردە سەر. دەڵێی هەموو دەبێ ئەم قۆناخە تێپەڕێنن هەتا دەگاتە کاتی سەربازی. ئەوجا کارێک بدۆزنەوە و بەرەو ژیان وەڕێ کەون. لێرە بەڵام سەربازی ئیجباری نییە. لە راستیدا لێرە سەربازی پیشەیە و سەرباز وەکوو کارمەند دادەمەزرێ.

هەوای ژوورەکە پیشیاوە. بۆ تاقەتهێنان، دەچمەوە لای نووسراوەکە.

کە سەربازیت تەواو دەکرد، دەهاتییەوە شاری خۆت و دەبوا کارێک بۆ بژیوی خۆت بدۆزییەوە. کار هەبوو بەڵام نەک بۆ لاوی بێ ئەزموون. بێکاریی لاوە دیپلۆمەکان هەتا کۆتایی ساڵەکانی چل بەردەوام بوو. ئەوانە کە دەورەی سپای دانشیان تەواو کردبوو، دەیانتوانی ببنەوە بە مامۆستای دێهات. زۆر نەبوون ئەوانە کە ئەمەیان هەڵدەبژارد، چونکە تاقیکردنەوەی تاڵیان لەو یەکساڵە مامۆستاییەدا هەبوو. بۆ ئەوانە کە دەستڕۆیشتوو بوون یان دەرسخوێنی باش بوون، ڕێگای دیکە چوونە زانکۆ بوو. ئەو کات تاران و چەند شاری گەورەی وەکوو تەبریز و شیراز نەبێ زانکۆ لە جێگای دیکە نەبوو. چوونە ژوورەوەش بە تاقیکردنەوەیەکی دژوار بوو و هەڵبژاردن بەپێی ڕیزی نومرە. بەو مامۆستا کەممایە و دەبیرستانە شپرزانەی کە ئێمە هەمانبوو، زۆر کەس چەند ساڵ لە پشت دەرکەی داخراوەدا دەمانەوە و ئاخرەکەی کارێکی دیکەیان بۆ بژیوی ژیان پەیدا دەکرد. من لە ئارماتۆرکاریدا ببوومە وەستا، بیرم لەو کارەش دەکردەوە. هەر چۆنێک بێ، بە یارمەتی و ڕێنوێنیی کاکم هەوڵێکم بۆ زانکۆش دا. ئەو گوتی تاقیکردنەوە زەرەری نییە، کاری مامۆستایی و کرێکاری لە دەست ناچێ. ڕۆیشتم و لە ناوەندی ڕاهێنانی تلەڤزیۆندا وەرگیرام. باشی ئەم ناوەندە ئەوە بوو کە هەر لە سەرەتاوە دادەمەزرای و لە ساڵانی خوێندندا بڕە پارەیەکی کەمیشیان دەدا.

لاوێک کە لە شارە چکۆلەیەکدا گەورە بووە و ئەگەر یەکسەر لە دەبیرستانەوە نەهاتبێ، ئەوە دوای سپایی بۆ خوێندن یان کار دەچووە شارە گەورەکان. من چوومە تاران.

تەنانەت ئەودەمیش تاران شارێکی زەبەلاح بوو و هەلومەرجی کۆمەڵایەتیشی جیاواز بوو. کەسێک وەکوو من کە لە سارشتانێکی وەکوو سنەوە دەهات، ئەگەر خزم و کەسێکی نەبا بچێتە لایان، لە دەوروبەری ناوەندی شار کە پێی دەگوترا تۆپخانە، لە میوانخانە چڵکنەیەکدا دەگیرسایەوە، هەتا دوایە ژوورێک بە کرێ بگرێ. کورد زیاتر لەو میوانخانانە دەبوون کە لە کوچەی عەرەبەکاندا بوو. سنەییەکان دەچوونە هوتێلێک کە لە "کووچەی کوردان" لە "باب هۆمایۆن" بوو. تەنانەت بازاڕییەکانیش کە پارەیان لا گرینگ نەبوو هەر دەچوونە ئەو میوانخانە هەرزانانە، چونکە ئەوان خەڵکی سوننە مەزهەبیان ڕێگا دەدا. دەنا زۆربەی

میوانخانەکان هەر کە دەیانزانی لە کوردستانەوە هاتووی و سوننەی، دەیانگوت ژووری بەتاڵمان نییە. پێیان وا بوو (ئێستاش هەر پێیان وایە) کە سوننە سپڵۆتە. ئەمەش پەیوەندیی بە حوکوومەتەوە نەبوو. دەبوا شێعەکان لە ئێران بێنە سەر دەور ئەودەم لە کارەساتەکانی کوردستاندا دەرکەوێ کە ئەو قینە مێژووییە چۆن خۆی دەنوێنێ. بۆ نموونەی روونکەرەوەی ئەم قینە مێژووییەیە: لە شیراز چەندین قەبری (پیرۆز؟) ی بە قوبە و بارەگا هەیە بە ناوی چل تەن (کەس) و حەوت تەن. بە گوتەی کتێبی مێژووی فارس ئەم کەسانە ئەرکیان کوشتنی سوننە مەزهەبان بووە. شەوانی سێشەممە و چوارشەممە خەڵک دەچنە زیارتیان و مۆم لەسەر قەبرەکانیان دادەگیرسێنن. چیرۆکی عومەرکوژانیش بەناوبانگە. رۆژێک لە ساڵدا جێژن دەگرن و داوڵێک کە گوایە عومەر خەڵیفەی دووهەمە، دروست دەکەن و ئاگری دەدەن. بەند و باویش دەڵێنەوە. جنێوی بەردەستیشیان کەللەی عومەرە. سەیرە کە خەڵکێک شانازی بەوە دەکا کە موسڵمانە بەڵام رقی لەو کەسەیە کە کردوویانی بە موسڵمان. (ئێران لە دەورەی عومەر خەلیفەی دووهەمدا داگیر کرا.)

تاران یەکێک لەو شارە نموونەییانە بوو کە دەتتوانی بە هێڵێک بیکەی بە دوو بەشەوە، باکوور و باشوور. نموونەیەکی تەواو بۆ نیشاندانی جیاوزیی چینایەتی. دەربار و دەست و پەیوەندەکانیان و دەوڵەمەندەکان کەوتبوونە باکوور کە پاڵی بە کوێستانی تووچاڵەوە دابوو و سەرسەوز و پاک و خاوێن بوو، چونکە پێ رادەگەییشتن. باشوور، هەژار و چلکن و بێ خزمەتگوزاری و پڕ لە خەڵکی ئاوارەی هەژاری شارستانی. چەند گەڕەکێکی بەربڵاو کە لە ماڵە تەپیلکەی بە تەنەکە و مقەبا دروستکراو پێک دەهات، وەکوو دەروازە غار و جەوادیيە و... بەناوبانگ بوون کە هەرچی سواڵکەر و کرێکاری وەرزی و هەژارە، لەوێ کۆ دەبوونەوە. دیارە ئەوێ مۆڵگەی لات و چەقۆکێش و قاچاخفرۆش و خۆفرۆشیش بوو.

لە ناوەڕاستی ئەم دوو بەشەدا تارانی کۆن، بازاڕ و بەشی ئیداری و چینی نێوەنجی جێگر ببوو. خوێندکاری شارستانی لە خوارەوە (باشوور) دانەدەنیشت، چونکە لەوێ ژیانی پێ نەدەکرا و لەنێو ئەو جەماعەتە ئەرقەیەدا هەڵی نەدەکرد و لە سەریشەوە (باکوور) جێی نەدەبووەوە. دەبوا کەوشی لێ هەڵکێشێ و لە ناوەندا

بـۆ ژوورێـک بگـەڕی کـە بـە کـرێ بگـرێ. هەرکەسـیش ئامـادە نـەبوو ژوور بـە کەسێکی ڕەبـەن بـدا. بەتایبـەت بـە ئێمـەی کـورد، چـونکە خاونمـاڵ هـەر زانیبـای کوردی و سوننەی، ماڵی نـەدەدایێ. کرێماڵ بـەپێی داهات و خـەرجی ژیان هـەرە زۆر بوو - ڕەنگە هەر وەک ئێستا- و بۆ لاوێکی خوێنـدکار دابینکردنی ئـەو پارەیـە ئاسان نەبوو. زانکۆ لە ساڵی یەکەمی خوێندندا نە بە پارە و نە بـە خـانوو یارمـەتیی خوێنـدکارانی نـەدەدا. کـەم نـەبوون ئەوانـە کـە نەیانـدەتوانی خۆیـان بـژێنن و خوێندنیان بە جێ دەهێشت. سیاسەتیش ئەوە بوو کە نەدارەکان بگەڕێنەوە شوێنی خۆیان و گەشە نەکەن. گەڕان و پشکنین بـە دووی خـانوودا و پەیـداکردنی چەنـد هـەواڵ کـە بتـوانن پێکـەوە خانوویـەک بگـرن و کرێیەکـەی دابـەش بکـەن و مەرجەکانی خاوەنماڵ قەبووڵ بکەن کە دەیگوت نابێ کارەبا زۆر هەڵکەن و جل لە ماڵ بشۆن و میوانتـان هـەبێ و… دەبـووە هـۆی ناسین و چاوکردنـەوە لـە پاتـەختی وڵاتێکی نموونەیی لە دنیای دواکەوتوودا کە پڕ لـە شتی دژبەیـەک و بێقـەوارە و نارێـک و جیاوزازیی چینایـەتیی زەق بـوو. چەنـدە بچـووک بـووی ئەوەنـدەی دیکـە بچـووک دەبوویـەوە و تـەواو هەستت بـە کـەمی و بێدەسـەڵاتی و بێکەسـیی خـۆت دەکرد. لە شاری خۆت چونکە خـزم و دۆسـت و ئاشـنات هەیـە و هـەموو کـون و کەلەبەرێک دەناسی هیچ کات ئـەو هەسـتەت نییـە. لێـرە کـەس ناناسـی و کـەس ناتناسێ. بۆیە هاوشارییەکان با لـە شـاری خۆشیاندا زۆر هـۆگری یـەک نـەبووبێتن، یەکتریان دەدۆزییەوە و پاڵیان بە یەکترەوە دەدا. هەر ئەمـە دەبـووە هـۆی ئـەوە کـە کەمتر تێکـەڵی خـەڵکی شارەکانی دیکـە بـن و ئـەو لێکدابڕاوییـەی خەڵکـەکان هـەر وەک خـۆی بمێنێتەوە. خەڵکی شارە گەورەکانیش بە تایبـەت پاتـەخت، هـەر وەکـوو خەڵکی هەموو پاتەختەکانی دنیا، لوتبەرزن و خۆیـان بـە جیـاوز دەزانـن و گاڵتـە بـە ئەوانی دیکە دەکەن. ئەمانە کە باسم کرد بۆ کوڕەکان بوو. بۆ کچ ئەم هەلومەرجە ئەگەر نەڵێم نامومکین بوو، دەبێ بڵێم زۆر دژوارتر بوو. کچ ئەگەر خزمێکی نەبوایە کـە بچـێ لـە لایـان بمێنێتـەوە. هـەڵی نـەدەکرد. بۆیـە ڕادەی کچـانی خوێنـدکاری شارستانی لە زانکۆکان زۆر کەم بوو. بۆ ئەوان دەمارگری بـاب و بـراش کۆسـپێکی دیکە بوو کە دەترسان کچ یان خوشکیان تێکەڵی کوڕان ببێ. ئـەودەم خوێندنگـەی سـەرەتایی و دەبیرسـتانی (سـانەوی) کـوڕان و کچـان جـوێ بـوو، تـەنیا لـە زانکـۆ

تێکەڵاوی هەبوو، کە ئێستا خەریکن لەوێش جیایان دەکەنەوە. ئەگەر تا ئێستا نەیانکردووە لەبەر نەبوونی ئیمکاناتە.

یەکەم خانوویەک کە من پاش سێ مانگ گەڕان لە تاراندا دۆزیمەوە، ژوورێکی گەورە بوو لە گوندی "ئەوین دەرەکەدا. ئەوکات جێگای خوێندنم کە نێوی سەنتەری فێرکردن و بارهێنانی تلەڤزیۆن بوو و دواتر بوو بە مەدرەسەی عالی تلویزیۆن و سینەما، لە مەحموودیە بوو کە لە دەرەکەوە نزیک بوو. پێم وا بوو هاتوچۆم ئاسانتر دەبێ. ئاخرەکانی پاییز بوو، ئەوین زۆر لە تاران سەردتر بوو. ژوورەکەی من نە تەنیا هۆڕێک بوو، بەڵکوو دەرکە و پەنجەرەکەی شەق و شڕ بوون. منیش تەنیا چرایەکی سێ فتیلەم هەبوو کە دایگرسێنم، باشتر بڵێم لە باوەشی بگرم. شەوانە هەرچی لێفە و جاجم و جلکم هەبوو بە خۆمدا دەدا و دوو دەست جلم لەبەر دەکرد و دەخزامە نێو جێگاکەوە. پشیلە لە کونەبانی پەستووەکەوە دەهاتنە ژووری و لەسەر لێفەکەم دەنووستن. منیش چونکە گەرمیان دەکردمەوە، نارازی نەبووم. هیوای هاتنی بەهار و گەڕان لە داوێنی کوێستاندا هەلومەرجەکەی لێم سووک دەکرد. خاوەنماڵەکە شاتر بوو، ئێواران نانێکی تافتونی تازەم لێی دەکڕی و بەقاڵی سەر کۆڵانەکەش ببوو بە ئاشنام. خەڵکێکی زووگرۆ و خۆشڕوو بوون. جیاوازییان لەگەڵ خەڵکی تاران گەلێک بوو. کێشەی سەرەکیی ئەم خانووە بۆ منی خوێندکار ئەوە بوو کە شەوانە پاسی نەبوو. دەبوا شەشی ئێوارە خۆم بگەیەنمە مەیدانی تەجریش و سواری ئاخر پاس بم. ئەمەش بە مانای لە دەستدانی هەموو گەشت و گوزارێکی شەوانەی تاران بوو. ئەگەر شەوێک چووبامە سینەما دەبوا لە شاردا لە لای دۆستێک بمێنمەوە.

بەهاری هەر ئەو ساڵە کاری شەوانەیان لە تلەڤزیۆن پێ داین و ئەوە بوو بە هۆی چاوپۆشین لە بەهاری کوێستان. شاتر گوتی هاوین وەرەوە سەرمان بدە، ئێرە پڕ دەبێ لە خەڵک. پاییزیش بەشە خورمالوەکەت رادەگرم! بەڵام هیچ کات هەلی دیداری دووبارە دەستی نەدا.

لەوێیەوە کۆچم کرد بۆ یوسف ئاوا. ژوورێکم لە ژێرخانێکدا بە دوو قات گرانتر لە ژوورەکەی پێشوو بە کرێ گرت. لەم ژێرخانەدا چوار ژوور هەبوو. تەنیا ژوورێک کە رۆژنەیەکی بە تێلگیراوی لە ژێر پلەی دوکانەکەی بان سەرماندا

هەبوو، ژوورەکەی من بوو، هەر لەبەر ئەوەش سی تمەن گرانتر بوو. شەوی یەکەم لە ماڵ نەبووم، ئێوارەی رۆژی دووهەم کە هاتمەوە، دیتم کەلوپەلەکەم، دەستکاری کراوە. زۆری نەخایاند چوار جیرانەکەم هاتنە دیتنم و گوتیان ئێمە دەستمان لە شتەکانت داوە. ویستمان بزانین ئەم تازەهاتووە کێیە و چ کارەیە. بەپێی کەمی و هەژاریی شت و مەکەکاندا وایان دانابوو کە کەسێکە هاتووە بۆ کۆرسێکی کاتی لە تاران.

هەر چواریان خوێندکاری زانکۆ بوون. دوو کەسیان لە ژوورێکدا پێکەوە دەژیان و ئەو دووەکەی دیکە هەر کام ژووری خۆیان هەبوو. یەکیان کە بە زاراوەی مازندرانی قسەی دەکرد و دەرکەوت خەڵکی گورگانە، سەرئەژنۆی دەرپێیەکەی دڕابوو و هەر دەیسووڕاند و دەیخستە پشت ئەژنۆیەوە کە دیار نەبێ. دیسان هەر کە دەجووڵایەوە ئەژنۆی دەردەکەوتەوە. ئاخری گوتم بابە خۆ من مودیرعام نیم شەرمم لێ دەکەی، دە لێی گەڕێ.

ژوورەکانیان پێشانم دا، هەموو هەژار بوون، بەڵام ژیانی کاکی مازندرانی شتێکی تایبەتی بوو. ئەو پارەی نەبوو کتێب بکڕێ. دەچوو کاغەزی فڕێدراوی میوەی لە نێو ئەشغاڵەکاندا کۆ دەکردەوە. دەیشۆردن و ئیشکی دەکردنەوە و لە سەریان دەرسەکانی دەنووسییەوە و دوایە هەر باقەیەکی کە دەبوو بە کتێبێک بە قایش دەیبەست. ئەو ژێرخانەی ئێمە ئاشپەزخانەیەکی چکۆلەی هاوبەشی هەبوو کە لیستەیەکی درێژ لەسەر رێورەسمی بەڕێوەبردنی ئاشپەزخانەکەیان تێیدا هەڵواسیبوو. خانووەکە پڕ بوو لە مشک کە لە رەهەندی زێراوی ژێر خانووەکانەوە دەهاتن و دواییان نەبوو. خوێندکارە گورگانییەکە، تویکڵە تۆی کۆ دەکردەوە و لە نێو ژوورەکەی خۆیدا بڵاوی دەکردەوە کە مشکەکان ئەوە بخۆن و کاریان بە کتێبەکانییەوە نەبێ. دەیگوت موزیکی شەوانەی من چرکەچرکی مشکانە.

پاش شەش مانگ ئەو ماڵەشم بە جێ هێشت. یەک دوو مانگ دواتر شەوێک هەوای ئەو کوڕانە لە سەری دام و چووم بیانبینم. هەرچی لە دەرکەم دا کەس نەیکردەوە. پێم وا بوو رەنگە بۆ جێگایەک رۆیشتوون و دواتر دێنەوە، چەند جار چووم و گەڕامەوە. پاسەوانی گەڕەک هاتە پێشەوە و پرسی لێرە چ دەکەی؟ و داوای هەویەی کرد. کارتی خوێندکاریم پێشان دا کە خۆ بە خۆ شکی پێک دێنا. گوتی دەبێ بچینە پاسگە. بە بێ هیچ راوەستان گوتم فەرموو. چەند هەنگاو

ڕۆیشتین پەشیمان بووەوە، تاقەتی نەبوو. ئیزنی دا بڕۆم. ماوەیەک دواتر بە ڕێککەوت چاوم بە یەک لە جیرانەکانم کەوت. چیرۆکەکەم بۆ گێڕایەوە. گوتی: دوو سێ ڕۆژ پێشتری ڕژانە ئەوێ و هەموومانیان گرت، بەڵام تەنیا دۆستە گورگانییەکەیان گل داوە، ئێمە پاش چەند ڕۆژ بەر دراین. پاش شۆڕشی ٥٧ لە خۆپێشاندانێکدا دیتمەوە. گوتی ساڵێک لە زیندان بووە، بەڵام دەرسەکانی تەواو کردووە و ئێستا لە ئیدارەی بازرگانیدا کار دەکا.

لە زانکۆدا بوو کە لاو چاوی دەکردەوە و دنیای بە شێوەیەکی دیکە دەدیت. زانیاری و زانستی پەیدا دەکرد و لەگەڵ تەنگوچەڵەمەی ژیان بەرەوڕوو دەبوو و بە چاوی خۆی ئاکامەکانی ئەو ناتەباییانەی کۆمەڵگای دەدیت و تێیدا دەژیا. لە ئەساسدا دوو بۆچوون دروست دەبوو کە بەرانبەر یەکتر دەوەستانەوە. یەک لە بەرەی دەسەڵاتدا و یەک لە بەرانبەریدا کە من زۆر بە کوڵ و کورتی ئاماژەیان پێ دەدەم. لە لایەک ئەوانە بوون کە لە هەر دەرفەتێک بە قازانجی خۆیان کەڵکیان وەردەگرت و بە هیوای ئەوە بوون کە خوێندن تەواو بکەن و بەرەو باکوور، بەرەو دەسەڵات هەڵکشن و بە وتەی خۆیان تۆڵەی برسیەتی بکەنەوە. ئەمانە بەشێکی هەرە زۆریان دەبوونە دەست و پەیوەندی حوکوومەت و هێندێکیشیان دەبوونە ئەمن. دەستەی دووهەم پێیان وا بوو دەبێ خەبات بکەن بۆ نەهێشتنی ئەو ناتەباییانە. ئەمانە دەبوون بە دوو دەستەوە. یەک ئەوانە بوون کە بە هیوای چاکسازی بوون. دەیانگوت هەرکەس ئەگەر خۆی لە خراپە بپارێزێ، ئەوە کۆمەڵ چاک دەبێ. ئەوانە دەیانەویست یەک بە یەک دان و ئاو بە مریشکەکان بدەن. کە قەت نەکراوە و ناکرێ. بەشێکی دیکە پێیان وا بوو ئەگەر بێگانە لە وڵات نەمێنێ - ئەمریکا و ئینگلیس و..- و کولتووری ئێرانی بپارێزرێ وەکوو کولتووری نەتەوەیی و کەس باسی نەتەوەکانی دیکەی دانیشتووی ئێران و باسی چینایەتی و شتی وا نەکا و تەنیا بیر لە سەربەرزیی ئێران بکرێتەوە ئەوە دنیا دەبێتە ئەو بەهەشتەی لە کۆندا (مەبەست پێش هاتنی عەرەبان) ئێران تێیدا بووە. ئەمانەش دەبوونە دوو دەستەوە، بەشێکیان کشانە لای حوکوومەتەوە لەبەر ئەوە شا بۆ خۆی کەوتە سەر ئەو ڕێبازە و باسی "تمەدون (شارستانییەت)ی گەورەی" دەکرد و سپاسی کوروشی دەکرد و ئیتر وەک هەموو دیکتاتۆرێک خۆی زۆر بە

زل دەزانی. بەشەکەی دیکە لەسەر ڕێبازی موسەدیق و بەرەی میللی بوون کە ئەودەم بۆ ئێمە ئەمانە زیاتر مێژوو بوون و هیچ ئاسەواری کردەوەییان نەمابوو. وەکوو ئەوە بوو بڵێی من لەسەر ڕێبازی شێخی بەستامیم. (ئەمانە دواتر پاش ڕووخانی شا هەموو سەریان هەڵێناوە و بوون بە بەشێک لە کێشە کۆمەڵایەتییەکان، بۆیە باسیان دەکەم.)

بیرۆکەیەکی دیکەش کە هەر وەکوو میللیچییەکان لە گیانکەنشتدا بوو، بەڵام بە حوکمی بوونی سۆڤیەتەوە هەر مابوو، ڕێبازی توودەییەکان بوو. ئەوانیش وەکوو بیرەوەریی کۆن باسیان دەکرا و ئاسەوارێک لە کار و کردەوەیان نەمابوو. دواتر کە لە بشێوەی ٥٧دا وەدەر کەوتنەوە، زانیمان کە لە سۆڤیەت خۆیانیان مۆڵ دابووە و ئەو وڵاتەیان وەکوو تەنیا وڵاتی سوسیالیستی و دایکی سوسیالیسم دەزانی و -بە وتەی سەرکردەکانیان- بە کردەوە بەشێک بوون لە وەزارەتی دەرەوەی سۆڤیەت و سیخوڕییان بۆ ئەوان دەکرد. حیزبی دێموکراتی کوردستانیش هەر بەو شێوەیە کەس ئاگای لێی نەمابوو.

ئەوەی لە خواندا بوو، چەپی نوێ، بریتی بوون لە دوو کەرت. یەکەم مائوئیستەکان کە بەپێی دەستوورەکانی مائو خەباتیان دەکرد. کەرتی دووهەم لایەنگرانی شۆڕشی چەکداری بوون. مائوئیستەکان پێیان وا بوو کە خەبات لە لادێیەکانەوە سەر هەڵدەدا و شارەکان دەخاتە گەمارۆ و ڕژیم دەڕووخێنێ. ئەوان هێشتا نیزامی ئێرانیان بە نیوەفیوداڵ نیوە موستەعمەرە لێک دەداوە. سۆڤیەتیان بە سوسیال ئەمپریالیست دەزانی و پێیان وا بوو لە ئەمریکا مەترسیدارترە. چەند گرووپ لەمانە گیران و دادگایی کران. تاقمێک لەوانە دەیانگوت ساواکی شا و ئەمریکا دژی سۆڤیەتن، ئێمەش دژی سۆڤیەتین، کە وا بوو دۆستی یەکترین! بەو بیانووە لەگەڵ ساواک پێکهاتن و ئازاد کران.

دیمەنی ئەوسای دنیا لە پێش چاوی ئێمەی خوێندکار کە زانیارییەکی زۆر ناتەواومان بە دەست دەگەییشت، ئاخۆران پاخۆرانێک بوو کە هەرکەس بەپێی عەقڵی خۆی لێکی دەدایەوە. ساڵەکانی ٤٠ هەتا ٦٠ (٦٠- ٨٠ی زایینی) دنیا لە قەیرانێکی تایبەتیدا بوو. شەڕی سەرد لەنێوان دوو جەمسەری ئەمریکا و سۆڤیەتدا گەییشتبووە ئەوپەڕی خۆی. وڵاتانی ئۆروپایی ببوون بە دوو بەش. ئۆروپای ڕۆژئاوا لە کەمپی ئەمریکادا و ڕۆژهەڵات لە بازنەی سۆڤیەتدا بوون. ئەمریکای لاتین بە

گشتی له ژێر چەپۆکی دیکتاتۆرەکانی سەر بە ئەمریکادا بوون و ئەفریقا هێشتا هەر کۆلۆنیی وڵاتانی ئۆرۆپا بوو. له ئاسیا و رۆژهەڵاتی ناوەڕاست هەر وڵاتێک سەر بە دەوڵەتێک بوو. ئەمریکا بەرە بەرە جێگای ئۆروپییەکانی دەگرتەوە و سۆڤیەت هەوڵی دەدا بەشی خۆی وەرگرێ. لەلایەکی دیکەوە شەپۆلێکی ئازادیخوازی و جووڵانەوەکانی رزگاریخوازی، وڵاتە ژێردەستەکانی داگرتبوو. وڵاتانی ئەفریقا دەیانەویست لە موستەعمەرە بوون رزگاریان بێ. میسر بە سەرۆکایەتیی عەبدولناسر، لیبیا و قەزافی. جەزایر و شۆڕشی دژ بە فەرانسە. ئەفریقای باشوور، موزامبیک، ئانگۆلا، سوودان، ئەتیوپی، سەحرا و... هەموو لە شەڕی رزگاریخوازیدا بوون. له رۆژهەڵاتی ناویندا شەڕی فەلەستین لە لووتکەی خۆیدا بوو. عێراق له کودەتایەکی نیزامیدا کۆتایی بە دەسەڵاتی شای دەستکردی ئینگلیس هێنا. یەمەن سەربەخۆیی وەرگرت و له عەمان شەڕی زوفار دەستی پێ کرد. وڵاتانی کەنداو به فەرمی سەربەخۆییان وەرگرت و بەحرەین له ئێران جوێ بووەوە. شۆڕشی ئەیلوول کوردستانی عێراقی هەژاند. شەڕی ڤیتنام بە پشتیوانیی سۆڤیەت و چین و به دژی فەرانسە و دوایە ئەمریکا، بە توندی بەردەوام بوو. لە ساڵی ٦٨ دا جووڵانەوەی خوێندکارانی زانکۆکان ئۆروپای هەژاند و بوو بە هۆی لادانی "ژنراڵ دۆگۆل" لە دەسەڵاتی فەرانسە. پشتیوانیی ئەم خەباتگێڕانە لە شۆڕشەکانی وڵاتانی دنیای سێهەم، بە تایبەت ڤیتنام و فەلەستین هۆی دڵگەرمیی ئەمان بوو.

یەکێک له رووداوە هەرە چارەنووسسازەکانی ئەو ساڵانە سەرکەوتنی شۆڕش لە کووبا بوو. تایبەتی ئەم شۆڕشە ئەوە بوو کە کووبا له پاڵدەستی ئەمریکادا بوو و بە بێ پشتیوانیی ئۆردوگای سۆڤیەت و چین سەرکەوتبوو. ئەمە روانگەیەکی تازەی له تیۆرییەکانی شۆڕشدا هێنایە پێشەوە کە تا ئەودەم بێ وێنە بوو. ئەم سەرکەوتنە بوو بە هۆی کێشەیەکی گەورە لە نێوان ئەمریکا و سۆڤیەتدا. هەروەها کارتێکەرییەکی زۆری لەسەر بیروبۆچوونی شۆڕشگێڕانی وڵاتانی دیکە هەبوو. دەگوترا: دەکرێ بە بێ پشتیوانیی سۆڤیەت شۆڕش بکرێ و سنووری هاوبەش لەگەڵ وڵاتانی سۆسیالیستیدا مەرج نییە و ئەمریکاش ناتوانێ پێشی بگرێ. لە هەموو گرنگتر خەباتی چەکداری (کە ئەودەم ئۆردوگای سۆڤیەت و حیزبە لایەنگرەکانی وەکوو حیزبی توودە بە ئاوانتوریسم و ئاژاوەگێڕییان دەزانی) رێگای

سەرکەوتنە. تا ئەودەم دوو تیۆری زاڵ بوو. تیۆری ڕێگای غەیرە سەرمایەداری سۆڤیەت و تیۆرییەکانی مائۆ بۆ وڵاتانی نیوەفیۆدال- نیوە موستەعمەرە.

ئەمریکا و ئۆروپا بۆ دووپات نەبوونەوەی تاقیکردنەوەی کووبا لە شوێنەکانی دیکە، وەخۆ کەوتن. لە ئەمریکای لاتین و ئەفریقا دیکتاتۆرە نیزامییەکانیان دەهێنایە سەرکار و بە هەموو شێوەیەک پڕچەکیان دەکردن و یارمەتییان دەدان کە بەرەنگاری جووڵانەوەکانی شۆڕشگێڕانەی نێوخۆییان ببنەوە. لەولاشەوە سۆڤیەت و چین کە ئێستا ببوون بە دژی یەکتری هەر بەو تاکتیکە هەر گەندەڵێک دەهاتە دەسەڵات، تەنیا بەو مەرجە لەگەڵ جەمسەری ئەوبەر نەبا پشتیوانییان لێی دەکرد و لە پێناو ئەم سیاسەتەدا شۆڕشەکانیان قوربانی دەکرد. بۆ نموونە ئەو کاتە پۆلپۆتییەکانی کامبوجیا کە بە یارمەتی ئەمریکا دروست ببوون، خەریک قەلاچۆکردنی خەڵکی خۆیان بوون، پشتیوانیی چینیان لەگەڵ بوو، تەنیا لەبەر ئەوە کە دژی سۆڤیەت بوون. یان سوورییە و عێراق چونکە گوتبوویان لەگەڵ ئەمریکا نابن، پشتیوانیی بێدریغی سۆڤیەتیان بە دژی جووڵانەوە ئازادیخوازەکانی نێو خۆیان لێ دەکرا و بۆ سەرکوتکردنی جووڵانەوەی ئازادیخوازی وەکوو کوردستان، ڕێگا درابوون.

لە سەرەتای پەنجاکان (حەفتای زایینی) ئەمریکا کەوتە قەیرانی ئابوورییەوە، نەوتێکی زۆر لە ئەمبارەکانی ئەمریکادا پاشکۆ کرابوو و شەریکە نەوتییەکان داویان دەکرد دەوڵەت نرخی نەوت بەرز بکاتەوە. شای ئێران هان درا بۆ یەکەمجار و ئاخرجار بچێتە کۆبوونەوەی "ئۆپێک" (یەکێتی وڵاتانی نەوتی) و داوای زیادکردنی نرخی نەوت بکا. نرخی نەوت چوارقات زیادی کرد. ئەمریکا بەو نرخە تازەیە نەوتەکەی خۆی بە ئۆروپا و وڵاتانی دنیای سێهەم دەفرۆشت. وڵاتانی خاوەن نەوتیش هەرچێکیان بە دەست دەهێنا لە ڕێگای کڕینی چەک و پرۆژەی نیزامییەوە لە گیرفانی ئەمریکا و ئوروپایان دەکردەوە.

شای ئێران هەتا ددان پڕچەک کرا و وەکوو هاوپارییەک بۆ ئیسراییل لە ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا کرابوو بە ژاندارمی ناوچە و بۆ سەرکوتکردنی زوفار لەشکری دەنارد و دژی عێراق بە ڕواڵەت یارمەتیی نیزامیی بە کورد دەکرد.

خەباتگێڕانی ئێران دەبوا ئەم هەلومەرجە شێواوە لێک بدەنەوە و ڕێگایەک بۆ خەبات بدۆزنەوە.

راستییەکەی ئەوەیە کە دابەشکردنی زەوی و چاکسازییەکانی دەسەڵاتی پاشایەتی و پشتیوانیی بێمەرجی ڕۆژئاوا لەم دەسەڵاتە، هەلومەرجێکی تازەی لە ئێراندا پێک هێنابوو. ئەو لێکدانەوەی کە هێندێ لە گرووپە مائوئیستەکان، لەوان گرووپی کورد (کومیتەی انقلابی حزبی دیموکراتی کوردستان)* هەیانبوو بە ڕاست دەر نەدەچوو. ئەمان گۆڕانی سیستەمی ئێران لە فیۆدالی بۆ بۆرژواییان بە دەستی دەسەڵاتی پاشایەتی پەسەند نەبوو، کە چی ئەم ڕیفۆرمانە گەییشتبوونە ئامانجی خۆیان و دەرەبەگایەتی و کۆمەڵی عەشیرەتییان پێ لەنێو برابوو. بۆیە ئەم جوولانەوە لە لایەن جووتیارانەوە (کە ئامانجی ئەم خەباتگێڕانە بوو) پشتیوانیی لێ نەکرا. ئەوەش دەستنیشان بکەین کە مەبەستی گۆڕانکارییهکانی شای ئێران لە نێوبردنی هەژاری و نابەرانبەری نەبوو گەر بمانەوێ بەو تەماوە بەراوردی بکەین.

ئەم گۆڕانە کۆمەڵایەتییەی ئێران گۆڕانی کولتوریشی بە دواوە بوو، زۆر لەوانەی لە ئۆروپا خوێندنیان تەواو کردبوو، گەڕانەوە ئێران و لە زانکۆکاندا بوونە مامۆستا. شاعێر و نووسەر و فیلمساز بە ئەندیشەی نوێیەوە هاتنە مەیدانەوە، بەڵام ئیدارەی سانسور و دیکتاتۆری مەودای گەشەکردنی باشی نەدەدان. کەسانێک سەریان لە زینـدانەوە دەرهێنا و هەوڵی زۆر دەدرا هەر دەنگێکی دژ لە هەر بوارێکدا بێ، بێدەنگ بکرێ.

ئەوکات و ئێستاش هەڵەی لێکدانەوەکانی ڕێکخراوە شۆڕشگێڕەکان، نە تەنیا بە هۆی ناکۆکیی تیوری لەگەڵ هەلومەرجەکەدا بوو، بەڵکوو لە سەپاندنی هیوا و ئاواتەکان بەسەر واقعدا سەرچاوەیان دەگرت و شۆڕشگێڕەکانیان چەواشە دەکرد و بەرەو هەڵدێر دەبرد و دەیبەن. ڕاستی بۆ ئەوان ئەوەیە کە لە زەینیاندایە، نەک ئەوە کە لە دەرەوە ڕوو دەدا. ئەمە ئەو ئیدەئالیسمە کۆنەی ئێمەیە لە قاوخێکی دیکەدا. ئەگەر گوتبات دابەشکردنی زەوی هەلومەرجەکەی گۆڕیوە، دەیانگوت ئەگەر وایە ئەتۆ شا بە شۆڕشگێڕ دەزانی. ئەم شێوە لۆژیکە کە لە نەناسینی دەورانەکانی کۆمەڵناسییەوە سەرچاوە دەگرێ، ئێستاش کێشەی گەورەی دیاریکردنی خەباتە.

* لە هێندێ سەرچاوەدا ئەم گرووپە بەم ناوە ناسراوە، بەڵام هیچ بەڵگەیەک لە بەردەستدا نییە کە ئەوان بۆ خۆیان ئەو ناوەیان هەڵبژاردبێ یان بە کاریان هێنابێ.

بەر لە باسی شێوازەکانی دیکەی خەباتی ئەم ساڵانە دەبێت بزانین کە جێگیربوونی سەرمایەداری لە وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، هیچ کات نەبووەتە هۆی گۆڕانی قووڵی هەلومەرجی ژیانی کرێکاران و زەحمەتکێشان. ئەمە لە خەسڵەتی ئەم جۆرە سەرمایەدارییە بازرگانییە بێریشەیەدایە. کە هیچکات نەریتە کۆنەکان فڕێ نادا، چونکە کەرەسەیە بۆ چەوسانەوە و دیکتاتۆریش لەم بارەوە یارمەتی پێی دەدا. (ئەمانە لە کوردستانی تازەپێگەییشتوویشدا بە روونی دەبیندرێن) ئەم هەلومەرجە، یەکگرتوویی چینایەتی و خۆدیتنەوە - هەست بە کەسایەتیکردن- زۆر لاواز و جار وایە ئەستەم دەکا. کۆمەڵ زۆر بە زەحمەت و درەنگ پۆلبەند دەبێ. بۆیە جووڵانەوەکان زۆربەیان خەسڵەتی رووناکبیریان هەیە.

وەکوو باسمان کرد، لەم شێوە جووڵانەوە لە کوردستاندا جووڵانەوەی ساڵی ۴۶ بوو. لە ئێراندا لە ساڵی ۴۹ بەولاوە " ڕێکخراوی چریکە فیداییەکانی گەلی ئێران" و "ڕێکخراوی موجاهدینی گەلی ئێران" هاتنە مەیدانەوە. فیداییەکان زیاتر بڕوایان بە مودێلی کووبا بوو. دروشمی هەرە سەرەکییان خەباتی چەکداری بوو. بەشێکیان بە شێوەی پارتیزانی شار و بەشێکیان لەسەر ڕێبازی شار و دێ بوون. سۆڤیەتیان بە رویزیۆنیست (گۆڕانخواز- مەبەست گۆڕان لە مارکسیسمدا) دادەنا، بەڵام بە دوژمنیان نەدەزانی. ئێرانیان بە سەرمایەداری گرێدراو بە ئەمپڕیالیسمەوە لێک دەداوە و پێکناکۆکییەکانی نێو ئێرانیان بە دژبەیەکیی دیکتاتۆری شا و خەڵک دەزانی. ئەمانە لەساڵی ۴۹ دەستیان دایە چەک و پاسگای ژاندارمری "سیاکەل" یان چەک کرد کە کەوتووەتە باکووری ئێرانەوە. ئەوان دەیانەویست لە کێوەکانی باکووری ئێرانەوە دەست پێ بکەن و لە شاریشدا شانەی چەکداریان هەبێ. بەڵام ڕەوتەکە بەو شێوە نەچوو کە ئەوان بۆی چووبوون. مانگ و ڕۆژ نەبوو ڕۆژنامەکان باسی شەڕ و پێکدادانی پۆلیس و "سازمانی چریکە فیداییەکان" و "موجاهێدین" کە ڕێکخراوێکی مەزهەبیی چەکدار بوون، تێدا نەبێ. لە ساڵی پەنجا دیوارەکانی تاران بە وێنەی نۆ چریک رازابوونەوە کە حوکوومەت مزگێنیی بۆ سەریان دانابوو و داوای لە خەڵک دەکرد لە هەر کوێ دیتیانن خەبەر بە پۆلیس و دەزگای ئەمن بدەن. ئەمە بۆ خۆی بوو بە پڕوپاگەندەیەکی گەورە بۆ ئەوان. ئەوان بوون بە پاڵەوانی خەڵک. سیاسییەکان کە پاش شکانی بەرەی میللی و هەڵاتنی حیزبی توودە، هێزی چەپ متمانەی لای خەڵک نەمابوو، بە هۆی ئەمانەوە ئابڕوویان

کرد‌رایەوە و بوون بە هیوای خەڵکی هەژار و قیبلە و مودێلی لاوە ئازادیخوازە خوێنگەرمەکان.

گرووپە ئایینییەکان هەر لە کۆنەوە کەم و زۆر دژایەتیی شایان کردبوو. لەوانە گرووپی "فیداییانی ئیسلام" کە چەند تیرۆریان کردبوو بۆ نموونە تیرۆری سەرۆکوەزیران (عەبدولحوسەین هەژیر ۱۳۲۷ و محمد عەلی مەنسوور۱۳۴۲). ئەندامانی فیداییانی ئیسلام یان گیران و کوژران و بەند کران، یان هەڵاتن بۆ نەجەف و کەربەلا کە دواتر بێنەوە و حوکوومەتی ئێران بە دەستەوە بگرن. گرووپە ئایینییەکان لە جووڵانەوەی چەکداریی ئەو ساڵانەشدا بەشدار بوون و "ڕێکخراوی موجاهێدینی گەل"یان پێک هێنا و چەند تیرۆر و بانکبڕینیان بە ئەستۆ گرت، بەڵام پاش رووخانی رژیمی شا، هەرچی هەوڵیان دا لە دەزگای خومەینیدا جێیان نەکرایەوە و پاش دوو سێ ساڵ دژ وەستانەوە.

یەکێک لەو کەمایەسییانە کە دواتر لە شۆڕشی ۵۷دا دیاری دا ئەوە بوو کە هیچکام لەو حیزب و سازمانانە بایەخیان بە کێشەی کەمەنەتەوەکانی نێو ئێران نەدەدا. وەک دەبینین خۆیان بە چریک و موجاهێدی گەلی ئێران نێو نابوو، نەک گەلانی ئێران. هەر بۆیە بزووتنەوەکە نەیتوانی لە تاقیکردنەوەکانی کوردستان کە چەند ساڵ پێشتر دەستی پێ کردبوو کەڵک وەرگرێ و ئەو شکستەی ئەوانیان لە بەرچاو بێ و بە هەمان هەڵدێردا نەچن. بۆیە پاش شۆڕشی ۵۷ ، دەبینین کاتێک راپەڕینی کورد و تورکەمەن و بەلوچ و... دێتە کایەوە، ئەوان تێ ناگەن. دەستەیەک بە دژی شۆڕشیان دەزانن و دەستەیەکی دیکەش کە ئەم بۆچوونەیان نییە، بێ کردەوە دەمێننەوە و نازانن چ بکەن. مێشکی ئەوان بۆ ئەمە کۆک نوکرابوو. هێشتاش لەم بارەوە بە لێکدانەوە و پشکنینێکی وەها نەگەییشتوون کە بۆ خەڵک و هێزە ناوچەییەکان جێگای سەرنج بێ. هێندێک دەڵێن ئێران کێشەی نەتەوایەتیی نییە و سەری خۆیان دەکەنە ژێر بەفرەوە و هێندێک گرێی دەدەن بە سەرکەوتنی سوسیالیزمەوە و جەبهەی راستیش بە بیانوی پیرۆزبوونی سنوورەکان و چەپەکانیش بە بیانوی لێکدانەبڕانی هێزی پرۆلتاریا، لە ژێر وەڵامدانەوەی ڕێگاچارەی کێشەکە دەردەچن. چەپەکانیش بە دووپاتکردنەوەی گوتەی "مافی داریکردنی چارەنووس" لە "دیاریکردنی مافەکە" خۆ دەپارێزن.

لەو ساڵانەدا کەش وهەوای نێو زانکۆکان پڕ بوو لە قسە و باس و چەوداخستن و لایەنگریی نهێنی ئەم ڕێبازانە. لە هەمان کاتدا نەبوونی سەرچاوە و کتێب بۆ زانینی ڕێگای ڕاست و چەوت، هۆی نەزانینەکان بوو.
یەک وشە لە گۆڤار و ڕۆژنامە و کتێبدا نەدەنووسرا دەزگای سانسور و ئەمن چاوەدێرییان نەکردبا. یەک بیروباوەڕ جگە لەو شادۆستییە درۆزنانەیە کە لە لایەن خۆیانەوە بڵاو دەکرایەوە ڕێگا نەدەدرا و جێگای ئەو کەسانە کە بە شێوەیەک بیاندرکاندبا بیر و بۆچوونێکی دیکەیان هەیە، زیندان بوو. لە لایەکی ترەوە وا نیشان دەدرا کە ئێران دوورگەی ئارامییە و ناڕازی تێیدا نییە. تا ئەو جێگا کە گوتیان هەرکەس نارازییە با بچێتە دەرێ! هەر ئەو کاتەش وێنەی یەک کەسیان دایە ڕۆژنامەکان کە دەیەویست بڕوا و گوتیان یەک کەس پەیدا بووە.

ڕووناکبیران و خوێندکارانی زانکۆ یەکەم کەسانێک بوون کە دەزگا ئەمنییەکان گومانیان لێ دەکردن. لە کاتی خوێندکاریدا من و سێ هەواڵی دیکە پێمان خۆش بوو سەرێک لە پاوە بدەین. ئۆتۆمۆبیلێکمان بە کرێ گرت. شەو گەییشتینە پاوە. لە میوانخانەیەکدا خەوتین و ڕۆژی دوایە سەرێکمان لە چاوکەی بەناوبانگی "هەوڵێ" دا و چووین بۆ "نەوسوو" لەوێ بردمانیان بۆ ژاندارمری. پرسیار: بۆ هاتوون بۆ ئێرە. وەڵامی ئێمەش: کە ئێرە وڵاتی خۆمانە و مافی ئەوەمان هەیە پێیدا بگەڕێین و گەڵاڵەیەکمان بۆ فیلم هەیە و هتد... قانع نەبوون، چونکە خوێندکار بووین، بە سواری کامیۆنێکی ئەرتەشی گەڕاندیانینەوە پاوە و دایانینە دەستی ساواک. هەر ئەو پرسیار و وەڵامانە دووپات بووەوە. سێ ڕۆژ لە زینداندا، کە لە ڕاستیدا گەوڕێک بوو، ڕاگیراین. ئاخری تلەفونیان بۆ خوێندنگەی تلەڤزیۆن کردبوو و پرسیبوویان کە ئایا ئەوان ئێمەیان ناردووە بۆ ئەو ناوچە؟ بەرپرسی دەفتەر گەرچی هیچ ئاگادار نەبوو و ئێمە لە پشووی هاوینیدا بووین گوتبووی ئەرێ ئێمە ناردوومانن. گوتبوویان بۆ ناردووتانن بۆ ناوچەی قەدەغەکراو؟ ئەویش وەڵامی دابووەوە کە ئێوە لیستەی ناوچە قەدەغەکراوەکانتان بە ئێمە نەداوە. ئەمە بوو کە ئێمە ئازاد کراین، بەڵام لە تاراندا خانووەکەمانیان پشکنی بوو.
ئەم ناوچە قەدەغەکراوانە تەنیا لە کوردستان نەبوو. جارێک بە مۆڵەتنامەی جێگری بەرپرسی تلەڤزیۆنەوە بۆ وێنەگرتن چووبووینە دوورگەی "هۆرمۆز".

ژاندارمی باجگەی ئەویٚ کە گروبان سووەمێک بوو، گوتی ئێوە دەبیٚ لە بەرپرسی ژاندارمرییەوە نامە بێنن. منیش چوومە بەندەرعەباس کە نامەی بۆ بێنم. یەکەم کارێک کە لەویٚ کردیان ئەوە بوو کە فیلمی کامێراکەی منیان دەرهێنا و سووتاندیان. دوای ماوەیەک لە گەرمای بەر خۆردا رایان گرتم، بردمیانە ساواک. لەوێش بە بیٚ هیچ پرس و جۆ دوو رۆژ بەستمیان بە لاقی مێزێکەوە. دواتر بردمیانە لای فەرماندەی هێزی دەریایی. ئەویش تا ئەمنی دیت گوتی: کورە خۆ بێچمی ئەو کابرایە لە دوورەوە هاوار دەکا جەماعەتی تلەڤزیۆنە. کاتی رۆیشتن سفارشی کرد سەرێک لە بەرپرسی تلەڤزیۆن بدەین. من دەمزانی بەرپرسی تلەڤزیۆن ساواکییە. کە وا بوو هەموو چیرۆکەکە ئەمەیە کە ئێمە لە پێشدا نەچووینەتە خزمەتی ئەو و ئەویش گوتبووی من ئاگام لەمانە نییە. مۆڵەتنامەی جێگری بەرپرسی تلەڤزیۆن بایەخی ئەریٚ گوتنێکی ئەوی نەبوو.

هەر لەم سەفەردا جار جار من بۆ کڕینی کەلوپەل، بەیانی بە گەمییەک دەچوومە بەندەرعەباس و ئێوارە دەگەڕامەوە. رۆژێک گەمییەکە درەنگ دەگەڕاوە. منیش لە نێو بازاردا پیاسەم دەکرد و کاتم دەکوشت. نزیک ئێوارە بوو پیاوێکی لاواز دەستی لە شانم دا و بە ملکەچییەوە گوتی. ببوورە ئەتۆ ئەوشەو دەگەڕییەوە یان دەمێنییەوە، چونکە هۆتێلت نەگرتووە. پرسیم بۆ؟ گوتی. پێم هاتە ژان هێندە لە دووت بە ڕێدا چووم. زانیم پیاوی ساواکە و ئەرکیان داوەتیٚ چاودێریی من بکا. گوتم دەگەڕێمە. سپاسی کرد و رۆیشت.

وەنەبیٚ ئەم توندگرتنە هەر بۆ ناوچە سنوورییەکان بوویٚ. گرووپی فیلمی "مەغولەکان" کە منیش یەکێک لەوان بووم گەرچی مۆڵەتنامەی تلەڤزیۆنی هەبوو، دوو حەفتە لە بیابانی کاشان ماتڵ بوو کە مۆڵەتنامە لە ژاندارمری وەرگریٚ.

بێدەنگییەکی تاساو باڵی بەسەر وڵاتدا کێشابوو. بۆیە ئەوانەی کە ئەو بێدەنگییەیان دەشکاند و گیانی خۆیان لەو ڕێگایەدا فیدا دەکرد، دەبوونە پاڵەوانی خەڵک و ئەوەی کە نەیدەویست بە دووی خۆشگوزەرانیی خۆیدا بیٚ، دەیەویست ڕێگای ئەوان بگرێتە بەر.

هەر لەو ساڵانەدا لە سنەش جووڵانەوەیەکی هەرچەند کز هاتە گۆڕیٚ. سەی سدیق رەحمانی کە چایخانەیەکی لە دەرەوەی شار هەبوو و پێشتر چەند جار بە بۆنەی چالاکیی سیاسییەوە چووبووە زیندان، لەگەڵ عیسا مەجیدی و چەند هەواڵی

دیکە چەند تەقینەوە و کاری چەکدارییان بە نهێنی کردبوو و دڵەخورپەیەکی چاکیان خستبووە نێو هێزی پۆلیس و ئەمنی سنەوە. زۆری پێ نەچوو گیران. تەنانەت سێ چوارێکیان هێنرانە تلەڤزیۆنی سنە و پەشیمانییان دەربڕی. وایان دەزانی ئەگەر ئەو کارە بکەن نایانکوژن.کەچی بەیانی هەر ئەو شەوە (١۴ی بەفرانباری ١٣۵١) تیرباران کران. لە رۆژنامەکاندا دوو دێڕ زیاتر نەنووسرا (چوار کەس لە چەتە چەکدارەکان لە سنە تیرباران کران).

من و عیسا ماوەیەک لە کارگەیەکی جوشکاریدا پیکەوە کارمان دەکرد. یەکێک لە هیواکانی من بۆ خەباتی چەکداری پەیوەندیی لەگەڵ ئەوان بوو. بەر لە تیربارانکردنی لە زیندانی ژاندارمریدا چوومە سەردانی. کە ئێمە گیراین و وێنەکانمان بڵاو بووەوە، عەلی نێوێک کە لە پەیوەندیی لەگەڵ ئەواندا گیرابوو و لە زیندانی ورمێدا بوو، لای زیندانییەکان خۆی هەڵکێشابوو کە گوایە دۆستی منە و پەیوەندیی لەگەڵم هەبووە. ئەم گوتەیە ئەوی لە ورمێ و منیشی لە زیندانی ئەوین خستە ژێر ئەشکەنجەوە. هەر چۆنێک بێ من ئەوم وەبیر نەهاتەوە.

خەباتی چەکداری جێگیر ببوو، وەک جووڵانەوەیەکی لێ هاتبوو. هەر کەس کە ویستبای خەبات بکا، لە هەر کوێیەک با، هەوڵی دەدا ئیمکانێک پەیدا بکا و گورزێک لە حوکوومەتی دیکتاتۆر بوەشێنێ. چاوەڕوانیی پەیوەندی لەگەڵ رێکخراوە ناسراوەکاندا نەدەکرد و هەوڵی دەدا خۆی رێکخراو پێک بێنێ. ئەوە بوو گرووپی لوڕستان و هەمەدان پێک هات. گرووپی شیراز (گرووپی ئێمە)کە بە گرووپی تێرۆڕی شا ناوبانگی دەرکرد و گرووپی ئەستێرەی سوور و ... هەموو لەسەر رێبازی چەکداری دەڕویشتن کە تیوریەکەی ئەمە بوو: ماتۆڕی چوک (رێکخراوی چەکدار) ماتۆڕی گەورە (خەڵک) بە گەڕ دەخا و شۆڕش دەست پێ دەکا. وەکوو ئەوەی کووبا. کە وا بوو هەرکەس لە لایەکەوە و بەش بە حاڵی خۆی هەوڵی بەگەڕخستنی ماتۆرە چووکەکەی دەدا. خەڵکەکەش ئەگەر نەڵێین خەوتبوو، دەبێ بڵێین لە قەیرانێکی تایبەتیدا بوو.
وەکوو پێشتر باسم کرد لە سەرتای ساڵەکانی ۵٠دا لەپڕ نرخی نەوت لە بەرمیلێک ٧ دۆلارەوە گەییشتە ٣۵ دۆلار. ئەو پارە زۆرە هەرچێکی لێ دزرابا هێشتا هەر لێی دەمایەوە. شا و دەربار لە لایێکەوە بەشێکی زۆریان دەکردە

خەرجی خۆیان و سپاکەیان. دیارە بەشی چەک و چۆڵ دەچووەوە گیرفانی زلهێزەکانی دنیا. ئەوەی لەبەر ئەوان دەمایەوە لە نێو وڵاتدا خەرج دەکرا و دەبووە هۆی پێکهێنانی کار. هەر لە بیناسازییەوە بگرە هەتا دەگاتە پێڵاو و جل و... هەتا ئەو رادەیە کە کرێکار و خزمەتکار و دوکتوریان لە فیلیپین و هێند و پاکستانەوە دەهێنا. ئەمە لە لایەک خەڵکی سەرقاڵ کردبوو. دەگوترا: ئەگەر کارت هەبوو و پارەت لە گیرفاندا بوو چت بە سیاسەت داوە؟

سەرمایەداریی بازرگانی، خۆی لە ژێر مەترسیدا دەدیت، چونکە کۆمپانیا دەرەکییەکان خەریک بوون جێگای خۆیان دەکردەوە و مەیدانیان بەوان چۆڵ دەکرد. ئەمە یەکێک لە هۆکانی لایەنگریی کردنی بازار بوو لە موجاهدین و دواتریش لە جەماعەتی مەلاکان. سەرمایەداریی ئەهلی پەرەی ئەستاندبوو، بەڵام لە ژێر تەوژمی سەرمایەی دەرەکیدا بوو و دەربار بە هەر بیانوویەک باجی لێ دەستاندن. بۆ نموونە نەتدەتوانی کارخانەیەک دامەزرێنی ئەگەر یەکێک لە شاپورەکان (خزمەکانی شا) شەریکت نەبوایە. دیارە بە بێ ئەوە کە پارە بدا. دەستەودایرەی دەربار بەرپرسایەتییە سەرەکییەکانیان گرتبوو و مزایدەیان دەبردەوە و یەک لە چواریان بۆ خۆیان هەڵدەگرت و ئەوجا دەیاندا بە شەریکەی دەستی دووهەم کە کارەکە ئەنجام بدا. زۆرجار خاوەنی شریکە دەستی دووهەمەکەش هەر بۆ خۆیان بوون. دەڵێی ئەو ئاوەی ئەوسا رژاوە هێشتاش لەم لاو لەو لا (و لە کوردستانی باشووریش) پێی لەسەر دەخلیسکێنن- ئێستا کوڕە مەلاکان ئەو کارە دەکەن.

گەنمیان لە جووتیار دەکڕی بە دە تمەن، دەیاندا بە بازاڕ بە یەک تمەن. ئەو سوبسیدە (یارانە) چەند قەڵەم پێداویستیی سەرەتایی ژیانی دەگرتەوە و بەو شێوە نرخەکان رادەگیرا. مانگانەی کارمەندانی دەوڵەت زیادی کردبوو و ئەوانیش خەریک ئۆتۆمۆبیلکڕین وماڵکردنەوە بوون. بەڵام هەموو ئەمانە دوو لایەنی هەبوو. لایەنێک باشتربوونی ژیانی خەڵک بوو، لایەنی دیکە نەبوونی هیچ جۆرە ئازادییەکی سیاسی بوو. ئازادیی بەرەڵایی هەتا بڵێی هەبوو. کافە و کابارە و مینیژوپ و رابواردنی دەوڵەمەندان و ئاغازادەکان. باکووری شار بە مودێلی ئۆروپا و ئەمریکا دەجووڵایەوە و پڕ بوو لە رستورانی سەیر و گران و دیسکۆ و ئەستێر و کلوب بۆ لاوەکان و باشووریش لە نێو زبڵدا دەتلایەوە.

شا خۆی بە ژاندارمی رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و پاڵەوانی رەگەزی ئاریایی دەزانی و پێی وا بوو هەر ئەو بە تەنێ، دژی کۆمۆنیسم راوەستاوە. خۆلێبایيبوونی شێتانەی شا کە لە جێژنەکانی دووهەزار و پانسەد ساڵەوە ١٩٧١-(١٣٥٠) دەستی پێ کردبوو گەییشتە ئەو رادەیە کە تەنانەت دوو حێزبی دەستکردی لایەنگری خۆی داخست و یەک حێزبی بۆ خۆی دروست کرد و نێوی نا رەستاخیز (بەعس).

وڵاتێک کە بەرەو گەشەکردن دەڕوا، دەبێ هەموو لایەنێکی هاوپەرا و هاوتەریب کەم تا کورت پێکەوە بڕوا. دەنا تووشی لارەسەنگ دەبێ. ئەگەر بازرگانی چووە پێشێ ئەگەر خەڵک هەستی بە کەسایەتی کرد، دەبێ هەر بەو پێیەش ئازادی و دیمۆکراسی دابین بکرێ. ئەمە راست ئەو شتە بوو کە شا و دەزگاکەی نە تەنیا دژایەتییان دەکرد بەڵکوو نەشیان دەدیت. دەزگایەکی تۆقینەری ئەمنی بە یارمەتی ئەمریکا و ئیسراییل پێک هێنابوو کە هەر سرتەیەکی ناکۆکیی دەخنکاند و کەس لە خۆی ئەمین نەبوو. پاسەوانێک دەیتوانی وەزیرێک بداتە بەر شەقان و ئەو نەیدەوێرا هیچ بڵێ. (دواتر کە باسی حوکوومەتی سەدامم بیست، زانیم راست لاسایی حوکوومەتی ئێرانی کردووەتەوە.) تەنانەت تەڵەیان بۆ خوێندکار و رووناکبیرەکان دادەنا، رێکخراوی درۆیيان پێک دێنا و لایەنگریان کۆ دەکردەوە و دوایە بە شەوێک هەموویان دەگرتن. دەیانەویست بزانن ئاخۆ دژێک هەیە کە رەنگە رۆژێک کردەوەیەک بکا. کتێبی قاچاخیان بڵاو دەکردەوە و خەڵکیان تێوە دەگلاند. خەڵک گوتەنی: ئاویان لێڵ دەکرد، ماسی بگرن.

خوێندکارێک لە کتێبفرۆشییەکی پێش زانکۆ کتێبی کڕیبوو. کابرا پێی دەڵێ کتێبی کۆنی مێژوویی باشم هەیە. هی دەورەی موسەدیقە. ئەویش حەوت کتێبی لێ دەکڕێ. ناگاتەماڵەوە دەیگرن. لە زیندان دەزانێ کە ئەوانە کتێبی تووده‌ییه‌کانە. تەنانەت نێو بەرگەکەی چاو لێ نەکردبوو. یازدە ساڵ زیندانی وەرگرت.

هەموو ئەمانە نیشانەی یەک شت بوون. رژیمی شا (وەکوو هەموو دیکتاتۆرێکی دیکە) باوەڕی بە مانەوەی خۆی نەبوو. هەتا سەر ئێسکان دەترسا و بە شێوەی جۆربەجۆر خەڵکی دەترساند و لەگەڵ ئەو ترساندنەدا باجی بەوانە دەدا کە لە هەموو زیاتر لێیان دەترسا. ئەوەش مەلا ئایینییەکان بوون. بۆ هەموو ئایەتوڵڵا و مەرجەع و دەزگا و مەکتەبەکانیان مووچەی زۆر و زەوەندی بڕیبووەوە و بۆ خۆشی

هەموو ساڵێک دەچووە زیارەتی ئیمام رەزا لە مەشهەد و لەم ئاخرانەوە تەنانەت چووە حەجی عەمرەش.

پەروەندەی بارمتەگرتن

لە هەلومەرجێکی وەهادا منیش وەکوو زۆر کەسانی دیکە بیرم لەکاری سیاسی بە دژی رژیم و گۆڕانی کۆمەڵگا دەکردەوە و لەگەڵ هێندێ دەستەبرادا خەریک خوێندنەوە و خۆفێرکردن بووین. کتێبی وەکوو: "بنیاتە سەرەتاییەکانی فەلسەفە"، "شۆڕش لە شۆڕشدا"، "کێشەکانی لێنینیسم" و هتد...مان بە قاچاخ پەیدا دەکرد و لە روومان دەنووسییەوە و بە کەسانێکمان دەدا کە پێمان وا بوو بە دووی خوێندنی ئەم جۆرە کتێبانەوەن. ئەم کارە درێژەی هەبوو هەتا من خوێندنم تەواو کرد و بۆ کار لە تلەڤزیۆندا چوومە شاری شیراز. لەوێ لەگەڵ "کەرامەتی دانشیان" بووم بە هاوڕێ، کە پێشتر لە زانکۆکەی ئێمە خوێندکار بوو، فیلمێکی دێکومێنتیی سەبارەت بە لادێیەکی هەژاری تەنیشت تارانی چێ کردبوو، لەسەر ئەوە وەدەر نرابوو. لەوێیەوە بوو بە مامۆستای گوندێک لە لوڕستان. گرتیان و ساڵێک لە زیندانی سیاسیدا بوو. دوایەش ساواک لێی نەدەگەڕا و بە هەر بیانوویەک ئازاری دەدا، لەم ئاخرانەوە چەکدار ببوو و بڕیاری خەباتی چەکداریی دابوو. جار کە دەهاتە لای من چەکەکەی خاوێن دەکردەوە. ئەو رۆژەی کە گیرا چەکەکەی پێ نەبوو، بۆیە لەگەڵ ئەو کەلوپەلانە نەبوو کە لە دادگادا نمایش کران. لە لێکۆڵینەوەکاندا نە من و نە ئەو باسی ئەو چەکەمان نەکرد. دیارە "ئەمیر فەتانەتیش" کە ئێمەی بە گرتن دابوو، ئاگای لێی نەبوو دەنا لە گوشاریان دادەنایـن. زۆر حەزی لە موزیک بوو، شەوێک کە لە ماڵی ئەوان پێکەوە نانمان دەخوارد، "ئۆپێرای کورئۆغلو"ی دانابوو و لەگەڵی دەگوتەوە. ئەو مرۆڤێکی زۆر ئینساندۆست و بە جەرگ و شارەزای خەبات بوو*.

---

*سەبارەت بە کەسایەتیی کەرامەت لە کتێبە بیرەوەرییەکاندا زۆر نووسراوە، کتێبێکی تایبەتیش بە ناوی "راوی بەهاران" سەبارەت بەو لە چاپ دراوە. منیش بۆ کتێبێک کە سەبارەت بەو نووسراوە، چەند دێڕم نووسیوە کە بەشێکی بەم شێوەیە:

له قسه و وتووێژدا گەیشتینه ئەو ئاکامە کە گرووپێک پێک بێنین و خەباتی چەکداری بکەین و ئەگەر کرا پەیوەندی بە چریکە فیدایيەکانەوە بکەین. ئەو لەگەڵ دوو کەسی دیکەش پەیوەندیی هەبوو (ئەمیر فەتانەت و یۆسف ئالیاری) ئەمانە هەردووکیان لەگەڵ کەرامەت لە زینداندا ببوون. منیش چەند کەسم لە

سی ساڵ لەوکاتەی لەگەڵ کەرامەت بووم بە هاوڕێ و بیست و هەشت ساڵ لە تیربارانی تێدەپەڕێ. بەڵام هێشتا ئەو لە بیر و هۆشی خەڵکی ستەملێکراودا جێگای تایبەتی خۆی هەیە. ←
← بیست و هەشت سال دەرد و مەینەت، ستەم و چەوساندنەوە، زیندان و ئەشکەنجە و قەدەغەبوون لە رژێمەکانی شاهەنشاهی و کۆماری ئیسلامیدا نەیتوانیوە نێوی ئەو لە بیری خەڵک بباتەوە. ئەم هەموو گیانبازی و خۆبەختکردنەی قارەمانانی دیکە لە زیندان و دادگاکانی دوو رژێمدا، ئەم هەموو خەباتە لەم سی ساڵەدا بە شێوەی جۆربەجۆر هاتووەتە پێشەوە و هێشتا کەرامەت لە جێگای بەرزی خۆی راوەستاوە و بە زۆرداران دەڵێ:" ئەگەر باوەڕتان بە لەنێوچوونی خۆتان نییە، مێژوو نیشانتان دەدا"
من لەم سی ساڵەدا خۆبەختکەرانی بوێر و مێهرەبان و یەکڕەنگ و راستگۆ و پڕ لە هەستی خۆشەویستی بۆ خەڵک و نەفرەت لە دوژمنم، بەو شێوەیە کە کەرامەت بوو، زۆر دیتووە. فرە بوون ئەوانەی کە لە کاتی تیربارانداا هاواریان کرد، بژی گەل، بژی سۆسیالیزم، مەرگ بۆ جەلاد و... و بە بزەی سەر لێوانەوە پێشوازییان لە گوللەکان کرد. زۆرن ئەوانەی بە کرداری شایانی خۆیان سەرباز و پاسداری رژێمیان لە کردەوەی چەوت پەشیمان کردەوە. کەم نەبوون ئەو بیرمەندانەی بە باوەڕی راستەقینەی خۆیان شکیان خستە دڵ شاپەرەست و مەلاپەرەستەکانەوە. زۆر بوون، زۆر. کەرامەت وەکوو خۆی هیچی لەوانە زیاتر نەبوو. لەخۆبردوویی و ئاشتینەخوازی بوێرانە، ئیمانی پتەو بە باوەڕ و زانیارییەکانی کە هەموویان پشتیوانی راوەستان و خۆبەختکردنە، بە بڕوای من زیاتر لەوە نەبوو کە بۆ هەنگاوهەڵێنانەوە پێویستە. مانەوەی ئەو بەڵام لە زەینی چیرۆکەپاڵەوانییەکانی گەلدا بە بۆنەی تێگەییشتنی دروست لە ئەرکێک بوو لە خاڵێکی دیاریکراوی مێژوودا و بە ئەنجامگەیاندنی ئەو ئەرکە. ئەو بە کەرەسەی مارکسیستی چەکدار ببوو و دەیزانی، بڕوا و ویستی گۆڕانی کۆمەڵ بەس نییە، دەبێ بە کردەوە بگۆڕدرێ و لەم رێگایەدا هەر مرۆڤێک لە بڕکەیەکی مێژوویيدا بارێکی لەسەر شانە. ئەگەر گەیاندییە جێگا ئەوە سپاسی هەتاهەتایی ریزەکانی خەڵک شاباشی دەبێ و ئەگەر نەیکرد گومناوی و بێئومێدی دەبێتە چاشنی ژیانە بەتاڵەکەی.
لەو کاتانەدا کە رژێمی شاهەنشاهی هەموو ئیدارەکانی بۆ سیرکی بەناو " شارستانییەتی گەورە" کۆک کردبوو و خەریکی بە مەڕ کردنی مرۆڤ بوو و لەم بوارەدا لە هیچ درۆ و فێل و کوشارێک سڵی نەدەکردەوە، کەسانێک وەکوو کەرامەت (مینهای ئایدولۆژی) راوەستان، بێدنگییان شکاند و پووشی کایەی فێڵبازیان پژاند.

بەرچاو بوو. هێندێک گوتیان خەباتی چەکداریمان قوبوڵ نییە. هێندێک گوتیان پێمان ناکرێ، بەڵام دوو لەوانە "عەباس سەماکار" و "شکوە میرزادگی" ئامادە بوون. لەگەڵ عەباس لە یەک زانکۆ دەمانخوێند و دۆستی نزیک بووین. پێشتر سەبارەت بە تەقاندنەوەی ئانتێنی تلەڤزیۆنی شیراز لە کاتی جێژنی هونەردا هێندێ باسمان کردبوو و بڕیار بوو من دینامیت پەیدا بکەم و ئەویش کارەکە بکا. ئەودەم من لە تاران بووم. دوایە ئەو چووە تاران و من چوومە شیراز. من دینامیتم پێ پەیدا نەکرا. بە بۆنەی راوەماسییەوە لە کابرایەک بەڵێنم وەرگرتبوو کە ئاخرەکەی پێی نەدام. لە لێپرسینەوەی ساواکیشدا ئەم باسە نەهاتە پێشەوە.

شکوە لەگەڵ گرووپێکی دیکەدا کاری کردبوو کە کاریان کتێب خوێندنەوە و باسی خەبات بوو. ئەو گرووپە گیرابوون، بەڵام ناوی ئەو دەرنەکەوتبوو. بۆیە لەوە دەگەڕا لەگەڵ گرووپێکی دیکە کار بکا. لە سەفەرێکدا کە بۆ شیرازی کردبوو، ئاشنا بووین و پاش ماوەیەک باسی سیاسی هاتە گۆڕێ. ئەو لە رۆژنامەی "کەیهان" و گۆڤاری "ژنی رۆژ"دا کاری دەکرد. ئەوان پێشتر بە یارمەتیی "مەریەم ئیتحادیە" هێندێ شوێنناسینیان بۆ رفاندنی کچەزای شا کردبوو. لەگەڵ ئەو بیرمان کردەوە گەڵاڵەیەک بۆ ئەو کارە دابڕێژین. هێشتا لە باری چۆنیەتیی رێکخراو و پەیداکردنی کەرەسەی پێویستەوە ئامادەکاریی تەواومان نەکردبوو، کە عەباس لە منی پرسی ئاخۆ دەکرێ چەک پەیدا بکەین؟ من بیرم کردەوە ئەو گەڵاڵەیەکی تایبەتی هەیە، بۆیە دەپرسێ. چونکە هاتنەگۆڕێی چەک، پرسی ئەمنی دەبردە قۆناخێکی دیکەوە. من داوام کرد کە ئەگەر دەکرێ پێم بڵێ کارەکە چییە؟ ئەو زۆر بە کورتی گوتی هەلێک هەیە دەتوانین کەڵکی لێ وەرگرین. بڕیارە خەڵاتێک بدرێ بە رەزا عەلامەزادە لە جێژنی سینەماییدا و ئەو خەڵاتە لە لایەن شاژن، یان وەلیعەهدەوە دەدرێ. رەزا کە لە گیرانی دۆستێکی زۆر تووڕە بوو، ئامادەیی دەربڕیبوو کە ئەگەر یارمەتی بدرێ، لەوێ کارێک بە دژی ئەوانە بکا و داوای بەردانی زیندانییە سیاسییەکان بکا. پێشنیارەکە گواسترایەوە بۆ لای من و کەرامەت و ئەمیر. باس هاتە سەر ئەوە کە ئەگەر بتوانین چەند کەسێک بەرینە نێو ئەو سالۆنە، دەکرێ هەرکام لەوانە هاتن خەڵاتەکە دابەش بکەن، بە بارمتە بگیرێن و داوای بەردانی زیندانییە سیاسییەکان بکرێ. لە ئامادەکاریدا بەر لە هەر شتێک دەبوا چەک پەیدا بکەین. من سەرێک چوومەوە کوردستان و یەک دوو

کەسم دەناسی، نەمدیتنەوە. دەستبەتاڵ گەڕامەوە. کەرامەت گوتی ئەمیر پەیداکردنی چەکی بە ئەستۆ گرتووە. پەیوەندییەکان لە ڕێگای لاپەڕەی سەرەخۆشیی ڕۆژنامەوە کە لە بەردەست شکوەدا بوو دەگیرا. شکوە بۆ خۆی دوو کەسی بۆ یارمەتی دیاری کردبوو. کرامەت و شکوە دیدارێکیان بە نهێنی کرد و من و ئەمیریش بە ناوی نهێنییەوە چاومان بە یەک کەوت و باسی گەڵالەکە کرا.

لە کۆتایی جێژنی هونەردا من لەگەڵ کارمەندەکانی تلەڤیزیۆنی شیرازدا چوومە میوانی شەوی ئاخری جێژنەکە کە شاژن لەوێ بەشدار دەبوو. دەمەویست بزانم گاردەکانی چۆن دەورەی دەدەن و ئەگەر کەسێک هێرشی بۆ بکا، چەندە شانسی هەیە. لە کاتی چوونە ژوورەوەدا نەیانپشکنین. ئەمە دەکرا بڵێی نیشانەی متمانەکردن بە میوانەکانە و دەشکرا بڵێی زۆر متمانەیان بە گاردەکان هەیە. میوانان بە ریز راوەستابوون و ئەو یەک بە یەک تەوقەی لەگەڵ دەکردن و هەرجارەش وێنەیەک دەگیرا. من لە ریزدا رانەوەستابووم و خۆم خڵافاندبوو. دواتر لە لێپرسینەوەی ساواکدا لێیان دەکۆڵییەوە کە بۆ لەگەڵ ساژن دەستم نەداوە. رەنگە وێنەکانیان پشکنی بێ.

لێرە ئاماژە بەوەش بدەم ئاخرجار کە من شکوەم بینی گوتی چەند رۆژە ئۆتۆمۆبیلێکی سپی لە دوی دەکەوێ. گوتم جووڵانەوەی نائاسایی مەکە! رەنگە گومانێکی ئاسایی بێ. دەنا دەبێ خۆ بشارینەوە کە ئێمە هێشتا ئیمکانی ئەوەمان نییە. گەڵاڵەکەشمان بە مرۆڤی گومانلێکراو جێبەجێ نابێ.

ئەو رۆژە کە دەبوا چەکەکان لە تاران وەرگیرابان، پەیامی رەمز بۆ رۆژنامەی کەیهان نێردرابوو و شکوە وەری گرتبوو. بڕیار بوو یەکێک لە کەسەکانی شکوە چەکەکان وەرگرێ کە لە ئۆتۆمۆبیلێکدا دادەنرێ و دەرکەی داناخرێ. دوایە چەکەکان یان لای خۆی دەبێ یان دەیدا بە شکوە هەتا من دەگەمە تاران و دەیدەم بە عەباس. دواتر لە زینداندا دەرکەوت کە ئەو کەسەی دەبوا چەکەکان وەرگرێ "جەمشیدی" بوو. بەڵام ئەو هەتا نزیک ئۆتۆمۆبیلکە رویشتبوو، ترسابوو و بێ ئەوەی بەکەس بڵێ، بۆ هەمەدان هەڵاتبوو. ئەگەر هەواڵی بە ئێمە دابا، رەنگە ئێمە بەو هاسانییە نەگیرابایێن. من بۆ وەرگرتنی چەک و رێکخستنی کارەکان بەرەو تاران دەچووم، بەڵام پیش سواربوون بە ئوتوبوسی شیراز تاران، گیرام.

له ماڵ هاتمه دەرەوە کە بچم بۆ دوکانێک لەوبەر شەقامەکەوە. لە نێوەڕاست خیابانەکەدا سێ کەس دەورەیان دام و ناومیان پرسی. کەلەبچە و دەمانچەم لە دەستیاندا دیت. سەرم هەڵێنا رەشاشی سەربانی بەرانبەرم بینی. بێ یەک و دوو دەست و چاویان بەستم و بردمیان بۆ زیندانی قەڵای کەریم خانی زەند. شێوەی گیرانەکەم وەکوو ئەوە بوو کە پێیان وا بوو من چەکم پێیە. لە کاتی گیرانی کەرامەت دانشیانیشدا هەر وایان کردبوو.

هەر ئەو رۆژە شکوە لە تاران گیرا. باقی کەسەکانیش (جگە لە ئەمیر فەتانەت) بە ماوەی دوو تا پێنج رۆژ گیران.

لە ژێر یەکەم ئەشکنجەکاندا داوای ناوی نهێنیمیان دەکرد. من چەند ناوی هەڵەم گوت، هەر توندیان دەکرد و دەیانگوت درۆ دەکا. هەتا ناوە راستییەکەم گوت، لێیان قوبوڵ کردم، دیار بوو دەیزانن. گوتیان جا ئێستا باقییەکەی بڵێ. ئەم ناوە تەنیا کەرامەت و ئەمیر دەیانزانی. بۆیە من بیرم لەوە کردەوە کە دەبێ یەکێک لەو دوانە پێش من گیرابن. بە تایبەت کەرامەت ئاخرین قەراری سڵامەتی کە دوو رۆژ پێشتر بوو، نیشانە نەکردبوو. بەڵام دواتر لە زیندانی ئەویندا بۆمان دەرکەوت کە کەرامەت دوای من گیراوە و ئەمیر نەگیراوە. ئەی ئەو ناوەیان چۆن زانیبوو. ئێمە دەبوا هەر ئەو کات شکمان لە ئەمیر کردبا، بەڵام بەو متمانەوە کە کەرامەت بەوی هەبوو و ئەو خۆنیشاندانە شۆڕشگێڕانە کە ئەو هەیبوو، نەمانتوانی ئەو گومانە بکەین کە ساواکییە، بەڵام پرسیارەکە هەر لە جێی خۆیدا مابووەوە. لە کەرامەتیشم پرسی. گوتی ئایا نێوی خوازراوی من یا ئەمیریشیان پرسی، گوتم نە. گوتی رەنگە تڕوتۆپیان وەشاندبێ. لە کەیفەرخواستی دادگای یەکەمدا نێوی ئەمیر فەتانەت وەکوو هەڵاتوو هاتبوو، بەڵام لە دادگای دووهەمدا باسی نەکرابوو.

لە ساڵی ۵۴-(۱۹۷۵)دا پێش ئەوەی دووبارە من لە زیندانی قەسرەوە بەرنەوە زیندانی ئەوین. یوسف ئالیاری هەواڵی بە من دا کە لەگەڵ عەباسدا بەو ئاکامە گەییشتوون کە ئاشکرابوونی ئێمە و تەڵەیەک کە لە رێگای دانی چەکەوە بۆ ئەم گرووپە دانرابووە، هەموو بە هۆی ئەمیر فەتانەتەوە بووە. "حەسەن فەخار"یش لە بیرەوەرییەکانیدا دەنووسێ لە سەفەرێکدا کە بۆ شیرازی کردووە لە رێگای بنەماڵەی کەرامەتەوە زانیویەتی ئەمیر ئازادە. لە زینداندا زانیمان ئەمیر بە نێوی

هەڵاتـوو دزەی کـردووەتە گرووپێکـی دیکەشـەوە و بە گرتنـی داون و ئێسـتاش لە زانکۆی شیرازدا دەخوێنێ. من بۆ متمانەکردن لە چاوپێکەوتنێکدا لەگەڵ کاکم کە لە شیراز بەرپرسی بەشێک لە زانکۆ بـوو، پرسـیم ئایا کەسێک بەم نێوەتـان هەیە. گوتی بەڵێ، ژنەکەی خوێندکاری منە. لە ساڵی ٥٧-(١٩٧٩)دا ئەمیر خۆی لە ئێمە شاردەوە و گەییشتە لاتین ئەمەریکا.*

ئەو کەسانەی کە لـە پەیوەنـدیی لەگـەڵ ئـەم پەروەنـدەدا گیرابـوون: لـە ڕێگای ئـەمیرەوە، مـن، کەرامـەت دانشـیان، عـەباس سـەماکار، ڕەزا عەلامـەزادە و شـکوە میرزادگی بـوین. بـە ڕێگـای شـکوەدا گەییشـتنە خەسـرەو گولسـورخی و مـەنوچێهر موقـەدەم سـەلیمی (کـە هـەردووکیان پێشـتر گیرابـوون و لـە زینـدانـدا بـوون و پەیوەندییان لەگەڵ ئێمە نـەبوو)، ئیـرەج جەمشـیدی و مورتـەزا سیاپۆش. ئیبـراهیم فەرهـەنگ و فـەرهاد قەیسـەری خەبـەریان لـە گەڵاڵەکـە نـەبوو، بەڵام چـونکە لە گەڵاڵەکەدا ئەرکیان بۆ دانرابوو، گیران و زیندانیان بۆ دەرچوو.

ئەو کەسانەی کە بـە بۆنـەی ئـەم پەروەنـدەوە گیـران بـەڵام لـە دادگـەی ئێمـەدا نەبوون. یۆسف ئالیاری (لە کومیتەی ناوەندی گرووپدا بوو، بەڵام هێشتا ئاگای لەم گەڵاڵـە نـەبوو) یـازدە سـاڵ زینـدانی وەرگـرت. پێـدرام ئەکبـەری، (ئـەو لـە مـاڵی موستەفا شـوعاعیاندا - کە خەبـاتگێڕێکی چەکـدار بـوو - دادەنیشت و لـە ڕێگـای ئـەوەوە کەرامـەت و موسـتەفا پەیوەنـدییان هـەبوو) سـێ سـاڵ زینـدانی وەرگـرت. "سیروس بەزرئەفکن" و "ڕەزا ڕەزی" کە لە تاران و شیراز بـە نـۆرە هاوخـانووی مـن بوون. گیران و پاش ماوەیـەک بـەردران چـون هیچ ئاگاداری کاری مـن نەبـوون. سەبارەت بەمانە هیچ پرسیارێک لە من نەکرا. زاهێـد بـەتحایی، بـرای مـن کـە لـە

---

*چل ساڵ دوای ئەم ڕووداوە، ئەمیر فەتانەت لە سایتی ئینتێرنێتی خۆیدا باس دەکا ئەو ڕۆژەی کە بڕیار بووە چەکەکان وەرگیرێ، "پەرویز ثابتی" (جێگری بەرپرسی ساواک) لە کافەیەکدا ئەو دەبینێ و پێی دەڵێ ئەو سەیارە سپییەی بڕیـار بـوو چەکەکانی تێدا بێ ببا و لە شوێنێ دیاریکراو دایبنێ. ئەگەر دەنگی تەقەشی بیست کاری پێ نەدابێ. ئەویش ئەو کارە دەکا و دوایە دەڕوا. بەڵام باسی ئەوە ناکا چـۆن بـوو کە هەواڵەکانی خـۆی بە ساواک فرۆشت. لە کتێبەکەشیدا "چیرۆکی هەموو چیرۆکەکان" تەنیا باسی ئەوە دەکا کە من کەرامەتم فرۆشت. چۆنیەتیی کار و کردەوەکانی خۆی وەکوو سیخۆڕێک ناگێڕێتەوە. دواتر خـۆی ڕادەستی ج.ل کرد و لە مقابلەیەکی تلڤیزیۆنیدا دانی پێدا نا کە ئەو کارەی کردووە. سیخۆڕی ساواک بووە.

ئەرتەشدا خزمەتی دەکرد و من هێندێ فیشەکم لە چەکەکەی هەڵگرتبوو. پاش چوار مانگ بە بێ دادگاییکردن ئازاد کرا. دوایە ناردیانە زوفار کە بکوژرێ بەڵام سڵامەت گەڕایەوە. ئەسفەندیار مونفەرد زادە. لە پەیوەندی لەگەڵ شکوەدا گیرا بەڵام چونکە هیچ کارێکی سیاسیی نەکردبوو پاش ماوەیەک بەر درا.

زیندان

لەم دنیا ئیشک و زوێرەی ئەورۆدا رۆمانتیسمێکی دەروونی پێویستە. بۆ بەرەنگاری، بۆ درێژەدان بە ژیان. گرینگی مەدە بە ناوچاوی گرژ و سمێڵی شۆڕی باوکێک کە کچەکەی بە دووی خۆیدا دەکێشی، بیر لە نیگای پاک و مەعسووم و بزەی شیرینی کچەکە بکەوە. ئەم خەباتە دەروونییە ئاسان نییە. دەوروبەرمان پڕە لە نەفرەت. ئەم نەفرەتە هێندێک بۆ لای ئەلکول و گیرودەیی دەبا و هێندێک بێزار دەبن و هەرە هەستیارەکانیش دەکەونە سووچی کۆڵانەکان و دەچنە ریزی بێ خانە ولانەکانەوە کە تۆ هەموو رۆژێک لێرە و لەوێ دەیانبینی. دەبێ کارێک بکرێ. خەباتێک دەبێ بکرێ! خەباتێک کە شیشە لەگەڵ بەرد، شێعر لەگەڵ شەلاخ، مرۆڤ لەگەڵ زۆرداریدا هەیەتی. بەرەی ئێمە، من و ئێمە، لەو کۆمەڵەدا لە دنیایەکی لەم چەشنەدا بار هاتین. جار رۆمانتیسمەکەمان هەتا بەکاربردنی چەکیش دەگەییشت. یانێ مەیدانی بە نەفرەت دەدا. بەڵام ئێوە لەم سنوورە تێپەڕیون. لێرە جیاوازیی نێوان فارس و کورد نییە، زۆر و دیکتاتۆری و خەفەکردن و شەلاخ نییە. لێرە بەڵام رەگەزپەرستی هەیە، چەوسانەوەی بێ بەزەییانە، بە تایبەت بەرانبەر ژنان، لە هەموو بوارێکدا هێشتا هەر هەیە و خەباتی ئێوە لەنێوبردنی ئەمانەیە. هاوارکردن بۆ یەکسانی ئینسانەکان و بە ئامانجگەیاندن یا خۆ ئەسپاردنی بە بەرەی داهاتوو. رۆژێک دەبێ مرۆڤەکان بە خەبەر بێن! هەرکات ماندوو بوون پەنا بۆ رۆمانتیسمی دەرونی خۆتان بەرن. کارێک کە ئینسان هەزاران ساڵە بۆ بەرگری لە خۆی کردوویە.

دەزگای تۆقێنەری ئەمنیی "ساواک" بە هەموو بەربڵاوی و کادر و دەست و پەیوەندیەوە کە لە هەموو ئیدارە و کارگەکاندا دامەزرابوون، کە دەتیانگرت، تەنیا ئامرازی لێکۆڵینەوەیان ئەشکەنجە بوو. هیچ بەڵگەیەکیان لە پێشت دانەدەنا، یان پێویستیان بە بەڵگە کۆکردنەوە نەبوو. یەک راپۆرت بەس بوو کە کەسێک، یان کەسانێک بگرن و بیانخەنە ژێر ئەشکەنجەوە. دەیانەویست هەموو شتێک هەر بۆ خۆت بیڵێی. دواتریش هەر گوتەکانی خۆتیان دەکردە بەڵگە بۆ دادگا. گەرچی لە قانوونی جەزادا هاتبوو گوتەی کەس بە دژی خۆی بە بەڵگە ناناسرێ.

باسی ئەشکەنجەی دڕندانەی ساواک لە نێو خەڵکدا بڵاو بوو. هەر ئەمە دەبووە هۆی ئەوە کە ئەتۆ چاوەڕێی هەموو جۆرە لێدان و کوتان و سووتاندن و هەڵاوەسین بی. ئەمە بۆ خۆی نەختێک ئامادەیی پێک دێنا. ئەشکنجەچییەکان لە یەکەم هێرشدا دەیانەویست ترس بخەنە دڵتەوە و کەسایەتیت بشکێنن. بۆ وێنە رووتکردنەوە و قامک بۆ بردن و جنێودان. دوایە دەگوترا ئێمە هەموو شتێک دەزانین، بەڵام دەمانەوێ خۆت قسەکانت بکەی. تۆش یەکەم وەڵامت ئەوە بوو کە من هیچم نەکردووە. ئەمە مانای ئەوە بوو کە ئەتۆ ریگای لێدانت هەڵبژاردووە. بە لێدان دەیانبردییە ژێرخانێک و دەتیان بەست بە تەختێکەوە و سێ چوار کەس بە کابل دەکەوتنە گیانت. ئەوان بە ئەزموون بوون و دەیانزانی چۆن و لە کوێت بدەن تا ئازاری زیاترت پێ بگا و کونترۆڵی مێشکت تێک بچێ.

-دەیڵێی یان نە؟
-دەبێ چ بڵێم؟
-خۆت دەزانی دەبێ چ بڵێی.

جار کە دەیاندیت بەرگری دەکەی و رەنگە تێک بچی، چەند وشەیان لە نێوخۆیاندا دەگوت کە نیشان بدەن شتێک دەزانن و هەر بەم شێوە بگرە و بەردە و بەرەوڕووکردنەوە لەگەڵ ئەو کەسە قسەی لەسەر کردبووی و... دەیانەویست ئەو کەسانەی کە نایناسن، ئەتۆ پێیان بناسێنی. بۆ ئەو کەسانە کە بە چەکەوە دەگیران یان لە پێکدادانی چەکدارانەدا دەگیران، تەوژمی ئەشکەنجەکە هەر لە سەرەتاوە زۆر توند بوو. بۆ ئەوە کە شوێن و نێوی کەسەکانی دیکە ئاشکرا بکەیت

پـیش ئـەوەی جـێ بگـۆڕن. ئـەرکی تـۆش ئـەوە بـوو کـە خـۆت ڕابگـری هـەتا هەواڵەکانت بگوێزنەوە.

ئەتۆ بە خۆتت گوتووە: لـە بیرت نـەچێ خـەڵک چاوی لـە تۆیـە، رق و تووڕەیی خـــۆت راگـــرە، یارمـــەتیت دەدا، ئەشـــکەنجەکانت لـــێ ســـووک دەکاتـــەوە. خۆشەویستییەکەت بۆ ئامانج و خەبات لە قووڵایی دڵتدا بهێڵەوە. پەشیمانی یانێ روخان.

بەم وشانە زامەکانت دەلێسییەوە و تەنیایی و تاریکی شەوانی بێ کۆتایی زینـدان دەبەیتە سەر.

شێوەیەکی دیکە ئەوە بوو کە پاش لێدان، ئەگەر زانیبایان هێشتا زانیاریت پێ ماوە و خۆڕاگری دەکەی، کەسێکیان دەنارد بـە رووخۆشـییەوە قسـەت لەگـەڵ بکا. ئـەو دەیگـوت: ئەمانـە بـۆ وایـان لـێ کـردووی؟ چ بـووە؟ کـورە ئەمانـە زۆر درِ و بێڕەحمن، قسەکانت بکە، کورە دەتکوژن! ئەوە من پێم گوتی جا خۆت دەزانی. من دەمەوێ یارمەتیت بدەم. هەرکات ئیشت هـەبوو، بلّێ بـم بەنـە لای فلانـە کـەس. زیندانی بەم کەسانەیان دەگوت "بازجوی روو سپی". کاری نەرمکردنـەوە بـوو و بـە خۆشە شکاندنی زیندانی لە باری نەفسییەوە. دەستێک پیواز و دەستێک کوتەک. دەبوا زۆر شارەزا و قین لەدڵ بی هەتا بتوانی بەرەنگار بییەوە.*

ئیتـر ئەمـە سـەدان چیرۆکـی خـۆڕاگری و خـۆ بەدەسـتەوە نـەدان، یـان لاوازیـی هێندێ کەسی لێ پێک دەهات کە دواتـر دەبـوو بـە ناسنامەی ئـەو کەسـانە و لـە لای زیندانییەکانی دیکە بە پێی ئـەوە نرخـی سیاسی کەسـەکان دیاری دەکرا. لـە پەروەنـدەی ئێمـەدا مـن تـەنیا کەسـێک بـووم کـە هـەتا چـل شـەو بـەزمی کوتـان و لێدانم بەسـەردا هـات، کـەچی دوایـە دەرکـەوت ئـەوەی مـن دەمەویسـت رایگـرم

* ئەم شێوە لە کاتە ئەستەمەکانی کۆمەڵیشدا بەکار دەبرا. کاتێک راپەڕینی خەڵک دەستی پێ کرد، شا ژنەراڵێکی کرد بە سـەرۆک وەزیـر و ئـەویش هـەتا توانی هەڕەشـە و گوڕەشـەی کـرد و کوشتاریشی کرد، بەڵام خەڵک پاشەکشەی نەکرد، ئەوجا سەرۆک وەزیری نەرمی هێنا (بەختیار) و ئەو قەولی چاکسازی و پاکسازی دا. بەڵام ئیتر درەنگ بوو. لە کۆماری ئیسلامیشدا کاتێک کە بە هۆی دادگای میکۆنوسەوە دنیایان لێ تەنگ ببوو، هێنانە پێشەوەی خاتەمی راست دووپاتکردنـەوەی هەمان تاکتیک بوو.

لەوانی دیکەیان بیستبوو. زۆر شتیش هیچکات نەگوترا. ڕەنگە بۆیان گرینگ نەبووبێ بە دووی کەون. یان بۆ کاتی خۆی دایاننابێ.

که پەروەندەکەت لە ساواک تەواو دەبوو، دەیاننارده دادرەسی ئەرتەش. هەموو سیاسییەکان دەدرانە دادگای نیزامی و بە یاسای شەڕ دادگایی دەکران. دادگاش شانۆگەرییەک بوو که بە پێی قورسی و سووکی پەروەندەکە دروست دەکرا. لە ساواک پێت دەکوترا ئەگەر پەشیمانی دەربڕی و لە دادگا داوای لێبوردن بکەی سزایەکی سووک و کەمتر وەردەگری. زۆر کەس لەو تەڵە دەکەوتن و دواتر پێیان دەگوترا: ئەگەر راست دەکەی پەشیمانی وەرە لەگەڵ ساواک هاوکاری بکە! هێندێک ئەو بەشەیان قەبووڵ نەدەکرد و هێندێک دەخلیسکان.

لە کاتی لێپرسینەوە لە پەروەندەی ئێمەدا "شکوە" کە روخابوو باسی لە گرووپێکی دیکە کرد کە گوایە پێکەوە باسی گەڵاڵەی تیرۆری شایان کردووە. ئەو گرووپە شەش مانگ پێشتر گیرابوون و لە لێکۆڵینەوەدا باسی ئەو شتەیان نەکردبوو. یەکێک لەوانە "خەسرەو گوڵسورخی" بوو. ساواک ئەم دوو بە قەولی خۆیان پیلانەیان پێکەوە گرێ دا و کردیان بە یەک پەروەندە و ئاشکرایان کرد و ڕۆژنامەکان دەستیان کرد بە ماستاو تێکردن بۆ شا و ئیدانەکردنی ئێمە. کەسایەتییەکان، مودیرەکان، تەنانەت گۆرانیبێژ و بازاڕی و سەندیکاکان نامەیان دەنووسی و لە ڕۆژنامەکاندا بڵاو دەبووەوە. شوکری خودایان دەکرد کە شا لە مەترسی رزگار بووە.

بە بڕوای ئەو کەسانە کە سیستەمی ساواکیان دەناسی بەرپرسانی ساواک بەم شێوە دەیانەویست شا منەتبار بکەن، کە ئەوە جارێکی دیکەش لە مردن رزگارمان کردی. دەنا ئەوەی تیرۆری شا لە قسەیەکی نێوخۆیی و کۆکردنەوەی هێندێ زانیاری بەولاوە نەچوو بوو، گەڵاڵەی گرەوگانیش هێشتا نەگەیشتبووە ئەو قۆناخەی کە بکرێ ئەنجام بدرێ. دیارە من و کەرامەت بەوە رازی ببووین کە ئەگەر دوو سێ کەس بتوانن بە چەکەوە بچنە ژوورێ و هەرایەک بکەن و لە دەرەوە پەخشانێک بڵاو بێتەوە کە ئەوە داوای بەردانی زیندانیانی سیاسی دەکەن، ئێمە بە ئاکام گەیشتووین. چونکە هەموو مەبەستەکە ئەوە بوو کە دنیا بزانێ لە ئێراندا کەسانێکی زۆر لە زیندانی سیاسیدان و لە هەلومەرجێکی نالەباردا دەژین.

ئەم ئاشکراکردنەی پەروەندە و دادگایە، لە باریکەوە زۆر بە زەرەری رژیم تەواو بوو، چونکە بەشێک لە پەیامەکەی ئێمەی سەبارەت بە زیندانییە سیاسییەکان بە دنیا رادەگەیاند. رەنگە هەر بۆیە زیاتر جەختیان لەسەر لایەنی تێرۆر دەکردەوە. دەیانەویست لایەنی سیاسیی کارەکە کز بکەن و ئێمەش، من و کەرامەت و خەسرەو (دواتر لە دادگەی دووهەمدا عەباسیش) پێداگریمان لەسەر سیاسیبوونی پەروەندەکەمان دەکرد و شیاوبوونی دادگای نیزامیمان رەد دەکردەوە. ئەم رەدکردنەوەی ڕەوایەتی و لێوەشاوەیی دادگا، بە دژوەستانەوە و بەرگری دەژمێردرا. لە یاسای بنچینەیی ئێراندا تاوانی سیاسی دەبوا بنێردرێتە دادگای ئاسایی و بە بەشداری لێژنەی چاودێری بەرێوە بچێ. دوای رەدکردنەوەی لێوەشاوەیی دادگا دادوەرە نیزامییەکان چارەکێک پشوویان بە دادگاکە دەدا و دەهاتنەوە خۆیان ڕەایەتی و لێوەشاوەیی خۆیانیان پەسند دەکرد.

تاوانبارکراوان لە دادگەدا وەکیلیان هەبوو. کەسانێک خۆیان وەکیلیان دەگرت و پارەیان پێ دەدان، بەڵام من و چەند کەسی دیکە وەکیلی تەسخیریمان هەبوو. من و کەرامەت بە وەکیلەکەمان گوتبوو، هەرچی دەڵێی کەیفی خۆتە بەڵام بۆت نییە بڵێی ئەوانە پەشیمانن. ئەویش زیاتر بەرگریی لە خۆی کرد هەتا ئێمە. داوای بەخششی بۆ خۆی دەکرد کە وەکیلی کەسانێکی وەکوو ئێمەیە. بە بێ ئاگاداریی منیش بە بنەماڵەمانی گوتبوو لەگەڵم رێک کەوتووە دوو هەزار تمەنی بدەنێ. من پاش ئازادبوون ئاگاداری ئەو شتە بووم. لە ئاخر رۆژدا دەبوا هەرکەس بەرگری لە خۆی بکا. پێش دادگا، ساواک دەیەویست ئێمە بەرگرینامەکەمان بنووسین بۆ ئەوە کۆنترۆڵی بەسەر هەموو شتێکدا هەبێ. من و کەرامەت و خەسرەو نەماننووسی. رۆژی ئاخر لە پشووی نیوەڕۆدا ئێمەیان بردە ژوورێک کە بەرگرینامەکەمان بنووسین. کورت و پۆخت، من باسی گیروگرفتە کۆمەڵایەتییەکانم کرد. ئەو تێکستەی کە گوایە بەرگرینامەی دادگای منە لە دادگای یەکەمدا و لە کەیهان هەواییدا چاپ کراوە، سێ دێڕی یەکەمی نەبێ ئەو نووسراوە نییە کە من لە دادگادا خوێندمەوە، رێنووسەکەی بە تەواوی جیاوازە و دیارە خۆیان نووسیویانە. دەکرێ وا تێبگەی کە من نەزەری باشم سەبارەت بە رژیم هەیە. کەرامەت و خەسرەوە بەرگرییان لە ئایدۆلۆژیا کرد.

ساواک دیاری کردبوو ئەتۆ چەند ساڵ زیندان وەربگریّ یان ئیعدام وەربگریّ و دادگای نیزامیش ئەوەی دەکرد بە فەرمی و دەینارد‌ەوە ساواک.

لە دادگەی یەکەمدا بە حەوت کەس (من، کەرامەت دانشیان، عەباس سەماکار، رەزا عەلامەزادە، خەسرەو گولسورخی، منوچهر موقەدەم سەلیمی و ئیرەج جەمشیدی) ئێعدام درا.

بۆ بەڕواڵەت راگرتنی یاساش دادگا دوو جار بوو. لە نێوان دوو دادگاکەشدا بێنە و بەردە لەسەر پەشیمانکردنەوە، بەردەوام بوو. تەنانەت چاوپێکەوتنێکیان لەگەڵ بنەماڵەماندا رێک خست کە بەڵکوو پەندی ئەوان کارمان لەسەر بکا. لاوێکی ۲۴-۲۵ ساڵە کە لەژێر ئەو هەموو گوشار و زەختەدا بووە و ئێعدامی بۆ دەرچووە، ئێستا دایکی دەبینیّ کە دەست لە دەست دەسویّ و فرمیسک دەڕێژیّ، رەنگە لە خۆی بپرسیّ "ئاخۆ ئەمەی دێنیّ؟" بۆ من ئەو پرسیارە نەبوو چونکە دەمزانی ئەم چاوپێکەوتنە راست بەو مەبەستە دراوە. لەو چاوپێکەوتنەدا خۆشکم بە گوێمدا چرپاندی کە زاهێدی برام بەر دراوە. ئەمە مزگێنییەکی باش بوو، بارێک لەسەر شانم لا برا.

لە نێوان دوو دادگا کە نزیک بە مانگێکی خایاند، من و کەرامەت لەو تاکەکەسییانەدا بووین کە پێی دەگوترا تاکەکەسییە سەوزەکان (رەنگی دەرکەکانیان سەوز بوو) ۲۵ ژووری زۆر بچووک بوون و رووناکیی نەبوو گڵۆپێکی کز نەبیّ. یەکێک لە نیگاوانەکان کوڕێکی سنەیی بوو کە منی پێشتر دەناسی و ئەوەندە کە لە دەستی هاتبا چاکەی لەگەڵ دەکردین. بۆ نموونە هێلکەی کوڵاوی نانی بەیانییەکەی خۆی بە دزییەوە دەهێنا دەیدا بە من. یان کە دەچووینە توالێت پەلەی لیّ نەدەکردین و زمانخۆش و رووخۆش بوو. شەوێک کە نۆبە نیگاوانی ئەو بوو دەرکەی تاکەکەسییەکەی منی کردەوە و گوتی ساردە وەرە لە پاڵ سۆبەکە دانیشە، سۆبەکە لە نێو راڕەوەکەدا بوو و گوایە بۆ گەرمکردنەوەی هەموو ژوورەکان بوو، کە نەیدەکرد. پاشان رۆیشت دەرکەی تاکەکەسییەکەی کەرامەتیشی کردەوە و ئەویش هات لە تەنیشت سۆبەکە دانیشت. هێندیّ قسەی گاڵتە و گشتی، نیگاوانەکە بە ئەنقەست بە جێی هێشتین و خۆی بە شتی دیکەوە خلافاند. ئێمەش هێندیّ باسی ئەوەمان کرد کە لە دادگەی دووهەمدا چ بکەین و چ نەکەین. کەرامەت پێی وا بوو ئەم پەروەندە دەبیّ خوێن بدا دەنا بە هیچ

دەردەچێ. دواتر خۆی لەو ئەرکەدا پێشمەرگە بوو. هەواڵی خۆشیش ئەوە بوو کە لە دادگەی دووهەمدا عەباسیش رادەوەستێ و پەشیمانی دەر نابڕێ. بەو شێوە دەبینە چوار کەس کە بە دژی رژیم قسە دەکەین لە بەرانبەر هەشت کەسدا کە پەشیمانی دەردەبڕن. من پێم وا بوو کە دەبێ کەسێک روونی بکاتەوە ئەم پەروەندە دەستکردە. کەرامەت گوتی تەنیا کەسێک کە دەتوانێ ئەو کارە بکا ئەتۆی کە ئاگات لە هەموو لایەنەکان هەبووە و کەسی یەکەمی پەروەندەکەشی. من لە دادگەی دووهەمدا ئاماژەم بەو بۆختانانە کرد کە بۆمان بەسترابوون و بنەمایان نەبوو. کەرامەت و خەسرەو دیسان بەرگریی ئایدۆلۆژییان کرد و عەباسیش کورتهێنانەکەی دادگەی یەکەمی قەرەبوو کردەوە.*

هەر ئەم نیگاوانە مەئمووری من بوو کاتێک لە زیندانی "ئەوین"ەوە دەیانبردمە زیندانی "قەسر". لە بەندی قەرەنتینەدا، ئەفسەری نیگاوان کە چاوی بە نێوەکەی من کەوت بە قەڵسییەوە گوتی: ئێعدام بە بن گوێتدا تێپەڕی. گوتم: من نەمدەویست تێپەڕێ. جنێوی دا و هێرشی بۆ هێنام. نیگاوانەکەی ساواک لە نێوانماندا راوەستا و گوتی، جەناب هێشتا ئێمە زیندانییەکەمان نەداوە بە ئێوە! ئەفسەرەکە ددانەچیرەیەکی کرد و چووە دەرێ. ئیتر نەمدیتەوە. سەروانێکی پۆلیس لە سەربازێکی ساواک دەترسا.

لە دادگەی دووهەمدا سەلیمی و جەمشیدی حوکمەکەیان کرا بە زیندان و ئێمە پێنج کەسەکەی دیکە دیسان ئێعدامیان بەسەردا برا. نزیکەی مانگێک چاوەڕوانی ئێعدام بووین.

*ئەو شەوە کە لە دادگای دووهەم گەڕاینەوە و ئێمەی ئێعدام وەرگرتوویان دەبردە تاکەکەسی. موقەدەم سەلیمی بە ئێمەی گوت "من شەرمەندەم کە نەمتوانی لەگەڵتان کەوم، لێم ببوورن. ئەم گوتە کارتێکەرییەکی تایبەتی لەمن کرد. قوولایی ئێشی ئەوم هەست پێ کرد و هەموو کاتێک رێزم بۆی هەبوو. ئەو دەیزانی چونکە دووپاتەکردنەوەی تاوانی هەبوو بێ ئەملا و ئەولا دەیانکوشت.**

---

*بەرگرینامەکانی دادگەی دووهەم ، ئەوەندەی کە لە رۆژنامەکاندا چاپ کراوە، لە کتێبەکەی عەباس سەماکار "من یک شورشی هستم"دا هەیە.

** ئەو لە پەروەندەی هەوڵدان بۆ تیرۆری شا کە بە پەروەندەی "پەرویز نیکخواه" ناوی دەرکرد. سێ ساڵ زیندانی وەرگرتبوو.

لەو تەمەنەی ئەو کاتەی ئێمەدا، بەرەورووبوونەوە لەگەڵ مەرگ دژوار نەبوو، بەڵام چاوەڕێکردنی مردن لە ژووری تاکەکەسیدا شتێکی دیکەیە. خۆ بە بیرەوەری و ئاواتەکانەوە خلافاندن، مۆرەمۆری چەند جارەی گۆرانییەک. ژیان هەموو کاتێک لە مەرگ بەهێزترە. ئێواران دەنگی دڵنشینی کەرامەت لە چەند ژووری ئەولاترەوە بەرز دەبووەوە" ئاگر ئاگر چ خۆشە،... ئێستاش دەمەو ئێوارەیە..." ئاهەنگی بۆ ئەو شێعرانەی کە خۆشی دەویستن دەدۆزییەوە. نموونەیەکی "بهاران خجستەباد"ە کە دواتر خوێندرایەوە و ناوبانگی دەرکرد. هەروەها شێعرێکی تورکی بەپێی ئاهەنگی "جەیران مەنە باخ" بۆ خەباتگێڕانی ئەو ساڵانە هەڵبەستبوو.

ئاخری لەم پێنج کەسەکە، دوو کەس کەرامەت و خەسرەو ئێعدام کران و من و دوو عەبباس سەماکار و رەزا عەلامەزادە حوکمەکەمان کرا بە زیندانی هەتاهەتایی. ئەم حوکمەش تەنیا دەبوو شا بیدا و ئەو دابووی. چونکە بەپێی یاسا هەموو ئێعدامێک دەبوا شا واژوی بکا. ئەمە بۆ خۆی بەرپرسایەتیی هەموو خوێنڕشتنەکانی دەخستە ئەستۆی ئەو. کەم بوون ئەوانەی کە شا دەیبەخشین. ئەگەریش کردبای، بۆ خۆهەڵکێشان بوو لە چاوپێکەوتن لەگەڵ ڕۆژنامەنووسەکانی بێگانەدا.

لەسەر چۆنیەتیی ئەم جیاکردنەوەی دوو بە سێیە، لێکدانەوەی جۆربەجۆر هەیە کە دەکرێ بیکەین بە سێ خاڵ:

١- ئێمە هەر سێکمان کارمەندی تلەڤزیۆن بووین. بەرپرسی تلەڤزیۆن خاڵۆزای شاژن بوو. شاژن هەم لە دەربار و هەم لە ساواک دەستە و دایرەی خۆی هەبوو. ئەگەر ئێمە کوژرابانین یانێ ئەوان کز دەبوون. بۆیە پشتیوانیان لە نەکوژرانی ئێمە کردبوو.

٢- شا لە هەموو جێگایەک دەیگوت ئەوەی پیلان بە دژی من بگێڕێ دەیبەخشم بەڵام ئەوە کە پیلان بە دژی وڵات بگێڕی نایبەخشم. لە لایەکی دیکەوە دەگوترا (ساواکییەکان بە ئاشکرا دەیانگوت) ئەگەر هەر کەسە و بیەوێ شا بکوژێ و ببەخشرێ ئەوە هەموو ئەوانە کە هەتا دوێنێ دەچوون پاسەوانێکیان دەکوشت ئێستا دەیانەوێ شا بکوژن. کە وا بوو دەبوا چاوترساندنی خەڵکیان لە بیر نەچێ کە دژایەتییەکەیان لەگەڵ هەر جۆرە کردەوەیەکی سیاسیدا بنوێنن. ئاکامی ئەم دوو روانگە دژ بەیەکە، بوو بەوە کە دوو کەس بکوژن و سێ کەس نەکوژن.

لەوە بە دواش لە هەر کوێ شا بەرانبەر بە ڕۆژنامەنووسەکانی دەرەوەی وڵات پرسیاری لێ دەکرا (چونکە ئەو دادگەی ئێمە زۆر دەنگی دابووەوە و خوێندکاران لە ئۆروپا مانیان گرتبوو، سینماوانان بەیانیان دەرکردبوو وهتد...) دەیگوت من ئەوانەم بەخشیوە.

٣- کەرامەت و خەسرەو لە دادگەدا زۆر توند هێرشیان کردە سەر ڕژیم.

ئەم ڕووداوە لەبەر دوو هۆ زۆر کارتێکەری لەسەر کۆمەڵی ئەو کاتەی ئێران هەبوو، یەک لەبەر کوشتنی ئەو دوو کەسە کە هیچ تاوانیان نەبوو جگە لەوە دژی ڕژیم بوون. دووهەم پێشاندانی ئەو دوو دادگایە لە تلەڤزیۆنی ئێران، هەرچەند بە سانسورەوە بەڵام بە خەڵکی نیشان دا کە دادگاکان چەندە بێ دەسەڵاتن و چ شانۆگەریەکی بێتامە و ئەوەی لەبەرچاو نەگیرێ یاسایە. گەرچی یاساکانیش هەر دژی خەڵک بوون بەڵام هێشتاش لەبەرچاو نەدەگیران. بۆیە دەکرێ بڵێین ئەم ڕووداوە خاڵێکی گۆڕان بوو لە کاری سیاسی و بیری گشتیی خەڵکدا. تا ڕادەیەک کە ڕێکخراوە سیاسییەکان هەوڵیان دەدا ئەو کەسانە بە لایەنگری خۆیان دابنێن. تەنانەت حیزبی توودەناميلکەیەکی بڵاو کردەوە و لەوێ خەسرەوی بە لایەنگری بیر و بۆچوونی خۆیان دانابوو. موجاهێد لەبەر ئەوە کە خەسرەو باسی عەلی و حوسێنی کردبوو، هەوڵیان دەدا لە ڕیزی خۆیاندا دایبنێن. پاش ڕوخانی ڕژیم وەسییەتنامەکانی ئەو دوو شۆڕشگێڕە لە چاپ دران کە لێیاندا خۆیان بە لایەنگری فیدایی ناساندبوو.

پاش ئازادبوون بۆیان گێڕاینەوە کە لە کاتی بڵاوکردنەوەی دادگاکە لە تلەڤزیۆندا، شەقامەکان چۆڵ دەبوون و خەڵک دەچوونە تەواشای تلەڤزیۆن. زیندانە غەیرە سیاسییەکان وێنەی کەرامەت و خەسرەویان لە ڕۆژنامە دەرهێناوە و لە تەنیشت جێ خەوەکەیانیان چەسپاندووە. کچان گوڵی سووریان لە بەر سینگیان داوە و...

لە کاتی خوێندکاریدا لەگەڵ دەرهێنەرێکی خەڵکی چێک بە ناوی :"ڕۆرژ پۆلاک" کە پەنابەری ئێران بوو، وەکوو وێنەگر کارم دەکرد. ئەو فیلمێکی دیکومێنتی لە دوورگەی هورموز ساز دەکرد. چەندین جار پێکەوە چووبووینە ئەو دوورگەیە و خەڵکی ئەوێ دەمیانناسی. ژۆرژ لەگەڵ هاودەمی فەرانسەیی شاژن دۆست بوو و

ئەو پاڵپشتی بوو. لە لێکۆڵینەوەکانی ساواکدا ئەمنیان لەژێر گوشار نابوو کە ئەو کابرا سیخۆرە و دەمانەوێ بزانین چی لەگەڵ تۆ باس کردووە؟ دیار بوو ئەو لایەنەی ساواک کە لەگەڵ جەماعەتی شاژن ناکۆکن دەیانویست پیلانێکی بۆ ساز بکەن، بەڵام بە هیچ کوێ نەگەییشتن. لە هەشتاکان ژۆرژم لە فەرانسە دیتەوە. (وەکوو ئێرانی ببوو بە پەنابەری فەرانسە) بۆی گێڕامەوە کە "شەوێک لە ئەسفەهان لە هۆتێلدا چاوی لە تلەڤزیۆن کردووە و وێنەی ئێمەی دیتووە کە بە ناو ترۆریست گیراوین. گوتی من دەمەویست بێم بۆ شیراز و بتبەم بۆ هۆرموز. سەرم سوورِ مابوو. دوو رۆژ دوایە لە بەندەر عەباس سواری لەنچی هۆموز ببووم، بەڵام یەک کەس لەوانە کە پێشتر چاک و خۆشیان دەکردم و شۆخی و پێکەنینمان پێکەوە هەبوو، نەیاندەدواندم. ئاخری لە ماڵی کابرایەک لە خانەخوێیەکەم پرسی کە ئەوە چ باسە؟ گوتی ئەو خەڵکەی ئێرە پێیان وایە ئەتۆ تەیفورت بە گرتن داوە.!"

ژۆرژ چەند ساڵ لەمەوبەر لە شێتخانەیەکی پاریسدا ماڵئاوایی لە دنیا کرد.

لە مێژووی نوێ ئێراندا دوو شەپۆلی رووناکبیری هەیە، یەکێک لە ئاخرەکانی دەورەی رەزاشادا (پێش شەڕی دووهەمی جیهانی) و یەکێک لە ساڵەکانی ١٣٤٦(١٩٦٧) بەولاوە. شەپۆلی یەکەم گەرچی لەباری سیاسییەوە سەرکوت کرا و چالاکەکانی لە زیندان خران، بەڵام دواتر بوو بە هۆی پێکهاتنی حیزبی توودە کە زۆربەی رووناکبیرانی ئەو سەردەمەی لە خۆی کۆ کردەوە و دوایەش هەر خۆی بە گوێڕایەڵیی سۆڤیەت، بوو بە هۆی بڵاو بوونەوەیان. شەپۆلی دووهەم لە لایەنی سیاسییەوە بوو بە هۆی پێکهاتنێ خەباتی چەکدارانە کە فیدایی و موجاهێد نوێنەرایەتییان دەکرد. لە باری کولتورییەوە، شاعێر و نووسەر و سینەماوانی زۆر هاتنە مەیدانەوە کە گەرچی لەژێر تەوژمی سانسور و دیکتاتۆریدا بە زۆر هەناسەیان دەدا، بەڵام دیاریی زۆریان بە جێ هێشت. ئەم شەپۆلەش لەگەڵ جێگیربوونی کۆماری ئیسلامیدا، سەرکوت کرا و خنکا.

لە ٥٠ هەتا ٥٧،(١٩٧٢-٧٩)کە جووڵانەوەی نوێ لە ئێران بەردەوام بوو، نزیک بە چوارهەزار زیندانیی سیاسی لە زیندانەکانی قەسر و قزل حەسار و ئەوین، لە تاران و شارانی دیکەدا زیندانی بوون.

ئەم زیندانییانە تێکەڵاوێک بوون لە هەموو سازمان و حیزبەکان. کەسێک کە لە هەموو زیاتر لە زینداندا مابوو و لە ساڵی(١٩٤٨) ٢٧ـەوە زیندانی کرابوو و تەنانەت لە دەورەی موسەدیقدا ئازاد نەکرابوو "سەفەری قارەمانی" بوو کە ئەندامێکی فێرقەی دێمۆکراتی ئازەربایجان بوو. ئەویان وەکوو نموونەیەک بۆ دژایەتی لەگەڵ جووڵانەوەکانی شێوەی ئازەربایجان و کوردستان راگرتبوو. پاش ئەو ئەفسەرە توودەییەکان بوون و دوو ئەندامی حێزبی دێموکراتی کوردستان، عەزیز یوسفی و غەنی بلوریان. ئەمانە پاش ساڵی(١٩٥٤) ١٣٣٢ گیرابوون. حوکوومەت داوای پەشیماننامەی لێ دەکردن و ئەوان بە پێچەوانەی هەرە زۆری ئەندامانی حیزبی توودە کە پەشیماننامەیان نووسیبوو و ئازاد کرابوون، نەیاندەنووسی و لە شۆڕشی ٥٧ (٧٩) دا ئازاد کران.

گرووپی فیداییانی ئیسلام کە بە هۆی کوژرانی مەنسووری سەرۆک وەزیر لە ساڵی (٦٣)٤٢ەوە هاتبوونە زیندان، کۆنترین زیندانیی موسڵمان بوون. دوای ئەوان گرووپی "بیژەن جەزەنی" بوو کە لەساڵی(٦٧) ٤٦دا گیرابوون و بە دانەری بیری خەباتی چەکداری دەناسران. ئەم گرووپە کە حەوت کەسیان لە زیندان مابوونەوە، لە ساڵی(٧٥) ٥٤دا ساواک لە تۆڵەی تێرۆرکردنی کادرێکی پایەبەرزیدا، لەگەڵ دوو ئەندامی موجاهێد لە تەپکەکانی ئەوین گوللەبارانی کردن. ئەم گوللەبارانە بە دەستی بەڕێوەبەری زیندانی ئەوین و بازجوەکانی ئەو زیندانە ئەنجام درا. گرووپێکی دیکە کە هەر لەم ساڵانەدا هاتبوونە زیندان، گرووپێک بوون کە بە گرووپی فەلەستین ناوبانگیان دەرکردبوو. ئەمانە ویستبوویان بۆ راهێنان بچنە فەلەستین بەڵام بەر لە هەر کردەوەیەک گیرابوون. لە کەسایەتییە بەناوبانگەکانیان یەکێک "شوکرەڵڵا پاکنەژاد" و یەکی تر "ناسر کاخساز" بوو. وتەکانی پاکنەژاد لە دادگا، کە لەقاودانی رژیم و لێکۆڵینەوە لەسەر کۆمەڵی ئەوسای ئێران بوو، بە هۆی "یووسف ئالیاری"ـیەوە لە زیندان هێنرایە دەرەوە و بڵاو کرایەوە کە کاریگەریی باشی لەسەر بیروبۆچوونی خوێندکاران هەبوو. پاکنەژاد لە یەکەم ساڵەکانی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامیدا ئێعدام کرا.

لە ساڵی ٤٩(٧٠)بەولاوە بەشێکی هەرە زۆری زیندانییەکان لە پەیوەندی لەگەڵ فیدایی و موجاهێددا هاتبوونە زیندان. هاتنی ئەمانە دیمەنی زیندانی گۆڕیبوو. ئەمانە وەکوو بەرەی خەبات چاویان لە زیندان دەکرد. لە یەک کەلامدا بە

کردەوە چەپڕەویی زۆریان کردبوو. هاوکات لە دەرەوە چالاکیی چەکدارانە پەرەی ئەستاندبوو و ئەم دوو شتە ببوون بە هۆی سەرکوتکردنی زیندانییەکان لە ساڵی ۵۱دا. لەوانە دەکرێ ئاماژە بە لێدان و کوتانی زیندانییەکان و وەرگرتنەوەی ئیمکانەکانی زیندان و گۆڕینی بەرپرسەکانی زیندان بکەین.

هەر وەکوو پێشتر ئاماژم پێی دا، یەکێک لە هۆکانی گەڵاڵەی بارمتەگرتن بۆ بەردانی زیندانییە سیاسییەکان، لای گرووپی ئێمە، دەنگۆی ئەو سەرکوتکردنانە بوو کە لە زیندانەوە دەهاتە دەرێ. خەڵکی ئێران ئەو هەواڵانەی پێی نەدەگەییشت. دنیاش هەروەتر. رژیمی ئێران خۆی بە دوورگەی ئارامی لە قەڵەم دەدا. کەس ئاگای لە قووڵایی بن گۆمەکە نەبوو. ئێمە دەمانەویست بەو کردەوە (سەرکەوتبا یان سەرنەکەوتبا) بە دنیا و خەڵکی ئێران رابگەیەنین کە لە ئێران زیندانی سیاسی هەیە و لە هەلومەرجی زۆر نالەباردا رادەگیرێن. ئەمە دەگەڕاوە بۆ ئەو بۆچوونەی فیداییەکان کە ئەو قۆناخەی خەباتیان بە قۆناخی پڕوپاگەندەی چەکداری بۆ ئاگاکردنەوەی خەڵک، دادەنا. چونکە هەموو ڕێگاکانی دیکە گیرابوون.

کە ئێمەیان بردە زیندانی شارەوانی لە "قەسر". بەرپرسی بەشی زیندانی سیاسی سەرگورد زەمانی بوو. ئەو لەباتی بەخێرهاتن بە ئێمەی گوت: ئێمە لێرە، دەکوتین، هەڵداوەسین، دەسووتێنین، با بەپێ هیچ یاسایەکیش نەبێ، ئێمە وەڵامی هیچ کەس و لایەنەیک نادەینەوە. دوایە کە چووینە دەرێ ئەمنی بانگ کردەوە و بە کوردی و بە زاراوەی سنەیی گوتی تۆ ئاورووی ئێمەت برد. منیش گوتم: تا ئابڕوو بە چی بزانین. تووڕە بوو و بە فارسی هاواری کرد، وەڵام مەدەوە. بەڵام لەوە زیاتری نەگوت و ناردمیە ژووری زیندان.

لەو ساڵانەدا بەرپرسی سوپای گاردی شاهەنشایی "سەرلەشکەر بیگلەری" سنەیی بوو، بەرپرسی هەموو زیندانەکان "کەمانگەر" و بەرپرسی زیندانی قەسر کە بەشی هەرە زۆری زیندانییە سیاسییەکان لەوێ بوون، "رەحمانی" و بەرپرسی بەشی سیاسی زیندان، فاشیستی بەدناو "زەمانی" بوو کە هەموویان سنەیی بوون. لەولاشەوە پێنج سنەیی لە زیندان بوون. "شوعەیب زەکەریایی"، یۆسف ئەردەڵان" و "ئیرەج فەرزاد" کە لەسەر بیروباوەڕی مائوئیستی بوون و دواتر پاش شۆڕشی(۷۹) ۵۷ لە پێکهێنەرانی سازمانی کۆمەڵە بوون. "بێهروز سولەیمانی" لە

پەیوەندی لەگەڵ فیدایيەکاندا حەوت ساڵ زیندانی وەرگرتبوو و من لە پەیوەندی لەگەڵ گرووپی بەناو تیرۆری شا و بەدیلکردنی کوڕی شا.

کە ئەشکەنجە و لێپرسینەوە و دادگا خەلاس دەبوو، لە زیندانی ئەوین یان کۆمیتەی شارەوانییەوە دەیانناردییە زیندانەکانی دیکە. رۆیشتن بۆ زیندانە گشتییەکان وەکوو ئازادی بوو، دەچوویە نێو کۆمەڵگەیەک کە داب و نەریتی تایبەتی خۆی هەبوو. هەر نەبێ لە تەنیایی دەردەهاتی و کتێب و رۆژنامەت بۆ خوێندنەوە هەبوو. ژیانێکی بە کۆمەڵیان تێدا بوو. لە هەموو گرینگتر هاودەرد و هاوبیرەکانی خۆت دەدیتەوە.

ئەرکی زیندانەوان ئەوەیە ئەتۆی زیندانی بترسێنێ، بتشکێنێ و بۆ ئەم مەبەستە تەنانەت ئەگەر پێویست بێ ئازارت بدا، وەک خۆیان دەڵێن بەرەو رێگای راستت (رێگاکەی خۆیان) ببا، نەهێڵێ خۆش رابوێری، هەموو کاتێک هەست بە زەختێک بکەی، لە باری زانستەوە گەشە نەکەی، خۆت لەو دنیایەدا بە تەنیا بزانی و بەس لە بیری خۆتدا بی و بەرگری لە کەسی دیکە نەکەی و گیانی هاوریێتیت تێیدا نەمێنێ و سەرئەنجام نەهێڵێ دەرباز بی.

هونەر و ئەرکی تۆش ئەوەیە کە نەهێڵێ زیندانەوان بە ئامانجەکانی خۆی بگا. بۆیە لە زیندانی سیاسیدا بەر لە هەر شتێک هەوڵێکی بەکۆمەڵ دەدرا هەستی زیندانی بەرز رابگیرێ و بە ژیان و گیانێکی هاوبەش و بە کۆمەڵ، بەرەنگاری ئەو زەخت و زۆرە ببنەوە کە لەسەریان بوو. سفرەی بە کۆمەڵ رادەخرا و نان پێکەوە دەخورا و کار بە نۆبە دەکرا. کاری کارگەری رۆژ، ڕاخستن و کۆکردنەوەی سفرە، شوشتنی قاپ و قاچاخ و پاکوخاوێنیی نێو زیندان بوو. ئەم کارە بە نۆبە بوو. رۆژێک کارت دەکرد و حەفتەیەک ئازاد بووی بە کارەکانی خۆتدا رادەگەییشتی. حەفتەی جارێک کە ئاشپەزخانەی زیندان دادەخرا، خۆمان چێشتمان لێدەنا. من یەکێک لەوانە بووم کە ئەو ئەرکەم بە ئەستۆ گرتبوو. خواردنی رۆژەکانی دیکە هەر ئەوە بوو کە پۆلیس دەیدایێ.

ئەم جۆرە ژیانە ناوی نرابوو کۆمۆن. تەنانەت وشەکەی لای پۆلیس قەدەغە بوو. بەڵام چونکە جێگا و رێگا و ئیمکاناتی ئەوە نەبوو کە ئەو خەڵکە هەرکەسە بۆ خۆی بژی، بە ناچاری رازی ببوو کە نان پێکەوە بخورێ. هێندێک کە بەزیبوون و پەشیمانییان نووسیبو، یان نەیاندەویست خۆیان لەگەڵ کێشەکانی زیندان تێکەڵ

بکەن، بەتەنێ دەژیان و پۆلیسیش ئیمکاناتی دەدانێ و چاودێریی دەکردن کە ببن بە نموونە بۆ ئەوانی دیکە.

لە کۆمۆندا پارە و میوە و هەر خواردنێکی تر کە لە لایەن بنەماڵەکانەوە دەهات کۆ دەکرایەوە و بە یەکسان دابەش دەکرایەوە. ئیتر کەس هەستی بە نەبوونی و بێکەسی نەدەکرد. زیندانی لە بەیانییەوە کە هەڵدەستا هەتا شەو بەرنامەی هەبوو. بەر لە نانی بەیانی وەرزشی بە کۆمەڵ هەبوو، دوای نانی بەیانی، خوێندنەوە، یان دوو بە دوو قسە لەسەر بەسەرهات و بیروبۆچوون و ئەزموونەکان دەکرا. هێندێک شارەزای بواری جیاجیا، دەرسیان بە ئەوانی دیکە دەدا. دیارە ئەمانە هەمووی بە دزی پۆلیسەوە دەکرا. جار وا بوو تۆپێک هەبوو و والیباڵ دەکرا. رادیۆ و زەبت و ئامرازی موسیقا لێدان و گوێدان قەدەغە بوو. تلەڤزیۆنێک هەبوو کە پۆلیس دیاری دەکرد چ کاتێک چاوی لێ بکرێ. جگە لە بەرنامەی هەواڵەکان، بینەرێکی وای نەبوو.

سەرەڕای هەموو ئەمانە جار وایە ئەتۆی زیندانی لە کونجێک کزکۆڵە دەکەی و چاو لە کونجێکی ئاسمان دەبڕی و خەیاڵ بۆ نێو شەقامەکانی شارت دەباتەوە. تەنانەت بۆنی نانی نانەواخانەکە دەکەی. هەرای ئێوارەی منداڵانی نێو کۆڵان دەبیسی. دیمەنەکان بە خەیرا یەک یەک دەتبەنە لای خۆشەویستەکەت، قسەی لەگەڵ دەکەی، دڵداری لەگەڵ دەکەی، هەناسەیەکی سارد و بە جێ دێڵی. دەچیتەوە ماڵی خۆتان، بروسکە ژانێکت بە دڵدا دێ کە دەبینی دایکت دەستەوئەژنۆ چاو لە دەرکە چاوەڕوانتە. دۆست و هەواڵەکانت هێشتا لەسەر شەقام کۆ دەبنەوە و قسەی بێ قسەیی دەکەن. دەزانی هەرکەس و هەموو خەریکی ژیانی خۆیانن و لە هێندێ بیرەوەریدا نەبێ، نێوت نییە و جێگاشت بەتاڵ نییە. لەگەڵ پەرەسێلکەکانی ئێوارەی ئاسمانی شاردا هەڵدەفڕی و شەقامەکان بەسەر دەکەیەوە و بەرەو کوێستان دەفڕی. سەرهەڵدێنێ دیوارە خوڵەمێشییە شەش مەتریەکەی زیندان بەری هەرە زۆری ئاسمانی لێ گرتووی. پاسەوانی سەربانەکە، بە پەلەیە ئاخۆ چ کاتێک نیگاوانییەکەی تەواو بێ و بچێتەوە لای منداڵەکانی. بە خۆت دەڵیی ئەو ناوێرێ بە منداڵەکانی بڵێ پاسەوانی زیندانە، بەڵام هەموو ئەوانەی تۆ دەناسن دەزانن ئەتۆ لە زیندانی. ئەی خۆت؟ پێت وایە لە زیندانی؟ بۆ دڵنەوایی خۆت

دەڵێی ئەمە یەکێک لە زیندانەکانە. زیندانەکانی بێ دیواری نێو کۆمەڵ، ئەوەی هاوسێ بۆ هاوسێ، باوک بۆ منداڵەکان و شوو بۆ ژنی دابین دەکا. ئەوەی کە زۆردار و خاوەنکار بۆ هەژار و کرێکاری ساز دەکا. ئەوەی بەرگری لە خۆشەویستی دەکا، زیندانی دەمارگری، زیندانی نەزانین و ئەو زیندانەی کە من بۆ تۆ و تۆ بۆ منی دروست دەکەین .... نا لیرە زۆربەی ئەو زیندانانەی دیکە بوونیان نییە. ئەگەر کەسێ بیەوێ دژی ئەو زیندانانەی دەرەوە بوەستێ، ئەوە دێتە ئەم زیندانە. دەڵێن ئازادیت لێ دەستێنن، ئاخۆ ئەوانەی لە دەرێن ئازادن؟ ئیتر خەیاڵە خۆشەکانیش بە دەم ئەم بیرە تاڵانەوە ناخۆش دەبن. هەڵدەستی کونجەکەت بە جێ دێڵی، دەچیتە لای ئەوانەی بە پۆل راوەستاون و چیرۆکی رابردوو دووپات دەکەنەوە، هەتا پاسەوانەکە دێت و بۆ سەرژمێری شەوانە بانگتان دەکا و یەک یەک دەتانکاتە ژوورەوە.

ئەمە رواڵەتی ژیانی زیندان بوو، نەختێک قووڵ بوایەوە، دەتدیت زیندانییەکان دەستە و تاقم و فێرقەی جیاوازن و کەس کەسی پەسەند نییە. لایەنگرانی خەباتی چەکدارانە ئەوانی دیکەیان بە سیاسیی کار ناو دەبرد و وەکوو لاژگ چاویان لێ دەکردن. ئەوانیش ئەمانیان بە چەپڕەو و ئاوانتوریست دەزانی و توندوتیژیی پولیس و نیزامیبوونی کۆمەڵیان لە چاو ئەوانەوە دەدیت. توودەییەکان خۆیان نەبێ کەسیان بە کۆمۆنیست نەدەزانی و کە باسی ئینسانی سۆڤیەتیان دەکرد چاویان زەق دەبووەوە. مەزهەبییەکان جگە لە موجاهێد هەموو بێدینەکانیان بە گڵاو و سپڵۆت دەزانی و نانیان لەگەڵ نەدەخواردن و جلەکانیان لەسەر تەنافی ئەوان هەڵنەدەخست. دەرپێیەکەیان دەشوشت و بە سەر خۆیانەوە هەڵدەخست و ئەوەندە لەبەر تاوەوە پیاسەیان دەکرد هەتا ئیشک دەبووەوە. دواتر مانی خواردنیان گرت و داوایان کرد کە خواردنەکەی ئەوان بە جیا بدرێ و نەهێڵن بێدینەکان دەست لە مەنجەڵەکان بدەن و سپڵۆتی کەن. (هەر ئەودەم دەبوا زانیبامان، دەشمانزانی و باوەڕمان نەدەکرد، کە ئەگەر ئەوانە دەسەڵاتیان هەبێ، پێش هەموو کەسێکی تر، ئێمە لە پەنا دیوار دادەنێن و دەمانکوژن، (هەر واشیان کرد). لەنێو فیدایی و موجاهێدیشدا بۆچوونی جۆربەجۆر هەبوو کە دواتر پاش شۆڕش خۆی نواند و رێکخراوەکانی لەتوپەت کرد.

بەگشتی نەوەد لە سەدی زیندانییەکان (جگە لە توودەییەکان و مەلاکان) ئەو لاوانە بوون کە لە دەبیرستانەوە هاتبوونە زانکۆ و لەوێوە بۆ زیندان. ئەزموونی ژیانی نێو کۆمەڵیان کەم بوو. زۆربەی هەرە زۆریان لە بنەماڵەی نێوەنجی دەستڕویشتووی شارەکان بوون. هەرچێکیان دەزانی هەر ئەوەندە بوو کە بڕکە بڕکە لە ئملاو ئەولا خوێندبوویانەوە یان بیستبوویان. کەسێک کە لە ژیانیدا کرێکاریی نەکردبوو یان لەگەڵیان نەژیابوو، ئەو وێنە و دیمەنەی لە کرێکاری هەبوو هەر ئەوە بوو کە لە رۆمانەکانی "ماکسیم گۆرکی"دا خوێندبوویەوە. یان گوندنشینی تەنیا بە دووی کەروبارەوە، یان لە کەبابخانەکانی شاردا دیبوو، باسی وای دەکرد کە زیاتر لەگەڵ ژیانی مووژیکە رووسییەکان دەچوو. ئەم کەموکووڕییە دواتریش لە بۆچوون و کردەوەی رێکخراوە سیاسییەکاندا خۆی نواند و بوو بە هۆی کردەوەی چەوت و نارێک لەگەڵ کۆمەڵدا. بۆ نموونە سازمانی فیدایی ئەقەلییەت لە بەرنامەکەیدا باسی لەناوبردنی سرواژ (جووتێری بەستراو بە زەوینەوە)ی دەکرد، چونکە لە بەرنامەی بلشویکەکاندا نووسرابوو، نەیدەزانی کە ئێران لە کۆنیشدا سرواژی نەبووە، تا چ بگا بە ئێستا کە رێفۆرمی دابەشکردنی زەویش تەواو بووە. یان مائوئیستەکان هێشتاش پێیان وا بوو، دەبێ لە رێگای دێهاتەوە شارەکان گەمارۆ بدرێن. دواتر دەرکەوت کە ئەوە گوندەکان بوون کە نیازیان بە شارەکان هەبوو و شار بوو گوندی گەمارۆی ئابووری دا.

رێکخستنێکی نهێنی لە زینداندا هەبوو. لایەنگرەکانی فیدایی بە جوێ و موجاهیدین بە جوێ لە بنەوە پەیوەندییەکیان لە نێو خۆیاندا پێک هێنابوو کە هەواڵ و دەنگۆکانی دەرەوە و رێکخراوەکەیانیان بە یەکتر دەگەیاند و هەوڵیان دەدا هێندێ دەستنووس و کتێبی شاراوە بخوێننەوە. دیارە پۆلیس لە هەموو ئەمانە بێئاگا نەبوو و جارجار کەسێکی بۆ لێپرسینەوە دەبرد. دواتر زانیمان ساواک کەسانێکی کڕیبوو ـ یان ترساندبوو- و هەواڵی لێ وەردەگرتن کە کەس باوەڕی نەدەکرد ئەوانە بەزی بن. بۆ نموونە کەسێک بە نێوی "مەسعوود بەتحایی" کە لە گرووپی فەلەستین بوو و زیندانی هەتاهەتایی بۆ دەرچووبوو، دوو ساڵ پێش شۆڕش ئازاد کرا و لە کاتی شۆڕشدا خۆی هات ددانی بە ساواکیبوونی خۆیدا نا.

زیندان، زیندانە، ناخۆشترین کات ئەو کاتەیە هاوزیندانییەک کە دۆستایەتیت لەگەڵی کردووە، دۆستێک کە پێی راهاتووی، دەگوێزرێتەوە یان دەکوژرێ. هیچت

پێ ناکرێ. تەنانەت دەبێ بە دزییەوە لە سووچێک دانیشی و بگری کە کەس نەتبینێ، نەکا وا بزانرێ بەو کارە لاواز بووی و چۆکت داداوە. بێدەنگ، وەکوو گۆماو کپوکڕ بە دەور خۆتدا دەسووڕێیەوە، یان کزکۆڵە دەکەی و دیمەنەکانی دەورە دەکەیەوە و بە خۆت دەڵێی بریا منیش لەگەڵ بام. ڕاست وەکوو ئەوکاتانە کە دەنگی ئەشکەنجەدان دەبیسی و ئاوات دەخوازی لە تۆشیان دابایە.

ئەو شەوەی هەواڵی کوشتنی نۆ کەس لە تەپکەکانی ئەوین، کە تازە لە لای ئێمەوە بردرابوون، گەییشتە زیندانی قەسر، سام و تووڕەیی لە بێدەنگییەکی تاریکدا باڵی بەسەر زیندانییەکاندا کێشا. کەس قسەی لەگەڵ کەس نەدەکرد. فیدایی و موجاهێدەکان دەیانزانی سەری ڕووناکبیری ڕێکخراوەکەیانیان بڕیوە و بە هاسانی جێگەیان پڕ نابێتەوە. (لە فیداییدا هێشتاش ئەم جێگا بەتاڵە)

لەپڕ یەکێک هاواری کرد و دەستی بە جنێودان کرد. پۆلیس ڕژایە سەری و بردیان لە پشت دەرکە لێیان دەدا کە بڵێ غەڵەتم کرد. ئەو هەر جنێوی دەدا. هەموو ئەوانەی دەنگیان دەبیست پێیان خۆش بوو ئەو لێدانەی لەگەڵ بەش کەن، بەڵام کەس دەنگی دەر نەهات.

دوای ئەو ڕووداوە دەستەیەکی دیکەیان بردە ئەوین. منیش لەگەڵ بووم و شەش مانگ لە تاکەکەسی تاریک خرام بە بێ هیچ شتێک و لێپرسینەوەیەک و نەمزانی دنیا بە دەست کێیەوەیە و چ دەقەومێ، چەند کەسی دیکە کوژراوە و کەی نۆبەی من دێت. دواتر زانیم ئەو دەستە کە پێشتر یان لەگەڵ من هێنراونەتە ئەوین، هەموو خراونەتە تاکەکەسی و دوایە بردراونەتە بەشی گشتی زیندان، بەڵام تەنیا من بووم کە شەش مانگم کێشا و دوایەش درامە بەندیخانەیەک کە تازە گیراوەکانیان لەوێ ڕادەگرت و ئەوانە هەموو لە ژێر لێپرسینەوەدا بوون و لە ڕاستیدا ئەوێ تەبعیدگای من بوو. لەم بەندەدا ژیانی هاوبەش و باقیی شتەکانی زیندانی شارەبانی نەبوو، بەڵام ئەوەی باش بوو کە بە بۆنەی تازەگیراوەکانەوە دەمزانی هەلومەرجی دەرەوە چۆنە و جووڵانەوە گەییشتووەتە کوێ. لە یەک کەلامدا: جووڵانەوە وەکوو ڕێکخراوە پاشەکشەی کردبوو، بەڵام وەکوو ورەی خەڵک پێش کەوتبوو.

لە ساڵی ۵۳دا شا دوو حیزبی "ئێران نوین" و "مەردم"ی داخست (گەرچی ئەوانیش هەر مولکی خۆی بوون) و حیزبی ڕەستاخیزی دروست کرد و ڕایگەیاند

کە هەموو میللەتی ئێران ئەندامی ئەو حیزبەن و هەرکەس نارازییە با لە وڵات بچێتە دەرێ. یانێ حیزبایەتی بە هەموو شێوەیەک قەدەغەیە. دیکتاتۆرییەکەی یەکلا کردەوە. ڕۆژنامەیەکیش هەر بەو ناوە دەردەهات و هەموو دەنگێک جگە لە دەنگی ڕژیم بڕا. ئەم سیاسەتە هاتە زیندانیش. ئەو زیندانییانەی پێیان وا بوو دەکرێ بکرِدرێن یان بیانترسێنن، بە تایبەت ئەوانە کە زیندانیان چەند ساڵ زیاتر نەبوو، دەستە دەستە دەیانبردن و کاغەزێکیان لە پێش دادەنان کە ١١یان١٢ پرسیاری تێدا بوو. دەبوا وەڵام بدەنەوە. ئەو پرسیارانە هەمووی سەبارەت بە پەسەندکردنی ڕژیم و بۆچوون سەبارەت بەو گۆڕانکارییە تازەیەی شا بوو.* ئەوانەی کە وەڵامی ئەرێیان دابووەوە دواتر لە کۆبوونەوەیەکی تلەڤزیۆنیدا هێنایانیان سپاسی شاهەنشایان کرد و بەر دران. دەستەیەک لەوانە پەروەندەی فیداییانی ئیسلام بوون کە پاساویان ئەوە بوو باشترە بچینە دەرێ و بتوانن کار بکەن لەجیاتیی ئەوەی لە زیندان لەگەڵ کافران (کۆمۆنیستەکان)ـدا بژین. دواتر ئەوانە هەموویان بوون بە بەرپرس و دارودەستەی ڕژیمی کۆماری ئیسلامی.

ئەوانەی پرسیارنامەکەیان پڕ نەکردەوە لە زیندان مانەوە و تەنانەت ئەگەر زیندانەکەشییان کۆتایی هاتبا ڕادەگیران.

قەڵشێک لە دیواردا

ڕۆژێک پاسەوانی حەوشی زیندانی قەسر خۆی لێم نزیک کردەوە و لای دەستمەوە وەستا. هەروا کە چاوی لە سەربان دەکرد بە زمانی کوردی و بە زاراوەی سنەیی گوتی: "ئەگەر پەیامێکت هەس بۆ ماڵ خۆتان، من ئەتانم تلێفونیان بۆ بکەم. خەرجەکەی یەک دوو تاکە تمەنییە." پارەکەم بۆ هێنا و بە دزییەوە دامێ. گوتم سڵاویان لێ بکە و بڵێ حاڵی باشە و دەتوانن بێن بۆ چاوپێکەوتنم. منیان تازە لە زیندانی ئەوینەوە هێنابووە قسر و بنەماڵەم خەبەریان نەبوو. هاتن پەیامەکە گەییشتبوو. ڕۆژێک لە لووتکەی خۆپێشاندانەکانی بەهاری(٧٨) ٥٧دا

---

*من بۆ خۆم ئەو پرسیارنامەیان نەدامێ، چۆنیەتییەکەیم لە زیندانییەکانی دیکە بیستووە.

هەر بەو شێوە لە شان دەستم راوەستابوو. بە چەنەگەی ئاماژەی بە دیوارەکەی بەرانبەری کرد و گوتی: ئەم دیوارگەلە ترەکی بردگە. فرەی پێ ناچێ ئەروخێ.

ساڵی ٥٥(٧٦) دیسان ئاڵوگۆڕێکی تازە لە زیندان کرا. زیندانییەکان بەپێی سووکی و قورسیی زیندانەکەیان دابەش کران و لێک جوێ کرانەوە. ئەبەد هەتا پازدەساڵ پێکەوە، پازدە هەتا پێنج پێکەوە و بەرەوخوارتر پێکەوە. ئەمەش روونە کە بۆ ئاڵوگۆڕنەکردنی ئەزموونەکان بووە. ئیمکاناتەکەش نەختێک جیاوازیی هەبوو. لەم ساڵەدا کەسیان، تەنانەت ئەگەر ماوەکەشی تەواو بوایە، ئازاد نەدەکرد.

لە ساڵی ٥٦دا "جیمی کارتێر" کە لە حێزبی دێموکراتی ئەمریکا بوو، کرا بە سەرۆک کۆماری ئەمریکا. ئەو سیاسەتێکی تازەی بۆ وڵاتانی دیکتاتۆری گرێدراوی ئەمریکا هێنایە گۆڕێ کە ئەگەر دیکتاتۆرییەکە نەختێک نەرم بکرێتەوە و بڕێک ئازادی رادەربڕین و شتی وا بدرێ خەڵک روو ناکاتە شۆڕش و بەرەی سۆڤیەت کز دەبێ. ئەم سیاسەتە چەند لە راستییەوە نزیک بوو یانە، چەند لەگەڵ سیاسەتی پشتێنی سەوز دژی سۆڤیەتدا رێک دەکەوت، باسیکی دیکەیە. هەرچۆنێک بێ، لە ئێراندا رەنگدانەوەیەکی دیکەی هەبوو.

شا ئەمری کرد "فەزای سەوز" دروست بکەن. کەس نەیدەزانی ماناکەی چییە. ئەوەندە بوو کە هێندێ بەرنامەی رەخنەگرانەی سووک لە تلەڤزیۆن پێشان دەدرا و لە رۆژنامەکاندا بڕێک باسی نالەبارییە کۆمەڵایەتییەکان دەکرا. بەڵام نەبیسترا یەکێک لە دزە گەورەکان گیرابێ. بەرپرسی زیندانی ساواک بە ئێمەی گوت کە لەمەوبەدوا ئەوەی چەکدار بێ دەیکوژن و نایهێننە زیندان. ئەوەی چەکدار نەبێ و کاری سیاسی بکا نایگرین. ئێوەش دانیشن بۆ خۆتان هەتا قیامەت زیندان بکێشن! کەچی وا نەبوو دواتریش زۆر کەسیان گرت کە زیاتر پەیوەندی بە جووڵانەوە تازەکەی موسڵمانەکانەوە بوو، یان مانگرتنەکانی زانکۆکان. بەڵام ئەو توندوتیژی و سزا قورسانە نەمابوو.

هەلومەرجی زیندان بە یەک دوو مانگ دوای هاتنە سەرکاری جیمی کارتر گۆڕا. بۆ نموونە زیندانی دەیتوانی شیر و خورما و شتی وا بکڕێ. دەرکەی حەوش کرایەوە و تەنانەت دەکرا شەو لە حەوش بخەوین. خزمەکان کە بۆ چاوپێکەوتن دەهاتن، (باوک و دایک و برا و خوشک — کەسی دیکەیان رێ نەدەدا) هەر کتێبێکی هێنابا لێی وەردەگیرا. لە ئەوین پێشتر تلەڤزیۆن نەبوو، تلەڤزیۆنی رەنگی

دانرا. بەرپرسە جەلادەکانی زیندان گۆڕدران و کەسانی نەرمتریان هێنا. ئەو کەسانە کە زیندانیان تەواو ببوو، بەر دران. ڕێگا درا نوێنەری خاچی سوور سەردانی زیندانەکان بکا و بە بێ بوونی زیندانەوان قسە لەگەڵ بەندییەکان بکا و ئەوانیش باسی چۆنیەتیی ئەشکەنجە و دادگاییکردنی خۆیان کرد. نوێنەری خاچی سوور گوتی ئێمە زیندانی زۆر لەمە خراپترمان لە دنیادا دیتووە، بەڵام ڕادەی ئەشکەنجە و سزا لێرە زۆر لە سەرەوەیە. لەکاتی ئەم چاوپێکەوتنانەدا ساواک چەند کەس لە زیندانییەکان کە جێ ئەشکەنجەیان زۆر پێوە دیار بوو، لەگەڵ سەفەر قارەمانی کە ۳۰ ساڵ بوو لە زینداندا بوو شاردبووەوە. سەفەریان بردووە نەخۆشخانەی ئەرتەش. دیارە زیندانییەکانی دیکە باسی ئەمانەیان کرد و خاچی سوورییەکان چوون داوایان کردن و دیتنیانەوە.

ئەم شلکردنەوەی دیکتاتۆرییە لە کۆمەڵدا کاردانەوەی هەبوو. شا سەرۆک وەزیر "هویدا"شی گۆڕی کە ۱۳ ساڵ بوو لەسەر کار بوو. وەک بڵێی تاوانەکان ئەو کردبێتی. کەچی نە هەر ئەو کە هیچکام لەوانی دیکەش نەیاندەتوانی لە قسەی شا دەربچن. تەنانەت ژنەراڵەکان دەیانگوت ئێمە تالیم درابووین کە تەنیا و تەنیا قسەی شا ببیسین و بۆ خۆمان نەماندەزانی بڕیار بدەین. ئەمانە هەموو بوو بە هۆی ئەوە کە خەڵک پشوویەکی وەبەر بێتەوە و دەستی کرد بە دەربڕینی نارەزایی و داواکردنی ئازادیی زیاتر. دیارە لە پێشدا بە شێوەی داخوازیی سێنفی وەک زیادکردنی مانگانە و لابردنی پاسەوانی کۆنترۆڵی بەر دەرکەی ئیدارە و زانکۆکان و هتد... کە بەرە بەرە بوو بە داخوازی گۆڕینی بەرپرسی ئیدارەکان و ئازادیی زیندانییەکان، کە خواستێکی بە تەواوی سیاسی بوو. ڕژیم باوەڕی نەدەکرد خەڵک ئاوا بە پەلە بێنە مەیدان و سروشتیش بوو کە نەیدەویست کۆنترۆڵ لە دەست بدا. مانگرتن و خۆپێشاندان دەستی پێ کرد. هەرچی ڕژیم خۆی لە توندکردن دەپاراست. خەڵک زیاتر ورەی دەگرت و ترسی دەشکا.

لە ئێراندا هەر لە دەورەی سەفەوییەکانەوە کە ئایینی شیعە حاکم دەبێ، مەلاکان ڕێکخراوێکی پان و بەرینیان بۆ خۆیان پێک هێنابوو کە جیا لە هەموو دامودەزگاکان کاری دەکرد. لەسەرەوەی ئەم ڕێکخراوەدا مەلا سەرزلەکان بوون کە دواتر ناویان نرا ئایەتوڵا و خەڵک دوایان دەکەوتن و بە قسەیان دەکردن. یانێ لە باری شەرعییەوە پرسیان بە ئەوان دەکرد و خومس و زەکاتیان بەوان

دەدا و گوێ لە مستی ئەوان بوون. دوایە شێخ الاسلام و ... هەتا دەگەییشتە تەڵەبەکان کە دەرسی مەلاییان دەخوێند. کە مانگی رەمەزان و موحەرەم دەهات ئەو مەلایانە بە نێو وڵاتدا بڵاو دەبوونەوە و کوێرەدێ نەبوو سەری پێدا نەکەن و رەوزەی ئیمام حوسێن نەخوێنن و پارە کۆ نەکەنەوە.

پاوشاکانی ئێرانیش چاو لەدەستی ئەم شەریعەتدانەرانە بوون و خۆیان بە موقەلیدی یەکێک لەم مەلا گەورانە زانیوە و پرسیان پێ کردوون. لە راستیدا لێیان ترساون و پێویستیان بە پشتیوانییان هەبووە. رەزاشا بە وەرگرتنی مۆدێلی ئەتاتورک لە تورکییە، بە لابردنی حیجاب و هێنانەگۆڕی مەدرەسەی نوێ دەسەڵاتیانی کەم کردەوە، بەڵام نەیتوانی و نەیوێرا ئەو رێکخراوە تێک بدا. کوڕەکەشی ئەوەندەی پێ کرابوو کە ئەوانە بکا بە جیرەخۆری خۆی و لە ئەوقاف پارەی دەدانێ. ئەم رێکخراوە هەم لە دەورەی مەشرووتە (شۆڕشی دانانی دەستوور)دا و هەم لە جووڵانەوەی میللیکردنی نەوتدا وەکوو ئەمرازێکی سیاسی بە کار هێنرابوو. مەلاکانی سوننە رێکخراوێکی لەم شێوەیان نەبوو، تەنیا شێخەکانی تەریقەت کە هەموو کاتێک لەگەڵ مەلای شەریعەتدا وەکوو مشک و پشیلە بوون، دەمودەزگایەکی لەم چەشنەیان هەبوو کە قەت لە سیاسەتدا بە کاریان نەدەهێنا. (لە کوردستانی تورکیە بە دژی ئاتاتورک شێخ و دەروێشان راپەڕین، بەڵام چونکە جووڵانەوەکە لە باری مێژووییەوە بەرەو دواوە بوو، سەری نەگرت و تێک شکان). مەبەست، لە ساڵانی ٥٦-٥٧دا ئەم رێکخراوەی مەلا شیعەکان بە دژی رژیمی شا کەوتە جووڵە، بەڵام چونکە کەسی وایان نەبوو کاتی خۆی دەستی شای ماچ نەکردبێ و پارەی لێی نەستاندبێ، خومەینی بوو بە سەرپشک. لە نێوان مەلاکاندا ئەو تەنیا کەس بوو بە ئاشکرا دژایەتیی شای کردبوو و لە ئێران دوور خرابووەوە و لە نەجەف پەنای گرتبوو. مەلا و فەقی بە نێو وڵاتدا بڵاو بوونەوە و پڕوپاگەندەیان بۆ خومەینی دەست پێ کرد. سەدام حوسێن دیکتاتۆری عێراق کە ئەودەم بە هۆی رێککەوتنی جەزایرەوە تازە نێوانی لەگەڵ شا خۆش کردبوو و بۆ خۆشی مەترسیی لە شیعەکانی عێراق دەکرد، داوای لە خومینی کرد عێراق بە جێ بهێڵێ. (هەندێک دەڵێن شا داوای لێ کردبوو، هەندێک دەڵێن پیلانی رۆژئاوا بوو) هەرچۆنێک بێ هیچ وڵاتێکی دەوروبەر رێگایان نەدا و فەرانسە دەرکەی بۆ کردەوە. کە گەییشتە ئەوێ، رۆژ نەبوو هەواڵنێرە گەورەکانی ئۆروپی چاوپێکەوتنی

لەگەڵ نەکەن. بەم شێوە بە خەڵکیان ناساند و بوون بە بڵاوکەرەوەی بیروباوەڕی ئەو و پڕوپاگەندەکەری جووڵانەوەی ئیسلامییەکان. خەڵکی ئێرانیش کە بەوە راهاتوون هەموو کاتێک لە دووی کەسێک بکەون و چاوەڕوانی پاڵەوانێک بن، بوون بە لایەنگر و رێڕەوی ئەم جەماعەتە.

زانایەک گوتوویە: خەڵکی ئێران نەک لە برسان بەڵکوو لە تێریدا راپەڕین. بۆیە کۆنە سیاسییەکانی ئینگلیس گوتوویانە ئەگەر دەتەوێ ئێرانی بێدەنگ بێ برسی رایگرە. ئەم قسە برێک راستی تێدایە. بەپێی لێکۆڵینەوە لە مێژووی ئێراندا، هیچکات خەڵکی ئێران لە هەموو مێژوەکەیاندا ئەوەندە تێر نەبوون کە لە چوار، پێنج ساڵی ئاخری حوکوومەتی حەمەرەزاشادا تێر بوون. دەگەڕێمەوە بۆ قسەکەی جەزەنی کە گوتبووی "ئەگەر خەڵک تێر و دەستڕۆیشتوو بوو، ئازادیشی دەوێ، هەتا بتوانێ کەسایەتیی خۆی بنوێنێ، دەنا هاوسەنگیی کۆمەڵ تێک دەچێ". هەر لێرە ئاماژە بەوەش بکەم کە بە رای من لە رۆژئاوادا، پێکهێنانی ئەو هاوسەنگییە هونەری سەرمایەداری بوو بۆ راگرتنی دەسەڵاتی خۆی و ئەوە بۆ رژیمی دیکتاتۆری شا دەستی نەدا. هەروا کە ئەمانەی دوای ئەویش نەیانتوانی پێکی بهێنن.

ئەم تێرییە کە باسم کرد لە کاتی مانگرتنەکاندا بەردەوام بوو چونکە دەوڵەت بڕیاری دابوو نەتەنیا مانگانەی کارمەندانی مانگرتوو نەبڕێ، بەڵکوو زیادیشی کرد، هەتا لە توندیی دژایەتییەکان کەم بکاتەوە. ئەوە بوو مانگرتن و خۆپێشاندان هەموو وڵاتی گرتەوە. ئەوەی بێ بەش بوو کرێکاری رۆژمز بوو کە ئەویش بازاڕییەکان کە پشتیوانییان لە راپەڕینەکە دەکرد بیریان لێ کردبووەوە. لە مزگەوتەکان کۆمیتە (بنکە) یان دانابوو و خواردن و شیر و هێندێ پێداویستی دیکەیان بە سەر نەدارەکاندا بڵاو دەکردەوە. بنکە دەوری رێکخستنی خەڵک و نیشاندانی رێ و شوێنیشی دەدیت. هەر ئەم کۆمیتە و مزگەوتانە بوون کە هەریەکە و لەژێر بەرپرسایەتیی مەلایەکدا دواتر بوون بە مۆڵگەی پاسدار و پیاوکوژە ئیسلامییەکان.

وڵات قەپات ببوو، شا دەستێک هەنگوین و دەستێک کوتەک دەیەویست بەسەر قەیرانەکەدا زاڵ بێ. ساواک بە شێوەی ساڵی(٥٣) ٣٢ هەوڵی دەدا بە هێنانە مەیدانی هێندێ گۆپاڵبەدەستی لادێیەکان پێشی خۆپێشاندانەکان بگرێ و خەڵک بخاتە گیانی یەکتر. سەری نەگرت، دێهاتەکان گرێدراوی شارەکان بوون و

ئەو سەربەخۆییەی ژیانی تایبەتی دێهات نەمابوو. ئەوە گوند بوو کە پەکی لەسەر شار کەوتبوو، بۆیە چاولەدەستی شارەکان و بازار و مەلاکان بوو. ئاخر هەوڵی شا دانانی قەدەغەی هاتوچۆ و کوشتاری مەیدانی ژالەی تاران بوو کە نەک خەڵکی نەترساند، بەڵکوو بیانوویەکی دایە دەستیان کە جووڵانەوەکە توندتر بکەن.

زیندانییەکان بیریان کردەوە کە دەبێ شتێک بکەن و لەو کاروساتەدا بێدەنگ نەبن. لە ئاکامدا بۆ پشتیوانیی خەڵکی دەرەوە مانی خواردنیان راگەیاند کە حەفتەیەک بەردەوام بوو.

ئەم راپەڕینە شێواندنێکی لە بۆچوونە سیاسییەکاندا پێک هێنابوو. هیچکام لە رێکخراو و کەسایەتییە سیاسییەکان رۆژێک لە رۆژان بیری شتێکی وایان نەکردبووەوە و نەیاندەتوانی لێکدانەوەیەکی زانستیانە لەو هەلومەرجە بدەن. هەرکەسە و بە شێوەیەک بیری لە داهاتوو دەکردەوە. بەرە بەرە جیاوازییەکان دەرکەوتن. فیداییەکان بوون بە دوو دەستە. ئەوانەی کە هێشتا باوەڕیان بە خەباتی چەکداری هەبوو و ئەوانەی کە دەیانگوت قۆناخەکە تێپەڕیوە، بەشێکیان لە حیزبی توودە نزیک بوونەوە و هێندێک ئەم سنوورەیان نەدەبزاند. چونکە کێشەی حیزبی توودە تەنیا بۆچوونە سیاسییەکەی نەبوو. موجاهێد بە ئاشکرا بوون بە دوو دەستە و تەنانەت سفرەیان جوێ کردەوە. لە حەوشی زیندانی قەسر چوار سفرە جیاجیا رادەخرا. هەموو شتێک کاتیبوونی پێوە دیار بوو. کەس تاقەتی کتێبخوێندنەوەی نەمابوو، بە پێچەوانەی پێشووتر ئێستا رۆژنامە وەبەر نەدەکەوت. لە پاڵ دیواری حەوشی زینداندا دادەنیشتین و گوێمان بۆ تەقەی دەرەوە شل دەکرد و لێومان دەکرۆشت کە داخەکەم هیچمان لە دەست نایە.

شا تاکتیکی پاشەکشەی هەڵبژارد. لە پەیامێکدا کە گوتی من دەنگی شۆڕشی ئێوەم بیست، قەولی دا چاکسازییەک لە هەموو دەزگاکانی حوکوومەتدا بکا. بۆ نیشاندانی ئەم بەڵێنەش دەستی بە ئازادکردنی زیندانییە سیاسییەکان کرد. لە ٣ ئابانی ٥٧(٧٨)دا هەزار و پێنجسەد کەس بەر دران. خەڵک لە پێش زیندان پێشوازییەکی زۆر گەرمیان لە زیندانییەکان کرد و لەسەر شان بردیاننە ساختمانی دادگای تاران و گوڵبارانیان کردن. ئەوەش لە خۆشەویستیی عەلی نەبوو لە رقی عومەردا بوو. دەیانەویست ددان لە رژیمی شا چیڕ بکەنەوە، دەنا ماوەیەکی زۆری پێ نەچوو بەشێک لەو خەڵکە بوون بە چەکداری خومەینی و ئەو زیندانییانەیان

لە پێش دیوار دانا و بێ بەزیبانە تیربارانیان کردن. چونکە چەپ بوون. ئەم قسەی مارکس هاتە دی کە دەڵێ لە رێبازی شۆڕشدا قەت باوەڕت بە بۆچوونی رەنگاورەنگی خەڵک نەبێ.

من یەکێک لەو ١٥٠٠ کەسە بووم و یەکەم زیندانی بووم دەگەیشتەوە سنە. خەڵکێکی زۆر هاتبوونە پێشوازیم. بەڵام بەداخەوە پێشوازییەکە خاوەنێکی نەبوو کە دیار بێ چ دەکرێ و چۆن بێ. لە راستیدا خۆپێشاندان بوو و دیسان دەزانم لەبەر خۆشەویستی من نەبوو بەڵکوو دژایەتیکردنی رژیم بوو. جەماوەر بە بێ کۆنترۆڵ بە دەور خۆیاندا دەسووڕانەوە. من کەسم نەبوو بەرنامەیەکی دانابێ و پێم بڵێ چ بکەم. فەرماندەی پادگانی نیزامی سنە لەو کاتەدا سەرلەشکەر نیازمەند بوو کە سنەیی بوو، بەڵام لە شاپەرستە بەناوبانگەکان بوو- ئەو پەیکەرەی شای هەتا ئاخر رۆژ لە مەیدانی شاری سنە پاراست. دواتر خەڵخاڵی ئیعدامی کرد- ئەو بە بنەماڵەی ئێمەی راگەیاندبوو کە ئێمە ئەم خۆپێشاندانە تەحەمول ناکەین و ئێوە مەبن بە هۆی کوشتنی خەڵک کە لەودوا ناتوانن لەژێر تاوانەکەی بێنە دەرێ. کاکم کە لە کامیاران منی سوار ئۆتۆمۆبیلکەی خۆی کردبوو، رێگای گۆڕی و لە گریزە رانەوەستا کە خەڵکەکە لەوێ کۆ ببوونەوە و یەکسەر چووینەوەماڵەوە. من نەمدەزانی دەبێ چ بکەم. قسەکە راست بوو، من نەمدەویست خوێن لە لووتی کەس بێت. بەڵام خەڵک هاتنە بەر دەرکەی ماڵ و داوایان دەکرد بچمە دەرەوە. چەند کەسێک کە هاتبوون دەستی منیان رادەکێشا، دەمناسین کە ساواکی بوون. ئاخری لە سەربانی یەک نهۆمی ماڵی خۆمانەوە سپاسێکم لە خەڵک کرد و گوتم: "بەری شۆڕش درێژە و لە مەیدانی خەباتدا یەکتر دەبینینەوە" خەڵکێکی زۆر هاتنە ماڵێ و بەخەیرهاتنیان کردم. گرووپێکیش سروودی ئەی رەقیبیان گوت. جارێکی دیکەش سپاس.

بۆ رەواندەوەی گلەیی لێی زیاد دەکەم و ئەوەشم لە بیر ناچێت کاتێک منیان گرتبوو، کەسانێک هاتبوون و بەردیان لە شوشەی ماڵمان دابوو و گوتبوویان شاکوژەکان لەم شارە برۆن. ئاخریشی بنەماڵەکەمان خانووەکەیان فرۆشتبوو و گواستبوویانەوە. دواتریش بە هۆی شەری سنەوە لە بنەماڵەی ئێمە تا چەند ساڵ کەسیان لەو شارە نەهێشت. دایکمیان خستە زیندان و دوایە بۆ یەزد دوور

خرایەوە و تەنانەت ماڵەکەشمان لە لایەن جاش و پاسدارەوە داگیر کرا. ئەوەش بەشێکە لە مێژووی بۆچوونی ڕەنگاوڕەنگی خەڵک.

زیندانییەکان پاش ئازادبوونیان بە شێوەیەکی نیوەئاشکرا دەژیان کە ئەگەر هات و سیاسەت گۆڕدرا نەتوانن دیسان کۆیان بکەنەوە. زۆربەی ئەوانەی شارستانی بوون چووبوونە تاران یان لە شاری جگە لە شاری خۆیان دەمانەوە. منیش هاتوچۆی تاران و کرماشان و شیرازم دەکرد. هاوکات هەوڵدان بۆ تێگەییشتن لە هەلومەرجەکە و سازکردنی دەست و پەیوەند بۆ خەبات و جار جاریش کۆڕێک لە کۆبوونەوەی زانکۆکان و کوردی دانیشتووی تاران. ڕۆژی ڕوخانی ڕژیم ٥٧/١١/٢٢ لە تاران بووم.

شۆڕش

ڕەنگە ئەم لاپەڕانەی ئاخر ماندووتیان کردبێ. هەر چۆنێ بێ، دەبوا ئاماژەیان پێ بکەم. یەکەم لەبەر ئەوە کە بۆچوونی خۆم سەبارەت بەو ڕووداوانە بڵێم و دووهەم ئەوە کە بڵێم کاریگەری هێندێ ڕووداو بە درێژایی ژیان هەر دەمێنێتەوە. وەکوو وەرگرتنی ئاوەڵ ناوێک یان گۆجبوونی ئەندامێک کە مرۆڤ هەتاهەتایە بە کەمئەندام دەناسرێ. زیندانیش شتێکی وایە. زیندانی هەبوو کە پاش ئازادبوون، هیچ چالاکییەکی نەبوو، بەڵام چونکە کۆماری ئیسلامی بە "زیندانیی چەپ" دەیناسی، گرتیان و ئیعدامیان کرد. ئێمەش وەکوو زیندانیی سیاسیی ئازادکراو لە شۆڕشدا، ویستبامان یان نە، چاوەڕوانیمان لێ دەکرا. بۆ هەر کوێ دەڕۆیشتین و ئێستاشی لەگەڵ، ئەم نیشانەیەمان لەگەڵ بووە و هەیە.

شۆڕش سیاسەت دەکاتە پیشەی گشتی و لە قاوخی ڕێکخراو و حێزبەکان دەری دێنێ و لە شەقام و کۆڵان و ماڵەکاندا بڵاوی دەکاتەوە. خەڵک لە بەرانبەر دیاردە سیاسییەکاندا هەستیار دەبن و هەرکەس بەپێی مەیل و بۆچوون و قازانجی خۆی، دەیەوێ لەو بشێوە کەڵک وەرگرێ. هەرکەس دەبێتە لایەنگری ڕێکخراوێک

و هیوای ئەوەیە سازمانەکەی ڕێبەری بە دەستەوە بگرێ. ڕێکخراوەکانیش بە وەبیرهێنانەوەی ڕەنج و قوربانییەکانیان خەڵک لە خۆ کۆ دەکەنەوە و دەیانەوێ بە هۆی ئەوانەوە لە دەسەڵاتدا بەشدار بن. جاری واش هەیە، ڕەوتەکە لە کۆنترۆڵی ڕێکخراوەکان دەردەچێ و ئەوان دەبنە پاشکۆی خەڵک.

لە ساڵی(٧٩) ٥٧دا ئایین و ڕێکخراو و کەسە ئایینییەکان بیوون بە بەدیلی دەسەڵاتی پاشایەتی. سنەش کەوتبووە دەست ئایینییەکان. مفتیزادە کە پێشتر کلاسی قورئانی دانابوو، بە شێوەی مەلا شێعەکان مزگەوتی "ئەمینی" لە گەڕەکی "جۆراوا" کردبووە بنکەی خۆی و بە دژی ڕژێم و بە پشتیوانیی خومەینی قسەی دەکرد. لە سەرەتادا هیچکام لەو ڕێکخراوە چەپانە کە دواتر سنەیان کرد بە مەیدانی تەراتێنی خۆیان لە ئارادا نەبوون. چالاکوانە سیاسییەکان لە زیندان بوون ئەویش بە کەیفی خۆی مێشکی خەڵکی پڕ دەکردەوە و دەزگای ئەمنیش کاری پێی نەدابوو.

سەرئەنجام شا ئاخر هەوڵی خۆی دا، هەموو زیندانییە سیاسییەکانی ئازاد کرد و بەرپرسی ساواکی گۆڕی. "نەسیری" بەرپرسی پێشووی ساواک و سەرۆک وەزیری پێشوو "هویدا" و چەند کەسی دیکە گیران و لە زیندان کران و شاپوری بەختیاری کرد بە سەرۆک وەزیر و ئەویش بڕیاری دا ساواک هەڵوەشێنێتەوە. بەڵام درەنگ ببوو. خەڵک بڕیاری خۆی دابوو و پاشەکشەی نەدەکرد. ئەمریکاش قەناعەتی بە گۆڕانی ڕژیم هێنابوو. چارەیەکی دیکەشی نەبوو. نوێنەری ئەمریکا لە ئێران لە ڕاپۆرتێکدا گوتوویەتی: "بەر لەوە کە جووڵانەوەکە بکەوێتە دەست چەپەکان بیدەنە دەست موسڵمانەکان. هەرچۆنێ بێ ئەوان دژی کۆمۆنیستن و نابنە داردەستی سۆڤیەت." ئەو کاتە ڕۆژئاوا ستراتژییەکی ڕەچاو دەکرد کە پێی دەگوترا پشتێنی سەوز. یانێ پێکهێنانی وڵاتانی ئیسلامی بە دەور سۆڤیەتدا. هەموو ئەم فاکتەرانە دەستیان دایە دەستی یەکەوە و هەلومەرجەکەیان وا ڕەخساند کە لە ئاکامدا شا ڕۆیشت و ڕوحوڵلای خومەینی بە فڕۆکەیەکی تایبەتی فەرانسە هاتەوە و ملیۆنها کەس پێشوازیی لێی کرد. ڕێبەرانی موجاهدین و بەرەی مێللی لە فڕۆکەخانە ئامادە بوون. من لە تاران بووم، لە ماڵەوە دانیشتبووم و دیمەنی بەرزکردنەوەی ئۆتۆمۆبیلەکەی خومەینیم لە لایەن خەڵکەوە دەدیت و هەستم بە مەترسییەکی گەورە دەکرد. چونکە دەمارگری و ڕق و کینەی ئەمانەم لە زیندان دیتبوو.

پێش ڕۆیشتنی شا زۆربەی ژەنەراڵەکان و کاربەدەستە زەلامەکانی ڕژیم هەست و نەستیان هەڵ گرتبوو و هەلاتبوون بۆ دەرەوە. بۆ هەموو کەس ئاشکرا بوو کە شا ناگەڕێتەوە و تەمەنی ئەو ڕژیمە تەواو بووە.

بەختیار لە دەمەقاڵە تلەڤزیۆنی و بەیاندان لەگەڵ خومەینیدا دۆڕا، نەیتوانی پشت لە مەشرووتە (ڕژیمی دەستووری) بکا و بەڵێنی کۆمارییەت و هەڵبژاردن بدا. کە من پێم وایە ئەگەر وای کردبا، ڕەنگە ڕەوتەکە گۆڕابا. بۆیە هیچی پێ نەکرا و نەیتوانی پشتیوان بۆ خۆی بدۆزێتەوە. سەرئەنجام لە ٢٢ی بەفرانباردا ئەمریکا بە ئەرتەشی ڕاگەیاندبوو کە بێلایەنی ڕابگەیەنێ. سەرکردەکانی سوپا و پۆلیس و ژاندارمری، ئەوانەیان کە هەڵنەهاتبوون جگە لە چەند کەس و لەوانە سەرلەشکەر موحەمەد ئەمین بیگلەری فەرماندەی گارد کە خەڵکی سنە بوو و خۆی کوشت، باقیان چوون دەستی ئیمامیان ماچ کرد و خاوەنیان گۆڕی و شەرمیشیان لەو قسە زلانە نەکردەوە کە پێشتر بە بالای خاوەن شکۆکەیاندا گوتبوویان.

ڕۆژی ٢٢ ڕێبەندان کە بە ڕۆژی سەرکەوتنی شۆڕش دانراوە، تاران هەتا نیوەڕۆ لە گێژیدا بوو. کەس باوەڕی نەدەکرد ئەو هێزە زەلامە ڕوخا بێ. نیوەڕۆ بەولاوە دیمەنی ڕاستەقینەی خەڵک خۆی نواند. زیندانەکان هەموو شکا و هەرچی قاتڵ و لات و قاچاخچییە ڕژانە دەرێ و تێکەڵی ئەو خەڵکە بوون کە کەوتبوونە تالانکردنی سەربازخانەکان. لە شارستانەکان تەنیا بنکەکانی پۆلیس و ساواک بەتاڵ کران کە ئەوان چەک و چۆڵێکی وەهایان تێیدا نەبوو. خەڵک تینوویەتییەکی سەیری بۆ چەک نیشان دەدا، دەتگوت دەیەوێ ئەو قەدەخەبوونەی ساڵان قەرەبوو بکاتەوە، یاخۆ تەنیا چەکی بە ڕەمزی هێز و دەسەلات دەزانی. بۆیە تەنیا لە هەوڵی چەکدا بوون و بایەخیان بە دێکومێنتەکان نەدەدا. کاتێکی زۆری نەبرد کە ئەم ڕەمزەیان لە دەست ئەستێندرایەوە. لە پەنا هەر بنکەیەکی سەربازیدا ئۆتۆمۆبیلێکی کۆمیتەی ئیمام ڕاوەستابوو و خەڵکی چەک دەکرد. دوای چەند ڕۆژیش ئاگاداری بڵاو بووەوە کە هەرکەس چەکی لایە بیدا بە مزگەوتەکان، دەنا بە تاوانبار دەناسرێ. خەونە خۆشەکە زۆر کورت بوو.

پەروەندەکانی خەڵک بە ئەنقەست پەڕە پەڕە کران و سووتێندران. ڕاپەڕینەکە هیچ تەنزیم و بەڕێوەبەرییەکی نەبوو کە خەڵک پەیرەوی بکا و نەهێڵێ

دیکومێنتەکان لە نێو بچن. بڕێکیشی بە ئەنقەست کرا. کەسانێک هەبوون کە نەیاندەویست رابردووەکەیان ئاشکرا بکرێ. تەنانەت کوشتنی هێندێک لە ساواکی و بەرپرسەکان بە بێ لێپرسینەوە و دادگاییکردن هەر بەو مەبەستە بوو. دیارە ئەو کوشتنانە بەشێکی لە لۆژیکی شۆڕشەوە سەرچاوەی دەگرت. خەڵک دەیەوێ تووڕەیی ئەو هەموو ساڵانەی بە کەسێک بڕێژێ و تۆڵەکە بە چاو خۆی ببینێ. تۆڵەسەندنەوەی خێرا. لەو شارانەی کە بە دەست مەلاکانەوە بوون، لە لایەن کۆمیتەکانەوە، چەک و چۆڵەکانیان لە خەڵک ئەستاندەوە. لە کوردستان بەڵام کەس نەبوو ئەو کارە بکا. هێندەی پێ نەچوو کوردستان بە خۆیدا هاتەوە و زانیی دەستی لە سەربازخانەکان نەداوە. لە سنە و مەهاباد هێرش کرایە سەر سەربازخانەکان. لە مەهاباد بە بێ تەقە ئەفسەرە کوردەکان پادگانەکەیان بە دەستەوە دا (٣٠ /١١/ ٥٧)(٧٩/١١)، بەڵام لە سنە بەرەنگارییان کرد. سەربازخانەی سنە لە پێشدا لە دەستی مفتیزادەدا بوو، دواتر مەلایەک بە ناو"شێخ "حوسەین کرمانی" بە نوێنەرایەتی ئیمام ناردرا و مفتیزادە بۆ خۆی پادگانی بە ئەو ئەسپارد. دواتر داوای چەک و تەقەمەنی بۆ چەکدارەکانی خۆی لێی کرد. ئەو قوبۆڵی نەکرد. کە چی هەر لەوکاتەدا بنکەیەکی سەر بە ئەو لە نێو شار و لە لایەن شێعە کرماشانییەکانەوە دانرا بوو و چەک و چۆڵیان هەبوو. جەماعەتی مفتیزادە تەمایان کردە چەکەکانی ئەوان و بنکەکەیان دەورە دا و ئەوانیش دەستیان کردەوە. کەسانێک لە هەردوولا کوژران. ئەم هەرایە دەرفەتی بۆ خەڵک رەخساند هیرش بۆ سەربازخانە بەرن. بەشی ژاندارمری کە لە پێشەوەی سەربازخانەی ئەرتەش بوو داگیر و تالان کرا. دەڵێم "تالان" لەبەر ئەوە کە هیچ رێکخراو و رێکخەرێک کۆنترۆڵی بەسەر هێرشەکەوە نەبوو. سەربازخانەی ئەرتەش خەڵکی دایە بەر تەقە و هلیکۆپترەکانی هەوانیروزیش لە کرماشانەوە هاتن و سەرجەم نزیک دووسەد کەس کوژرا. (٥٧/١٢/٢٨)(٧٩/١٢/٢٨) شێخ عزەدین و شێخ جەلالی برای دەگەنە سنە و داوای تەقەراگرتن لە خەڵک دەکەن و لە بەیانەکەیاندا بە خەڵک دەڵێن "بەرگری لە شۆڕشی ئیسلامی" بکەن. شەورای کاتیی بەرێوەبەری سنە پێک دێ. خومەینی پەیام دەدا و هێرشکەرەکان بۆ سەر سەربازخانە بە دژی شۆڕش ناو دەبا. حدکا (حیزبی دیمۆکراتی کوردستانی ئێران)

داوای وتوویژ لە خومەینی و بازرگان دەکا. لە هەموو شارەکانی کوردستانەوە خۆپیشاندان بۆ پشتیوانیی سنە دەکرێ و یارمەتی خواردن و دەرمان دەنێردرێ.

مەلاکان هێشتا خۆیان نەخونچاندبوو، خۆیان بە خاوەنی میراتی شا دەزانی و ئەم هێرشکردنە سەر سەربازخانەکانیان بە دژی خۆیان دەزانی و کردیان بە هەرا، گوایە لە کوردستان دژی شۆڕش هەیە و دەبێ سەرکوت بکرێ. بەڵام هێشتا نەگەییشتبوونە ئەو ڕادەیە کە بتوانن ئەرتەشێک پێکەوە بنێن و هێرش بکەنە سەر کوردستان. بۆیە چەند کەسێکیان بە سەرپەرستی تاڵەقانی ناردە سنە کە نێوانی خەڵک و مەلاکان خۆش کەن. خەڵک بە دروشمی "یا کوردستان یا نەمان" پێشوازییان لێ کردن. ئاکامی کۆبوونەوەکانی نێوان نوێنەرانی تاران و هێزەکانی سنە (کۆمەڵە، فیدایی، دێمۆکرات و مفتیزادە و شێخەکان) ئەوە بوو کە بڕوانامەیەک لە سێ بەنددا ئیمزا کرا. "لابردنی ستەمی میللی، چینایەتی و ئایینی" لە کوردستاندا. ئەمە بۆ خۆی نیشان دەدا کە ڕێبەرەکانی کورد چەندە کاڵ بوون و بە قسەی زل و بێ ناوەرۆک رازی ببوون. ئەو سێ ستەمە بە مێژوویەک هەڵنەگیراوە ئەوان بە شەوێک بڕیاریان بۆ دەردەکرد، بێ ئەوە بڵێن دیاری ئەو ستەمانە چین و ڕێگا چارە چییە. هەروەها بڕیار درا شەورایەک هەڵبژێردرێ کە شار بە ڕێوە ببا. (بگرە دەیەویست ئەو سێ ستەمە لا با!!). داکۆکیکردنی هێرشی سەربازخانە بۆ خەڵکیش بە بەشداری و ئیمزای هەموویان ڕاگەیەندرا، بەڵام هەر ئەو شەوە مفتیزادە لە تلویزیۆن خۆی لێ نەبان کرد و هێرشەکەی کردە خەتای گرووپە چەپەکان. ئەو کە کابرایەکی لە ڕادەبەدەر مەقامپەرست بوو، بە تەما بوو بیکەن بە ئوستانداری کوردستان، خۆی لە خەڵک جوێ دەکردەوە و دایمە زمانی بە لای کاربەدەستانی تاراندا دەگەڕا.

دوو لایەن کەوتنە پڕوپاگەندەی هەڵبژاردن؛ لایەنی چەپ فیدایی و کۆمەڵە بوون، کۆمەڵە تازە وەکوو سازمانی (بەرگری لە ئازادی و شۆڕش) ڕاگەیندرابوو، لای دیکە مفتیزادە و ئیسلامییەکان. جەماعەتی مفتیزادە دەنگی زیاتریان هێنایەوە و لە شەوراکەدا ئەندامی زیاتریان لە چەپەکان هەبوو.

ئیسلامخوازی لە نێو سوننەشدا پەرەی ئەستاندبوو. تەنیا مفتیزادە نەبوو. شێخ عزەدینی حوسینی لە مەهاباد و شیخ جەلالی برای لە بانە و... هەیئەتی وتوویژی کورد لە سنەدا شەش مەلای تێدا بوو. تەنانەت کۆمەڵە بۆ ئەوە کە بتوانێ دەست

و باڵی خۆی بڵاو بکاتەوە چووە ژێرناوی شێخ عزەدین و شتێکی بە ناو "دەفتەری ماموستا" دانا کە ئەندامی مەکتەبی ناوەندیی کۆمەڵە و دواتر دەفتەری سیاسیی حیزبی کۆمۆنیست، سەرپەرستیی دەکرد. پێشمەرگەی کۆمەڵە پارێزگاریی لە شێخ دەکرد و ئەوان بۆ ئەملاو ئەولایان دەبرد و هەتا لە کوردستان بوون، مەقەڕەکەی شێخ هەر لە پاڵ مەقەری ناوەندیی کۆمەڵەدا بوو. جێ ئاماژەیە شارە سوننەنشینەکانی دیکەی ئێرانیش هەر لەسەرەتاوە. لەگەڵ حوکوومەتی شێعەی ناوەندی کێشەیان بۆ ساز بوو. ئەوان لە ژێر چەتری پڕوپاگاندەی مەلا شێعەکاندا نەبوون و لە دەرەوەی ئەو بازنەدا بوون کە رێکخراوی قۆم بەر لە روخانی شا کاری تێدا کردبوو. تورکەمەنەکانی گورگان، عەرەبەکانی ئەهواز و بەلووچەکان. هەرکام بە شێوەیەک هەر لەسەرەتاوە نەیاندەویست بچنە ژێر رکێفی مەلا پاوانخوازەکانی شێعە. لە ناخیشەوە جیاوازیی نەتەوەیی لە دڵی خەڵکدا کاری دەکرد، بەڵام رێکخراوی تایبەت بەم دروشمەیان نەبوو. ئەمانە بە ئاشکرا نەدەگوترا و بیانووی دیکە پەیدا دەبوو. وەک دابەشکردنی زەوی یان کوژرانی مەلایەکی سوننە، یان داگیرکردنی خانووبەرە و هتد. بەڵام راستییەکەی ئەوەیە کە لە هیچکام لە شارە شێعەنشینەکاندا کار نەگەییشتە بەرەنگاری و شەڕ و سەرکوتکردن و کوشتن و بڕینی بەو شێوە کە لە کوردستان و تورکەمەنسەحرا و بەلوچستان و...دا کرا. دواتریش کە لە یاسای بنچینەیی ئێراندا ئایینی شێعە کرا بە دەستووری و ئەوەی شێعە نەبێ مافی نییە ببێتە سەرۆک کۆمار یان سەرۆک وەزیر و هتد... یانێ بە حوکمی دەستوور سوننییەکان بە خەڵکی دەرەجە دووهەم ناسران، ئەم نیگەرانییە زیاتر هاتە تێگەییشتن.

من پێم وا نییە ئێران وڵاتێکی یەکگرتووە. ئێران لە رەوتی مێژوودا هەموو کاتێک هەمووی یان بەشێکی داگیرکراو بووە. یان بە شێوەی دەوڵەت/سەرزەوین بە ڕێوە چووە، نەک دەوڵەت میللەت. ئەو بەشەی خاکی ئێران کە لە قاجارەکانەوە بە میرات بۆ پەهلەوی مایەوە، لە بەشکردنەکانی شەڕی یەکەمدا زلهێزەکانی رۆژئاوا وەکوو خاڵێکی یەکپارچە دیارییان کرد و رێک نەکەوتن کە دابەشی بکەن و کەوتە بەر سیاسەتی ئیستێعماری نوێ. (دانانی حوکوومەتێکی بە هێزی ناوەندی کە هەموو دژەکان سەرکوت بکا و نۆکەری خۆیان بێ و قازانجیان بپارێزێ). بە تایبەت دوای شەڕی دووهەم یارمەتییان دا ئەو سەرزەوینە وەکوو

وڵاتێک بمێنێتەوە و ملییەتەکانی دیکە بە زۆری هێزی نیزامی راگیرێن. بۆیە ئێران پــڕە لــە کۆمــەڵێک دژبەیــەکی مێژوویــی. داگیرکردنــی لەلایــەن مــەلا پاوانخوازەکانیشەوە درێژەی هەر ئەو سیاسەتە مێژووییە بوو. هەتا ئەو گەلانە سەربەخۆیی خۆیان وەرنەگرن و سێبەری دەسەڵاتی پاوانخوازی ناوەندییان لەسەر لا نەچێ، ئێران گەشەکردن و ئاسایش و ئارامی نابینێ و برینەکان تاونەتاو دەکولێنەوە و لاپەڕێکی خوێناویی دیکە بە مێژووەکەیان زیاد دەبێ.

کــوردســتــان

لە رۆژێکــی بەهــاری ۵۸، لە شــەقامێکی ناوەنــدیی شــاری تارانــدا چــاوەڕێی دۆستێک بووم. کۆمەڵێک خۆپێشاندەر بە سینگکوتان نزیک دەبوونەوە. سینگی ڕووت و خاڵکوتراویان بە زەقی پێناسە و کەسایەتییانی ئاشکرا دەکەرد. هاواریان دەکرد "پاسدار فیدای میللەت". کەسانێکیش لە پیادەڕەوەکاندا هاوتەریب لەگەڵیان دەڕویشتن و وەڵامیان دەداوە: "میللەت فیدای پاسدار!" ئەم دیمەنە ئەو ترس و مەترسییەی کە لە کاتی هاتنەوەی خومەینیدا هەستم پێ کردبوو، زیندوو کردەوە. رۆژی پێکهێنانی سوپای پاسدارانی ئیسلامی بوو. لەبەر خۆمەوە گوتم لەمرۆ بەولاوە لە تاران نامێنم. هەر ئەو شەوە لە ماڵ دۆستێکدا میوان بووم. چەند کەس لە هاوکارانی کۆنی تلەڤزیۆنیش لەوێ بوون. لە کاتی شۆڕشدا هەرکام چەک و چۆڵێکیان وە دەست کەوتبوو. پرسیاریان بە من کرد کە ئەو چەکانە چ لێ بکەن کە نەبێتە بەڵای گیانیان. نەشیاندەویست بیدەنە کۆمیتە. من لێم ئەستاندن. تفەنگێکی ژ۳ و دوو دەمانچە بوون. تفەنگەکەم لێک هەڵوەشاندەوە و

هەمووم لە جانتایەک نا و گوتم من دەیبەم. ڕۆژی دوایە سواری پاس بووم و چوومەوە سنە. تارانم نەدیتەوە. ئۆقرەم لە شارێکدا نەدەگرت پاسداری تێدا با.

شەڕی سەربازخانەی سنەش داخ لە دڵییەک بوو کە بە درێژایی مێژوو لە دڵی خەڵکدا کۆ ببووەوە. ئەمە سەرەتای پێکهاتنی قەڵیشێک بوو لە نێوان کوردستان و باقی بەشەکانی ئێراندا بە سەرکردەیی مەلاکان و زنجیرە ڕووداوەێکی بە دووی خۆیدا هێنا کە گەیشتە رادەی راگەیاندنی جیهاد بە دژی گەلی کورد لەلایەن خومەینییەوە. بە کورتی ئەم ڕووداوانە ئەمانەن:

- ۵۸/۲/۷(۷۹) شەڕی نەغەدە: حەسەنی ئیمام جومعەی ورمێ و زەهیرنەژاد فەرماندەی ئەرتەشی ئازەربایجانی ڕۆژئاوا پیلانیان دانابوو کە متینگی قاسملو بۆ کورد بکەن بە بیانوو و کورد و تورک بە گژی یەکدا بکەن و بەو بیانووە ئەرتەشەکەیان بهێننە شەقامەکان. نەیاندەویست حدکا لەوێ چالاکی هەبێ. دوای شەڕ و پێکدادان، ئەرتەش بە پشتیوانی تورکەکان هاتە نێو شەڕەکەوە. حەفتا تەرم درایە کۆمیتەی تالەقانی. چواردە هەزار کەس ئاوارە بوون.

-۵۸ /۳/۲۰(۷۹) کۆنفرانسی خودموختاریی ئیسلامی لەلایەن مفتیزادەوە لە سنە دەگیرێ، چەند مەلا و لایەنگری خۆی نەبێ کەس بەشداری ناکا.

- ۵۸/۳/۲۹(۷۹) مەلا حەسەنی ۲۰۰ قەبزە چەک لە نێو ئاغاکانی مەنگوڕدا دابەش دەکا. چەمران نوێنەری خومەینی بۆ شەڕی کوردستان، لە نێو ئاغاکانی تیلەکۆ و مەریواندا چەک بڵاو دەکاتەوە. ئاغاکان داوای مالکانەیان دەکرد، تەنانەت مالکانەی ساڵانی رابردووشیان دەویست. ئەوانیش لە داوی درووەکانی مەلاکان کەوتبوون.

- ۵۸/۴/۴(۷۹) ئاغاکان هێرش دەکەنە سەر گوندی تازەقەڵا لە ناوچەی پیرانشار. دەکەونە شەڕ لەگەڵ پێشمەرگە و ۶ ئاغا دەکوژرێ. ۲۰یان چەک دەکرێن و باقییەکەیان هەڵدێن و دەبن بە جاش. لەم شەڕەدا تەنیا حدکا

بەشدار دەبێت. هەر لەو سەردەمەدا لە باشوور کۆمەڵە و فیدایی لەگەڵ ئاغاکانی تیلەکۆ شەڕ دەکەن.

- ٥٨/٤/٢٣(٧٩) یەکێتیی جووتیاران خۆپێشاندان دژی راگەیاندنەکانی رادیۆ و تلەڤزیۆن دەکەن. یەکێتیی نیشتمانی بەشدارە کە لە سەرەتای شۆڕشەوە لە جموجۆڵەکاندا خۆی تێکەڵ کردبوو. دەوری مەقەڕی مفتیزادەییەکان دەدەن و دروشمی دەرکردنی قیادەی موقەتیش دەدرێ. دەیانەوێ بنکەکە چەک کەن. ئەوانیش دەست دەکەنەوە و دوو کەس دەکوژن و یەکێکییش بریندار دەبێ. لە ئاکامدا بنکەکە دەگیرێ. نۆ نەفەری نێو بنکەکە دەکوژرێن، بەڵام کەسی قیادەی تێیدا نابێت.

- ٥٨/٤/٣(٧٩) لە بازگەی بەردەم سەربازخانەی مەریواندا چەند کەس لە حیزب و یەکیەتیی جووتیاران دەگیرێن و زیندانی دەکرێن. بە پێشنیاری یەکێتیی جووتیاران خەڵک لە شار دەچنە دەرێ و لە دێهاتەکانی دەوری مەریواندا دەبنە میوان. راگەیاندنەکانی ئێران تاوانەکە دەخەنە ئەستۆی دژی شۆڕش و بەکرێگیراوانی بێگانە.

- ٤ /٥٨/٥(٧٩) خەڵکی کامیاران لەسەر رێگای ناردنی تانکەکانی ئەرتەش دادەنیشن و رێگای مەریوانیان لێ دەگرن. فەرماندەی یەکێک لە تانکەکان کە سنەیی دەبێ تانکەکەی تەسلیمی هێزەکانی دێموکرات دەکا. غەنی بلوریان کە ئەودەم ئەندامی دەفتەری سیاسیی حدکا بوو، بە پەلە پەیام دەدا کە دەبێ تانکەکەیان بدەنەوە. ئەرتەشەکە دەگەڕێتەوە کرماشان. فەرماندەی تانکەکەش دادگایی دەکرێ و دەر دەکرێ. جاری دووهەم دیسان خەڵک لەنێو جادەدا مان دەگرن و یازدە رۆژ ستوونی ئەرتەش لە دەوری کامیاران رادەگرن. رێکخراوە سیاسییەکان بە خەڵک دەڵێن بچنەوە ماڵ و جادە بە جێ بێڵن، ئێمە نیگاوانی دەدەین. هەر یەکەم شەو ستوون بە نێو کامیاراندا و لە بەرچاو پێشمەرگەکانەوە تێدەپەڕێ و کەسیان ناوێرێ خۆی تێگەیەنێ.

- ٥/٥/٥٨(٧٩) خەڵکی سنە و سەقز و بانە بە پشتیوانیی خەڵکی مەریوان لەم شارانەوە بەرەو مەریوان ڕێپێوان دەکەن. جێگای سەرنجە لەم کاتەدا شێخ عزەدین لە بەیانێکدا داوا لە ئیمام دەکا بەزەیی بە خەڵکدا بێتەوە و خوازیاری سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامییە.

- ٨/٥/٥٨(٧٩) تاران دیسان هەیئەتێک بە سەرپەرستیی لاهوتی و چەمران دەنێرێ. فواد موستەفا سوڵتانی و فاتیح شێخ ئیسلامی (کوڕی ئیمام جومعەی مەریوان و ئەندامی مەکتەبی ناوەندیی کۆمەڵە) بەرپرسی دەفتەری ماموستا، لەم وتوویژەدا بەشدار دەبن. زیندانییەکان ئازاد دەکرێن. لە ١٣/٥/٥٨ ئەو ڕۆژە کە خەڵکی سنە دەگەنە مەریوان مانگرتنەکە تەواو دەبێ و خەڵک دەگەڕێتەوە نێو شار.

- ١٢ی گەلاوێژ هەڵبژاردن بۆ مەجلیسی خوبرەگان. دوکتور قاسملو لە ئازەربایجانی ڕۆژئاوا هەڵدەبژێردرێ. بەڵام بۆ تاران ناچێ. چونکە ڕۆژێک پێش کرانەوەی مەجلیسی خوبرەگان، خومەینی حدکا حەرام دەکا و قاسملو و شێخ عزەدین بە "مفسدفیالارض" ناو دەبا.

- شەڕی پاوە: دارودەستەی سالار جاف دێنە دەوروبەری پاوە، ئەمە دەبێتە بیانوو کە لە کرماشانەوە پاسدار بنێردرێتە پاوە. خەڵک لە شار دەچنە دەرێ و لە قۆری قەڵا مان دەگرن. داوای پێکهاتنی شەورای شار دەکەن. هەیئەت لەکرماشانەوە دەێ، بەڵام هیچ ناکەن.

- ٢٤/٥/٥٨(٧٩) شەڕ لە پاوە دەست پێدەکا. بەشێکی زۆر لە شار دەکەوێتە دەست هێزە کوردەکان. فڕۆکەیەک و دوو باڵەفڕی شەڕ بەر دەبنەوە. چەمران فەرماندەی هێزەکانی پاسدار لە مەقەڕی ژاندارمریدا گەمارۆ دەدرێ

- ٢٨/٥/٥٨(٧٩) چەمران بە ڕەمزێک ئەو شکستە بۆ خومەینی دەنێرێ و ئەویش جیهاد بە دژی کورد ڕادەگەیەنێ. (کارێک کە نە بە دژی ڕژیمی شا کردی و نە دواتریش بە دژی سەدام) لە هەموو لایەکەوە هێزی سەر بە

مەلاکــان خۆیــان دەگەیەننــە پــاوە. کــورد لەبــەر نــەبوونی فەرمانــدەیی و یەکگرتوویی پاشەکشە دەکەن. شەڕی سێ مانگە بەرپا دەبێ.

شەڕی سێ مانگە

*کاتێــک ئیزنــی فەرمــانڕوایی بە راســتەقینەیەکی میتۆلۆژیــایی دەدەیــن، - کارێــک کە لە کــاتی شــەڕدا دەیکەیــن- تەنیــا یەک رێگاچــارە هەیە: داســەپاندنی دەســەڵات. لە شــەڕی چیرۆکــی پاڵەوانیــدا، ئــێمە بەرانــبەر رەهــا و بێســنوور (مطلق) شــەڕ دەکەیــن. ئێمە دەبێ بەسەر تاریکیدا کە نەزانینە زاڵ بین. بۆ شارستانیەتی و بــۆ دنیــای ئــازاد، پێویســتە چــاکە ســەرکەوێ، هەر بەو شــێوە کە چالاکوانە ئیسلامییەکان ئــێمە بە کــافر دەزانــن و بــوونی ئێمــە ئەو کۆمەڵە ئیسلامییە بێخەوشەی ئەوان ئارەزووی دەکەن، گڵاو دەکا و تێک دەدا.** *

شەڕی سێ مانگە بە کوشتار دەستی پێکرد.٢٩- ٥٨/٥/٢٨ خەڵخاڵی لە پاوەدا لە١٢دەستبەسەرکراو حەوت کەسی ئێعدام کرد.

٥٨/٥/٢٨ فەرمانی هێرش بۆ سەر سنە بە بیانووی بە بارمتەگرتنی ژنانی موسڵمان لەلایەن خومەینییەوە دەرچوو. ئەو هەواڵە درۆیە لەلایەن دەفتەری موفتیزادەوە دەر چووبوو. کۆمەڵە و فیدایی لە بەیانێکدا داوای خۆڕاگرییان لە خەڵک کرد و خۆشیان تێیانتەقاند و هەڵاتن و شاریان بە بێ تەقە بەجێ هێشت. مفتیزادە لایەنگرەکانی بۆ ناساندن و بەگرتندانی لاوەکانی سنە، ناردە یارمەتیدانی داگیرکران.

٥٨/٥/٣١ (٧٩) هێرش بۆ زانکۆی تاران و ڕێپێوان بە دژی کوردستان.

---

*«شەڕ ئەو هێزەی مانامان پێ دەدا» کریس هێجێز. وەرگێڕان: پەرویز شەفا و ناسر زەراعەتی.

٦/٣ /٥٨(٧٩) نۆ کەس لە مەریوان ئێعدام کران.

٦/٤ /٥٨(٧٩) لـە سـەقز پێشـمەرگە بـەرەنگاری هێزەکـانی حوکوومـەت دەبنەوە، بەڵام زۆر ناخایەنی شار داگیر دەکرێ.

سەربازخانەی سەردەشت بە بێ تەقە لەلایـەن حـدکا و کۆمەڵـەوە چـەک دەکرێ.

٥٨/٦/٥(٧٩) ئێعدامی ١١کەس لە سنە.

بڵاوبوونـەوەی وێنـەکانی ئـەم ئێعدامانـە لـە هـەموو رۆژنامـە گـەورەکانی دنیـادا لایەنگریی رووناکبیر و سیاسییەکانی دنیای بۆ پشتیوانی کورد راکێشا، بەڵام کورد نـەیتوانی لـەو هەلـە کـەڵک وەرگرێ و پەیوەنـدی لەگـەڵ ناوەنـدە راگەیاندنـەکانی دنیا بگرێ و کێشەکەی بکاتە نێونەتەوەیی.

٦/٦ /٥٨(٧٩) ئێعدامی ٢٠کەس لە سەقز.

٦/١٢ /٥٨(٧٩) مەهاباد لە لایەن ئەرتەش و پاسدارەوە داگیر کرا.

٥٨/٦/١٣(٧٩) بانە پاش ٧ سەعات بەرگری لـە لایـەن هێـزی ئەرتەشـەوە داگیر کرا.

فەرمانی جیهادی خومەینی، دەنگی خۆی نەبوو، فەرمانی مێژوو بـوو. مێژوویـەک کـە پـڕە لـە راهێنـانی ئـەو خەڵکـە بـە ناسیونال- شـوینیزمی ئێرانـی و شـێعەگەری ئەوپەڕگر و پیرۆزکردنی یەکپارچەیی نیشتمانی. ئەمە بووەتە کولتورێک کە زۆر لە خومەینی و مەلاکان بەهێزترە. کولتورێک کە وەها چووەتـە ناخیانـەوە کە تەنانـەت ئێستاش ئەگەر باس لە کورد و خودموختاری و فێدراڵی و شتی لەم بابەتە بکەی، (سەربەخۆیی هەرهیچ) ئەوە هەرە پێشکەوتووەکانیان کە یەک مست خاکیشی لـەو وڵاتـەدا نـەماوە و دەرکـراوە، دەمـاری ملـی ئەسـتوور دەبـێ و بـە خائێنـت دادەنـێ. کولتورێک کە لە ئەمریکاش سفرەی نەزری عەلیئەکبەر دادەخا و لـە نیۆیـۆرک و گوتنبرگ لە رۆژی عاشوورادا سینەکوت دێنێتە سەر شەقام.

خـەڵک لـە کرماشـانەوە دەفـرە ئاویـان هـەڵگرتبوو، سـواری تاکسـی بـار ببـوون و ئاویان بۆ کەربەلای پاوە دەبرد. کەسی وا هەبوو کە نەیپـەرژابوو جلـەکانی بگـۆڕێ بـە کەوشـی سـەرپایی و پیجامـەوە بـۆ شـەڕ هـاتبوو، نـەکا تـەواو بـێ و بەرەکـەتی جـەهادی وەبـەر نەکـەوێ. رێکخـراوە بـەناو سەرانسـەرییەکانی "خـەڵک!!" بێـدەنگ ببـوون. کـەس نـەوێرا باسیشی بکا. هێزەکـانی جێگیـر لـە کوردسـتان بە سێ رۆژە

خۆیان گەیاندە "بێژوێ" لە سنووری کوردستانی عێراق و لە دۆڵی ئەحزاب خزانە ژێر داڵدەی یەکێتیی نیشتمانی. ئەو هەموو چەک‌لەشانەی کە بەیانی هەتا ئێوارێ لە نێو شەقامەکانی شاردا باڵیان پان دەکردەوە، لە پڕ ون ببوون. بە گوتەی سنەیی "پەپوو دەیخوێند" جەنابی چەمران فەرماندەی هێزەکانی سەرکوتکەر بە نێو کوردستاندا تەراتێنی دەکرد و کەس نەبوو دوو فیشەکی پێوە نێ. کوشتاری خەڵکانی گوندەکانی قارنە و قەڵاتان ۵۸/۶/۱۱ (۷۹)و قەڵاچۆی بێ بەزییانەی ۶۴کەس لە خەڵکی هەژار و بێچارەی ئەم گوندانە، بەڵام دوو لاپەڕە بەیان نەبێ هیچ دژکردەوەیەکی لە لایەن هێزەکانی کوردەوە نەبوو.

"شێخ خەڵخاڵی"ی جەلادی خومەینی شار بە شار دەڕویشت و هەرکەسی وەبەر لەپ کەوتبا دەیدا تیربارانی کەن. وێنەی یەکەم گرووپی تیربارانکراوی سنە سەربەرگی رۆژنامەکانی دنیای گرت و جگە لە رێبەرەکانی کورد، هەموو زانیان ئەو دەسەڵاتە کە لە ئێران خەریکە خۆی دادەمەزرێنێ، بەری چ داریکە. دیارە ئەم شێوە، "تۆقاندن و ترساندنی خەڵکە بە ناوی تاکە جەلادێکەوە" هەتا بووە هەر هەبووە. دەسەڵاتە تازەکان دەبێ داولێکیان هەبێ پێشانی خەڵکی بدەن و پێیان بڵێن: یان نۆکەری بۆ ئێمە، یان پەتی دار. "نان یا ئازادی" ئەمە بە ئەندازەی مێژووی مرۆڤایەتی کۆنە. نەیاندەزانی لایەکی دیکەی ئەم کردەوانە پێکهێنانی رق و تووڕەیی خەڵکە. هەر ئەو تووڕەییە کە شای لابرد و ئەوانی هێنا. ئەگەر مێژوو دەرسی لێ وەرگیرابا، مرۆڤ هەڵەکانی دووپاتە نەدەکردەوە.

لە شەڕی سێ مانگە من لە شاری سنەدا مامەوە و هەر شەو لەماڵێک دەبووم. شەوێک دوو سێ پیرەمێرد هاتنە لام و گوتیان: کاکە بۆ ئێمەی کورسانی فرە شۆڕەیی بوو پاسدار بە بێ تەقە شارەکەمانی گرت. دیارە دواتر لە شەڕی بەهاردا بەتەواوی قەرەبوو کرایەوە.

لێرە نامەوێ هەڵە و بێسەروبەرەیی هێزەکانی هەر دوولا (چ رژیم و چ ئۆپۆزیسیۆن) باس بکەم یان چۆنیەتیی ئەو رووداوانە بە وردی بگێڕمەوە، - ئەوە کاری مێژوونووسانە- تەنیا دەڵێم ئاخۆ دەسەڵاتی تازەی تاران دەبوا چیتری کردبا تا رێکخراوەکانی کوردستان تێ گەییشتبان ئەوانە ئەهلی ئاشتی و رێککەوتن نین. لە هەموو ئەو مانگانەدا کورد هیچیان نەکردبوو جگە لە داوای وتوویژ و دانی

گەلاڵەی شەش مادە و هەشت مادەی خودموختاری و ڕێکخستنی چەند خۆپێشاندانێک.

گەلاڵەی شەش ماددەیی پێشنیاری حدکا و هەشت ماددەیی پێشنیاری کۆمەڵە بوو کە لە لایەن حزبیشەوە دوکتور قاسملو و غەنی بلوریان واژوویان کردبوو.

شەش ماددەی حدکا (شەش ماددەی سەرەتایی کۆمەڵەش هەر وەکوو حدکا بوو)

١- گەلی کورد لە چوارچێوەی سەربەخۆیی و تەواوەتیی خاکی وڵاتی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، مافە نەتەوایەتییەکانی خۆی بە شێوەی خودموختاری وەربگرێ و ئەم مافانە لە "موتەمم"ی قانوونی ئەساسیدا بگونجێندرێ.

٢- چوارچێوەی جوغرافیایی کوردستان بە لەبەرچاوگرتنی هەلومەرجی تاریخی و جوغرافیایی و ئابووری و ویستی زۆربەی دانیشتوانی هەر ناوچەیەک دیاری بکرێ.

٣- کوردستانی خودموختار شەورایەکی سەرانسەری لە هەڵبژاردنێکی ئازاد، نهێنی، ڕاستەوخۆ و گشتیدا هەڵبژێرێ.

٤- شەورای سەرانسەریی کورستان هەیئەتی ئیجرایی بۆ بەڕێوەبردنی کاروباری ئابووری، فەرهەنگی، ئیداری و ئینتزامی هەڵبژێرێ.

٥- زمانی کوردی لە سەرزەوینی خودموختاری کوردستاندا بۆ نامەنووسینی نێوان ئیدارەکان و خوێندن لە تەنیشت زمانی فارسیدا بە ڕەسمی بناسرێ.

٦- هەموو کاروباری نێوخۆیی چ ئیداری و چ ئابووری و فەرهەنگی و کۆمەڵایەتی و ئینتزامی بە ئۆرگانەکانی ناوچەی خودموختار بسپێردرێ.

دوو ماددەی زیادکراوی پێشنیاری کۆمەڵە:

مادەی ٧- شێخ عزەدین وەکوو ڕێبەری قەومی کورد دەناسێ.

مادەی ٨ داوای دەرکردنی قیادە لە ئێران دەکا.

(دژایەتیی نێوخۆ بەس نەبوو هیی دەرەوەشیان دروست کرد. دژایەتیی قیادە لەژێر کارتێکەریی یەکێتیی نیشتمانیدا بوو کە ئەوکاتە لە نێو ئێراندا بوون و دژایەتییە کۆنەکەی خۆشیان لەگەڵ قیادە موەقەتەی حیزبی دێمۆکراتی کوردستانی عێراق زیندوو کردبووەوە و لە ڕێگای هێزی کوردیی ئێرانەوە مەبەستەکەیان

دەبردە پێشەوە و داوای دەرکردنی قیادەیان دەکرد کە ئەو کاتە لە ئێران پەنابەر بوون. کوردی ئێمەش نەیاندەزانی ڕۆژێک دەبنە میوانیان و ئەو ٨ مادەیەش لە بەڵگەکانیاندا دەسڕنەوە. بیر کەینەوە ئەگەر ئێستا خەڵکی کوردستانی باشوور داوا بکەن هێزەکانی کوردی ڕۆژهەڵات دەبێ دەرکرێن. ئاخۆ چ بیر دەکەینەوە؟ دژایەتییەکان بەمە دوایی نەهات. کاتێک تەرمی مەلا مستەفا بارزانی کە لە ئەمریکا کۆچی دوایی کردبوو، هێنرایەوە و دەیانەویست لە شاری مەهابادەوە بە ڕێی کەن، کۆمەڵە و دێموکرات دژ ڕاوەستان. دواتر دێموکرات گوتیان ئێمە دەترساین کۆمەڵەکان بێحورمەتی بکەن و ئێمە نەتوانین بەرگری بکەین. بۆیە پەسندمان نەکرد. بەڵام ئەوان دەیانتوانی خۆیان لە بەڕێکردنەکەدا بەشداری بکەن. هەرچۆنێک بێ خەڵک گوێیان بۆ هیچکامیان شل نەکرد و بەشدارییان کرد. ئەمە زەمینەخۆشکەری پیلانی دواتری سوپای پاسداران بوو. ئەوان بە دەرهێنانی تەرمی بارزانی لە گلکۆکەی و بڵاوکردنەوەی دەنگۆ کە گوایە حدکا ئەو کارەی کردووە، بارزانییەکانیان تووڕە کرد و ئاوری شەڕی نێوان دێمۆکراتی ئێران و دێمۆکراتی عێراقیان هەڵگیرساند. لەم شەڕانەدا جار و بار یەکێتیی نیشتمانیش پاڵپشتی لە حدکا دەکرد. بە هۆی ئەم شەڕ و ناکۆکییەوە حدکا زەرەری زۆری لێ کەوت. هێشتاش پاش ئەو هەموو ساڵە وێنە و گوتار سەبارەت بە دوکتور قاسملو لە کوردستانی باشووردا نابیندرێ و نابیسترێ. چونکە حدکا گەرچی لە گوتاری رادیوییدا ئێدانەی ئەو کارەی کردووە، بەڵام هیچ کات لە پلێنۆم یا کۆنگرەیەکی حیزبیدا ڕەسمییەتی بەو ئێدانەکردنە نەداوە. چاوەڕوانییەک کە پارتی بە حەق هەیبووە.

کردەوەیەکی دیکەش کە نێوان ناخۆشییەکەی قووڵتر کردەوە. نێوبژیکردنی قاسملو لە نێوان یەکێتی و ڕژیمی سەدام لە ساڵی ١٩٨٤دا بوو. بۆ ڕێخۆشکردنی ئەم وتووێژە یەکێتی لە شەوهێرشێکدا بۆ سەر مەقەڕەکانی پارتی و شیوعی کە لە تەنیشت یەک بوون، بە سەدان کەسی لێ کوشتن. حدکا هیچ کات ئەم کردەوەی ئیدانە نەکرد.

لە سەرەتاوە بە نۆبە قاسملو. شێخ عزەدین، شیخ جەلال، مفتیزادە (کە هی خۆیان بوو) چوونە خزمەت ئاغای خومەینی داوای بەشی خوراوی کوردیان کرد. بۆ؟ خۆ هێشتا خومەینی هەر هیچ نەبوو. نە پارلێمانی هەبوو، نە یاسا دانرابوو، نە

دەوڵەت جێگیر ببوو. دەستەیەک مەلا هاتبوون وڵاتیان کردبوو بە هی خۆیان. بۆ دەبوا ئەوان بەشی ئێمە بدەن؟ (لە هەموو بەیانەکانی هەموو هێزەکانی کورددا، بە شەورای سنەشەوە. لە بیریان ناچێ کە نێوی "ئایەتوللاهولعوزما حەزرەت ئیمام خومەینی" بەرن و جارێکی دیکە پشتیوانیی خۆیان لە خومەینی و دەوڵەتی بازرگان دووپات نەکەنەوە. (تەنانەت لە پێشەکیی بەرنامەی ٨ مادەییشدا) ئەگەر هەر لەو سەرەتایەدا ئێمەی کورد لە مانگی یەکی ٥٨دا کە ریفراندۆمی جمهوریی ئیسلامی (ئەرێ یا نە) مان تەحریم کرد و بە راست و یاساییمان نەزانی، بۆ دوایە دەمانەوێ بچینە مەجلیسی خوبرەگانی هەر ئەو رژیمە. یان دواتر ئاغای رەجەوی دەکەینە کاندیدای خۆمان بۆ سەرۆک کۆمار؟ (رەجەوی لە لایەن هەردووک هێزە کوردییەکەوە، حدکا و کۆمەڵە وەکوو کاندید پشتیوانیی لێ کرا. چونکە ئەو گوتبووی دەکرێ باسی خودموختاری بکەین.) بۆ ئێمە خۆمان دەستمان بە بەشەکەمانەوە نەگرت کە شۆڕش بۆی دابین کردبووین؟ ئەو خەڵکە راپەڕیوە چیتری لە دەست دەهات کە بیکا و نەیکرد؟ چتان داوا لێ کرد و نەیکرد. چەندتان کەڵک لەو هەستە شۆڕشگێڕانەی خەڵک وەرگرت؟ جگە لەوە کە بیانبەن بۆ شەڕی بێ ئاکام و ماندوویان بکەن و دڵسەردیان بکەنەوە و دوایەش بەشێکی زۆریان خەڵاتی جاشیەتی وەرگرن. دەگەڕێمەوە سەر ئەم باسە.

لە پێشدا با بزانین هێزەکانی کوردستان لەو ساڵانەدا کامانە بوون و لە چ شێوەیەک بوون، هەتا بزانین بۆ لە باتی ئەوە هەر بە مەلاکان بڵێن خودموختاری رابگەیەنە، خۆیان رایان نەگەیاند؟

لە پێشدا روانینێکی گشتی بۆ ئۆپۆزیسیۆنی ئێران کە بێ گومان کاری دەکردە سەر کوردستانیش.

ئەوانەی لە دەورانی دەسەڵاتی شادا بە ئۆپۆزیسیون ناسرابوون و میلیگرا (ناسیۆنالیستی ئێرانی- بەرەی میللی) بوون، هەموو چوونە پاڵ خومەینی و بوونە کاربەدەستی ئەو، هەتا نۆبەیان بگا و سەریان پان بکەنەوە. دەمێنێتەوە هێزی چەپ. لە هەموو ساڵانی خەبات بە دژی رژیمی شادا چەپی ئێران بە گشتی دوو دروشمی زیاتر نەبوو: خەبات دژی دیکتاتۆری شا و دژی ئیمپریالیسم. خومەینی هەردووک دروشمەکەی کرد بە موڵکی خۆی. یەکەم کەس بوو گوتی، شا دەبێ بڕوا. قسەکەی هاتە دی. ئەمریکاشی بە شەیتانی گەورە ناو برد و سووتاندنی

ئاڵای ئەمریکا بوو بە داب. دواتر باڵوێزخانەی ئەمریکاشیان داگیرکرد و ناویان نا، هێلانەی جاسووسی. زۆری پێ نەچوو، ئاڵای سۆڤیەتیشیان لە پاڵ ئاڵای ئەمریکادا خستە ژێرپێ. ئەوەش بەشی ئەوانە کە سۆڤیەتیان بە سوسیال ئەمپڕیالیست دەزانی. حیزبی توودەش کە پاش سیوپێنج ساڵ تازە لە سۆڤیەت گەڕابووەوە و بە هیوای خەباتی دژی ئەمپڕیالیستی لە ژێر عابای خومەینیدا بوو، هیوای بڕا. چەپ نەیدەزانی چ بکا و دروشمی ستراتیژیکی دەبێ چ بێ. پێشتر بیری لێی نەکردبووەوە و هێشتا زوو بوو بەرۆکی رژیمی تازە بگرێ. نە یاسا پەسند کرابوو و نە پارلمان هەبوو. لە خۆپێشاندانەکانی چەپدا داخوازیی رۆژانە دەبوو بە دروشم. چەپ ئەو هێزەی نەبوو بتوانێ ببێ بە شەریکی حوکوومەت و لە هەڵبژاردنی "پارلمانی یاسای ئەساسیدا" خۆی بەشدار بکا. موجاهێدەکانیش کە هێزێکی بەرچاویان هەبوو، بە تەما بوون خومەینی بەشیان بدا. نەک بچن بەشەکەیان بستێنن. هیوایان ئەوە بوو کە مەلاکانی لایەنگریان وەکوو تاڵەقانی و مونتەزێری کارێکیان بۆ بکەن. ئەوانیش کە گەییشتە ئەو رادەیە کە دەبوا لەنێوان خومەینی و موجاهێددا یەکێکیان هەڵبژێرن، خومەینییان هەڵبژارد. دیارە خومەینی هەر لە سەرەتاوە نیشانی دا کە پاوانخوازێکی تەواوە و کەس ناکاتە شەریکی خۆی. تەنانەت ئەوانەش کە هەر لە سەرەتاوە و لە فەرانسەوە لەگەڵی هاتبوون و حوکوومەتەکەیان بۆ دامەزراندبوو. یەک بە یەک بە بیانوویەک و بە شێوەیەک، کوشتیانی و لە نێوی بردن.

رێکخراوی هەرە گەورەی چەپ فیداییەکان بوون و خەڵکێک (زیاتر خوێندەوارەکان) هیوایان پێی بوو. ئەم رێکخراوەش هەتا شەڕی بەهاری ٥٩ (٨٠م) لە کوردستان چالاک بوو و لە شەڕەکاندا بەشداریی دەکرد و لە سنە پێگەی باشی هەبوو. بەڵام لە هاوینی ٥٩ بەولاوە لە هەڵوەشاندنەوەدا بوو. بەشێکیان کە دواتر خۆیان بە ئەکسەرییەت (زۆربە) ناساند بەرەو حیزبی توودە و لایەنگری لە حوکوومەتی خومەینی رۆیشتن. ئەویان بە پاڵەوانی دژی ئەمریکا دەزانی و بەپێی سیاسەتی ئەورۆژەی سۆڤیەت هەرکەس دژی ئەمریکا با گەرچی مرۆڤکوژ و دژی گەلیش با، ئەوە دۆستی سوسیالیزمە و دەبێ پشتیوانیی لێ بکرێ. ئەوانیش گوێلەمستی ئەم سیاسەتە بوون. بەشێکی تر کە هێشتا هەر لەسەر رێبازی بنیاتنەرانی سازمان بوون و شەڕی چەکداریی هەم ستراتژی و هەم

تاکتیکییان پەسەند بوو، رۆیشتن لە باکووری ئێران وەکوو ساڵی ۴۹ (۷۰) بنکە لە کوێستان دابنێن و شەڕی چریکی بکەن. خەڵک هەر هەموویانیان گرت و بە کوشتیان دان. ئەم جارەش هەڵەی کۆن دووپات بووەوە. نەهاتنە کوردستان کە پڕ بوو لە چەک و چەکدار، دەتگوت کوردستان بۆ ئەوان بە ئێران لە قەڵەم نادرێ. نەیانزانی خەڵکی شێعە مەلا بەر نادا بۆ ئەوان. دەستەی سێهەم کە بە ئەقلییەت (کەمینە) ناویان دەرچوو دەیانەویست شانەی سوور لە نێو کرێکاراندا دابمەزرێنن و شانەی نیزامی (هستەهای رزمی) رێک بخەن و ئەوجا شۆڕشی چەکداری بکەن. ئەوە ئێستاش هەر خەریکن و هێشتا ئەم شانە سوورانە ساز نەکراون. دواتر گەلێک بەشی دیکە لە هەرکام لەم سێ بەشە سەرەکییە جیا بوونەوە و پارچە پارچە بوون.

رۆژێک لە سەرەتای شۆڕشدا لە بەرهەیوانی مەقەڕی سازمانی فیدایی کە ئەودەم لە خیابانی مەیکەدەی تاران بوو، یازدە نەفەر لە هەواڵانی زیندان راوەستابووین. هەمووش لایەنگر و ئەندامی فیدایی. یەکێک لە کۆنە ئەندامەکان بە سرتە بە منی گوت: ئەمانە دەبینی، زۆری پێناچێ هەرکامیان سازمانێک دروست دەکەن.

یەک دوو ساڵ دوایە قسەکەی بە تەواوی هاتە دی. بنەمای جیاوازییەکان هەر لە زیندانەوە دانرابوو. بێ بەرنامەیی و نەبوونی لێکدانەوەی دروست لە پاش شۆڕشدا کارەکەی یەکلایی کردەوە. هەرچۆنێک بێ، تاقمێکی چکۆلەی لە کوردستان مابووەوە کە زۆربەیان کورد بوون، بەڵام وەکوو هێزێکی کوردی نەدەژمێردران و دەوریان لە خەباتی کوردستاندا نەبوو. سەیر ئەوەیە ئەمانە لە هەموو شوێنێک لە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی حدکادا نیشتەجێ دەبوون، بەڵام لە بۆچووندا لایەنگرییان لە کۆمەڵە دەکرد، چونکە کۆمەڵە خۆی بە کمۆنیست دەزانی و ئەمانیش بەم شێوە دەیانەویست نیشان بدەن کە کمۆنیستن.

رێکخراوی پەیکار (لە موجاهێد جیا ببووەوە و رێبازی مارکسیستی هەڵبژاردبوو) دۆست و هاوڕێبازی کۆمەڵە بوو، لایەنگرەکانیان سەروبەندێک لە ناوچە رزگارکراوەکاندا خولانەوە. لە تاران رێبەرەکانیان گیران و خۆیان هاتنە تلەفزیۆن و هەلوەشاندنەوەی رێکخراوەکەیان راگەیاند و ئەوانەی کوردستانیشیان چەند

کەسێکیان چوونە ریزی کۆمەڵەوە و باقییەکەیان بڵاو بوونە و نەمان. هێندێ ڕێکخراوە چکۆلەی دیکەش هەبوون وەکوو ڕێگای کرێکار و یەکیەتیی کمۆنیستی و ... کە هیچیان بڕی خەباتی دژواریان نەکرد و لە ڕێباز و بۆچوونیشیاندا نەبوو لە کوردستان خۆ ماندوو بکەن. هەتا شارەکان ئازاد بوو و خەڵکی دیکە پاسەوانیی لێیان دەکرد ئەوە هەبوون و ڕۆژنامەیان بڵاو دەکردەوە. دواتر کەس نەیزانی بە کوێدا خۆیان ون کرد. دواتر لە بەشی دەرەوەی وڵاتدا سەریان دەدەینەوە.

ئەوەی ناوی بنێین (بە قسەی خۆیان)چەپی مارکسیستی* تەنیا کۆمەڵە مابوو .

بنیاتنەرانی کۆمەڵە گرووپێک بوون کە بەشێکیان لە کاتی رژیمی شادا چووبوونە زیندان و پەیرەوی ڕێبازی مائو بوون و ئێرانیان بە نیوەفئودال و نیوە موستەعمەرە دەزانی و دوای شۆڕشی ٥٧یش هەر بەپێی ئەو ڕێبازە یەکیەتیی جووتیارانیان لە مەریوان پێک هێنا و خۆیان بەوەوە خەریک کرد. پاش یەک دوو ساڵ بەو ئاکامە گەییشتن کە لە مێژە سەرمایەداری لە ئێراندا سەرکەوتووە و شێوەی فئودالی نەماوە و کار ناکا. یەکیەتیی جووتیارانیش خۆبەخۆ هەڵوەشایەوە. کۆمەڵە گەرچی هەموو هێزەکەی کورد بوون و پێگە و بنەوانی هێزەکانی لە کوردستان بوو، بەڵام خۆی بە ڕێبەری کرێکاران و زەحمەتکێشانی هەموو ئێران دەزانی (ئەو نەخۆشییەی کە هەموو ڕێکخراوە چەپەکانی ئێران هەیانبوو) بۆیە نەیتوانی وەکوو هێزێکی کوردی بێتە مەیدانی کردەوە. گەرچی هەر لە بەهاری ٥٨دا گەڵاڵەیەکی هەشت مادەیی بۆ خودموختاری کوردستان پێشنیار کرد و یەک دوو خۆپێشاندانی بە پشتیوانیی ئەو گەڵاڵەیە لە سنە و مەریوان بە ڕێ خست کە پێشتر باسم کرد. بەڵام بە دوو هۆ نەگەییشتە هیچ کوێ. یەکەم دژایەتیکردنی قیادە. خەڵک نەیدەویست خۆی بخاتە گێژاوی دووبەرەکیی کوردی ئێران و عێراق و دژایەتیی بەرەکانی عێراق پێکەوە. دووهەم لەو ناوچەی کە کۆمەڵە زیاتر کاری تێدا کردبوو مفتیزادەیان هەر لە چەند مانگ پێش هەڵاتنی شاوە (کە هێشتا کۆمەڵە هەر لە ئاراشدا نەبوو) لەو ناوچە جێگیر کردبوو. ئەویش دەیگوت ئەوە خودموختارییەکە لە گیرفانمدایە. ئەگەر لەو کاتانەدا سنە و مەریوانت دیبا بە ڕواڵەت شار بە دەست کۆمەڵە و فیداییەوە بوو. بەڵام لە هەڵبژاردندا مفتیزادەییەکان دەیانبردەوە.

---

* مارکسیسم زانیاریی خەباتی چینی کرێکارە. وردە بوژوازی بەپێی بەرژەوەندیی چینایەتی خۆی بە شێوەیەک تێکی دەدا کە دەبێتە هۆی سەرلێشێواوی و بێزاریی چینی کرێکار.

راستییەکەی ئەوە بوو کە ئەو هەرا و بەزمەی نێو شەقام و کۆڵانەکان، منداڵ و لاوەکان بوون کە زۆربەی هەرە زۆریان لە خوارەوەی تەمەنی دەنگداندا بوون.

یەکێک لە فیداییەکان دەیگێڕایەوە کە بابی دوو کەس لە ئەندامەکانیان هەموو رۆژێک لە مەقەڕەکەی ئەوان لە شاری سەقز دادەنیشت و جارجار چای بۆ لێ دەنان و ئەوانیش بە تەواوی بە لایەنگری خۆیانیان دەزانی. لە کاتی هەڵبژاردندا لێی دەپرسن: مامە دەنگت بە کێ دا؟ دەڵێ حیزبی دێمۆکرات. راستە من ئێوەم زۆر خۆش دەوێ، بەڵام منداڵەورتکە کوا بۆ حوکوومەت دەبن!

هەر لە پەیوەندی لەگەڵ ئەم بابەتەدا، با شایەتێک لە نووسراوەکانی کۆمەڵە بخوێنینەوە. گەرچی خوێنێکی زۆر رژا هەتا ئەو راستییە تێبگەن.

"لێرە زۆربەی کرێکاران هێشتا خۆیان بە بەشێک لە یەک چین ناناسن. لە نێو کۆمەڵدا و لەنێو توێژەکانی کۆمەڵدا بڵاو بوونەتەوە و بۆ زۆربەیان ناسنامەی میللی، ئایینی، خۆجێیەیی و پیشەیی هێشتا بوونێکی زیندووتری لە زەینیاندا هەیە. لێرە چینی کرێکار لە بەرهەمهێنانی گەورەدا رێک نەخراوە و زۆربەی کێشەکانیان لەگەڵ کێشە گشتییەکانی کۆمەڵدا تێکەڵاوە و کۆکردنەوەیان بە شێوەی چینێک تەنیا دەتوانێ ئاکامی کارکردی ئێمە بێ، یان گەشەکردنی سەرمایەداری. *

ئەگەر سەرمایەداری گەشەی نەکردبێ، کوا چینی کرێکار بە دەستکرد دەبێتە چینی کۆمەڵایەتی و حیزبی خۆشی پێک دێنێ؟ دەکرێ بگوترێ چینێک نییە بەڵام حیزبەکەی نوێنەرایەتی دەکا؟ و بەناوی چینی کرێکارەوە هەموو هێزەکانی دیکە بە نوکەری سەرمایەداری ناو دەبا. ئەمە یانێ حیزبی ئێمە بە رێگای خۆیدا دەڕوا و خەڵکیش بە رێگایەکی تردا. ئەمە یانێ ئەو مارکسیسم و کارکردە کە لە سوودان و ئێتیوپیدا هەوڵی بۆ درا و هێندەی پێ نەچوو گەڕایەوە دۆخی جاران.

ئەمە نموونەیە بۆ ئەو کات و ساتەی کوردستان، بۆیە پێمان سەیر نەبێ ئەگەر حیزبی دێمۆکرات یان مفتیزادە دەنگ لە سازمانە چەپەکان زیاتر دێننەوە. دیارە

---

* بەڵگەکانی کونگرەی ٧ ی کۆمەڵە لاپەڕەی ٤٨

هـەر بـەو پێیـەش بەرپرسـایەتییان زیـاد دەکـا و هەڵـەکانیان زیـاتر لەسـەریان دەنووسرێ.

ڕۆژی ۵۷/۱۲/۱۱(۷۹) حیزبی دیموکرات ئاشکرابوونی خۆی لە متینگێکدا لە مهاباد ڕادەگەیەنێ.

یانێ بیست ڕۆژ دوای ڕوخانی ڕژیمی شا! ئەی پێشتر لە کوێ بوون؟ بە دوای جووڵانەوەی ۴۶دا (**کومیتەی انقلابی حزبی دیموکراتی کوردستان**) کە ئەوانیش زۆر لەسەر ڕێبازی ئەوکاتەی حدکا نەبوون، کەس ئاگای لە حیزب نەمابوو. هەر نەشدەزانرا ئاخۆ ماوە یان نا، ئەندامانی لە شارەکانی عێراق نیشتەجێ بوون. خۆیان دەڵێن لە زستانی ۵۷دا چەند کادریان ناردووەتەوە ناو ئێران کە "بە نهێنی" پەیوەندی لەگەڵ خەڵک بگرن. بەڵام هیچیان بۆ نەکراوە. خەڵک هەموو بە دروشمی "مەرگ بەر شا" لە سەر شەقامان بوون و ئەوان تازە کاری نهێنی دەست پێدەکەن. بۆیە ئەم قسەی "مەلا عەبدوڵڵا ڕاستە کە دەنووسێ:

> *شۆڕشی ئێران ڕۆژ بە ڕۆژ پەرەی دەگرت و حیزبی دیموکراتیش کە دەبوو لە جەرگەی خەبات و تێکۆشاندا بێ لە گوێی گادا نووستبوو. / زۆرم نەگوتووە ئەگەر بڵێم کاتێک ڕژیمی شا ڕوخا، لە ڕاستیدا بەسەرماندا ڕوخا، چونکە لە هیچ بارێکەوە خۆمان بۆ ئامادە نەکردبوو. کادری پێویستمان بۆ ئەو قۆناخە پەروەدە نەکردبوو کە هیچ هەر نەشمانبوو.** *

ئەمە هەر ئەوان نەبوون کە ئامادەییان نەبوو و شۆڕش بە سەریاندا ڕوخا. ئەو ڕێکخراوانە کە دوای شۆڕش یان لە کاتی شۆڕشدا دروست بوون هەر هیچ، بەڵام فیدایی و توودە و موجاهێدیش هەر ئەو کەموکووڕییە ئازاری دەدان تا ئەو ڕادەیە کە باوەڕیان بە خۆیان نەبێ و هەر دەست بۆ داوێنی ئیمام درێژ بکەنەوە.

سەرەڕای ئەمەش خەڵکێکی زۆر ڕوویان لە حێزب کرد. نەک لەبەر ئەوە کە زۆر باشیان دەناسی یان بەرنامەکەیان بە دڵ بوو، نا، تەنیا لەبەر ئەوە کە تەنیا حێزبی کوردی بوو. کورد بە گشتی دەیەویست خۆی پێناسە بکاتەوە و جگە لە

---

* نیو سەدە تێکۆشان عەبدولا حەسەنزادە ل۱۴۸ -۱۵۰

حیزبی دیموکرات هیچکام له ڕێکخراوەکان ئەو هەستە نەتەوایەتییەیان بە هەند نەدەگرت. هێنانی دروشمی خودموختاری لەلایەن حێزبەوە، لە هەلومەرجێکدا کە ڕێکخراوەکانی دیکە هیچ دروشمێکیان نەبوو، دۆزینەوەی ئامانجی خەبات بوو. بە وتەی مائو "دۆزینەوەی دروشمی سەرەکی خەبات، دۆزینەوەی ستراتێژییە". خودموختاری بوو بە دروشمی خەڵک و هێزە چەپەکانیش ملیان بۆ دانەواند و بوو بە هەڵسەنگاندنێک بۆ دێمۆکراسی. بوو بە ڕێباز و خەڵکی لە دەوری حێزب کۆ کردەوە. لە سەرەتادا کۆمەڵە و چەپەکانی دیکەش ئەم دروشمەیان پێ دواکەتوانە بوو. ئەوان بە هیوای سوسیالیزم بوون. بەڵام دواتر ویستیان بە هەڵگرتنی ئەم دروشمەش دەور لە دەستی حێزبی دێمۆکرات بستێنن، بەڵام درەنگ ببوو و ئەو دروشمە بە نێوی حێزب لە مێشکی خەڵکدا چەسپا بوو.

شەڕی نەغەدە و شەڕی ئاغاکان و چەکدارکردنی خەڵک بە چەکەکانی سەربازخانەی مەهاباد، حێزبی دیموکراتی بووژاندەوە تا ئەو رادەیە کە سکرتێری حێزب "دوکتور قاسملو" لە ئازەربایجانی رۆژئاوا (باکووری کوردستان. لە سەقزەوە هەتا کامیاران بە ئوستانی کوردستان دەناسرا و هەڵبژاردنی تێدا نەکرا) دەنگی یەکەمی بۆ مەجلیسی خوبرەگان هێنایەوە.

هێزێکی دیکە کە دەکرێ ئامازەی پێ بکەین، "رزگاری"یە. دەزانین کە شێخ عوسمانی نەقشبەندی لە سەولاوای مەریوان قەسر و بارەگایەکی هەبوو و نێوانی لەگەڵ دەزگای شادا زۆر باش بوو. کە مەلاکان هاتنە سەردەور کوڕەکانی ناردە خزمەت ئیمام و ویستی پلە و پایەکەی راگرێ. مەلای شیعە و سۆفیی سوننی و کوردا! دیارە پێکەوە ناکوڵێن و وەرنەگیران. بۆیە کورەکانی شێخ بە یارمەتیی عێراق دەروێشەکانیان چەکدار کرد و نێوی "سوپای رزگاری"یان بۆ هەڵبژارد و لە ئاخرەکانی شەڕی سێ مانگەدا لە ناوچەی مەریوان و هەورامان و سنەدا جموجۆڵی نیزامییان دەست پێ کرد. دواتر کە شێخ لە عێراقیش نەما و چووە تورکییە، ئەوانیش بڵاو بوونەوە. بەشێکیشیان لە لایەن کۆمەڵەوە چەک کران.

وەرچەرخان

شەڕی سێ مانگە بەردەوام بوو، زۆری پێ نەچوو لاوەکانی شار کەوتنە ئازاردانی مەقەڕەکانی پاسدارەکان و شەوانە دینامیتیان دەخستە نێو حەوشەکانیان، تەنانەت رۆژێک لە سنە زیندانییەکیان هێنابوو بۆ دوکتوری ددان، خەڵک زیندانییەکەیان لێیان ئەستاند و بردیان. ئەم جۆرە کردەوانە بوو بە هۆی ئەوە کە هێزەکانی شاخیش پشوویەکیان وەبەر هاتەوە و کەوتنە جموجۆڵ.

۵۸/۷/۹ (۷۹) لە مەهاباد پێشمەرگە دەچنە نێو شار و تانکێک دەشکێنن.

۵۸/۷/۱۳ (۷۹) خەڵکی کامیاران مان دەگرن و داوای ئازادیی زیندانییەکان دەکەن کە رۆژێک پێشتر گیرابوون.

۵۸/۷/۱۴ (۷۹) لە مەهاباد خۆپێشاندان دەکرێ

۵۸/۷/۱۶(۷۹) ستوونێکی نیزامی لە دەوروبەری ئالانی ناوچەی سەردەشت تێک دەشکێندرێ.

۱۶و۵۸/۷/۱۷ (۷۹) "فروهەر" لەگەڵ "جەلال تاڵەبانی" لە سەردەشتدا وتووێژ دەکا.

۵۸/۷/۱۹ (۷۹) وتووێژی هەیئەتی دەوڵەت لەگەڵ کورد بە بێ بەشداری حیزبی دێمۆکرات. ئەوان بە جیا کەسیان ناردبووە تاران. ۷ مادەیان پیشنیار کردبوو. یەکی بە رەسمی ناسینی خودموختارییە و باقییەکەی راگرتنی شەڕ و بەردانی زیندانییەکان و نەبوونی پاسدار لە شارەکاندا و... (سیاسەتی ئەو کاتەی رێکخراوە سیاسییەکان ئەوە بوو کە حسابی ئەرتەش لە پاسدار جیا بکەنەوە و ئەگەر بکرێ ناکۆکییان لە نێواندا دروست بکەن. بۆیە لە هەموو شوێنێک هەر باسی لابردنی پاسدارە، دەتگوت ئەرتەش برای بابیانە و لە بیریان دەچوو هەر ئەو ئەرتەشەی پاشایەتییە کە ئێستا ردێنی داناوە. تەنانەت دەگوترێ: لابردنی پاسداری غەیرەکورد. یانێ پاسداری کورد دەتوانێ هەبێ. ئەمەش لە فکری قەبوڵکردنی حوکوومەتی ئیسلامییەوە دێ. کە لای کوردیش وەک ئەمری واقیعی لێ هاتووە.

لەولاشەوە، نەبوونی هاودەنگی و، پەرشوبڵاوی لەنێو هێزەکانی کوردستاندا، بە تایبەت لە وتووێژ لەگەڵ هەیئەتی دەوڵەتدا، دەسەڵاتدارانی تارانی تێگەیاند کە

دەتوانن لەو ناکۆکییە کەڵک وەرگرن و بیانخەنە گیان یەکتری. جار دەڵێن خودموختاری دەدەین بە حدکا بەڵام ئەوانی دیکە چ لێ بکەین. وتەبێژی حێزب دەڵێ ئەوان لە ئەستۆی ئێمە. (بڕوانە رۆژنامەکانی ئەوکاتە و گوتەکانی وتەبێژی حدکا.)

قاسملو لە وتوویژی لەگەڵ رۆژنامەی کەیهان ۵۸/۸/۱۹ دا دەڵێ:

ئەگەر کێشەی کورد چارەسەر بکرێ، کورد کە یەکێک لە بەهێزترین هێزەکانی نیزامین، دەتوانن لە رێبازی ئیمامدا و بە فەرمانی ئەو پاسداری راستەقینەی شۆڕش بن.

- ۵۸ /۷/۳ (۷۹) خەڵکی مەهاباد هەڵمەت دەبەنە سەر ئۆتۆمۆبیلێکی پاسدارەکان و بنکەی پۆلیسی شار چەک دەکەن.
- سپای رزگاری هێرش دەکاتە سەر باشگای سنە کە مەقەڕی ناوەندیی پاسدارەکان بوو.
- ۵۸ /۸/۱۲ (۷۹) لێژنەی حدکا (غەنی بلوریان، کەریم حسامی و عەزیز ماملێ) لەگەڵ ناردراوی تاراندا لە مەهاباد دادەنیشن.
- ۱۹و۵۸ /۸/۲۰ (۷۹) "فروهەر" لە پێشدا لەگەڵ حێزب و دوایە لەگەڵ شێخ عزەدین دادەنیشێ. باس، باسی راگرتنی شەڕە.
- شارەکان یەک بە دوای یەکدا (جگە لە پاوە) دەکەونەوە دەست پێشمەرگە.

داگیرکردنی باڵوێزخانەی ئەمریکا لە ۱۳ /۵۸/۸(۷۹) دا ئەوەندەی دیکە هەلومەرجەکەی ئێرانی ئاڵۆز کردبوو. ئەم رووداوە پشتیوانیی خومەینی لەپشت بوو. هەموو رێکخراوە چەپەکانیش یان چەپڵەیان بۆ لێ دەدا، یان بێدنگ بوون. ئەمە خاڵی گۆڕانە لە سیاسەتی دەرەوەی رژیمی تازەدا. لەم کاتە بەولاوە کوردیش لە هەموو بەیانێکیاندا خەباتی دژی ئەمریکا و گەڕاندنەوەی شا بۆ ئێران دووپات دەکەنەوە، چون لەو کاتەدا خومەینی خەریک ئەو یارییە بوو. دیارە لایەنی دیکەشی لاڕێیکردنی کێشەکانی خەڵک بوو. هەموو ئەمانە بوو بە هۆی ئەوە کە خومەینی لە (۵۸/۸/۲۶) پەیامی ئاشتی بۆ *برا کوردەکان* راگەیاند و پارەی رۆژێکی نەوتی وەک خەیرات بە کوردستان دا (کە هیچکات نەدرا). ئەرتەش

گەڕایەوە سەربازخانەکان و شارەکان کەوتنەوە دەست پێشمەرگە. نێوان فەرمانی جەهاد و پەیامی ئاشتی سێ مانگ بوو، بۆیە ئەم قۆناخە بە شەڕی سێ مانگە ناو نرا. لە پەیامەکەی خومەینیدا یەک وشە دەست ناکەوێ ئاماژە بە مافێکی سیاسی بۆ خەڵکی کوردستان بکا. تەنانەت تاوانبارییی حدکا و قاسملو و شیخ عزەدینیش لەسەریان لا نابا. باسی بەدخوازان دەکا و دواتریش حدکا و شێخ هەر دووپاتی دەکەنەوە کە ئیمام گوێ بە بەدخوازان نەدا و نەهێڵی دیسان شەڕ ببێ. پێم وایە خومەینی مەبەستی لە بەدخوازان هەر خودی ئەوان بووە.

- ۵۸/۸/۲۴(۷۹) پێشمەرگە گەیشتنە سنە. گوتەبێژی کۆمەڵە ۴۸سەعات مۆڵەت دەدا بە پاسدارەکان کە مەقەڕەکانیان لە نێو شاردا چۆڵ بکەن.

لەو ڕۆژەدا سەرهەنگێک و ئەفسەرێکی شارەوانی هاتبوونە بەر ماڵی ئێمە. من لە ماڵ نەبووم. تلەفوونیان بۆ کردم چوومەوە. ئەفسەرەکان گوتیان: فەرماندەی پادگان ئێمەی ناردووە کە بە گرێو لەماڵی ئێوەدا دانیشین هەتا ئەتۆ بۆ وتووێژێک بچیتە پادگان و بێیەوە. لە تارانەوە تلگرافێکی گرینگ هاتووە کە باسی تۆ دەکا و فەرماندە دەیەوێ لەگەڵ تۆ ڕا بگۆڕێتەوە. من گوتم گرێو پێویست نییە، بەڵام ئێوەش لەگەڵم وەرن. هەواڵیشم بۆ براکانم کە پێشمەرگەی فیدایی بوون نارد کە ئەوە من دەچمە پادگان.

فەرماندەی پادگان پیاوێکی باش بوو (دواتر لە مانگرتنی سنەدا ئەوە دەرکەوت) گوتی لە تارانەوە بە ئێمەیان ڕاگەیاندووە کە بە تۆ (تەیفور) بڵێین کە لە هەر شوێنێک پەلاماری پاسداران بدرێ، ئێمە ئەرکمانە هێرشبەران بە هەموو چەکێک بکوتین. منیش گوتم بە هەڵە نێوی من هاتووە. پێشمەرگە فەرماندەی خۆیان هەیە، دەبێ لەگەڵ ئەوان قسە بکرێ. هیچ و هیچ، هاتمەوە و بە کوڕەکانم ڕاگەیاند چیرۆکەکە چییە. کە لە ژوورەکەی فەرماندە هاتمە دەرێ، جێگرەکەی کە دواتر بووە فەرماندە و لە شەڕی بەهاری سنەدا، ئەو شارەی لە خوێندا گەوزاند، وەها بە قینەوە چاوی لێم کرد پێم وا بوو ئەگەر دەسەڵاتی هەبا هەر لەوێ تیربارانی دەکردم.

هەر ئەو شەوە نوێنەری ئەرتەش و نوێنەرانی هێزە سیاسییەکان (نازانم چ کەسانێک بوون) لە ساختمانی دادگای شاردا چاوپێکەوتنیان کرد. چییان گوت و

چ بەڵێنێکیان بە یەکتر دا کەس ئاگادار نەبوو، بەڵام نە پاسدار پێگەکەیان بە جێ هێشت و نە پێشمەرگە هێرشی کردە سەریان. رۆژی دوایە خومەینی پەیامی دا.

ئـەم پەیامدانـەی خومـەینی و هاتنـەوەی پێشـمەرگە بـۆ شـارەکان رەنگـە بـە دەستکەوتێکی نیزامی بژمێردرێ، بـەڵام هـیچ دەسکەوتی سیاسیی لەگـەڵ نـەبوو، وەک گوترا حوکوومەت هیچ بەڵێنێکی نەدا و دواتریش سیاسەتی خڵافاندنی گرتـە پێش. ئەوە هێزە سیاسییەکان بوون کە دەبوا بەرنامەیەکی سیاسی و رێکخستنێکی کۆمەڵایــەتی دابنــێن و خــەڵک لــە بێســەروبەری و سەرلێشــێواوی دەربێــنن و نەخشـەیەکی روونیـان بـۆ داهـاتوو هـەبێ. بـەڵام ئـەوان پێیـان وا بـوو بـەهێزکردنی بەشە نیزامییەکە مانەوەیان مسۆگەر دەکات و هەموو جارێک دەتوانن پەیامێک لە ئیمام دەربێنن. تەنانەت هیچ بەرنامەیەکیان بۆ سەرنجراکێشانی خەڵکی بەشـەکانی دیکەی ئێران نەبوو، دەرەوەی ئێران هەر هیچ.

پشوو

ئەم جارە هەم پێشمەرگە و هەم خەڵک گرۆتینێکی دیکەیان تێکەوتبوو. کەچی بەداخـەوە لـە بـاتی دانـانی مـەرج بـۆ حوکوومـەت و رێکخسـتنی خـەڵک، حـدکا "لبیک"ی بە خـومەینی گـوت و دیسـان دەسـتی بـۆ درێـژ کـردەوە. کۆمەڵـەش پێـی ناخۆش نەبوو، بەس مارەکەی بە دەستی حدکا دەگرت. ئـەویش جگـە لـە وتـووێژ لەگەڵ تاران هیچ پێشنارێکی دیکەی پێنەبوو. دواتر رەوتی پێشهاتەکان نیشان دەدا کـە چـۆن هـەرچی بـە کـردەوە کوردسـتان بـە هێزتـر دەبـێ، لـە بـاری سیاسـییەوە دادەبەزێ؛ بۆ نموونە: حیزب لە بەیاننامەیەکدا داوای ئاشتی دەکا و چوار مـەرج دادەنێ:

١- ئازادییە دیمۆکراتییەکان لـە کوردسـتان و سەرانسـەری ئێرانـدا. [بنـەماکانی ئەو دیمۆکراسییە چین؟ ناگوترێ.]

٢- لابردنی پاسداره غەیرە کوردەکان. [مەگەر پاسداری کوردیشمان هەبووا! لە سنە بە مانگرتن لە زستانی ٥٨دا مۆڵگەی پاسدارانیان لە نێو شار داخست. پێویست نەبوو داوا لە تاران بکرێ، ئەگەر بڕوامان بە خەڵک هەبا، دەبوا داوا لە گەلی کورد بکرێ. بەداخەوە ئێستاشی لەگەڵ بێ، باوەڕکردن بە خەڵک نەدیتراوە] تەنیا خۆدانان لەجێی خەڵک دەبیندرێ.

٣- ڕێگای ئەرتەش نەدرێ دەست لە کاروباری نێوخۆ بدا. [کێ دەبێ ڕێگا نەدا، سەرکردە شەڕخوازەکان یان گەلی کورد؟]

٤- زیندانییە سیاسییەکان ئازاد بکرێن و ئیعدامەکان رابگیرێن.

دیارە هیچ نەگوتراوە ئەگەر ئەم مەرجانە جێبەجێ نەکرێ ئێمە چ دەکەین.

وەنەبێ کۆمەڵە بۆچوونێکی پێشکەوتووتری بووبێ. چەند ساڵ دواتر لە کونگرەی شەشدا (بەهاری ١٣٦٧) ستراتێژی ساڵی ٥٨ی ڕێکخراوەکەیان بەم شێوەی خوارەوە گەڵاڵە دەکەن. بەڵام لە کاتی خۆیدا چەند ئەم ستراتێژییە لە خۆیان روون بووە، ڕووداوەکانی دواتر نیشان دەدەن.

- ڕاگەیانی گەڵاڵەی خودموختاری وەکوو سەردێڕی داخوازییەکانی خەڵکی کوردستان لە دەوڵەتی ناوەندی لە ساڵی ١٣٥٨دا. [ئاخۆ لە خەڵکی کوردستان پرسیار کرابوو. یان هەر ئەوە کە ئێمە خۆمان بە ڕێبەری خەڵک دەزانین بەسە؟]

- ڕێکخستنی بەرگریی چەکدارانە لە بەرانبەر هێرشی نیزامی، لە شوێنە جۆربەجۆرەکانی کوردستاندا.

[حیزبی دموکراتیش لە هەر هەموو شوێنێک دووپاتی دەکردەوە کە شەڕی ئێمە بەرگرییە نەک هێرشکردن. با بۆ وەڵامی هەردوولایان (حدکا و کۆمەڵە) لە نووسراوەکانی قاسملو وەڵامێک بهێنمەوە: *هەر جووڵانەوەیەکی شۆڕشگێڕانە بکەوێتە سەرباری ئەوە کە سیاسەتی بەرگری* [لە کوردستان شەڕ و سیاسەت هەر یەک بوون] *بە خۆیەوە بگرێ، بە دەستی خۆی گۆڕی خۆی هەڵدەقەنێ.**

- پەرەپێدان بە جووڵانەوەی سیاسی و دەربڕینی نارەزایی گشتی لە شارەکاندا.

- دەربرینی هەڵوێستی ئۆسوڵی لە بەرانبەر وتوویژ لەگەڵ ڕژیمدا. [ئەو ئۆسوڵە چ بوون؟ نەگوتراوە]

---

* (قاسملو چل ساڵ خەبات، لاپەڕی ٦٢)

- هەوڵدان بۆ جێگیرکردنی هێزی بەدەستهاتوو لە ڕەوتی وتووێژ لەگەڵ ڕژیمدا. [وتووێژ یانێ قوبوڵکردنی لایەنی دیکەش؛ کە وا بوو وەکوو دەنگمان پێی دابێ وایە.]
- هەوڵدان بۆ پێکهێنانی هەیئەتێکی نوێنەرایەتیی یەکگرتوو لە هێزە سیاسییەکانی کوردستان بۆ وتووێژ. [یەکەم هێز کە ئەو نوێنەرایەتییەی تێک دا خۆیان بوون و دەیانگوت و دەڵێن: ئێمە بۆ لەهەڵادان (افشاگری) لەوێ دەبین].
- دانی گەڵاڵەیەکی خودموختاری بە دەوڵەتی ناوەندی. (سەنەدەکانی کونگرەی شەش ل١٢)

با منیش خاڵێکی لێ زیاد کەم کە دیارە لەبەر هێندێ هۆی تایبەتیساڵی ٦٧ نەیانویستووە باسی بکەن؛ (دژایەتیی نفوزی فیزیکی و مەعنەوی حیزبی دێمۆکرات بە هەموو شێویەکی مومکین) [چونکە دەبێ تەنیا ئێمە لە کوردستان ڕێبەر بین. چونکە ئێمە هێزی لایەنگری کرێکارانین و ئەوە چارەنووس وای بۆ نووسیوین.] ئەم خاڵە یەکێک لە هۆکانی شەڕی نێوخۆ بووە. دواتر بە شێنەیی باسی دەکەین.

گومان لەوەدا نییە کە خەڵک داخوازییەکانی لە ڕێگای ڕێکخراوە سیاسییەکانییەوە دەڵێتەوە، بەو مەرجە خۆی هەڵی بژاردبێ یان داخوازییەکانی لێ پرسرابێ. با وای دانین کە ئێوە (هەردووکتان) ڕێبەرایەتی خەڵکتان بە دەست بوو؟! کە واتە ئێوە بوون خودموختاری (و نەک هیچ بەدیلێکی دیکە) تان کردە ملوانکە و کردتانە ملیان. چونکە هەموومان دەزانین کە هیچ ڕاپرسییەک لەو بارەوە نەکرا. لانی کەم بۆ نیشاندانی دێمۆکراسیش بووە دەبوا پرسێک کرابا. ئاکامەکەی وەکوو چەکێک لە وتووێژ بەرانبەر دەوڵەتی ناوەندیدا بەکار دەهات. نەک لە ژووری کۆنگرە دانیشین و بڵێین ئێمە نوێنەری خەڵکین. (بۆ نموونە عەبدوڵڵا حەسەنزادە دەنووسێ: "لەکونگرەی چواردا سێسەد و چەند کەس هاتبوون کە هەرکامیان نوێنەری ٢٠٠کەس بوون." کەریم حسامی لە گوتەی جلیل گادانی لە گونگرەدا دەگێڕێتەوە کە هەر کەس نوێنەری هەزار کەسە. دەزانین لە سنەوە سێ کەس لەو کونگرەدا بەشدار بوون. یانێ حێزب دەبێ لە شاری سنە ٦٠٠ ئەندامی هەبووبێ. (ئەگەر نەڵێین ٣٠٠٠) بە لەبەرچاوگرتنی ئەوە کە ئەندام دەبوا دەورەی تاقیکردنەوە تێپەڕ بکا، ئەمە لە گاڵتە دەچێ. دوای شەڕی

بەهاری سنە دەکرێ بڵێین ئەوەندە پێشمەرگە هەبوو، خەڵک بۆ بەرگری لە کەرامەتی خۆی رووی کردە حیزب و سازمانەکان، بەڵام پێشتر پێشمەرگەش نەبوو. ئەگەر هەبا لە هاتنی قاسملودا بۆ سنە چوار پێشمەرگەی سنەیی بۆ پاریزگاری ئەو دادەنرا)

لە بیرتان دەچێ چوار بەشی گەورەی میللەتی کورد لەگەڵ نەبوو.

١- کوردە شیعەکان، (ئایا لە کامیاران بەرەوخوار کوردستان نییە؟ فەیلییەکان کورد نین؟)

٢- کوردە ئیسلامییە سونییەکان – جەماعەتی کلاسی قورئان و رزگاری و...

٣- توودەییەکان و لایەنگرانی باقی رێکخراوەکان

٤- ئیستقلالخوازەکان.

پرسیار ئەوەیە: ئەگەر وابوو کە هەشتا لەسەدی خەڵکی کوردمان لەگەڵ بوو، بۆ نەدەکرا بۆ خۆمان خودموختاری دابنێین و بە دەسەڵاتی تارانی رابگەیەنین؟ ئایا لە راگەیاندنی جەهاد زیاتریان لە دەست دەهات؟ رەنگە بگوترێ پێمان نەدەکرا، کادرمان نەبوو، ئێوە بوون کە کادرتان نەبوو، میللەتی کورد هەیبوو. ئێوە هەرکەس ئەندامی رێکخراوەکەتان نەبا نەک هەر بە شۆڕشگێڕتان نەدەزانی بەڵکوو هەواڵتان لێی نەدەپرسی و بگرە بە کوردیشتان نەدەزانی. بۆ ئاگاداری، ئەو کاتە تەنیا لە تاران پێنجسەد کەس کە زۆربەی هەرە زۆریان خوێندنی بالایان تەواو کردبوو لە ئەنجومەنی"کوردی دانیشتووی تاراندا" کۆ دەبوونەوە. قەت رۆژێک لە رۆژان چوون داوای هاوکارییان لێ بکەن؟ داواتان لێ کردن ببن بە وەزیری دەوڵەتی خودموختار؟ نە. رەوتی رووداوەکانی دواتر نیشان دەدا کە ئێوە هەر بیریشتان لێی نەکردبووەوە. یان دەگوترێ ئێمە هەوڵمان دەدا کارێک بکەین خەڵک بە کوشت نەچێ (ئەمە زیاتر حیزب باسی دەکا- کۆمەڵە دەڵێ ئێمە دەمانەویست خەڵک لە شەڕدا ئەزموون وەربگرێ – بۆ چ ئامانجێک دیار نییە.) ئەی ئەگەر بۆ شەڕ نەبوو، ئەو هەموو چەک و چۆڵەتان بۆچی کۆ دەکردەوە؟ ئێوە نوێنەرانی خەڵکی بەستەزمان چەند ئاگاتان لە کار و ژیانی خەڵک هەبوو؟ جگە لە کاتی کۆکردنەوەی یارمەتیدا؟

له بەهاری ٥٨دا له پرۆژەی ئاوبەندی قشلاخدا وەکوو کرێکاری ئارماتۆر بۆ بژیوی ژیان کارم دەکرد. سەندیکایەکمان پێک هێنا که نزیک ٢٥٠ کرێکار ئەندامی هەبوو. ئەم سەندیکا هەتا شەڕی بەهاری سنه بەردوام بوو. تەنانەت پاش شەڕی سێ مانگە نوێنەرمان نارده تاران لای بەنی سەدر بۆ وەرگرتنی مەعاشی کرێکارەکان که سێ مانگ (ماوەی شەری سێ مانگە) بوو، نەدرابوو. بەنی سەدر گوتبووی شاری ئێوه به دەست پێشمەرگەوەیە، بڕۆن له ئەوانی بستێنن! ئەوانیش گوتبوویان: ئێوه دەڵێن ئێمە حوکوومەتین و ئەوانیش دەڵێن ئێمە حوکوومەتین. ئەتۆ پارەکەمان پێ بده هەتا بزانین کامتان حوکوومەتن؟ بەنی سەدر پێکەنیبوو. پارەکەیان وەرگرت و به سەرکەوتوویی هاتنەوە.

له هەموو ئەو یەکساڵەدا یەک کەسم له حیزب و سازمانه گەوره و بچووکەکان نەدیت بێن سەری ئەو کرێکارانه و ئەو سەندیکایه بدەن.

لەم پشووه دوو لایەنەدا، حوکوومەت دەبوا خەڵک بە شتێکەوه بخافڵێنێ. هەیئەتی حوسن نییەت (فروهەر- سەباغیان، سەحابی) که پێشتر له کاتی شەڕی سێ مانگەدا سەری کوردستانیان دابوو و لەگەڵ شێخ عزەدینیش له بێژوێ قسەیان کردبوو، هاتنەوە کوردستان و رایانگەیاند که دەیانەوێ لەگەڵ خەڵک وتوویژ بکەن. دەهاتن له ئوستانداری و فەرمانداریيەکان کەسانێکیان (بەناو نوێنەری پیشەکار و بازاڕی) کۆ دەکردەوه و قسەیان بۆ دەکردن و زیاتر دەیانەویست له هێزەکانیان دوور بخەنەوە و ناڕاستەوخۆ به هێزەکانیش بڵێن که ئەوان به نوێنەری خەڵک نازانن. هەر ئەمەش بوو له کۆبوونەوەیەکدا (٥٨/٩/٢٠) لەگەڵ ئەو گرووپەی که به "هەیئەتی نوینەرایەتی گەلی کورد" ناوی دەرکرد (شێخ عیزەدین — حدکا- کۆمەڵە- فیدایی) هەر ئەوەنده که شێخ گوتبووی ئەمانه نوێنەری ئەم ریکخراوانەن، هەڵیان تیزاندبوو و گوتبوویان ئێمە لەگەڵ هێزە سیاسییەکان دانانیشین و کۆبوونەوەکەیان به جێ هێشتبوو. بڕیار وا بوو لەم کۆبوونەوەدا گەڵاڵەی ٢٦مادەیی خودموختاری پێشکەش بکرێ، که هەر وەریش نەگیرا. دوایەش فروهەر گەڵاڵەیەکی به ناوی گەڵاڵەی خودگەردانی دایه رۆژنامەکان که نه خەڵکی کورد و نه حوکوومەت به جیددییان نەگرت و له بیر

چووەوە. سەباغیانیش دواتر دانی بەوەدا نا کە: ئێمە بۆ واژووکردنی خودموختاری نەچووبووین، دەستێک کە ئەو بەڵگە واژوو بکا دەبێ ببڕدرێ.*

لەم کاتانەدا بوو کە دیاردەی جاش لە کوردستانی ئێران پەیدا بوو. پاش شەڕی سێ مانگە چەکدارەکانی مفتیزادە کە لەکاتی ئەو سێ مانگەدا لەگەڵ هێزەکانی حوکوومەتدا هاوکارییان کردبوو، شاریان بە جێ هێشت و بەناو (پێشمەرگەی موسڵمانەوە)بە رەسمی بوون بە جاشی خۆمەینی. لە جادەی سەر رێگای کرماشاندا لەگەڵ پاسدارەکان رادەوەستان و خەڵکیان بە گرتن دەدا.

ماوەیەک بێدەنگی بوو، خەڵک ئیش و کاری خۆی دەکرد و زۆر کەس بە تایبەت سیاسی و رووناکبیرەکان لە جێگاکانی دیکەی ئێرانەوە دەهاتنە کوردستان و سەری هێزە سیاسییەکانیان دەدا و دەیانەویست بزانن سەرئەنجامی ئەم کێشە و گرفتە چۆن دەبێ؟ نەبوونی پاسدار و ژنی چارشێورەش بەسەر، لە شەقامەکاندا و ئازادی و هێمنی هەستێکی تایبەتی دەدانێ و دەیاندیت کە لە شار و دێیەکانی دیکەی ئێراندا چ شتێکیان لە دەست داوە. بەڵام ئەم سەردانانەش هیچ ئاکامی سیاسیی بە دواوە نەبوو.

ئەو هێمنییە تەنیا و تەنیا منەتباری خەڵکە، نەک رێکخراوە چەکدارەکان. خەڵک دەیەویست بە دەسەڵاتی تاران نیشان بدا کە ئەگەر پۆلیس و ئەرتەش و جاش کێشە ساز نەکەن، ئەمان ژیرییەکی زۆر بەرزیان هەیە و خۆیان دەتوانن خۆیان ئیدارە بکەن. لە هەموو ئەو مانگانەدا کە شار و گوندەکان بە دەست خۆمانەوە بوو، یەک نموونە دزی و چەتەیی و کوشتن رووی نەدا. گرووپێک نەبێ کە ژاندارمری هانی دابوون خەڵک رووت کەنەوە، کە لەلایەن کۆمەڵەوە گیران و بە دادگای خەڵکی دران و ئێعدام کران. بە راستی رێکخراوەکان هەلی ئەوەیان هەبوو خەڵک بۆ شۆڕشێکی زۆر پێشکەوتووتر رێک بخەن. ئیدارە و رێکخراوی کۆمەڵایەتیی خۆیان دابنێن و بیکەن بە نموونەیەک بۆ خەڵکی دیکە و بۆ مێژوو، دەبوا ئەو شتەی داوایان دەکرد، حوکوومەت ئیزن بدا بیکەن، خۆیان دەستی پێی بکەن. نازانم هیچ کات بیریان لێی کردەوە یان پێیان نەکرا. ئەوەندە هەبوو هێندێ

---

*وتوویژ لەگەڵ سەباغیان، چشم‌انداز ایران ژمارەی ٢/ ١٣٨۴

بنکە لە گەڕەکەکان دانرا، ئەویش نە لە هەموو شارەکان، بە ناو بۆ ڕێکوپێککردنی ئەرکەکانی گەڕەک، بەڵام بوو بە جێگای منداڵ و لاوەکانی سەر بە ئەم یان ئەو ڕێکخراو و بە کردەوە، جێگای ڕقەبەری و پێشبڕکێی ئەوان. بنکە نە دەزگای ئیداری بوو نە توانیبووی بێچمی شۆڕشگێڕانە بگرێ، یانێ ببێ بە شەورای خەڵک. لە شارێکی بەتەواوی وردەبورژواییدا شەورای کۆمۆنیستی پێک نایێ. بە داخەوە کۆمەڵە کاتێک گەییشتە ئەم زانینە ساڵانێکی زۆر تێپەڕیبوو. بنکەکان هێندێ پێشمەرگەی بێ ئەزموون نەبێ، هیچی دیکەی لێ شین نەبوو.

نموونەیەک لە ئیدەئالیسمی هێزەکان داخستنی دوکانی مەیفرۆشەکان بوو. لە ئاخرەکانی مانگی ٩دا حیزب و کۆمەڵە مەیفرۆشییەکانیان کۆ کردەوە و بوترییەکانیان لەبەرچاو خەڵکەوە شکاند. ئەم کردەوە ئایینییە بۆ دڵخۆشکردنی کێ بوو؟ کۆماری ئیسلامی، یان لایەنگرەکانی مفتیزادە؟ یان دەیانەویست خەڵک شۆڕشگێڕ بێ؟ دیارە شۆڕشگێڕی شێوە ئایینی. ئەمە ڕاست ئەو کارە بوو کە بازرگان لە قەزوێن کردی. ئەوانەی کە داواکاری دێمۆکراسی بوون بۆ خۆیان بە بێ هیچ پرسێک لە خەڵک چارەنووس کە هیچ، ئەخلاقیشیان بۆ دیاری دەکردن.

ڕێکخراوە بەناو سەرانسەرییەکان کە هەموو بنکەکانیان لە شارەکانی دیکەدا داخرابوو، ڕوویان کردبووە کوردستان و هەمووشیان بە فیزەوە خۆیان بە زلتر لە ڕێکخراوە کوردییەکان دەزانی، چونکە خۆیان بە سەرانسەری یان بە نوێنەری کرێکارانی ئێران دەزانی و هەمووشی هەر قسەی زل بوو، ژمارەی ئەندام و کادرەکانیان نەدەگەییشتە ژمارەی یەک مەقەڕی ڕێکخراوە کوردییەکان. کەچی کاتێک دەیانەویست بەیانێک لەگەڵ ڕێکخراوە کوردییەکان واژوو بکەن، دەیاننووسی ڕێکخراوی "فلان" شاخەی کوردستان. ئەم خۆبەزلزانینە بەشێک لە ئەخلاقی ئێرانییە. ئێستاش کە نێویان لە کولەکەی تەڕیشدا نەماوە، هەر بە شێوەیەک قسە دەکەن کە دەڵێی ئەگەر مەلاکان نەمێنن ئەوان تەنیا میراتگری ئێرانن. بەڵام کە دەگاتە کردەوە، نەک هەر زەبوونی نیشان دەدەن بەڵکوو پێیاندا دیارە میراتداری ئەخلاق و سیاسەتی مەلاکانن و لە ئەوان باشتریان بۆ گەلەکانی ئێران پێی نییە. کابرا کرێخانووەکەی پێ نادرێ کە چی ڕەگی ملی ئەستوور دەکا کە ئێمە ئیزن نادەین کوردستان سەربەخۆ بێ، یان ئەگەر نێوی خەلیج وشەی

"فارس"ی پێوە نەبێ ئاوەکەی سوور دەکەین. ئیتر بەلوچ و تورکەمەن هەر هیچ. کە لێی دەکۆڵییەوە ناشزانن تورکەمەن لە کوێ دەژی و مەهاباد لە کام ئوستانی ئێرانە.

هەڵبژاردنێکی دیکە هاتە ئاراوە، دەبوا سەرۆک کۆمار هەڵبژێردرێ. دەزگای خومەینی، نۆکەرەکانی خۆیان نەبێ ئەوانی دیکەیان لە لیستەی کاندیداکان دەرهێنا. (نێویشی هەڵبژاردنی ئازاد بوو) کاندیدای ڕێکخراوە کوردییەکان (کۆمەڵە و دێمۆکرات) ڕەجەوی بوو. بەڵام خومەینی ئەوی لە لیستە دەرهێنا. بۆیە کورد لەو هەڵبژاردنەدا بەشداری نەکرد. (بەشداری ناکا بەڵام دواتر داوای بەشی لێدەکا، ئەمە ئەو دژوازییەیە - تەزاد- کە لە کار و کردەوەکاندا هەتا ئێستاش هەر بەردەوامە) دەزگای خومەینی چووە پشت "بەنی سەدر" و کردیان بە سەرۆک کۆمار ٥٨/١١/٥(٧٩). ئەویش هێشتا جێگاکەی گەرم نەکردبووەوە، هەڵیدایە کە سەربازەکان پێڵاوەکانیان دەر نەهێنن هەتا کوردستان پاک نەکەنەوە. جێگای سەرنجدانە کاندیدای حیزبی توودە و فیدایی ئەکسەرییەت بۆ سەرۆک کۆماری، سەی عەلی خامنەیی دیکتاتۆری ئێستا بوو.

حێزبی توودە کە ڕۆژێک لە ڕۆژان (ساڵەکانی ١٣٢٧-١٣٣٢) تەنیا ڕێکخراوی چەپی ئێران بوو و دواتر لەکودەتای شا (٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢)دا بێ کردەوە مایەوە و ڕێبەرانیان هەموو هەڵاتن بۆ لای ئەربابیان لە مۆسکۆ. ئەمجارە هەر بە ڕێنوێنیی سۆڤیەت بێ ئەوە داوایان لێ بکرێ، بە خۆبەخشی ببوون بە ستوونی پێنجی دەسەڵاتی تازەی ئێران. ستوونی پێنج واتایەکی نیزامییە و بەو بەشە لە ڕێکخراوی نیزامی دەگوترێ کە خۆی دەخشێنێتە پشتی جەبهە یان لە نێو هێزەکانی دوژمندا بۆ جاسووسی و تێکدان و چەواشەکردنیان. ئەمە ڕاست ئەو شتە بوو کە حێزبی توودە لە کوردستان دەیکرد. سەد ڕەحمەت بە جاشەکان کە ڕاست و ڕووبەڕوو دەوەستان شەڕیان دەکرد. حێزبی توودە دەستی بەسەر حێزبی دێمۆکراتدا گرت. دروشمیان سیاسەتی تەسلیم و پشتیوانی لە دەسەڵاتی تاران بوو، بەڵام لە کوردستان ئەوان بوون کە نەیاندەهێشت حێزبی دێمۆکرات لە باتی هەوڵدان بۆ ڕێککەوتن لەگەڵ تاران، لەگەڵ خەڵکەکەی خۆی ڕێک کەوێ. ئەم سیاسەتەیان بردە کۆنگرەی چواری حیزب (٥٨/١١/٣٠) و کردیان بە ڕەسمی. ئێستا کە پێشەکیی بەرنامەی کونگرەی چوار دەخوێنییەوە، تێدەگەی کە ئەو

گوتاره چەند لە کردەوەی دوایی حێزبەوە دوورە. گەرچی شوێنەواری ئەو سیاسەتە هەتا ئێستاش هەر ماوە و خەسارەتی زۆری لە حێزب داوە.

ئـەو تاقمـە کـە حـەوت کەسـیان لـە کۆمیتـەی ناوەندیـدا بـوون دوای دەستپێکردنەوەی شـەڕی بـەهاری ٥٩ بـە نـاوی "لایـەنگرانی کـونگرەی چـوار" لـە حێزب جیا بوونەوە، بەڵام لایـەنگرەکانیان هـەر مابوون. یـەکێک لـە سیاسـەتەکانی قاسملو کـە بـوو بـە هـۆی نـەرمبوون لەگـەڵ کۆمەڵـە و لـە ئاکامـدا مەیـدان بـۆ گەشەکردنی کۆمەڵە، ئەو بۆچوونە بوو کە دەیگوت: دەبێ لە کوردستان یـەکێک هەبێ دژایەتی حێزبی توودە بکا و ئەوەش بە ئێمە ناکرێ بەڵکوو کۆمەڵـە خۆبەخـۆ دەیکا.

١١و١٢/٩/ ٥٨ (٧٩) یاسای بنچینـەیی ئێـران کـە بـە بـێ بەشـداریی نوێنـەری خەڵکـەکان و بـە تایبـەت کـورد و تـەنیا بـە بەشـداریی مـەلا شـێعەکان نووسـرابوو، ریفرانـدۆمی بـۆ کـرا و دیـارە هـەموو دەنگەکانیشـی هێنـا و کـوردیش بـە پێشـنیاری هەیئـەتی نوێنەرایـەتیی گـەلی کـورد لـەو ریفراندۆمـەدا بەشـداری نـەکرد. شـێخ عزەدین لە پەیوەندی لەگەڵ ئەم بەشدارنەبوونەدا نامەیەک بۆ هەیئـەتی دەوڵـەت دەنێرێ و پاش ئامـاژەدان بـەوە کـە مـافی چارەنووس لـە پێشـەکیی ئـەم یاسایەدا نییـە، لێـی زیـاد دەکـا کـە "ئایـا بـە راسـتی دەکـرێ لـە هەلومـەرجێکی ئـاوا شـێواو و ئایەندەی نادیاردا کە تەنانەت حوکوومەت و حاکمانی ناوەندیشـی دیـار نییـە، بـڕوا بکـرێ و چارەنووسـی مێژوویـی کـورد بـە قەزاوقـەدەر بسـپێردرێ، یـان ئەسـیری خواسـت و هەوەسـی جۆربـەجۆر و رەنگـاوڕەنگی کەسـان و گرووپـی جۆربـەجۆر و پەرشوبڵاو ببین؟ و لـە ئەساسـدا، لـە هەلومـەرجێکی لـەم جـۆرەدا، تەنانـەت ئەگـەر رێککەوتنیش هەبێ، دەتوانین چ تەزمینێک بۆ داهاتوو بدەین؟*

ئەم قسانە بـە تـەواوی لـەجێی خۆیانـدان. پرسیار ئەوەیـە: ئـەی ئەگـەر وایـە بـۆ داوای دانیشـتنیان لەگـەڵ دەکـەن و بـە تـەمان خودموختاریتـان بـدەنێ؟ دیـارە لـە بەرەی کوردیشدا تێکشێواوی کەمتر لە ئەولا نەبووە.

لە هەر شـۆڕش و گـۆڕانکارییەکی قـووڵی کۆمەڵایەتیـدا، لە لایەن هێزەکان، یـان بەشێک لە خەڵک، یاخۆ هەموو لایەکەوە، هێندێ پێشمەرج دێتە ئاراوە کە نـاکرێ

---

*رۆژنامەی کەیهان ٥٨/٩/١٢

به دەنگدان پەسند بکرێ. ئەو شتانە بنیادنەری گۆڕانەکەن و نەگۆڕ لە قەڵەم دەدرێن. بۆ نموونە لە گۆڕانی داهاتووی ئێراندا یەکسانی مافی ژن و پیاو، یان ئازادیی گوتار و ئازادیی حیزب و شتی لەم بابەتە لە پێشمەرجەکانن، ناکرێ بڵێین ئەگەر نیوەی بە ئیزافەی یەکی خەڵک دەنگی بۆ نایەکسانی ژن و پیاو دا ئەوە پەسند دەکرێ. ئەمانە ناخرێنە دەنگەوە و بە فتوا و هەرا و هوریا چاوپۆشیان لێ ناکرێ. مافی نەتەوایەتیش بۆ هێزە کوردییەکان و خەڵکی کورد لەم پێشمەرجانەیە و چونکە یاسای بنچینەیی ئەمەی ڕەچاو نەکردبوو نەدەکرا لە لایەن کوردەوە پەسند بکرێ.

هەڵبژاردنێکی دیکە کە من پێم وایە گەورەترین هەلی بۆ کورد ڕەخساند چارەنووسی خۆی بگرێتە دەست هەڵبژاردنی پارلێمانی ئێران بوو، کە نێویان نا (مەجلیسی شەورای ئیسلامی) ٥٨/١٢/٢٤ (٨٠/٣)لەم هەڵبژاردنەدا حیزب زۆربەی دەنگەکانی هێنایەوە، تاران هەڵبژاردنی کوردستانی پەسەند نەکرد.

ئایا نەدەبوا هەر ئەو کاتە کوردستان بەپێی ئەو هەڵبژاردنە پارلێمان و حوکوومەتی خۆی پێک بێنێ؟ بە بڕوای من دەکرا. پارلێمانێکی کاتی و دەوڵەتێکی خودموختار دابندرێ و کارە کۆمەڵایەتییەکان بگرێتە دەست و پەیوەندی و وتووێژ لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندیش بخرێتە ئەستۆی ئەو دەوڵەتە. هەروەها ڕێکوپێککردنی هێزی پێشمەرگە. (هەر ئەو کارە کە لەکاتی جمهوری کوردستاندا کرا) من پێم وا نییە دووبەرەکی و چەندبەرەکی و پاوانخوازیی هێزەکانی کورد هۆی پێکنەهاتنی ئەم دەوڵەتە بووبێ، بەڵکوو ئەو بۆچوون و ڕوانگەیە لە ئارادا نەبوو. دەنا ناکۆکیی نێوان ئەوان زیاتر لە ناکۆکی لەگەڵ حوکوومەتدا نەبوو. ئەگەر ڕێزیان بۆ ڕای خەڵک دانابا، دەکرا بە شێوەیەک پێک بێن. باشە بزانین کاندیدای حیزبی توودە بۆ پارلێمان شێخ سادقی خەڵخاڵی جەلادی کوردستان بوو.

تێکچوونی هەلومەرج

مانگرتنی خەڵکی سنە ٥٨/١٠/١٢ هەتا ٥٨/١١/٨

٥٨/١٠/٩(٨٠/٢) لە خیابانی شاپوردا، سوپای رزگاری جیپێکی سوپای پاسداران دەداتە بەر دەسرێژ. پاسدارێک دەکوژرێ و دوو هەڵدێن بۆ نێو باشگا. پێشمەرگەکانی حیزب هێرش دەکەنە سەر نیگاوانەکانی رادیۆ و تلەڤزیۆن. لەبەر ئەوەی گوایە بەپێی رێککەوتنێک کە هەبووە. نەدەبوا پاسدار بە نێو شاردا هاتووچۆ بکا.

٥٨/١٠/١١ (٨٠/٢) لە باشگاوە دەستریژ کرایە نێو شار و سێ کەس کوژرا و ٨کەس بریندار بوون. بازار داخرا. خەڵک لە ئوستانداری مانیان گرت و لە مزگەوتی جامێعە مانی خواردن گیرا. شەورای مانگرتووەکان پێکهات کە لە هەموو لایەنەکان، تەنانەت بازاری و ماموستایانیشی تێدا بوون. داوای چوڵکردنی باشگا لە پاسدار کرا. ئۆستاندار بە گرەوگان گیرابوو، کە چی بۆ خۆی لە حیزبی میللەتی ئێران بوو. هاوکاریی دەکرد و دەیگوت جارێ من بەر مەدەن. هەر ئەو بوو کە قسەی لەگەڵ فەرماندەی پادگان دەکرد. مانی خواردن بە پەیامی شێخ عزەدین تەواو کرا. ئاخری باشگا چۆڵ کرا و درایە دەست ئەرتەش. خەڵک بە ڕێپێوانێک مانگرتنەکەیان تەواو کرد. هەر ئەو رۆژە سپای رزگاری لەلایەن کۆمەڵەوە چەک کرا.

کۆمەڵە گەرچی دەیگوت سپای رزگاری کۆنەپەرستە، بەڵام ئامانجی بەر لە هەرشتێک زەوتکردنی چەکەکان بوو و دەترسا رزگاری پاڵ بداتە حیزبەوە و ئیتر ئەم بێ بەش بێ. دەنا رزگاری لە لایەن عێراقەوە پڕچەک کرایەوە و خۆی رێکخستەوە تا رادەیەک کە لە مانگی یەکی ٥٩دا کۆمەڵە بە ناو دەفتەری ماموستا لەگەڵیان وتووێژی کرد. دواتریش جارێکی دیکە چەکیانی کرد. ئەنباری چەک؟! دواتر شێخ عوسمان چووە تورکیە و پووشی کایەکە پژا.

ڕۆژێک دوای تەواو بوونی مانگرتنی سنە، ئەرتەش و پاسدار کە ئەم جارە لایەنگرانی مفتیش وەکوو چاوساق لەگەڵ کەوتبوون، بە ڕێگای کامیاراندا دەیانەویست بێنە سنە. دیسان خەڵک لە نێوجادە دانیشتن پێشیان پێی گرت. ئەوانیش لە دەوروبەری کامیارن پێگەیان دانا و خۆیان حەشار دا تا دواتر بە شەڕ و پێکدادان ڕێگای خۆیان بکەنەوە. ئەمە قەرەبووکردنەوەی ئەو شکستە بوو کە لە سنە تووشی ببوون.

شەڕی هەتاهەتایی

هەر لە سەرتاوە فێر بووم کە شەڕ کولتورێکی تایبەتی پێک دێنێ. پەلەکردن بەرەو شەڕ ڕاهاتنێکی پڕهێز و زۆرجار کوژەرە. شەڕ ماددەیەکی هۆشبەرە کە من چەند ساڵێک گیرودەی ببووم. میتۆلۆژیادانەرە گەڕۆکەکان، مێژوونووسەکان، هەواڵنێرەکانی شەڕ، فیلمسازەکان، چیرۆکنووسەکان و دەوڵەتەکان کە لە هەموو جێگایەک پەیدا دەبن و هەموویان ناوەخنێکی بایەخدار بە شەڕ دەبەخشن و زۆربەیان هیچ بایەخێکیان نییە، شەر بۆ فرۆش دادەنێن: پڕهەست، سەرنجڕاکێش، دەسەڵات، ئەو دەرفەتانەی کە لە ژیانی سوک و چروکەوە دەمانباتە دنیایەکی خەیاڵی و سەیر کە جوانییەکی ڕەمزئاویی هەیە. شەڕ خۆی بەسەر کولتوردا دادەسەپێنێ. بیرەوەرییەکان بە لاڕێ دا دەبا، زمان خەوشدار و کەسن دەکا و هەموو شێکی دەروبەری چڵکن دەکا، تەنانەت گاڵتەکان دەکا بە تێکەڵاوێک لە چەتوونی و ترسێنەر و نەخۆش و لە بابۆڵەیەکی پڕ لە مەرگپەرستیدا دەپێچێتەوە. کاتێک بە کەسانی دەوروبەرماندا دەڕوانین کە دەخزێنە خوارووترین ڕادەی پەستی، دیسانەوە پرسی

*بنچینەیی سەبارەت بە مانا یان بیمانایی ئیمەی مرۆڤ لەسەر ئەم زەوینە دیتە ئاراوە. شەڕ توانای کردەوەی شەیتانی و شەرورییەک دەخاتە ڕوو کە لەژێر پێستی ئەندێشەکانی ئیمەدا خۆی شاردووەتەوە. هەر بۆیە، بە باوەڕی زۆر کەس، هەر ئەوەندە کە شەڕ تەواو دەبی، قسە لەسەرکردنی زۆر دژوار دەبی.**

لە بەهاری ۵۹(۸۰)دا رژیم هەموو بنیاتە ئیدارییەکانی خۆی دانابوو، پارلێمان و خوبرەگان و یاسای بنچینەیی و سەرۆک کۆمار و دەوڵەت. بۆ بڵاوکردنەوەی دەسەڵاتی خۆی ئامادە بوو. تەنیا کێشەی کوردستان مابوو کە چارەسەر بکرێ. دەبێ زانیبێتیان کە کوردستان ئەوە نییە کە بە ڕواڵەت خۆی دەنوێنێ. دەیانزانی دووبەرەکی لەنێو هێزەکاندا هەیە، جەماعەتێک بە نێو پێشمەرگەی موسڵمان لەگەڵ حوکوومەتە. پێشمەرگەی هێزەکان چەکوچۆڵی وایان نییە کە بتوانن لە بەرانبەر ئەرتەشدا خۆیان بگرن و هێزی سەرەکییان کە حێزبی دێمۆکرات بێ هەر داوای وتوویژ دەکا، پشتیوانیی دەرەوەشیان نییە. (ئەودەم نەیانبوو) ئەوە بوو کە بە هیچ شێوەیەک نەدەچوونە کەوانی رێککەوتنەوە. لەلایەکی دیکەشەوە دەیانەویست ئەرتەش و سوپا لە شەڕێکدا تاقی بکەنەوە و میزانی ئەمەکدارییان هەڵسەنگێنن. ئەگەر ئەرتەشێک توانی هاوولاتییەکانی خۆی قەلاچۆ بکا ئەوە دەکرێ پشتی پێی ببەستی.

هێزەکانی کوردستانیش لە بیروبۆچووندا زۆر جیاواز بوون. حێزب پێی وا بوو رژیم لاوازە و دێتە پای مێزی وتوویژەوە، بۆیە تەنانەت لەکاتی شەڕەکەشدا هەر داوای لە بەنی سەدر دەکرد شەش مادەی حێزب پەسند بکا و شەڕ راگرێ و ئەم شێوە بێگومان کاری دەکردە سەر ئامادەنەبوونی بۆ بەرەنگارییەکی بەرنامەیی و رێکوپێک. تەنیا ئەوەندە بوو کە نەیدەویست لە شارەکاندا شەڕ بکرێ با خەڵک ماڵوێران نەبێ. بە پێچەوانەوە کۆمەڵە دەیەویست بەرەوڕووی جموجۆڵە نیزامییەکانی رژیم ببێتەوە بەڵام هیچ جۆرە بەرنامە و ستراتێژییەکی لەم پەیوەندییەدا نەبوو و بە تەواوی گێژ بوو، بۆیە بە دووی رووداوەکان دەکەوت. خەڵکی پێوە دەتلاند و دوایە هاواری لێ بەرز دەبووەوە کە خەڵکیان کوشتووە و

---

*) شەڕ ئەو هێزەی مانامان پێ دەدا، هەمان.

ئێمه تۆڵه دەکەینەوە، یان بەرگری له خەڵک دەکەین. ڕاست هەر ئەو تاکتیکە کە ڕژیمیش هەیبوو.

بە دووی ڕووداودا کەوتن تایبەتیی کردەوەکانی ئەوکاتەی هێزە سیاسییەکان بوو. شتێک کە ئێستاش بەردەوامە.

ڕێکخراوی فیدایی له ناچاریدا بوو. شەڕکردن لەگەڵ حوکوومەت نە تەنیا لە بەرنامەیاندا نەبوو، بەڵکوو ڕێبەرەکانیان بە کارێکی دژی شۆڕشیان دەزانی. سەرەڕای ئەوەش لە شەڕی سنەدا زۆر چالاکانە بەشدارییان کرد. بەڵام دواتر فەرماندەکانیان سەرکۆنەکران و پێشمەرگە ئازاکانیان کە هەموویان خەڵکی سنە بوون، بە دەست ڕژیمەوە دران و هەموویان تیرباران کران. (ئەمە یەکێک لەو کردەوانەیە کە هیچ کات بەم ڕێبەرانە نابەخشرێ- بە داخەوە ئێستا حیزب لەگەڵیان دادەنیشێ و بەیانی هاوبەش دەر دەکا.)

لە هەلومەرجی وەهادا و بەم ڕوانگەیەوە ڕژیم بڕیاری دابوو سەربازخانەی سنە کە گەورەترین پێگەی نیزامیی کوردستان بوو، بەهێزتر بکا و کاروانێکی سەرباز و چەکی زۆری بۆ سنە بە ڕێ کرد. خەڵکی سنە، زیاتر گەنج و منداڵانی لایەنگری کۆمەڵە، لە شەقامی سەرەکیی ڕێگای کرماشاندا لەنێو جادە دانیشتن و پێشی کاروانەکەیان گرت. بەنی سەدر سەرۆک کۆمار و فەرماندەی ئەرتەش داوای لە خەڵک کرد ڕێگا بۆ ڕۆیشتنی ئەرتەشەکە بکەنەوە. بەڵام خەڵک گوێیان نەدا. پاش ماتڵبوونێکی زۆر کاروان گەڕایەوە و بڕیاری دا بە دەور شاردا بڕوا. لە چەمی باوەرێز و نەنەڵەدا کەوتە بەر هێرشی پێشمەرگە و لاوەکانی بنکەکان. (هەموو ڕێکخراوەکان بەشدار بوون) ستوون تێک شکا و بە پەلەپڕوزێ بەشێکی خۆی گەیاندە سەربازخانەی سنە و باقییەکەی لەنێو چوو. چەکوچۆڵێکی زۆریشی کەوتە دەست هێرشبەران.

حوکوومەت لە بیانوویەکی وا دەگەڕا. شاری دایە بەر تەقە و هەوڵی دا شار گەمارۆ بدا و گەڕەک بە گەڕەک داگیری بکا. هەر جێگایەکیشی دەکردە ئامانج لە پێشدا بە چەکی قورس دەیکوتا. شار سەرەڕای گیان بەختکردن و پاڵەوانییەکی زۆر، بە هیچ جۆرێک ئامادەیی شەڕێکی کلاسیکیی لەگەڵ ئەرتەشێکی پڕوپۆشتەدا نەبوو. تەنانەت لە ڕۆژی چوارەمی شەڕدا هێزەکانیش تەقەمەنییان لێ بڕا. ئەگەر یارمەتی لە هەورامانەوە بۆ حیزب نەهاتبا و بەشێک لە هێزەکانی ڕژیم لە نێوشار

چەک نەکرابان، دەبوا هەر ئەوکات شار بە جێ بێڵن. ئاو لە ماڵان بڕابوو، کارەبا و نان نەبوو. لە دیهاتەوە نان کۆ دەکراوە و دەنێردرایە مەقەڕەکان و خەڵک دەهاتن بڕێکیان دەبرد. هێزەکانی ناوشار یەک چەکی قورسیان نەبوو کە وەڵامی هاوەنبارانی پادگان بدەنەوە. ستوونی پێنجەمیش کاری دەکرد. لە هێندێ ماڵ بێسیمیان دانابوو جێگای پێشمەرگەی بە پادگان رادەگەیاند و ئەوانیش ئەو شوێنەیان دەکوتا. یەکێک لەو گوللەهاوەنانە کەوتە ناوەڕاستی کۆبوونەوەی بەرپرسانی رێکخراوەکان و نیوەیان کوژران و نیوەیان بریندار بوون. ئەمە بووە هۆی پشکنینی ماڵی لایەنگرانی مفتیزادە و خەڵکێکی - رەنگە بێ تاوانیش- لە لایەن کۆمەڵەوە ئێعدام کران.

سەبارەت بەم شەڕە زۆر گوتراوە و نووسراوە. لێرەدا نامەوێ باسی وردەکارییەکان بکەم و بە بیرەوەرییەک کۆتایی پێ دێنم.

لە جەرگەی شەڕەکەدا شەوێک لەگەڵ دوو پێشمەرگە چووینە ماڵێک. لەو ماڵەدا دوو ژن و پیاوێک دەژیان. یەکێک لە ژنەکان دووگیان بوو. لەگەڵ تەقینەوەی هەر هاوەنێک ژانەزکی دەگرت. ئاخر چۆڕەکانی ئاوی شوفاژەکەیان بەتاڵ کردبوو کە ئەو لێوی تەڕ بکا. بە دوو هێلکە و هێندێ لێوارەنان کە ئاخر خوارنێک بوو هەیانبوو، میوانداریان کردین. رۆیشتین لە مەقەڕەوە نانیان بۆ بهێنین بەڵام شەڕ لەو گەڕەکە توندی کرد و نەکرا بچینەوە ئەو کۆڵانە.

هەر لە یەکەم رۆژی شەڕەوە دیار بوو کە ئاکامی شەڕەکە بە لای ئەرتەشدا دەشکێتەوە. لە پەیامێکی بێسیمدا فەرماندەی پاسدارەکان بە پێگەیەکی دیکە دەڵێ "ئێمە هاتووین بە هومێ خوا نەهێڵین یەک دیواری ئەم شارە بە سەرپێیەوە بمێنێ". دیواری زۆر روخا بەڵام نە هەمووی. لە زۆر زۆر و لە کەم کەم کوژرا. لە هێزی پێشمەرگەی هەموو رێکخراوەکان ۴۹ کەس کوژران، (۲۵ی پێشمەرگەی حدکا بوون) لە خەڵک بەپێی سەرژمێریی نەخۆشخانەکان نزیک بە ۱۸۰۰ کوژراو و بریندار هەبوو. هێرشکەرانیش هیچ کات روونیان نەکردەوە چەندیان کوژراوە، بەڵام دەزانین کوژراو و برینداریان زۆر بوو. هێزەکانی بەرگریکەری شاری سنە پاش ۲۲ رۆژ شەڕ لە ۵۹/۲/۲۴ (۸۰/۵)دا شاریان بە جێ هێشت.

قەدەغەی هاتوچۆ لە سنە دامەزرا و پاسدارەکان بە ڕێنوێنیی جاشەکان کەوتنە گەڕان و پشکنینی ماڵەکان. دیارە لە چاو ئەواندا کەس بێتاوان نەبوو، بەڵام لە پێشدا رقیان لە هەرکەس بوو، یەکەم ئەویان بە گرتنیان دەدا و دەزانین کوشتن و زیندان و شارەودەرکردن ئاکامی بێ ئەملا و ئەولای شەڕێکی لەم شێوەیەیە.

هەر لەو کاتەدا سەقز و بانەش لە شەڕێکی خوێناوی بەڵام کورتخایەنتردا بوون و ئاکامەکەیان هەر وەکوو سنە بوو.

ئەم شەڕە سەرەتای شەڕێکە کە ئێستاش کۆتایی نەهاتووە، گەرچی لە ساڵی ٦٧ بەملاوە تووشی نسکۆ بووە و بە کردەوە شەڕ نەماوە (دوایە هۆکانی باس دەکەم) بەڵام چەند ئاکام و دەرسی گرینگ و جێگای سەرنجی تێدایە.

بەر لە هەر شتێک ئەو شانازی و سەربەرزییە بۆ گیانبەختکردوان و خەباتکاران مایەوە کە هەر لە سەرەتاوە نەچوونە ژێر باری دەسەڵاتێک کە بنیاتی فاشیسمی ئیسلامی دانا و سەرشۆڕیی بۆ ئەوانە مایەوە کە هاوکارییان لەگەڵی کرد و ئێستاش پاش سی ساڵ ئەوانە کە پەشیمان بوونەتەوە ئەو شەرمەزارییەیان پێ پاساو نادرێ.

- هێزەکان زانییان شەڕی نێوشار یانێ خەڵک و خۆ بە کوشتدان و هیچ ئاکامێکی سیاسی و نیزامیی نییە. بۆیە دواتر مەهاباد و پیرانشار و بۆکان بە بێ تەقە درانە دەستەوە.

- حیزبی دێموکرات دەبوا زانیبای کە سەرەڕای ئەوە هەوڵێکی زۆری بۆ راوەستانی شەڕ کرد و نامە و پەیامی بۆ بەنی سەدر و خومەینی نارد و تەنانەت ئاگربەسی یەکلایەنەی راگەیاند و هەیئەتی مەلاکان بە سەرکردەیی ئەشراقی چووە مەهاباد، بەڵام هیچ کەڵکی نەبوو. چونکە حوکوومەتیش دەیزانی ئەوە تەنیا حیزبە داوای ڕێککەوتن دەکا. ئەی ئەوانی دیکە؟ رژیم دەشیزانی حیزب ئەوانی دیکەی پێ سەرکوت ناکرێ. کەوا بوو شەڕەکە هەر دەمێنێ. ئاگاشی لە دووبەرەکیی نێو خودی حیزبیش هەبوو.

- هێزەکان بەشێکی زۆری لاوەکانی سنەیان هێنایە ریزی پێشمەرگەوە. بە تایبەت حدکا کە لە سنە لەم بارەوە زۆر لاواز بوو، پاش شەڕ نزیک بە پێنجسەد پێشمەرگەی لێ زیاد ببوو. لاوەکان نەک لەبەر سیاسەتی باش یان خراپی ئەوان

هاتنە ریزی پێشمەرگەوە، بەڵکوو دەیانزانی مانەوە لە شاردا بە مانای زیندان و کوژرانە. دەشیانەویست بەرگری لە کەرامەتی خۆیان بکەن.

– خەڵک گەرچی تاقیکردنەوەیەکی زۆر تاڵیان لەم شەڕە پەیدا کرد، بەڵام گیانێکی بەرگرییان تێدا پەیدا ببوو کە بەداخەوە لە لایەن هێزەکانەوە کەڵکی لێ وەرنەگیرا.

– هێزەکان دەبوا زانیبایان دووبەرەکی و نەبوونی فەرماندەیی هاوبەش چەند زەرەر و زیانی هەیە و دواتر دەبوا هەوڵیان بۆ دابا، کە چی بە پێچەوانەوە زیاتر لێک دوور بوونەوە و هەر ئەمە بوو کە ئەو گیانی بەرگریەشی لای خەڵک لاواز کرد.

– پێشمەرگەکان دەبوا زانیبایان ڕێبەرانی ڕێکخراوەکانیان لە ڕۆژی تەنگانەدا لەگەڵیان نین و تەنیا لە دوورەوە *باریقەڵایان* بۆ دەڵێن. لە تەواو ڕۆژانی شەڕی سنەدا ڕێبەرانی کۆمەڵە لە بۆکان کۆنفرانسیان گرتبوو، دانیشتبوون بزانن مائو راست دەکا یان لنین. حێزبییەکانیش خەریکی باسی دژ بە ئەمپڕیالیست بوونی ڕژیمی ملاکان بوون، کە ئاکامەکەی بوو بە جیابوونەوەی جەماعەتی توودەیی بە سەرکردەیی غەنی بلوریان کە ئەو لە لایەن حێزبی توودەوە کرا بە ئەندامی شانازیی دەفتەری سیاسی حێزبی توودە.

لە شەڕی سنەدا من لەگەڵ هێزەکانی حدکا بووم. بە یارمەتیی سەی یۆنس، یاریدەدەرێکی پزیشکی بە نێو کەمال و دوو پێشمەرگە بریندارەکانمان لە شار دەبردە دەرەوە و یارمەتیمان لە دەرەوە بۆ شار دەهێنا. نەخۆشخانەیەکی سەرەتاییمان لە "تەوریوەر" دامەزراند.

شەوێک لە سەنگەرێکی باخەنەمامەدا لەگەڵ چەند لاوێک بووم. باسی گەڕەکی لای ئوستانداریمان دەکرد کە داگیر کرابوو. ماڵی ئێمە لەو گەڕەکە بوو. لاوێک پرسی ئەرێ دەڵێن کاک تەیفور کوژراوە، راستە؟ گوتم ئەگەر من نەبم ئەوە راستە. راستییەکەی ئەوە بوو پاش شەڕەکە هێزەکان تێگەییشتن کێ ماوە و کێ نەماوە. پەیوەندییەکی نیزامی ڕێکوپێک لە نێوان پەل و لکەکانی هێزەکانی بەشدار لە شەڕەکەدا نەبوو. لە ڕۆژەکانی ئاخری شەڕدا ڕێگای حەسەنئاوا گیرا و پەیوەندیمان لەگەڵ شار نەما.

ماوەیەک بەرپرسی مەقەڕی تەوریوەر بووم کە مەقەڕی ناوەندیی هێزی باشوور بوو. دوایە کرام بە جێگری فەرماندەی هێزی شەریفزادە کە ئەودەم لە کامیارانەوە هەتا دیواندەرەی دەگرتەوە و نزیک بە شەشسەد پێشمەرگەی هەبوو. من لەو ماوەیەدا چەند نامیلکەم نووسی بە نێوی "زانیاریی پێشمەرگە". سەبارەت بە شەڕی سنەش کتێبێکم نووسی و ناردم بۆ نووسەرێک لە تاران، کە بێ سەروشوێن ون بوو. ٢٥ساڵ دواتر ئەو نووسەرەم لە سوید دیت و لە کتێبەکەم پرسییەوە، گوتی لە هێرشێکی پاسدارەکاندا لەگەڵ کتێبەکانی خۆمدا بردیان.

بوون و نەبوون

دایک دەستی خستە نێو ئاوی چاوکە و لەپێک ئاوی هەڵگرت و لێی مات بوو.

گوتی: نا نایبینم، نییە، بۆنی ناکەم، نایەت، دەزانم.

بە دووی کوڕەکەیدا هاتبوو. لە جگەرگۆشەکەی دەگەڕا.

ئەو دەم دەمانگوت جێی بەتاڵە. ئەو دوێنێ هەبوو، بەڵام ئەورۆ نییە. دایک ڕاستی دەگوت، ئێمە دڵمان نەدەهات بڵێین، دایە کوڕەکەت ئیتر نییە. دایە دەیزانی، منیش دەمزانی. هەر لەو کاتەوە کە ئیتر بابە نەبوو و من لە سووچێک کزم کردبوو و لە پشت تۆڕی فرمیسکەوە دایەم دەدیت جێگاکەی بابەی کۆ دەکردەوە، دەیلاواندەوە و بۆنی دەکرد و رووومەتی لە لێفەکەی بابەدا دەشاردەوە و بەدەم گریانەوە دەشەکایەوە، من مانای چیتر نەبوون و بۆ هەتاهەتایە ڕۆیشتن تێگەییشتبووم. بابە دوێنێ هەبوو و ئەوڕۆ ئیتر نەبوو و دوای ئەوە ژیان پڕ بوو لە بوون و نەبوون.

کە حەسەن ئیتر نەبوو، ئەو کاتەی ئەو و هەواڵەکانی دیکەیان برد و کوشتیانن هاوژوورەکەم سەری کردە ژێر پێخەفەکەوە و لە پرمەی گریانی دا. بەڵام من چاوم لە دەستەنوێنە پێچراوەکەی سووچی ژوورەکە بڕیبوو، پێخەوێک کە ئیتر میوانەکەی نەدەدیتەوە و دایەم دەدیت بۆنی پێوە دەکرد و فرمێسکی بە چاودا دەهات. گوتمان جێگای بەتاڵە. زۆریش بەتاڵ بوو. بەتاڵ مایەوە.

لە خەون و بەیاردا دەمانگوت: ئای ئەگەر زنجیری نەبواین، ئەگەر زیندان زەلیلی نەکردباین، لەباتی هەر گوللە دە گوللە... و ئەمە هاوارێکی لە گەروودا تاساو بوو کە پشت چاومانی گەرم دەکرد. گەرووی دەگوشین، بەڵام دەمایەوە، ئازاد نەدەبوو. نەدەکرا ئازادی کەی، هاواریش وەکوو خۆمان زیندانی بوو.

رۆژێک لە رۆژان هاوارەکان ئازاد کران، بەر لەوە دەنگدانەوەکەیان بگاتە گوێ زیندانەکان کپ کرانەوە. یەکێک گەڕایەوە کونجی دیوارەکانی زیندان و تیرەباران کرا و یەکێک لە سەنگەردا پێشوازی لە مەرگ کرد و چیرۆکی ئەورۆ بوون و سبەی نەبوون لە هەموو شوێنێک دووپات کرایەوە. لە سنە، سەقز، قارنە و قەلاتان، پاوە و کرماشان، سابڵاغ و سەردەشت. قەسر و ئەوین و قزل حەسار....

دەتەوێ باسی ئەو ساڵە بکەم، ئەو ساڵە ساڵی چاوە جوانەکانی پەپوو بوو. ئەتۆ پەپووت نەدیبوو، من دیبووم. من دەستە بچکۆلانەکانیم گرتبوو. چاوە پڕ لە پێکەنینەکەیم سەرنج دابوو، کاتێک هەڵاتبوو و کەوتبوو، من کراسە گوڵدارەکەیم تەکاندبوو، فرمێسکەکانیم بە سەرپەنجە سڕیبووەوە. پەپوو هەم گوڵ بوو هەم پەپوولەیەک کە لە گوڵێکەوە بۆ گوڵێک باڵی دەگرتەوە. ئەوکات کە ئیتر نەبوو، هەشت ساڵان بوو. گوللەیەک سەری شکاندبوو، من سەرە شکاوەکەی پەپووم دیت. دە گوللە لە باتی هەر گوللەیەک، ئێستا ئیتر هاوارەکان لە زیندانی سینگدا قەتیس نەبوون. لە لوولەی تفەنگەوە دەهاتنە دەرێ. لە گوندەکەی پەپوودا ژیان هەر ساتێکی مەرگێک بوو، ئاواتی مەرگێک بوو.

بابی ساڵەح زەردەخەنەیەکی تاڵی بەسەر لێوەوە بوو، گوتی نایی کوڕەکەم ببینی. رێکخراوەکەی بە گرتنی دابوو. دەست و پێیان شکاندبوو، هەموو لەشی شوێنی زامی شەلاخ بوو.

جەلال کاتێک رۆی گوتی مەگەر لە خەودا بمگرن دەنا پێم ناوێرن. دەستە براکەی لە خەودا پاسداری هێنایە سەری.

ئەرێ برام ئەو ساڵە خەبات هەبوو، خەیانەتیش هەبوو.

دایە گوتی لە گەردەنەکە هاتمە خوارێ بۆنم نەکرد. هەموو شاخ و دۆڵەکان بە دووی بۆنی کچەکەیدا دەگەڕا، میوەیەکی لەژێر دارێک هەڵدەگرتەوە، بە ورتە دەیگوت: وەرە ئازیزم، وەرە کچە جوانەکەم، وەرە میوە بخۆ. میوەکەی لە گیرفانی دەنا کە بیدا بە کچێک کە ئیتر نەبوو. گوتم: جیگای بەتاڵە دایە.

و دایەکانی دیکە و شاخ و دۆڵی دیکە و ون و ونکراوەکانی دیکە و هێشتاش هەر هەیە.

ماندوو لە هەڵاتنەکانی رۆژانە لەسەر تەپکێک لە پەنا بەردێک کزمان کردووە. دەنگی شەو، بۆنی شەو، لەژێر دیۆجامەی ئەستێرەکاندا گورپمان کردووە و هەوای نمەونی شەو دایهێزاندووین. ئەورۆ دوو هاورێمان ناشتووە. شەباب هەر بۆڵەی دێ، ئەگەر لەم شەڕەدا هێزەکان بەرانبەر بوایەن خەبات مانای نەبوو، ئەوانیش خەباتیان کرد و بە پێیەوە تیرباران کران. من فرمێسکم نییە بۆ کەسی برێژم. مەگەر بڕیار بوو جگە لەمە بێ؟ ئیتر ئەو هەرا و شیوەنەی بۆ چییە؟

ئەستێرە خەیاڵاوییەکانی منداڵیی من هەر لە شوێنی خۆیان لە کاکێشانی ئاسمانی رەشدان. دەنگی ئاشنای مارئاوی لە دوورەوە، نەوایەکی ئارام دەخشێنێ بە تاریکی نێو دۆڵەکەدا. خۆزگە توانیبام جوانیی شەو لەگەڵ هەموو ئەوانەی کە ئیتر نەماون دابەش بکەم. بەڵام نین، چۆنی بەش کەم؟

ئەمانەم لەبەر خۆمە گوتووە، بەڵام شەباب بیستوویە، دەڵێ جێگایان بەتاڵە.

دەڵێم: هەتا ئازادی و چەکەکەم لە شان دەکەم و هەڵدەستم.

دەڵێ: ئازادی یانێ پێویستنەبوونی ئەم چەکە.

شەڕ و ناسنامە

کوردستان بە گشتی سەرزەوینێکی کشت وکالی و ئاژەڵدارییە. بەرهەمی کشتوکال لە ناوچە جیاوازەکاندا بەپێی ئاو و هەوا و چۆنیەتیی هەڵکەوتوویی جوغرافیایی، جیاوازە. لە دەشتەکاندا زیاتر گەنم و جۆ دەکێڵدرێ و لە کوێستان میوە و تەڕەبار بەرهەم دێ و لە سارالٚ ئاژەڵداری باوە. بۆیە ناوچەی جۆراوجۆر پێویستیان بەوەیە بەرهەمەکانیان بگۆڕنەوە. پێشتر ئەم گۆڕینەوەیە راستەوخۆ دەکرا و پێی دەگوترا کاروانکردن. ئێستا ئەم کارە لە ریگای شارەکانەوە دەکرێ.

هێندێ کەلوپەلی تایبەتیش وەکوو قەند و چای و قوماش و نەوت و کەرەسەی کار لە شارەکان دەکڕدرێ. هەرچی رووی ژیان دەگوڕدرێ پێویستی گوند بە شار زیاتر دەبێ. هاتنی تەراکتۆر و ماشینەکانی دیکەی کشتوکاڵ، ئەم گرێدراویەی بە شارەوە زیادتر کردووە. شارەکان ناوەندی ئیدارەی دەوڵەتی و نەخۆشخانە و بانک و ناوەندی سوپا و هەروەها کارگە چکۆلەکانی کەرەسەسازی و چاککردنەوەی ماشینەکان و بەرگدروون و کەوشدروون و باقیی پێداویستییەکانی رۆژانەن. لەو ساڵانەدا کارگەی گەورە و کارخانە لە هیچکام لە شارەکانی کوردستانی رۆژهەڵاتدا نەبوو.

دوای شەڕی شارەکان پێشمەرگەیەکی زۆر بەسەر دێهاتەکاندا کەوت کە زۆربەی نزیک بە تەواویان منداڵی شار بوون و لەگەڵ ژیانی دێهات رانەهاتبوون. لەو کاتەدا ئەوان مەقەڕ و بنکەی تایبەت و بژیوی خۆیان پێک نەهێنابوو. رەنگە پێیان وا نەبووبێ، رۆژێک لە رۆژان ئاوارەی دێهات دەبن. (دواتر تاکەتاکەیەک لاوانی لادێش هاتنە ریزی پێشمەرگەوە. ئەم بەشە لە حیزبدا زۆرتر بوو. هەر لە سەرەتاوە حیزب لەنێو دێهاتەکانی دەوری سەردەشتدا بنکە و ئەندام و لایەنگری هەبوو).

یەکەم کێشەی ئەم هێزانە خواردن بوو. هیچ گوندێک ئەوەندە پاشەکەوتی نەبوو کە بەشی ئەو هەموو میوانە بکا. ناچار دەبوا بڵاوە بکەن و بەسەر دێهاتێکی زۆرتردا دابەش بن. ئەمە یەکەم شتێک بوو کە لە توانایی هێزەکانی پێشمەرگەی کەم دەکردەوە. دانانی کەمپ و ئوردو لە ئارادا نەبوو. مەقەڕ لە گوندەکان دادەنرا. بەرنامەیەکیش بۆ پەیداکردنی خواردن لە رێگای دیکەوە نەبوو. ئەگەریش پێشتر هێندێ شت لە لادێیەکاندا ئەنبار کرابووبێ، بەشی ئەوەندە هێزەی بۆ ماوەیەکی درێژخایەن نەدەکرد. ماوەیەک پێشمەرگەکانی کۆمەڵە کەوتنە جووت و درەوکردن لەگەڵ جووتیاران با نانەکەیان بە خۆڕایی نەخواردبێ و نیشان بدەن ئەوانیش لەو خەڵکەن! بەڵام دواتر رەخنەیان لە خۆ گرت کە ئەوە پۆپۆلیسمە و ئەو جۆرە کردەوانەشیان وەلا نا. زۆری پێ نەچوو خەڵک کەوتنە گلەییکردن لە کەمبوونەوەی تفاق. بەتایبەت ئەو ناوچانە کە پێشمەرگەی تێدا بوو رژیم گەمارۆی ئابووریی خستبوونە سەر و کاتێک خەڵکی ئەو گوندانە دەچوونە شار لە رێگای جاشەکانەوە دەناسرانەوە و ئازار دەدران و رێگرییان لە هێنان و بردنی

شتومەکیان دەکرد. نەیاندەهێشت بەرهەمەکانیان بفرۆشن و پێداویستییەکانیان بکڕن. دەیانگوت ئەگەر دەتانەوێ وا نەبێ، پێشمەرگە لە ئاواییەکەتان دەرکەن. رژیم دەیەویست خەڵکەکە بە گژ پێشمەرگەدا بکا. پێشمەرگەش هیچ پلانێکی بۆ چارەسەرکردنی ئەم کێشەیە نەبوو. سەرەڕای ئەوەش هیچکات نەبیسترا گلەیی لە پێشمەرگە بکەن یا داوایان لێ بکەن ناوچەکە بە جێ بهێڵن.

کێشەی دووهەم خۆپاراستن و دابینکردنی هێمنی بوو. ئەوەش بە دەستی بەتاڵ نەدەکرا. پێشمەرگە ئەوەندەی چەک و تەقەمەنیی پێ نەبوو کە بتوانێ سەنگەرەکەی بۆ ماوەیەکی زۆر راگرێ. هیچ پەلە پێشمەرگەیەکت نەدەدیت چوار سندوق فیشەکی زیاد لەگەڵ خۆی بگێڕێ. هەرچێک بوو، هەر ئەو چوار دراغە بوو کە بە خۆیەوە هەڵاوەسی بوو.

کێشە و گرفتی دیکە زۆر بوون، لە جێگای خەوتنەوە بگرە، هەتا خۆشوشتن بە ئاوی سارد و پاکوخاوێنیی و جلوبەرگ و پارەی جگەرە و ... لە هەموو گرنگتر نەبوونی دەرمان و دوکتور و نەخۆشخانە بۆ بریندارەکان. ئەمەیان لە هەموو شتێک بە ئازارتر بوو. جار وا بوو پێشمەرگەیەک بە برینێکی سووک لەبەر چاومانەوە گیانی دەدا و کارێکمان لە دەست نەدەهات. لە هەموو کوردستانی رۆژهەڵاتدا، لە شارەکاندا نەبێ لە هیچ گوندێک یەک نەخۆشخانە و دەرمانگەت نەدەدیت. حەمام و گەرماو تەنانەت لە گوندە هەزارماڵییەکانیشدا نەبوو. رەنگە پیاو رێگای لە شار کەوتبا و ئاوێکی گەرمی بە خۆدا کردبا، بەڵام ژنی بەستەزمان هەر دەبوو لە گەوڕدا خۆی بشوا. شای ئێران بە فیزەوە باسی "تەمەدونی مەزنی" دەکرد کە چی لە دێهاتەکانی ئێمە بە دەگمەن ماڵێکت دیبا توالێتی لە حەوشی خۆیدا هەبێ.

ئەمانە هەمووی پێشمەرگەی وا لێ کردبوو کە بۆ دامرکاندنی خۆی هەلومەرجەکە بە شتێکی زۆر کاتی دابنێ و لای وا بێ ڕژێم زوو پاشەکشە دەکا و ئەوان دەچنەوە شارەکان. ئەم خەیاڵە شەڕی سێ مانگە پێکی هێنابوو. وا دەزانرا سەناریوەکەی پێشوو دووپات دەبێتەوە. کەی دەچینەوە؟ کەی دەچینەوە شار؟ پرسیارێک بوو بەسەر زاری هەموانەوە بوو. کە ئەم پرسیارە دەکرا، پێشمەرگە لادێییەکان چاویان لە زەوی دەبڕی، دەتگوت لە وەڵامی پرسیارێک دەگەڕێن. "ئەی من؟".

راستییەکەی ڕێکخراوەکان هیچیان وەڵامی ئەو پرسیارەیان نەبوو و نەبیسترا کەسیان بڵێ ئەم هەلومەرجە بۆ کوێ دەچێ. دروشمی زەلام زەلام هەتا بڵێی هەبوو. دەکوژین، دەبڕین دەڕوخێنین، هەتا دواهەناسە بەرگری دەکەین و... بەڵام ئەمانە هیچیان لێکدانەوەی چۆنیەتیی هەلومەرجەکە نەبوون و نەخشەی داهاتوو دیار نەبوو. دەکرێ ماوەیەک بە دروشم زکی خەڵک تێر بکەی، بەڵام دوایە دروشمەکانیش برسی دەبن.

دوکتور قاسملو زۆر جار دەیگوت هەتا وەرگرتنی خودموختاری ٢٥ساڵ دەخایەنێ. کەسانی تر ئەم گوتەیان پێ بەدبینانە بوو. هەتا ئێستا جارێ ٣٢ ساڵ تێپەڕیوە.

ڕژیم دەستی خۆی وەشاندبوو و زەبری خۆی نیشان دابوو. خەریک دامەزراندنەوە و بێدەنگکردنی شارەکان بوو. بەشێکی خەڵکەکەی لە زیندانەکان کردبوو و بنەماڵەی پێشمەرگەکانی شارەودەر کردبوو و دەیگواستنەوە بۆ یەزد و کرمان. ماڵەکانیشیانی بە پاسدار و جاش دەدا. بۆ نموونە ماڵی ئێمە کرا بە مەقەڕی پاسداران. تەنیا کەسمان کە لە سنە مابوو، دایکم بوو کە ساڵێک لە زیندان ڕاگیرا و دوو ساڵ ناردرایە بیابانەکانی خاف لە لای یەزد و کرمان.

لە باری نیزامییەوە پلانی ڕژیم ئەوە بوو کە بەرەبەرە بازنەی دەسەڵاتی خۆی لە دەور شارەکاندا گەورە بکاتەوە و ڕێگای هاتوچۆی نێوان شارەکان بخاتە ژێر ڕکێفی خۆی. لەم کارەشدا زۆر بە پەلە نەبوو. کوردستان نە کان و کانزای گرینگی تێدا بوو، نە کارگە و کارخانەیەکی وەها کە ئەگەر نەبێ زیانێک لە ئابووریی وڵات بکەوێ. داینابوو بە شێنەیی هێزەکانی پێشمەرگە ماندوو بکا و لەنێو گوندەکانیشدا ستوونی پێنجەمی خۆی دامەزرێنێ.

پێشمەرگەش جار جار هێرشی دەکردە سەر پێگەیەک یان بۆسەی لە جادە دادەنا، ڕژیمیش جگە لە دانانی پۆستی پشکنین جاروبار هەر لەم تاکتیکە کەڵکی وەردەگرت. ئەم تەڵەنانەوە دەبووە هۆی ئەوە کەسانێک پێیەوە بن و ئەسیر بکرێن. بە تایبەت ئەوانە کە بە ئۆتۆمۆبیلی ئاسایی هاتوچۆیان دەکرد. لە یەکێک لەم تەڵانەدا فەرماندەیەکی نیزامیی فیدایی دەگیرێ. ئەو بە هۆی چالاکبوونی لە شەڕی سنەدا لای خەڵک خۆشەویست بوو.

دایکی هاتە لای ئێمە. کاتێک بوو کە ڕێکخراوی چریکە فیدایییەکان چەکیان دانابوو و جگە لە چوار کەسی لایەنگری ئەقەلییەت کە لە ناوچەی مەریوان بوون، باقییەکەیان کوردستانیان بە جێ هێشتبوو. دایک داوای لە ئێمە کرد بەڵکوو کارێک بکەین کوڕەکەی ئازاد بکرێ. دەیزانی دەیکوژن. چ دەکرا؟ بەو دایکە کە ئاخر هومێدی ئێمە بووێن دەکرا چ بگوترێ؟ فرمیسکی دادەوەران و دەستی بە داوێنیدا دەسوو و باسی منداڵیی کوڕەکەی دەکرد. دەتگوت لەسەر گڵکۆکەی دانیشتووە. دەیگوت: خەمی ئەو سێ منداڵەکەی دیکەم نییە. ئەوان لە شوێنێک لەم کێوانە لای ئێوەن، بەڵام کە بیری ئەوە دەکەمەوە کەوا لەژێر ئەشکەنجەدایە. سەر بە زەویدا دەکوتم.

شەوێک لە ماڵ ئاشنایەک مایەوە و بۆ سبەینێ ڕۆیشتەوە. ئێمە سێ زیندانی دیکەشمان هەبوو کە هەر بەو شێوە گیرابوون. بیرمان بۆ هیچ نەدەچوو. لە کاتی شەڕدا ئەسیرەکان وەکوو خەساری شەڕ دەژمێردرێن.

نزیک بە مانگێک تێپەڕی. ڕۆژێک هاتن گوتیان پیرەمێردێک لە نێو گونددا دەسووڕێتەوە و منداڵ لە دووی کەوتوون. پیرەمێردەکەیان هێنایە مەقەر. ماندوو و تینوو، کیسە پلاستیکێکی بە نێو لینگیەوە بەستبوو کە دەرپێیەکەی تەڕ نەبێ. بە زاراوەی یەزدی دەدوا. گوتی: بە دووی کوڕەکەمدا دەگەڕم. شۆفێری ئەبوو شەریف (لە فەرماندەکانی سوپای پاسداران و جێگری چەمران) بووە. دایکی خەریکە شێت دەبێ. هەر ئەو یەک کوڕەمان هەیە. تازە دیپلۆمی وەرگرتووە. ئەسیر بووە. پێیان گوتووم دەبێ لای ئێوە بێ. بە ئەبوو شەریفم گوتووە ئەگەر دیتمەوە بە هەر جۆرێک بێ، دەبێ ئازادی بکەی. نێوی کوڕەکەی گوت و ئێمەش تەواشای لیستی زیندانییەکانمان کرد. دەرکەوت لە زیندانی ناوچەی ئێمەدایە.

هەتا کوڕەکەی بهێنن کە چاوی پێی بکەوێ، نان و ئاوێکمان بە پیرەمێرد دا. وەها کوڕەکەی ماچ دەکرد و بۆنی پێوە دەکرد کە فرمیسکی لە چاو کەسانێک لە ئێمەش دەرێنا. نێوی چوار زیندانیمان بە فەرماندەکەی فیدایییەوە دا بە پیرەمێرد و گوتمان ئامادەین کوڕەکەت لەگەڵ ئەم زیندانییانەدا بگۆڕینەوە. پیرەمێرد گەشکە بوو و ڕۆیشت.

بـــۆ دووســـبەی بە نـــامەیەکی ســـوپای پاســـدارانەوە گەڕایەوە. داوای دوازدە زیندانییان کردبوو. دیار بوو ئەبوو شەریف دەستی دەڕوا. ئێمەش وەڵامـمان دایەوە یەک کەس لە بەرانبەر یەک کەسدا.

پیرەمێـرد یەک دوو جـاری دیـکەش هـات و رۆیشـت ئـاخری چەنە لێـدانەکە گەییشـتە ئەوە کە شـەش لە ئەوان لە بەرانـبەر چـوار لە ئـێمەدا. جێگـا و کـاتی گۆڕینەوەشمان دیاری کرد.

پێشـمەرگە لە ئاسـۆی تەپکێـک دامەزرابـوون و پاسـدارەکانیش لە تەپکەکـانی بەرانـبەردا. پیرەمێـرد دەسـتی یەک لە زینـدانییەکانی دەگـرت و لەگەڵ خـۆی دەیهێنا، پشوویەکی تازە دەکردەوە و دەستی یەک لە ئەمانی دەگرت و ئەو ڕێگا پێنجسـەدمەترییەی دەپێـوا و دەچـووە ئەوبەرەوە. ئەوان فەرمانـدەکەی فیـداییان هەتـا ئـاخر کەس راگـرت و ئـێمەش کـوڕی پیرەمێردمـان خستە ئـاخرەوە کە لە راستیدا هەموو ئەم هێنان و بردنە بۆ ئەو بوو. بێ گومان هیچکام متمانەمان بەوی دیکە نەبوو. رەنگە هەردوو لا دڵەودوا بووین کە نەکا ئەم پیرەمێـردە سـەکتە بکا. پیرەمێـرد متمـانەی بە ئـێمە هەبـوو، بەڵام بەوان نە. بـۆیە لە پێشـدا فەرمانـدەکەی هێنا و ئاخرجار کوڕەکەی خۆی برد.

سبەی ئەو رۆژە شۆفێری ئۆتۆمۆبیلێـک کە هەمـوو رۆژێـک سـەفەرێکی بـۆ شار دەکرد، نامەیەکی پێم گەیاند، نووسرابوو ئێمە دەمانەوێ دایکی فەرماندەکە لەگەڵ ئەسـیراندا بگـۆڕینەوە. شـەوی پـێش رۆیشـتبوون دایکیـان گرتبـوو. منـیش لەژێـر نـامەکەدا نووسیم ئـێمە پیـاوی شـەڕ لەگەڵ پیـاوی شـەڕ دەگۆڕینەوە نەک لەگەڵ پیرەژنان. وام دەزانی ئەگەر بەم شێوەیە بڕوا، ئەوان هەموو کەس و کاری ئێمە لە شاردا بە بارمتە دەگرن و ئێمە خەباتمان پێ ناکرێ. دایک ساڵێک لە زینـدان بـوو و دوایە دوور خرایەوە بۆ لای یەزد، بەڵام بە بارمتەگرتن کۆتایی پێ هات.

تــاکتیکی شــەڕی پــارتیزانی بــۆ چــالاکبوونی پێشــمەرگە و وورەی خــەڵک و پەیـداکردنی هێنـدێ چـەک و تەقەمـەنی، بـاش بـوو، بـەڵام ئـەوە نـەبوو کە بتـوانێ ئەرتەشێکی پڕ و پۆشتە وەکوو ئەرتەشی ئێران نیگەران بکا. ئێستا ئیتـر ئـەو کاتـە نەبوو کە بە لێدانی یەک دوو پێگە و ستوون، ئیمام پەیام بنێرێ!

بـۆ پێشـمەرگە، گەڕان بە دێهاتەکانـدا تـاقیکردنەوەیەکی تـازە بـوو. رایدەکێشـان. گـوتنەوەی چیرۆکی شـەڕ و پێکـدادانەکان و پـاڵەوانیکردن لە شـەڕدا (راسـت یـان

درۆ) ماددەیەکی سەرخۆشکەر بوو کە ئەوانی لەو هەلومەرجە تازەدا مەستی هەستی سەربەرزی دەکرد. ئەمە تایبەتمەندی شەڕە.

لایەنی باشی بەردەوامبوونی خەبات، لانی کەم لەوکاتەدا بۆ پێشمەرگەی منداڵی شار، ناسینی خەڵکی لادێ و هەلومەرجی ژیانی گوندەکانی کوردستان بوو. ڕەنجی هەژاری، باوکسالاری، دیلێتیی داوی ئایین و خورافات و بێسەوادی ئەوانیان دەدیت. ئاکامی نەبوونی ڕێگا، ئاوی خاوێن، پاکوخاوێنی و زۆری کێچ و ئەسپێیان لە نزیکەوە دیت و لە هەمان کاتدا تێگەییشتن کە ئەوان هیچ ڕێگاچارەیەکیان بۆ نییە جگە لە شەڕکردن بۆ داهاتوویەکی باشتر. یەکێک لە سەرلەشکرەکانی ڕژیم لەم ساڵانەی دوایدا سەبارەت بە چۆنیەتیی ژیانی کوردەواری دەڵێ:

*لە سەردەمی حەمەرەزا شادا دەسەڵات هیچ چاودێرییەکی بۆ کوردەکان بە نیسبەت پارێزگاکانی دیکە نەبوو. لەو کاتەدا گەرچی زاگرۆس بەڕاستی مەکۆی هێزی نیزامیی ئێران لە بەرانبەر هەڕەشەی سۆڤیەتدا بوو، بەڵام کوردستان هیچ گرینگییەکی پێ نەدەدرا. کوردستان کە میوانداری بەشێکی هەرە زۆری هێزی نیزامیی ئێران بوو، هەر بە شێوەی سەدەکانی نێوەڕاست دەژیا. بۆ؟ کاتێک من لەوێ بووم هیچ پێشکەوتنێکی شارستانەتیی تێدا بە دی نەدەکرا. کاتێک بە ئەسپ یان بە ئۆتۆمۆبیل پێیدا دەگەڕام دەمدیت خێڵە کوردەکان لە هەژاری و بێچارەییدا و لە ژیانێکی ناخۆشدا دەژین. وەکوو بڵێی شارستانەتیی سەدەی نۆزدە و بیست نەچووەتە ئەوێ. ئەم دڵسۆزییە بۆ ئەوانەی کە تەنانەت کوردیش نەبوون، پێک دەهات. ئەم کێشەیە بەردەوام بوو هەتا گەییشتنینە کاتی شۆڕش.**

کوردەکان بۆ خۆیان هۆی ئەم لەدوا ڕاگرتنە بە کێشەی نەتەوایەتی دەزانن و بە درێژایی مێژوو بۆ بە دەستهێنانی مافی نەتەوەیی خۆیان خەباتیان کردووە. یان ناچار بە بەرگریکردن بوون. نامەوێ بگەڕێمەوە بۆ مێژووی دوور. لە کاتی پەهلەویی یەکەمدا بە بیانووی نیشتەجێکردن (پێشگیری لە هەوار و کوێستان

---

* وتوویژ لەگەڵ سەرلەشکر ناسر فەربد، چشم*انداز ایران*، پاییز ١٣٨۴.

کردن)، لە سەردەمی پەهلەوی دووهەمدا بە بیانووی لایەنگری سۆڤیەت (کۆماری کوردستان ١٣٢٥) (١٩٤۶) و کۆ کردنەوەی چەک (١٣٣٥)(١٩٥۶)، و یارمەتی بە جووڵانەوەی کوردستانی عێراق (١٣٤٨)(١٩٧٠) سەرکوت و شارەودەر کراون و هەموو کاتێک وەبەر جیاکاری کەوتوون.

رۆژێک لە مەقەڕێکدا بۆ پیرەمێردێک ئیزنی هەڵگرتنی چەکم دەنووسی. بڕنەوە کۆنێکی پەیدا کردبوو دەیەویست جەوازی هەبێ. لە پێش ناوەکەی بە جێ "آقا" نووسیم "کاک". گوتی خوا شوکور نەمردم و دیتم ئاقا بوو بە کاک. کێشەی نەتەوایەتی زۆر رەگدارتر و قووڵترە لەوەی لە زەینی رووناکبیرانی ئێمەدا بوو. پێشمەرگەکان ئەم شتانەیان دەدیت و هەستیان پێی دەکرد، گەرچی لەگەڵ تیۆری رێکخراو و رێبەرە خۆ بە زانا فەرز کردنەکانیاندا نەدەگونجا. ئەمە ئەو ناتەباییە بوو کە ئاکامی کاریگەریی هەم بۆ رێکخراوەکان و هەم بۆ تاکەکەس هەبوو. رەوتی رووداوەکان خۆی شایەتی ئەم کارەساتەیە. بگەڕێمەوە بۆ رەوتی رووداوەکان.

یەکەم کەرتبوون لە حیزبی دێمۆکراتدا.

چەک دابنێن یان نە، ئەمە ئەو پرسیارە بوو کە قاسملو لە بلوریانی کرد و ئەو نەیتوانی وەڵامێک بداتەوە کە خەڵک پێی رازی بێ. لەو کاتەدا قاسملو زۆر کەمتر لە بلوریان ناوبانگ و خۆشەویستی لای خەڵک هەبوو. بلوریان ٢٥ ساڵ زیندانیی کێشابوو، قاسملو لە دەرەوە هاتبوو و جگە لە هێندێ رووناکبیر نەبێ، خەڵک ناسینێکی وایان لێی نەبوو. بەڵام پەیوەندیی نێوان خەڵک و چەک چیرۆکێکی دیکەیە. ساڵەها قەدەغەبوونی ئەم کەرەسە ناسنامەییە، ئەم ئامرازی سەرکەوتنە، کردبووی بە تەلیسمێکی جادوویی. دانانی چەک تەنیا و تەنیا مانای شکست بوو. قاسملو لەم دەروونناسییەی کۆمەڵ کەڵکی وەرگرت. بۆیە بلوریان و گرووپەکەی (لایەنگرانی کونگرەی چوار) کوردستانیان بە جێ هێشت و لە بازنەی خەبات چوونە دەرێ. ئەوان وەکوو حیزبی توودە و ئەکسەریەتی فیدایی (تۆ بڵێ سۆڤیەت) پێیان وا بوو، نابێ دژایەتیی کۆماری ئیسلامی بکرێ چونکە دژی ئەمریکایە. بەڵام

یەک شتیان لە بەرچاو نەدەگرت کە لە روانگەی ئیسلامی شێعەوە کوردەکان سێ تاوانی گەورەیان هەبوو، یان سوننە بوون یان کافر (لە لای ئەوان ئەم دوانە جیاوازییەکی زۆری نییە) دژی دەسەڵاتی ئیمامی سەردەم شەڕیان کردووە، و خۆیان بە کورد دەزانی (جیاواز) و داوای مافی نەتەوایەتییان دەکرد. دیارە ئێمە دەمانزانی و دەزانین کە قین و تووڕەییان زیاتر بە هۆی ئەوە بوو کە پاوانخوازی بێ ئەملا و ئەولایان کەوتبووە بەر پرسیارەوە و بریندار کردبوون.

ئەم رووداوە لەو سەروبەندەدا بوو کە کەرتبوونی ئەقەلییەت و ئەکسەریەتی فیداییش رووی دا.

ئەم هەلومەرجە ناسک و ناسەقامگیرە زۆری نەخایاند. شەڕی ئێران و عێراق دەستی پێ کرد و فاکتەرەکانی تێک دا.

شەڕی ئێران و عێراق

لە ۵۹/۶/۳۱ دا شەڕی ئێران و عێراق دەستی پێکرد. هەردوو لا دەستیان بە وێرانکردنی شارەکان و قەڵاچۆی یەکتر کرد. ئەم شەڕە هێزەکانی رژیمی لە کوردستاندا لە جموجۆڵ خست. چونکە شەڕ لە باشووری ئێرانەوە دەستی پێکردبوو، رژیم بەشێک لە هێزەکانی کوردستانیشی کشاندەوە بۆ بەرەی شەڕ. هەردووک دەوڵەتی ئێران و عێراق بۆ ماوەیەک وازیان لە کوردستان هێنا. رەنگە عێراق بیری دەکردەوە کە لە بەرەی کوردستاندا هێزەکانی پێشمەرگە پێش بە هێزەکانی ئێران دەگرن. ئەوەندە بەسە کە یارمەتییان بدرێ کە بتوانن ئەم کارە بکەن. ئێرانیش بەم بیرەی عێراقی زانیبوو، ئەویش هێزەکانی پێشمەرگەی کوردی عێراقی هەر لەو ناوچە راگرتبوو، و هێزەکانی ناردبووە ئەو شوێنانە کە عێراق زیاتر مەبەستی بوو. باشووری ئێران گەرووی ئابووریی وڵات بوو. چاڵەنەوت و پاڵاوگەکان لەوێن.

لەم کاتەدا حدکا بەیانێکی دەرکرد کە ئەگەر رژیمی ئێران خودموختاری کوردستان رابگەیەنێ ئێمە چەکەکانمان بەرەورووی عێراق دەکەینەوە. ئەمە زیاتر تاکتیک بوو هەتا ستراتژییەکی بنەڕەتی. ئێران باش دەیزانی چەکوچۆڵی پێشمەرگە بەرگەی عێراق ناگرێ و هەر دەبێ ئەرتەش بێتە یارمەتییان. ئەوەش یانێ کردنەوەی بەرەی باکوور. لە لایەکی دیکەشەوە هیچ باوەڕێکی بە کورد نەبوو. بە تایبەت کە هێزەکانی دیکەی کوردستان پێشوازییان لەو پێشنیارەی حدکا نەکرد. دیارە حدکاش پرسی بەوان نەکردبوو. خەڵک هەر هیچ، پرسکردن بە خەڵک لای هێزی کورد و ئێرانی هیچ کاتێک باو نەبووە. ئاکامەکەی ئەوە بوو کە هێزەکانی جێگیر لە کوردستاندا، یەک بە دوای یەکدا، بۆ وەرگرتنی پارە و چەک، پەیوەندییان بە عێراقەوە کرد. پێشتر یەکتریان بە نۆکەری بەعس تاوانبار دەکرد. رێکخراوی فیدایی ئەکسەریەت لە کاتی ئاشبەتاڵدا "حامدبەگ"ی بە تاوانی ئەوە کە پەیوەندیی لەگەڵ عێراق هەیە ئیعدام کرد. یەکێک لەو پێوەرانە کە کۆمەڵە بۆ دیاریکردنی دۆست و دوژمن دایدەنا، پەیوەندی لەگەڵ عێراق بوو. دیارە بنەمای راست و دروستی نەبوو. هێزی رزگاریی بەوە تاوانبار دەکرد (ئەو کاتە هێشتا حدکا لەگەڵ عێراق نێوانی خۆش نەکردبوو) بەڵام پشتیوانیی لە شێخ جەلال وەکوو هێزی نەتەوەیی و پێشکەوتوو دەکرد کە ئەویش وەکوو رزگاری چەک و پارەی لە عێراق وەردەگرت. هێندەی پێ نەچوو کۆمەڵەش تێگەییشت کە خەباتی چەکداری بە بێ پشتیوان ناکرێ. ئەوە بوو ئەوان و رێکخراوەکانی دیکەش بەرەو پەیوەندی لەگەڵ عێراق بە رێ کەوتن.

بە وەرگرتنی چەک و پارە و ناردنی بریندارات بۆ عێراق بڕێک لە کێشەکان چارەسەر کران. بەڵام هەر ئەمە بوو بە هۆی ئەوە کە ببن بە هێزێکی بەتەواوی نیزامی و کاری سیاسی و رێکخراوەیی بە تایبەت لەنێو خەڵکدا هەر نەمێنێ. چەک بوو بریاری دەدا. ئەوە بوو کە هەرکەس دەبوو بە لایەنگر، چەکێکیان بە شانیدا دەکرد و دەیانکردە پێشمەرگە، یان هێزی بەرگری و هیچی دیکە. نە فێرکردنێکی شۆڕشگێڕانە، نە ئەخلاق و کردەوەیەکی شۆڕشگێڕانە. تەنانەت پێشتر فێری تەقەکردنیش نەدەبوو. زکی پڕ دەکرا لە دروشم و فێری مردن دەبوو. (راست وەکوو بەسیجییەکانی رژیم) هەموو کار و کردەوە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکەیان پەیرەوییان لە ئامانجە نیزامییەکان دەکرد. گەرچی لەم بارەشەوە هیچکات

نەگەییشتنە ئەو رادە کە زەبری کاریگەر لە هێزەکانی ئێران بدەن. قەت پێیان نەکرا هێزێکی هەزارکەسی بنێرنە سەر پێگەیەکی نیزامی. هۆکەشی ئەوە بوو کە پێشمەرگەکانیان بڵاو کردبووەوە بە نێو ئەو خاکە بەربڵاوەدا کە نێوی نرابوو ناوچەی رزگارکراو- گەرچی ئێمە رزگارمان نەکردبوو، دەبوا گوترابا داگیرنەکراو.

بە دەستپێکردنی شەڕی ئێران و عێراق حدکا پرۆژەیەک بۆ گرتنی شار و سەربازخانەی سەردەشت دادەنێ بە نێو پرۆژەی هەڵۆ کە شکستێکی تەواو دێنێ. ئەمە هاوکاتە لەگەڵ هاتنی یارمەتییەکانی عێراق. دەبێ وا بووبێ کە عێراق بۆ حێزبی دانابێ یەک دوو شار داگیر بکەنەوە و ئەویش چەکوچۆڵیان بداتێ. مەبەستیشیان دەبێ تاقیکردنەوەی هێز و بڕشتی حدکا بووبێ و هیچی تر. چونکە دەبێ ئەمان فڕوفیشاڵیان کردبێ کە ئەوەندە پێشمەرگەمان هەیە و ئەگەر چەکمان بدەنێ و پارەمان هەبێ زەبری باش لە رژیم دەوەشێنین.

بڵاوبوونەوەی پێشمەرگە بە نێو وڵاتدا ئاکامی رکەبەریی حدکا و کۆمەلە بوو. ئەگەر شوێنێک ئەمیانی لێ با و ئەوی دیکە نەبا، ئەوە پێیان وا بوو لە دەسەڵاتە سەرانسەرییەکەیان کەم دەبێتەوە. بە دەگمەن نەبێ هاوکارییەک لە نێوانیاندا نەدەبینرا و ئەگەریش بە ناچاری لە کاتی هێرشی دوژمندا کرابێ، سەرکەوتوو بووە، بەڵام دەرسی لێی وەر نەگیراوە.

ئەم هەلومەرجە گەرچی زۆر درێژخایەن نەبوو - بە سەریەکەوە دوو ساڵ بوو- دیسان دەیتوانی دەرفەتێک بێ هێزەکان یەک بگرن و دەوڵەتێکی رەمزی یان هەر نەبێ خودموختارییەک رابگەینن و رێکخستنێکی کۆمەڵایەتیی نموونە دابمەزرێنن و بە سوپایەکی زۆری هاوبەشەوە هێندێ لە شوێنە گرینگەکان لە ئەرتەش و پاسدار بستێننەوە و دەستی خۆیان بوەشێنن و ئەوجا بە حوکوومەتی بسەپێنن. یان هەزار کەس رێک بخەن کە رێپێوان بەرەو شارەکان بکەن و بە خۆپێشاندان داوای مافەکانیان، یان ئاشتی! بکەن. بەڵام ئەوەی کە بیری لێ نەدەکراوە هێزی خەڵک بوو. خەڵک بۆ ئەوان نانکەر و نانبدەر بوون. کۆڵهەڵگر بوون. نەفام و نەخوێندەوار بوون و بۆ ئەوە نەدەبوون پرسیان پێ بکرێ. تەنانەت لە رێبازی سیاسیدا پرس بە پێشمەرگەش نەدەکرا. ئەگەر نەڵێم پرس بە کادر و تەنانەت ئەندامانی مەکتەبی ناوەندیش نەدەکرا. دەفتەری سیاسی و لەوێش یەک دوو کەس بوون کە بڕیاریان دەدا. داوای دێموکراسیشیان لە خومەینی دەکرد- وەک

پێشمەرگەکان دەیانگوت: دیموکراسی بۆ ئێرانە، لێرە خودموختارییە. پێشمەرگە هەتا رادەی سەربازی ئەرتەش نزم کرابووەوە. لەوە گەڕێین کە لە بەیان و وتارە رادیوییەکاندا بە قەد و بالایاندا هەڵدەگوت، ئەوە ئەرتەشیش دەیکا.

پێم وایە ئەم بایەخنەدانە بە هێزی خەڵک لەوەوە دەهات کە ڕێبەرانی جووڵانەوەکە، بە حدکا و کۆمەڵەشەوە بۆ خۆیان لە چینی سەرەوەی کۆمەڵگاوە هاتبوون. زۆربەیان لە بنەماڵەی بەگزادە و خانزادە بوون یان لە توێژی وردەبورژوازی دەستڕویشتووەوە هاتبوون و بە شێوەی ئەم جۆرە بنەماڵانە بەخێو کرابوون. یان لە دەرەوەی وڵات هاتبوونەوە یان لە زانکۆ و زیندانەوە هاتبوون و لە بشێوەی ساڵی ٥٧دا بەم پۆست و مەقامانە گەیشتبوون. ئەوان لە نێو خەڵکی بندەستی خوارەوەدا نەژیابوون. ئەگەر زۆر بمانەوێ بە لایاندا بیشکێنینەوە، دەکرێ بڵێین رووناکبیر بوون. ئەزموونی کۆمەڵایەتی و ژیان و کار لەنێو کۆمەڵیاندا نەبوو. لە ژیانی "شاخ" یش ئەو دەرفەتەیان بۆ خۆیان نەرەخساند کە زانیاری و ئەزموونەکەیان زیاد بکەن. لە هەموو شۆڕشێکدا ئەوە رەوتی خەباتی کۆمەڵایەتی و نیزامییە کە ڕێبەر پێک دێنێ. ئەوەی کە لەو خەباتە چڕوپڕە سیاسی و کۆمەڵایەتی و نیزامییەدا لە هەموو سەرکەوتووتر بێ، دەبێتە بەڕێوەبەر. نەک وەکوو ئەوان کە سەربازییشیان نەکردبوو، ببوون بە ژەنەراڵ و لە دۆڵ و دەفتەری خۆیان دانیشتبوون. خەڵکی چەوساوە تەنیا لە نووسینەکانیاندا هەبوون. هەر نووسینەکان شایەتن کە ئەو رواڵەتەی ئەوان لە چەوساوەی دەدەن چەند بێ رەنگ و چەند پڕ هەڵەیە و پەڵە. تەنانەت لەگەڵ پێشمەرگەش ئەوەندە تێکەڵاو نەبوون کە لە ئەزموونەکانی ئەوان کەڵک وەرگرن. کە جێیان خۆش کرد و دارودەستەی خۆیان دامەزراند ئەوجار کۆنگرەیان دەگرت و دەنگیان دێناوە. ئەگەر دەنگیشیان نەهێنابا ئەوە جیا دەبوونەوە. لە مزگەوتان نەبێ قسەیان بۆ خەڵک نەدەکرد. بە پەیرەوی لە تیورییە سواوەکان، هێندێ شەورای دێهاتیان پێک هێنا کە تەنیا یەک ئەرکیان هەبوو، ئەویش دابەشکردنی پێشمەرگە بەسەر ماڵاندا بوو. هەر ڕێکخراوەش هەوڵی دەدا شەورا بکا بە لایەنگری خۆی و ئەمە ببوو بە نیشانەی ئەوە کە ئەو گوندە سەر بە ئەوانە. جاری وا هەبوو لە گوندێکدا دوو شەورا هەبوو، یەک سەر بە کومەڵە و یەک سەر بە دێمۆکرات. کە گوندەکە دەکەوتە بەر دەستی رژیم نە شەورا دەما و نە لایەنگری.

ئەم یەکشەوە بە ژەنراڵ بوونە، دیاردەیەکی زۆر کۆنە و بەرهەمی سەردەمی شەڕە. لە کاتی ناپلئۆندا و لە کاتی شەڕی دووهەمدا کەسی وا هەبوو بە سێ ساڵ دەبووە ژەنەراڵ. لە شەڕی ئێران و عێراقدا لە هەردوو لایەندا ئەم دیاردە هەبوو. شاگرد قەسابی وا هەبوو پاش شەش مانگ بەشداربوون لە بەرەی شەڕدا، دەبوو بە سەرتیپ و سەرلەشکر. وەزیر و بەرپرس و خەزانەداریش ئەوانە بوون کە پێشتر دەستیان گەییشتبووە دەستی ئیمام. لای ئێمەش هەر وای لێ هات. کوڕی کام بنەماڵە بی و ئاشنای کێ بی و برادەریی کێت کردبێ و سەر بە کام خەت و بۆچوون بی و... ئەوە جێگات لە ژوورەوە بوو. زۆربەی ئەندامانی مەکتەب سیاسی هەم کۆمەڵە و هەم حیزب یان خزمی یەکتر بوون یان برادەری کۆن. بە هەڵکەوت نییە کە ئێستاش کەسانی پلە یەکەمی ئەم حیزبانە هەر ئەوانەن کە ٣٢ساڵ لەمەوبەر لە دەفتەری سیاسیدا بوون.

لە دوو ساڵی سەرەتای شۆڕشدا، ڕێکخراوی موجاهدین چونکە هیزێکی ئایینی بوو، هێشتا وەبەر هێرشی مەلاکان نەکەوتبوو و ڕۆژنامەکەی بڵاو دەبووەوە، لە ساڵی ٥٩دا وتوویژێکی لەگەڵ قاسملو بڵاو کردەوە. (کارێک کە هیچکات هێزە چەپەکان نەیانکرد.) ئەمە ئاکامێکی دیاریکراوی بۆ کوردستان نەبوو، بەڵام نێوان حدکا و موجاهێدی خۆش کرد کە دواتر موجاهێدەکان کەڵکیان لێی وەرگرت. ئەوان دەیانزانی ڕۆژێک تەنگیان لێ هەڵدەچندرێ و ئەوکاتە کوردستان بە کاریان دێ. یانێ ئەو کارەیان بە بێ چاوەڕوانی و تەنیا لەبەر هەستی شۆڕشگێڕی نەکرد.

تەقینەوەی حیزبی جمهوریی ئیسلامی (بە گریمانی زۆر بە دەست دارودەستەی خومەینی) و کوژرانی بەهەشتی و دارودەستەکەی کە خەریکی دامەزراندنی شێوەی دەسەڵاتی خۆیان بوون و زۆربەی بەرپرسایەتییەکان بە تایبەت پارلێمان و شەورای شۆڕشیان بە دەستەوە بوو، دەسەڵاتی تاکەکەسی خومەینیی مسۆگەر کرد و لە ڕێبەرێکی ڕۆحانییەوە کردی بە دەسەڵاتی نیزامیی سیاسی.
شەڕی عێراق ئەو هەلەی بۆ ئەو و دارودەستەکەی کە کەسی هەرە بەناوبانگیان ڕەفسنجانی بوو، ڕەخساند کە هەموو دەنگێکی ناکۆک بخنکێنن، زانکۆکان دابخەن و بنکە ئاشکراکانی ڕێکخراوە چەپەکان و موجاهێدین کۆ کەنەوە. لە لایەکی دیکەشەوە بانگەوازکردن بۆ بەرەی شەڕ، بوو بە هۆی پێکهێنانی "بەسیج" (هێزی

بەرگری) و هاندانی خەڵک بۆ شەڕی ئیسلام و کافر. هەر کەس مەتەقی لێوە هاتبا، تەنانەت ئەگەر داوای نانیشی کردبا بە هاودەستی دوژمن دەناسرا، یان لە زیندان دەکرا یان دەکوژرا. ئەمەشیان بە دەستی خەڵک دەکرد. کاری وەهایان کردبوو کە دایک دەچوو منداڵی خۆی بە گرتن دەدا. دیارە ئەمە تەنیا لە مەزهەبی شێعە دەوەشێتەوە کە ئێقتدا بە ئیمامەکانیان دەکەن و هەرچی ئەو بڵێ، کەلامی ئیمام زەمانە و دەبێ پەیرەو بکرێ. بۆیە پێشێلکردنی ئازادییە مەدەنییەکان و هەروەها سەرکوتکردنی کوردستان هیچ رەنگدانەوە و دەنگدانەوەیەکی لەناو خەڵکەکانی دیکەی ئێراندا نەبوو. دیارە ئێمەش هەوڵێکی لەبارمان بۆی نەدەدا.

شەڕ بەرەکەتێک بوو نەک هەر بۆ مەلاکان، بۆ بازاڕی سەرمایەداری ئێرانیش. ئەوان بوون کە جلوبەرگ و خواردن و باقیی پێداویستییەکانی بەرەی شەڕیان دابین دەکرد و ملیار، ملیار پارەی نەوتەکە دەچووە گیرفانی ئەوان.

بە وەرگرتنەوەی "خورەمشار" کە لەسەرەتای شەڕدا لە لایەن عێراقەوە داگیر کرابوو. شەڕ کەوتە قۆناخێکی تازەوە. سەدام داوای وتوویژی ئاشتیی دەکرد. بەنیسەدری سەرۆککۆمار کە فەرماندەی هێزە نیزامییەکانیش بوو، وەکوو پاڵەوانی شەڕ بە دەسکەوتەوە هاتەوە تاران و لایەنگری لە وتوویژی ئاگربەست کرد. مەلاکان ئەمەیان بە مەترسی لەسەر خۆیان زانی، پشتیوانەکانیان کە بازار و خاوەن سەرمایەکانی ئێران بوون، تازە گەییشتبوونە پارووی چەور و لەگەڵ راوەستانی شەڕ دژ بوون. خومەینی وەکوو وتەبێژی هەموویان گوتی هەتا ئازادکردنی "قودس" شەڕ راناگرین و بەم شێوە شەڕەکەی کردە کێشەی هەموو رۆژهەڵاتی نێوەڕاست و تەنانەت ئەمریکاش. بۆیە ئەمریکا و ئۆرووپا چوونە پشت سەدام. دیارە لە بنەوەش چەکیان بە ئێران دەفرۆشت. بەم شێوە کێشەی کوردستان بوو بە کێشەیەکی بچووکی ناوچەیی و پشتگوێ خرا.

لە ٦٠/٤/٢٠ (٨١) دا بەنی سەدر کە بە ناو خاوەنی ١١ ملیۆن دەنگ بوو، بە رای پارلمان و بە فەرمانی خومەینی لا برا. ئەو کە هەستی بە گرتن و کوشتن کردبوو، خۆی شاردەوە و پەنای بردە بەر موجاهدین. موجاهدین لە لێکدانەوەیەکی هەڵەدا وەیانزانی دەکرێ رژیم بروخێنن، بەنی سەدر بهێننەوە سەرکار و خۆیان ببن بە خاوەن حوکوومەت. بۆیە دە رۆژ دواتر هەرچی هێزیان بوو هێنایانە سەر شەقام و خۆپێشاندانێکی نیوە چەکدارانەیان کرد. بەڵام حسابەکانیان بە راست

نەگەڕا، خەڵک پشتیوانیی نەکردن و پاسدارەکانی رژیمیش ئەوەی بۆیان گیرا، گرتیان و ئەوەی بۆیان کوژرا کوشتیان. رێکخراوەکەشیان لەلایەن خومەینییەوە بە مونافیق و دژی شۆڕش دانرا و ئەوانیش کەوتنە خەباتی چەکداری و تیرۆری مەلاکان لە نێو شارەکاندا. رێبەرەکەیان "رەجەوی" لەگەڵ بەنی سەدر فڕین بۆ پاریس و لەوێ شەورای میللیی بەرگرییان دامەزراند. دەستەیەکیشیان هاتنە کوردستان و بە یارمەتیی حدکا رادیۆیێکیان بە ڕێ خست.

باری رژیم لە بەرەی شەڕدا، سووکتر ببوو - ئێستا ئەو بوو هێرشی دەکرد و لە کۆڵ نەدەبووەوە- ناکۆکییە نێوخۆییەکانی تا رادەیەک چارەسەر کردبوو. لە ساڵی شەستدا بەشێکی زۆر لە زیندانییە سیاسییەکانی ئێعدام کرد. هێزێکی جاشی لە زۆربەی شارەکانی کوردستاندا پێک هێنابوو. لەم بوارەدا لایەنگرانی حێزبی توودەش بۆ ناسین و بەگرتندانی خەڵکی نێوشارەکان یارمەتیی باشیان پێدەدا. دروشمی ئەوان ئەمە بوو " دژەشۆڕش بە بنکەکانی پاسداران بناسێنن/ پاسداران بە چەکی قورس چەکدار بکەن". لە هەموو نووسراوەکانیشیاندا هێزەکانی کوردستانیان بە دژەشۆڕش ناو دەبرد و دەیانگوت حێزب پارەی لە "ناتۆ" وەرگرتووە. لە وەڵامی ئەو دروشمەدا لایەنگرانیان لە مەهاباد حەوت کەس لە ئەندامانی یەکێتیی لاوانیان بە گرتن دا کە هەموویان تەمەنیان لە ١٨ کەمتر بوو. هەر حەوتیان لە رۆژێکدا ئێعدام کران.

هەر لەم سەروبەندەدا بوو کە داستانی رەحمان کەریمی هاتە پێشەوە. رەحمان لە تاقمی ئەکسەرییەت و توودەیی بوو کە لە کۆنگرەی چواردا خزابووە نێو بەرێوەبەری حدکاوە. پاش جیابوونەوەی گرووپی حەوت کەسی ئەو لەگەڵیان نەڕویشت و وەکوو ئەندامی مەکتەبی ناوەندی و فەرماندەی هیزی پیرانشار مایەوە. حێزب دەیزانی توودەییە، بەڵام کاری پێ نەدابوو. ئاخری بە راوێژی سوپای پاسداران، و بەپێی پیلانێک بانگی دوو کەس لە دەفتەری سیاسی دەکا کە بۆ وتوویژ لە گەڵ رژیم بێنە پیرانشار. (دەیانزانی حێزب لەم بوارەدا لاوازە، ئەم لاوازییە ئێستاش نەبڕاوەتەوە) شەرەفکەندی و شەڵماشی دەڕۆن و دەستبەجی دەزانن پیلانە و دەیانەوێ بیانگرن. شەرەفکەندی دەستوبرد بە پێشمەرگەکان دەڵێ رەحمان بگرن. رەحمان هەڵدی بۆ نێو پێگەی پاسدارەکان. دواتر لە ناکۆکیی نێوان حێزب و سەنار مامەدی کەڵک وەردەگرێ و سەنار بانگ دەکا بۆ سەڵماس بۆ

وتـووێژی خودموختـاری. سـەنار دەڕوا، بـەڵام زوو تێـدەگا کـە پیلانـە. بـە بۆنـەی دەسـتنویژ گرتنـەوە دەچێتـە دەرێ و هەڵدێ. چەنـد ڕۆژ دوایـە ڕەحمـان دەچـێ بـۆ گوندەکەی سەنار گوایە بۆ درێژەی وتـووێژەکە، ئـەویش دەیگرێ و ئێعـدامی دەکا. ئێستا ڕەحمان لە لیستەی شەهیدەکانی ئەکسەرییەتدایە.*

بـە هـاتنی موجاهێـد بـۆ کوردسـتان و پێکهـاتنی شـەورا و داڵـدەدانیان لـە لایـەن فەرانسـەوە، ئێـران هەسـتی بـە مەترسییەک لـە بـەرەی کوردستانەوە کـرد. ڕەنگـە مەترسییەکەی بە جێ بـوو ئەگـەر کوردیش دەرفەتەکـەی بـە باشـی لێـک بداباوە. فەرانسەییەکان ڕوویان کردە کوردستان. بەرپرسی بەشی هەواڵەکانی کاناڵی دووی فەرانسە بۆ خۆی هاتە کوردستان و میوانی حێزب بوو. دوو ڕێکخـراوی دوکتـورانی بێسنوور و پزیشـکانی جیهـان کـە هـەردووک فەرانسـەیی بـوون هاتنـە یارمەتیـدانی برینداران. یەکێک لەو دوکتورانە کە سێ ساڵ مایەوە نێوی میشێل بـوو کـە دواتـر بوو بە چـاودێری جێگـری سـەرۆک کۆمـاری فەرانسـە لـە پرسـەکانی کوردسـتاندا-ئێستاس کۆنسولی فەرانسەیە لە هەولێر-. کاناڵی دووی فەرانسە فیلمێکی بەڵگەیـی سەبارەت بـە کوردسـتان سـاز کـرد و دوای نیشـاندانی ئـەو دیکۆمێنتـە، وتـووێژێکی سێ چارەکە سەعاتەی لەگـەڵ قاسـملودا کـرد. ڕۆژنامـەنووس و فیلمگـری ئاڵمـان و ئینگلیس و سویدیش هاتن و ڕیپۆرتاژیان چێ کرد و لە تلەڤزیۆنەکانیاندا نیشانیان دا. ئەمانە هەموو نیشانی دەدا کە فەرانسە دەیەوێ لە کوردسـتان سـەرمایە دابنـێ بـە دژی حوکوومـەتی خومـەینی و قـەرەبووی داڵـدەدان و ناردنـەوەی خومـەینی بـۆ ئێـران بکاتـەوە. چـونکە سـەرمایەیەک کـە لـەسـەر خومـەینی دایاننـابوو، پووچـەڵ دەرهاتبوو. بـە گشـتی ڕۆژئـاوا دەیەویسـت جووڵانـەوەی کوردسـتان ببـێ بـە شـتێک وەکـوو موجاهێـدی ئـەفغان کـە هـەم دژی سـۆڤیەت بـێ، هـەم دژی حوکوومـەتی ناوەندی. چونکە ئەوان پێیان وا بوو کـە ڕژیمـی ئێـران، مـادام لەگـەڵ ڕۆژئـاوا نییـە، ناچار دەکەوێتە بەردەستی سۆڤیەت. لایەنگری و یاریدەدانی حێزبی تـوودەی سـەر بە سۆڤیەتیش ئەم گومانـەی بـەهێزتر دەکـرد. ئـەوان وایـان لێـک دابـووەوە کـە لـە هەموو ئێراندا تەنیا جێگایەک کە پاوانی ڕژیمـی شـکاندبێ، کوردسـتانە. کـە وا بـوو لەوێوە دەکرێ گورزی لێ بوەشێنن، یان بـە چۆکیـدا بێـنن، یـان بیـڕوخێنن. واشیان دانابوو کە موجاهێد هێزەکانی بنێرێتـە کوردسـتان. ئـەوەش بـە بـێ یارمـەتیی هێـزە

* بڕوانە بیرەوەری سەنار مامەدی. چاپ باران/ ١٩٩٩/ سوئد

کوردییەکان نەدەکرا. بۆیە حدکا بە پەلە و بە بێ ئاگاداریی مەکتەبی ناوەندی، لە ٦٠/١١/٥ (٨٢/٣) دا دەچێتە "شەورای مێللی مقاومەت"ەوە کە گوتمان وەکوو بەرەیەک بوو کە موجاهێد و بەنی سەدر و چەند رێکخراوی بچووکی دەرەوەی وڵات و چەند کەسایەتییەکی ئێرانی پێکیان هێنابوو.

هەر لەسەر ئەم رەوتە سیاسییە، حدکا لە کۆنگرەی پێنجەمدا کە لە ٦٠/٩/١٥دا گیرا دروشمی روخانی رژێمی خومەینیی بەرز کردەوە.

یەکەم هەنگاوی حدکا لە شەورادا ئەوە بوو کە خودموختاری پەسند بکرێ، بەڵام موجاهێدین هەتا ساڵی ٦٢ (٨٣) خۆیان خڵافاند. گەڵاڵەی خودموختاری شەورا، لە کونگرەی ٦ی حدکا لەساڵی ٦٢دا پەسند کرا. هاوکات لەم کۆنگرەیەدا نامیلکەی "کورتەباسێک سەبارەت بە سوسیالیزم" (نووسینی دوکتور قاسملو) کە رێگای بۆ حدکا دەکردەوە بچێتە بەرەی سوسیال دێمۆکراتەکانەوە، پاش هەرایەکی زۆر و پاش دوو جار دەنگوەرگرتن، پەسند کرا. (ئەو کات لە فەرانسە حوکوومەت بە دەست سوسیالدێمۆکراتەکانەوە بوو.)

گێرە و کێشە سەبارەت بەم نامیلکە لەبەر ئەوە ساز بوو کە پێش کونگرە لە نێو کادرەکاندا باس و لێکۆڵینەوەی لەسەر نەکرابوو. قەناعەتیان پێ نەکرابوو. زۆربەیان هەر نەشیانخوێندبووەوە. هێندێک چونکە باوەڕیان بە قاسملو بوو دەنگیان پێدا. قاسملو لە کونگرەدا پێداگرییەکی توندی بۆ دەنگهێنانەوەی ئەو نامیلکە کرد تا ئەو رادەیە کە گوتی ئەگەر دەنگ نەهێنێتەوە من خۆم هەڵنابژێرم.

ئەندامێکی کونگرە لە ئەندامێکی دیکەی پرسیبوو: ئەرێ پێم ناڵێی ئەو هەرا لەسەر چییە؟ جیاوازیی سوسیالیزم و سوسیالیزمی دێمۆکراتیک چییە؟ ئەویش لە وەڵامدا گوتبووی: بڵێی موحەمەد باشە یان بڵێی موحەمەد رەسولەڵلا. دیارە دووهەمیان باشترە.

ئەمە ئاستی دەنگدەران بوو. من راست دەستم لەسەر ئەوە دانا و گوتم: با حیزب نەکەین بە ئایدولۆژی و کێشەی ئایدۆلۆژی نەخەینە نێوانەوە، ئێمە نایزانین، ملی یەکتری پێ دەشکێنین. هەر واشی لێ هات.

جگە لەو باسەی سەرەوە رێبەرایەتی حیزب پێیان وا بوو بە رەسمیکردنی کورتەباس وەکوو ئایدۆلۆژیی حیزب، دواگورزە کە لە لایەنگرانی بۆچوونی توودەیی لەنێو حیزبدا دەدرێ. ئەوانیش یان بۆ خۆیان چوونە دەرەوە لە حیزب و خۆیان

تەسلیمی کۆماری ئیسلامی کرد، یان وەدەر نران. بەشێکیشیان بێدەنگییان کرد، هەتا دەرفەتی دەربازبوونیان بۆ پەیدا بێ. دیارە ئەم هەوڵدانەی پاکتاوکردنی حێزب، ئەو بێچمە مێژووییەی خەوشدار کرد کە وەکوو حێزبێکی نەتەوەیی هەموو جۆرە بیر و بۆچوونێکی لە خۆ دەگرت و تەنیا بەرنامەکەی بوو کە خاڵی هاوبەشی هەمووان بوو و خەباتیان بۆ دەکرد. ئەمە گەرچی هەوڵێک بوو بۆ راکێشانی سەرنجی رۆژئاواییەکان بەڵام بوو بە هۆی بڵاوبوونەوەی بەشێک لە کادرە بە نرخەکانی حێزب کە توودەییش نەبوون. (حێزبی توودە لەو کاتەدا لەلایەن جمهوریی ئیسلامییەوە هەڵوەشایەوە و رێبەرەکانیان گیران. یەک دوو کەسیان ئێعدام کرا و باقییەکەیان هاتنە تلەڤزیۆن و گوتیان کە ئەوان سیخوڕیان بۆ سۆڤیەت کردووە و داوای لێخۆشبوونیان کرد. یانێ هیچ جێگای مەترسی بۆ حێزب نەبوون. تەنانەت حێزب لە بەیانێکدا رایگەیاند کە ئەوان دەتوانن وەکوو پەنابەر بێنە کوردستان. کە وابوو، کورتەباس زیاتر بۆ مەبەستی سەرنجڕاکێشانی دەرەوە بوو- کە من پێم وایە ئەویش درەنگ بیوو.)

موجاهێدین هیچ بارێکی لە کوردستان سووک نەکرد. ئەو پەیوەندییە لەگەڵ رێکخراوەکانی ئێرانیدا – دۆزینەوەی دۆست- بە کردەوە هیچ بەرهەمێکی نەبوو. دانرابوو ئەگەر رژیم روخا و موجاهێدین هاتنە سەرکار، ئەوە با ئێمە کێشەمان کەمتر بێ. رووداوەکانی دوایی نیشانیان دا کە ئەو لێکدانەوە هەڵە بوو و موجاهێد کوردستانی بە هیچ نەگرت. ئەوان تەنیا چاویان لە تاران بوو، چەند کەسێکیان لە کوردستان دانابوو کە چاوەدێریی رێگای چوونەدەرەوە بە عێراقدا بکەن.

خەونەکانی فەرانسە نەهاتە دی. دووبەرەکی و ئازمووده نەبوونی سیاسی و نیزامیی هێزەکانی کورد نیشانی دا کە ئەو نەخشە و هەڵمەتە ئەوان بە تەمای بوون، لەم هەلومەرجەدا لە کورد ناوەشێتەوە. بمانەوێ یان نەمانەوێ خواستی خودموختاری لە رادەی نێونەتەوەییدا پشتیوانی پەیدا ناکا چونکە بە کێشەیەکی نێوخۆیی وڵات دادەنرێ و وڵاتانی دەرەوە بۆیان نییە خۆ تێوەردەن مەگەر بە بۆنەی کێشەکانی مافی مرۆڤەوە.

دەگوترێ ئەگەر لە سیاسەتدا شکست هات ئەوە دەکرێ بە سەرکەوتنێکی نیزامی قەرەبوو بکرێتەوە. بە پێچەوانەشەوە ئەگەر لە باری نیزامییەوە شکست هات، ئەوە دەکرێ بە دەسکەوتێکی سیاسی قەرەبوو بکرێتەوە. لەو ساڵانەدا لەبەر

نەبوونی ستراتژییەکی روون، کاری نیزامی بریتی بوو لە چوونە سەر پێگەکانی رژیم، یان بۆسەدانان لە جادەکاندا و بەرە بەرە ناوچەی داگیرنەکراو تەنگتر دەبووەوە. هێزەکان بەرەو سنوورەکانی عێراق پاشەکشەیان دەکرد.

حێزب لە گەڕان بە دووی دەستکەوتی سیاسیدا رووی کردە شەورا و کۆمەڵەش بە یەکگرتن لەگەڵ ڕێکخراوێکی بێ ناو و نیشان بە نێوی سەهەند نێوی خۆی گۆڕی و کردی بە حێزبی کۆمۆنیستی ئێران. لە بەهاری ۶۲دا کونگرەی ۳ دەگیردرێ و لەوێ بەرنامەی خودموختاریی کوردستان و بەرنامەی حێزبی کۆمۆنیست پەسند دەکرێ و مانگی شەش، ساڵی ۶۲ڕێبەرایەتی ح.ک.ا دیاری دەکرێ (اسناد کنگره ششم ص۱۷) کۆمەڵە هەر لە سەرەتاوە هەوڵی دابوو لەگەڵ ڕێکخراوێکی سەرانسەریدا یەک بگرێ کە پاکانەی ڕێبەرایەتیی پرۆڵتاریایی خۆی بکا. لە پێشدا حسابی لەسەر ڕێکخراوی "پەیکار" کردبوو، بەڵام ئەوان خۆیان لە کۆمەڵە بە گەورەتر دەزانی و دەیانەویست کۆمەڵە ببێتە ڕێکخراوی کوردستانیی ئەوان. لە کوردستانیشدا هیچ کارێکیان نەبوو جگە لە ئاژاوەنانەوە لە نێوان حدکا و کۆمەڵەدا. خودموختارییان بە جیاییخوازی دەزانی. گیرانی ڕێبەرانی پەیکار و ڕاگەیاندنی هەڵوەشاندنەوەی ڕێکخراوەکەیان تەواوکەری ئەم چیرۆکە بوو. هێندەی پێ نەچوو ڕێکخراوی سەهەند جێی گرتەوە.

دیارە حێزبێک بە بێ ڕێکخستنی پێگەکانی بە هیچ کوێ ناگا. بۆ حێزبێکی کۆمۆنیست دەبێ چینی کرێکار ئەو پێگەیە بێ و ئەگەر ناوی ئێرانی پێوەیە دەبێ لە هەموو ئێراندا بێ. دەنا وەکوو حزبەکانی برادەری دەستکردی سۆڤیەت هەر لە نێو وردەبورژوای هەلپەرستدا دەمێنێتەوە. یان لە چوارچێوەیەکی تەنگی رووناکبیریدا گیر دەکا و لەسەر لاپەڕەکان دەمێنێتەوە. سەهەندییەکان پێیان وا بوو پەیوەندیی لەگەڵ چینی کرێکار مەرج نییە. حێزب تەنیا بە پێی بەرنامە دادەنرێ و ئەوە ئێمە پرولێتاریای هۆشیارین کە شۆڕش بەرەوپێشەوە دەبەین و... هەروەها رابردووی کۆمەڵەیان بە پۆپۆلیستی و ئیکونومیستی هەڵدەسەنگاند و کۆمەڵەش بۆ خۆی بوو بە لە قاودەری ئەم بۆچوونە. بەڵام هەرچۆنێک بوو، شەڕی کوردستان راستەقینەیەک بوو لە خواندا بوو و نەدەکرا بەم تیۆرییانە بە دەستییەوە رزگار بن، مەگەر چەکیان دانابا و لە مەیدان چووبانە دەرێ. ئەمەش بە مانای لە دەستدانی هەموو هێزەکەیان بوو. کە وا بوو دەبوا چاوەڕوانی دەرفەت بن. کە ئەم دەرفەتە دوایی هاتە گۆڕێ. کە

دواتر باسی دەکەم. ئێستاشی لەگەڵدا بێ، پاش ئەو هەموو ساڵە، کۆمەڵە (ئێستا حیزبی کۆمۆنیست) و ڕێکخراوە لێی هەڵاواردەکان (حیزبی کۆمۆنیستی کرێکار و حیکمەتیست و هتد...) نەیانتوانی چوار کرێکاری ئەسفەهانی، شیرازی یان تەورێزی بهێننە نێو ریزەکانی خۆیانەوە. ناشکرێ هەمووی هەر بخرێتە ئەستۆی هەلومەرج و هەڵەی خۆ بشاردرێتەوە. ئاکامی ئەم بڕیارە هەڵاواردەبوونی کۆمەڵە بوو لە کورد و کێشەکانی. دیارە بیست، بیستوپێنج ساڵ دواتر دانەرانی ئەو حیزبە خۆیان گەییشتنە ئەو قەناعەتە، بەڵام زۆر درەنگ ببوو. دەبێ بە پێوەری پێداویستی و گەشەی خەڵک خەبات بکەی و ئەرکیان لەسەرشان دانێی، دەنا بەرەو هەڵدێر دەڕۆی.

ڕژیم بەرەبەرە رووی هێزەکانی لە کوردستان کرد. بە شێوەیەک کە لە ساڵی (۸۳)۶۲دا بە کردەوە ناوچەی داگیرنەکراو نەمابوو، شەڕیش ببوو بە پارتیزانی و ئێران و عێراق لە سنوورەکانی کوردستاندا کەوتنە گیانی یەکتر.

ڕۆژێک من و چەند پێشمەرگە لە نێوان شەڕی ئێران و عێراقدا گیر ببووین و لە ڕێگای دەربازبوون دەگەڕاین. لە سووچێک خۆمان مات کردبوو و تەواشای شەڕەکەمان دەکرد. عێراقییەکان چەند تەپکەیان بە دەستەوە بوو و بە رەشاش بەرگرییان لێی دەکرد. ئێرانییەکان تفەنگ لەسەر دەست لە هەورازەکەوە سەر دەکەوتن. بە شێوەی شەپۆل هێرشیان دەکرد و هاواریان دەکرد "اللهاکبر" عراقییەکانیش هاواریان دەکرد "لبیک یا رەسول‌الله" و دەستڕێژیان دەکرد و ئێرانییەکانیان وەکوو گەڵاخەزان بەر دەداوە. خودا و پێغەمبەر نیشتبوونە گیانی یەکتر. شەپۆلێک دەکەوت شەپۆلێکی دیکە دەهات. نە دامەزرانێک نە تاکتیکێک. سینگیان وەبەر گووله دەدا. ئاخری عێراقییەکان لەباری نەفسییەوە توانای کوشتنیان نەما. چەکەکانیان بە جێ هێشت و ڕۆیشتن.

مەیدانی شەڕ جێگای مانەوە نەبوو، نەک هەر بۆ هێزە نیزامییەکانی ئێمە، بەڵکوو بۆ خەڵکیش. رەوتی کۆچکردنی خەڵک بۆ شارەکان پێشتر دەستی پێ کردبوو. بوونی پێشمەرگە لە ناوچەکان سەرەڕای ئەوەی کە گوندەکانی دەخستە بەر گەمارۆی ئابووری، سووتانی مەزرا و بەروبووم لە کاتی شەڕەکاندا، ژیانی لە گوندنشینەکان تاڵ کردبوو. پێشمەرگەش بەسەر زکی ئەوانەوە دەژیا و دەبوا

بەخێوی کەن و دواتریش تاوانی ئەو بەخێوکردنە بدەنەوە بە رژیم و جاشەکان. وەک خۆیان دەیانگوت ئێمە بە شەو "سەگ بابین" و بە رۆژ "پدر سوختە" (باوک سووتاو- جنێوی فارسی پاسدارەکان).

بەڵام... وەکوو دەسەڵاتدارانی راپەڕین، چ کرا بۆ ئەم نالەبارییانە؟ هیچ. تەنانەت ئەوانە کە لە شەڕدا لەگەڵ ئێمە هەڵاتبوون و ئاوارە ببوون هیچیان بۆ نەدەکرا. نە دابەشکردنێک لە گوندەکان، نە ئیمکاناتی ژیان. نە گەیاندنیان بە رێکخراوە بەشەردۆستەکان. هیچ. بەشێکی زۆر خۆیان تەسلیمی دەوڵەتی عیراق کرد، ئەوانیش بردیان لە کەمپی ئەڵتاش لە رومادییان دانان و هەتا ساڵی ٢٠٠٣ لەوێ بوون. کەسی وام دیتوە لەو کەمپەدا هاتووەتە دنیاوە، گەورە بووە و شوی کردووە یان ژنی هێناوە و هەر لەو کەمپەدا منداڵی بووە. ئێستاش لە کەمپەکانی کوردستانی باشووردا ژیان هەر لەسەر ئەو ڕەوتە بەردەوامە.

بەرەبەرە وای لێ هات کە بەشی زۆری ناوەندەکان و پێگەی پێشمەرگە لەنێو خاکی عێراقدا بوو. لەو کاتەوە ئیتر رۆژنامەنووسی رۆژئاوایی نەهاتنە سەردان. تلویزیۆنەکان وتوویژیان لەگەڵ کورد نەکرد و زەختیان لە مۆجاهێدینیش کرد خاکی فەرانسە بە جێ بهێڵن. ئەوانیش پلانیان دانابوو بچنە خاکی عێراق. بەنی سەدر دژی ئەم سیاسەتە بوو. دەیگوت: ناکرێ ئێمە پەنا بە دوژمنێک بەرین کە هێشتا خەڵکەکەمان بۆمباران دەکا. مۆجاهێدین لە ٦٢/١/۴دا بەنی سەدریان لە شەورا دەرکرد. رەجەویش کە کچەکەی بەنی سەدری خواستبوو، تەڵاقی دا. گوشارەکانی فەرانسە گەییشتە ئەو ئاکامە کە ژمارەیەک موجاهێد کە لە کەمپێکی نزیک پاریسدا بوون شارەودەر کران بۆ "گابۆن" ئەوانیش پاش ماوەیەک چوونە عێراق.

*

لە نهۆمی دووهەمی خانوویەکی کۆنی هەلار هەلاردا کە مەکتەبە و منیش لەوێ دەژیم، بەرهەیوانێکی گەورە هەیە کە دەڕوانێتە حەوشی پێش خانووەکە و حەوشی هاوساکان و هەر بەم هۆیەوە ناتوانم لەوێ دانیشم و تەواشای ئاوابوونی خۆر بکەم. پێم وایە بەپێی ئەو دەمارگرییەی کە لێرە هەیە، هاوسێیەکان پێیان خۆش نییە کەسێکی سەڵتە و عەزەب وەکوو من چاوی لە حەوشەکەیان بێ. بەر لەوە کە بە

کلاشینکۆفەوە بێنە گیانم، من خۆم ئەمەی لەبەرچاو دەگرم و لە سەر پلیکانەکانی حەوشەکەدا دادەنیشم کە دیوارەکانی دوو متر بەرزن. دارە بەرز و پڕ لق پۆەکان هێلانەی مەلیچکەکانە و جریوە جریویان موزیکی ئێوارانی منە. پەرداخە قاوەکەم لە لای دەستم دادەنێم و سیگارێک هەڵدەکەم و زەینم ئازاد دەکەم لەگەڵ جریوەی مەلیچکەکاندا بۆ هەر کوێ دەیەوێ بچێ.

ئەو کاتە کە من لە باشووری کوردستانی رۆژهەڵات بووم، یەک دوو جار بۆ هێنانی چەکوچۆڵ چووبوومە دەفتەری سیاسی کە پێشتر لە سەرشاخان بوو و دوایە چووە شیوەجۆ لە ناوچەی سەردەشت. لە یەکێک لەم سەفەرانەدا دوکتور قاسملو باسی سازکردنی فیلمێکی بەڵگەیی کرد و منیش لیستەی کەرەسەی پێویستم بۆ نووسی. لە سەفەری فەرانسەدا ئەوانەی کریبوو و هێنابوویەوە. من لە باشوورەوە چوومە ناوەند و دەستم کرد بە وێنەگرتن لە ژیان و شەڕی خەڵک. سێ ساڵ - جیا لە کار و بەرپرسایەتییە حزبییەکان- خەریکی وێنەگرتنیش بووم. فیلمە خاوەکانم لە ڕێگای رۆژنامەنووس و میوانە ئۆروپییەکانەوە دەناردە دەرەوە کە بشۆردرێنەوە.

من لە کۆنگرەی پێنجەمدا (زستانی ٦٠)(٨١) بە کۆی دەنگی بەشداران بوومە ئەندامی مەکتەبی ناوەندی. لە لێژنەی ڕێکخراو، بەرپرسی یەکێتیی لاوان بووم. پێش شەڕی ئالان و کۆنگرەی شەشەم بۆ مونتاژی فیلمەکان چوومە پاریس. بەو فیلمانەی هەمبوون چوار فیلمم مونتاژ کرد. لە ساڵی ٦٣(٨٤)دا ئەم فیلمانە لە پاریس پێشان دران. یەکیان بە نێوی "هەوار" ڕێزنامەی فستیواڵی فیلمە بەڵگەییەکانی پاریسی بە دەست هێنا. یەیکی دیکە "شاخە سەربەرزەکان" خەڵاتی فستیواڵی "زاربروکن"ی ئاڵمانیی وەرگرت. "نان و ئازادی" کە درێژترین فیلمم بوو لە سینەمایەکی فەرانسەدا و لە فستیواڵی نانتدا نیشان درا. باشە کە بزانین ئەم فیلمانە یەکەم وێنەگەلێک بوون کە پاش ساڵی ٥٧ لە ئێران دەهاتنە دەرەوە و هەلومەرجی دژواری ژیان و شەڕێکی دژوارتریان پێشان دەدا، کەچی رۆژنامەکانی ئۆپۆزیسیونی ئێرانی، بێدەنگییان لێی کرد. رۆژنامەی "کوردستان" (ئۆرگانی حیزب) تەنانەت هەواڵەکەشی بڵاو نەکردەوە. هونەر هیچ شوێنێکی لە سیاسەتی ئەواندا نەبوو. گەرچی ئەم فیلمانە زیاتر بایەخی باڵگەییان هەبوو. دواتر بە هۆی کەرتبوونەکانی حیزبەوە و دژایەتیی ئەم لەگەڵ ئەو، ئەم فیلمانە چارەنووسێکی

خەمگینیـان پەیـدا کـرد. هێنـدێ لە دیمەنەکـانی لە بەرنامەکـانی تلەڤزیۆنەکـانی حێزبەکان (تەنانەت تلەڤزیۆنەکانی هەرێمی کوردستان)دا دەبینـدرێن. دیارە بە بێ نێوهێنـانی وێنەگـرەکە، یـان نێـوی فـیلمەکە. بەڵام هیچکـام لە لقەکانی دێمـوکرات ئامادە نین تەواوی فیلمەکە نیشان بدەن، تەنانەت ئەو بەشەی کە راپۆرتی دکتـر قاسملو بۆ کۆنگرەی پێنجەمە سانسور دەکرێ.

هاوکـات کە فیلمەکـانم ئامـادە دەکـرد، لە کۆبوونەوەکـانی " شـەورای بەرگریـی میللی"دا بەشداریم دەکرد. بەرپرسی رێکخراوی پاریسیش بووم.

لەو کاتەدا داوام لە دەفتەری سیاسی کـرد کـوڕەکەم هەژان و هاوسـەرەکەم ژیلا کە هەردووکیان نەخۆش بوون و پێویستییان بە پزشک بـوو بۆ ماوەیەکی کـورت بنێرن بۆ پاریس. دەفتەری سیاسـی وەڵامـی دایەوە کە هەتا تۆ لە دەرەوەی ئەوان مـافی سـەفەرکردنیان نییە! منیش وەڵامێکـی تونـدم بەم بڕیارە دایەوە. رەنـگە هەر ئەمە بوو بە بنەمای دژایەتی و کارشکێنی لەگەڵ مندا.

لە هاوینی ١٣٦٢دا، لە گەرمەی شـەڕی ئالانـدا گەڕامەوە کوردستان. بارمتەکان ئازاد کران.

لە کـۆنگرەی شەشـەمدا خـۆم هەڵنەبـژاردەوە. دوای کـۆنگرە، بـۆ تەواوکردنـی فیلمەکان و بەشداری لە کۆبوونەوەکانی " شەورا" دا گەڕامەوە پاریس.

*

حـدکا گەرچـی دروشـمی روخـانی رژیمـی هەڵگرتبـوو و لە شـەورایەکدا ببـوو بە ئەنـدام کە ئەویـش دروشـمی سـەرەکیی هەر ئەوە بـوو، لە فکـری پەیـداکردنی رێگایەک بۆ وتووێژ لەگەڵ حوکوومەتدا بوو. ئەمە موجاهێدینی کێشایە ئەو ئاستە کە بڵێن لە نێوان ئێمە و وتـووێژدا دەبێ یەکیان هەڵبژێـری. حـدکا ئەم داوایە بە گوتنی رستەی" ئێمە خۆمان سیاسەتی حێزبی خۆمان دابین دەکەین" وەڵامـی ئەرێ و نەرێی دایەوە.

باشە بزانین کە عێراقیش بۆ هاوکاریی خـۆی لەگەڵ حێزبـدا وتـووێژنەکردنی بـە مەرج دانابوو.

ئەمەش بۆ مانەوە لە مێژوودا بڵێم کە لە ئاخر کۆبوونەوەیەکدا کە حیزب لە شەورا بەشداری کرد، من لەگەڵ دوکتور قاسملو بووم. دەمزانی موجاهێدین لە دەنگۆی وتووێژی حیزب و رژیم زۆر تووڕەن. بە دوکتور قاسملوم گوت ئەمجارە وەکوو جارەکانی پێشوو نییە. ئەو گوتی: ئەمانە منداڵن، سیاسەت نازانن. کە چووینە کۆبوونەوەکە. هۆڵەکە رازاندنەوەیەکی تازەی هەبوو. لە پێش هەر کەسێک ئاڵایەکی ئێرانیان دانابوو. کۆبوونەوەش بە سروودی منداڵان دەستی پێ کرد. پێشتر ئەم بەزمانە نەبوو. قاسملو پێشنیارێکی دە بڕگەیی بۆ دێمۆکراسی لە شەورادا لەگەڵ خۆی هێنابوو و دەیەویست لەسەر ئەوانە باس بکرێ. رەنگە بۆ خۆلادان لە باسی وتووێژ... بەر لەوە بیخوێنێتەوە رەجەوی دەستی لەسەر لاپەڕەکە دانا و گوتی "هەروا کە هەیە قەبووڵ ... واژووی دەکەم! بەڵام ئەتۆش یەک دێڕم بۆ بنووسە کە لەگەڵ رژیم وتووێژ ناکەی" باس و بێنە و بەردە هیچ ئاکامی نەبوو.

دوای ماوەیەک، ئەو کاتە کە "شۆڕشی ئایدۆلوژی"ـی موجاهێدین راگەیندرا و مریەم عەزەدانلو لە مێردەکەی ئەستێندرا و درا بە رەجەوی و لەباتی بەنی سەدر مریەمیان کرد بە سەرۆک کۆمار، عەبدوڵلا حەسەنزادە و سادق شەرەفکەندی - دوو ئەندامی دەفتەری سیاسی- هاتنە پاریس و داوای چاوپێکەوتنیان لە رەجەوی کرد. من پێیانم گوت "ئێستا ئەو دەرفەتەیە کە حیزب پێشدەستی بکا و هاتنە دەرەوە لە شەورادا رابگەیەنێ" گوتیان: دەتەوێ بەرەیەک لەسەر ژنهێنانی یەک کەس تێک بدەی؟ موجاهێدین لە وەڵامی داوای چاوپێکەوتنەکەدا گوتیان: رەجەوی کاتی نییە، هەتا هەینی راوەستن وەڵامتان دەدەینەوە. ئەم شێوە کردەوە و سووکایەتییە، پێشتر نەدیترابوو. گوتم: دەزانن بۆ خستوویانەتە رۆژی هەینی؟ چونکە رۆژنامەی موجاهێد هەینی بڵاو دەبێتەوە و شک نییە شتێکی لەم بارەوەی تێدایە.

رۆژی هەینی رۆژنامەی موجاهێد لە گوتارێکی زۆر توندا دەرکردنی حیزبی لە شەورا راگەیاندبوو.

دوای ئەم رووداوە، رێکخراو و کەسایەتییەکانی ئەندامی شەورا یەک بە دوای یەکدا لە شەورا هاتنە دەرەوە. موجاهێد ماوە و چەند رێکخراوی دەستکردی خۆیان. رەجەوی و رێکخراوەکەی چوونە بەغدا و چووە دیداری سەدام و وێنەی دووکەسییان بڵاو کرایەوە. ئەمە ئاخر ئومێدی رۆژئاوای سەبارەت بە کوردستان

دایە دەم ئاوەوە. رەنگە بیریان کردبێتەوە کە ئەگەر قەرارە سەودا بکرێ، با لەگەڵ سەدام بیکەن کە هەم موجاهیدینی لە بەردەستدایە و هەم کوردەکان بە پشتیوانیی ئەو شەڕ دەکەن و لە خاکی ئەودان.

لەو ساڵانەدا کۆمەڵە پەیوەندیی لەگەڵ ڕێکخراوەکانی نێونەتەوەیی زۆر لاواز بوو. دەکرێ بگوترێ کە لە دەرەوەی وڵات هیچ دەنگدانەوەیەکی نەبوو.

شەڕی نێوخۆ

هەرکە یەک پێکهاتەی بیروباوەڕی و ئایدۆلۆژیک یان تئۆریکمان بە باوەشی ئاواڵەوە پەسند کرد کە خۆی بە نموونەی باشی و بەخشین و ڕووناکی دادەنێ، دەمێنێتەوە بزانین کۆمەڵکوژی چۆن بە ئەنجام بگەیەنین.

*هەتا یەکگرتوویەکی درۆ لە نێوان پرۆلتێرەکاندا پێک بێ، "شەڕ بە واتای ڕاستی وشە درێژەی هەبووە. گەرچی - وردتر بڵێم- شەڕ هەموو کاتێک ئەوەی پێشتر نەبووە... دوژمن لەو وەختەدا، پێویستە ببێ بە وێنە و نموونەی ئەهریمەنیی بێچوون."**

دڵتەزێنترین شەڕ لە هەموو بەشەکانی کوردستاندا هەموو کاتێک شەری نێوخۆ بووە کە وەک دەڵێن بووەتە پێناسەی ئەو خەڵکە. دەڵێی ئەگەر ئەم شەڕە نەکەن بەشێک لە کاراکتێری شۆڕشەکەیان کورتی دەهێنێت. جا هەر دروشمێکی لە پشت بێ، جیاوازیی نییە. چونکە هیچیان بەو شەڕانە هیچ شتێکیان مسۆگەر نەکردووە، جگە لە دڵشکان و بێزاریی خەڵک.

لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتیش بێ گومان دڵتەزێنترین شەڕ لە نێوان حدکا و کۆمەڵەدا بوو. هۆی ئەم شەڕە لەنێو هەراوهوریای دروشمی پڕوپووچدا ون بووە.

---

* کریس هجز هەمان

یەکێک لەو گوتانەی مارکس کە بەڕاست گەڕاوە ئەوەیە کە دەڵێ: هەموو شەڕێک هۆی ئابووریی هەیە. لە سنوورەکانی نێوان ئێران و عێراقدا- بە تایبەت لە کاتی شەڕی هەشت ساڵەدا- کەلوپەلێکی زۆر دەهات و دەچوو. ڕێگای کاروانییەکان کەوتبووە ئەو بەشە کە زیاتر لەژێر دەسەڵاتی حدکادا بوو. لەسەر ڕێگای کاروانچییەکان بنکەی پێشمەرگە دانرابوو کە باج (گومرگ)ی لە بارەکان وەردەگرت. کۆمەڵە بەشی لەم داهاتەدا نەبوو یان زۆرکەم بوو. داوای دەکرد یان ڕێگای بدرێ بنکەی خۆی دابنێ یان پەنجا بە پەنجا داهاتەکە دابەش بکرێ. دیارە حدکا ئەمەی قۆبۆڵ نەدەکرد. ئەوە نەبێ هیچ لایەکیان بە ڕاستی پێویستی بەو داهاتە هەبووبێ و بە بێ ئەوە نەتوانێ خۆی بژینێ. ئەوان هیندەیان لە سەدام وەردەگرت کە بەشێکیان دەناردە دەرەوە. (بەشی هەرە زۆری دەچووە دەرێ، پێشمەرگەش بە نانەزگیی خەڵک دەژیا)، بەڵام بوونی بنکەی پێشمەرگە و وەرگرتنی باج ڕەمزی دەسەڵاتی پێوە بوو. پێشتر باسمان کرد کە ئەم دوو هێزە دوو بۆچوونی بە تەواوی جیاوایان لە شۆڕش هەبوو. دەمەقاڵەش هەتا بڵێی زۆر بوو، بەڵام بە دەگمەن نەبێ نەدەگەییشتە تێکهەڵچوون. ئەگەریش هەبا، نەدەبوو بە سیاسەتی ڕەسمی و شەڕی سەرانسەری. بەڵام دواتر هەردوو پێیان لە یەک پێڵاو کرد و بڕیاری "یان من یان ئەو"یان دەرکرد.

جارێک شەڕێک لە نێوان پێشمەرگەکاندا ساز ببوو، من چوومە ناوەندی دەفتەری سیاسی کۆمەڵە کە کات بۆ وتووێژ دابنێین. ناسیاوێکی کۆن کە لە سنە هاوسا بووین بەرپرسی پێشوازی بوو. چاک و چۆنی و هەواڵی خزم و برادەر و قسە گەییشتە شەڕی گۆرین. من بۆ نیشاندانی قووڵایی تراژێدییەکە، باسی ئەوەم کرد کە جار وایە دوو برا یان باب و کوڕ لە دوو لایەندان و هەرکام دڵە خورپێیە کە نەکا کور یان براکەی بە دەستی ئەو بکوژرێ. ناسیاوەکە وەڵامی دامەوە کە ئەوە شەڕی چینایەتیی پڕۆلتاریا و بۆرژوازییە. ڕۆژێک هەر دەبێ بکرێ، ئەو ڕۆ نە سبەی. (ئەو برادەرە ماستەری لە یاسادا هەبوو) گوتم کاکە، خۆ سێبەری ماڵە چەند نهۆمییەکەی ئێوە نەیدەهێشت تاو بگاتە ماڵە یەک نهۆمییەکەی ئێمە. پێم ناڵێی ئەوە چۆنە ئەتۆ بوویە پڕۆلتێر و من بوومە بورژوا؟ بە ڕاستیش کۆمەڵە هیچ کات (ئێستاشی لەگەڵ) نەیتوانی دوو سەرمایەدار لە حیزبدا ناو بەرێ)

ڕەوتەکە بەپێی نووسراوەکانی خۆیان بەم شێوە بووە. یەکەم شەڕی حدکا و کۆمەڵە شەوی ۵۹/۲/۱۲(۸۰/۵) لە سەردەشت بووە کە کادرێکی حیزب دەکوژرێ. لەم کاتەوە هەتا مانگی ۹ی ساڵی ۶۲ (۸۳) جار جار تێکهەڵچوون هەیە و هەر جارەش یەک دوو کەس لەملا یان لەولا کوژراوە. لە ۶۲/۹/۲۸دا لە بۆسەیەکی تۆڵەسەندنەوەدا سێزدە کەس لە کۆمەڵە دەکوژرێ کە هەتا ئەو کاتە زۆرترین ژمارەیە. هەر چۆنێک بێ ئەم برینەش دەرمان دەکرێ. بەڵام شەڕەقسە نابڕدرێتەوە و ڕێککەوتن لەسەر بنکەی باج و پیتاک هەر هەیە و هەرکام هەوڵ دەدەن خۆیان بە خاوەن دەسەڵات بزانن. پێشمەرگەی کۆمەڵە بەشی هەرە زۆریان خەڵکی شارەکانی باشوور بوون و لەنێو خەڵکی ناوچەی سەرسنووردا خۆیان بە نامۆ دەزانی و تاوانەکەیان دەخستە ئەستۆی حدکا و ئەم کەسرییە نەفسییەیان بە دانی دروشمی پرولتاریای پێشڕەو (جگە لە هەڵە تیۆریکەکانی) قەرەبوو دەکردەوە.

شەڕی هەورامان: ۶۳/۸/۲۵(۸۴)، لە دوو تێکهەڵچووندا ۲۴لە کۆمەڵە و ۱۹ لە حدکا دەکوژرێن. ئەمە سەرەتای شەڕێکی سەرانسەرییە کە هەتا ساڵی ۶۸ درێژەی دەبێ. شەڕە گەورەکان لەم ڕێکەوتانەدا ڕوویان داوە. ۶۳/۱۱/۶، ۶۳/۱۲/۲۱، ۶۴/۱/۱۱-۶۴/۲/۱۸-۶۴/۵/۴،۶۴/-۶۴/۶/۵-۶۴/۸/۲ و ۶۸/۶/۲۹ ئەمەیان ئاخر شەڕە. دوایەش هیچیان لە جێ خۆیاندا نەمابوون دەنا نەدەبڕایەوە. بە گشتی ۱۷۶پێشمەرگەی حدکا و ۱۴۸ پێشمەرگەی کۆمەڵە بوونەتە قوربانی سیاسەتی چەوتی کێبەرکێ ڕێبەرایەتییەکانیان. هەمووشیان بەپێی شەهیدنامەکانیان کوڕی خەڵکی هەژار بوون. کوڕە دەوڵەمەند نابێ بە پێشمەرگە. ئەگەریش بێتە ڕیزی شۆڕشەوە، جێگای لە مەکتەبی ناوەندی و دەفتەری سیاسییە. لە لیستەی شەهیدانی شەڕی ناوخۆدا یەک کەس لە ڕێبەرایەتی هیچ لایەکیانی تێدا نییە. لەم شەڕانەدا دابێکی نامرۆڤانە هاتووەتە گۆڕێ کە بە پێچەوانەی هەموو یاساکانی شەڕ و یاسای مرۆڤایەتی و دابە ئەخلاقییەکان بووە، دیلەکانی یەکتریان دەستبەجێ ئێعدام کردووە. کارێک کە لەگەڵ جاش و پاسدار نەدەکرا. هەر بۆیەش دواتر باسی بەردانی زیندانییەکانیان نەکردووە.

شەڕی نێوخۆ بەرجەوەندی سیاسیشی مەبەست بوو. بۆ نموونە حدکا بە جیابوونەوە لە شەورا و چوونە ناو خاکی عێراقەوە هەستی بە دەستپێکردنی شکست کردووە و ویستوویەتی دەسەڵاتی خۆی یەکلایی بکاتەوە و بۆ وتوویژ لەگەڵ ڕژیم

یان هەرکەسی دیکە، پرسی کۆمەڵە لا با. ئەوە بوو کە لە کۆبوونەوەکاندا باسی تەواوکردنی کۆمەڵەی دەکرد. کۆمەڵەش دەیەویست دەسەڵات لە دەست ئەودا بێ و حیزب وەکوو دوژمن لە نێو ببا. کۆمەڵە پێی وا بوو حدکا پاش زەربەی شەورای بەرگری و کورتەباس ئەوەندە لاواز بووە کە دەکرێ بەسەریدا زاڵ بێ. خۆیان دەڵێن نابێ ڕێگا بە بورژوازی بدرێ خۆی بە یەکەم هێز بزانێ.

حدکا هەروا کە نەیدەتوانی هەڵسەنگاندنێکی باشی لە هێزەکانی خۆی و رژیم هەبێ، هەر بەو شێوە لە هەڵسەنگاندنی هێزەکانی خۆی و کۆمەڵەشدا تووشی هەڵە بوو. بە گوتەی خۆیان، هەر کات بیانەوێ دەتوانن کۆمەڵە کۆ بکەنەوە.

بە بڕوای هێندێ لە کۆنە حزبییەکان ئەم دژایەتییە لەگەڵ حیزب هەر لە سەرەتاوە ئەو کۆنە دژایەتییە بوو کە سەلاح موهتەدی (راوێژکاری کۆمەڵە) لە رۆژگاری ناکۆکیی نێوخۆی حیزبەوە، (ساڵەکانی ٤٠) هەر وەکوو دژایەتی کردنەکەی قیادە و لایەنی دیکەی حیزب (لایەنگرانی کۆنگرەی ٣) لەگەڵ خۆی هێنابووی و تەڵقینی کۆمەڵەی دەدا، دواتریش ڕێکخراوی سەهەند ئەم ئەرکەی بە ڕێوە دەبرد. دەنا پیشمرگە و کادری کۆمەڵە و حیزب لە سەرەتا ئەو دوژمنایەتییەیان تێیدا نەبوو. زۆربەیان هاوشاری و هاوڕێ یەکتر بوون. هەر چۆنێک بێ لەم دوو هێزە هیچیان جگە لە چەک هیچ ڕێگایەکی دیکەیان هەڵنەبژارد. هەردوو لا بە تەواوی ببوون بە ئەرتەش و لەو شێوەدا کە خۆیان پێیان دەگوت "خەباتی چەکداری؟"، خنکابوون. گرنگ نییە شەڕێک چۆن و لە کوێیەوە دەست پێدەکا، هەر ئەوەندە ئاگرەکە بڵێسەی ئەستاند و خوێن کەوتە بەین ئیتر خوێنخوازی و تۆڵەکردنەوە ڕێگا لە عەقڵ دەگرێ و دەگاتە قۆناخێک کە هەتا لایەک یان هەر دووک لا، لە پێ نەکەون واز ناهێنن و ئەگەریش بە ڕواڵەت ئاشتی بکرێ، لە ناخەوە هەر شەڕ بەردەوامە و لە دەرفەت دەگەڕێ.

خەباتی چەکداری ئەگەر بەشی سیاسی- ڕێکخراوەیی لەنێو خەڵکدا نەما پڕ دەبێ لە نەخۆشی و کرمۆڵی و گەندڵی و بە هەڵدێردا دەچێ. کە رۆیشت.

لە کاتی شەڕی نێوخۆدا فەرمانی حیزبی ئەوە بوو کە هەرکەس بڵێ ئەم شەڕە شەڕی براکوژییە جێگای لە حیزبدا نییە، من پێم وا بوو هەردوو لا قۆڵیان لێی هەڵکردووە کە یەکتری لەنێو بەرن. هەر لەو کاتەوە بڕیارم دا لە حیزب ماڵئاوایی

بکەم. چونکە چیتر جێگای من نەبوو. من ئەو شەڕەم بە شەڕی براکوژی دەزانی و دەزانم.

لێرە دەمەوێ چەند خۆزگە و تێبینی ئەم شەڕانە ئاماژە پێ بدەم. تەنیا بۆ ئەوە بەڵکوو لە داهاتوودا، بەرەی داهاتوو (رەنگە) بیری لێی بکاتەوە.

- چ دەبوو ئەگەر حیزب و کۆمەڵە بەپێی راپرسییەک لە خەڵک ناوچەکانیان بەش کردبا و ئەوجا پێکەوە دانیشتبان هاورێباز بوون و هاوئاهەنگیان لە خەباتدا کردبا. (ئەوکارەی کە ئێستا لەکوردستانی باشوور کراوە- دیارە ئەویش بە حوکمی شەڕی ناوخۆ) بەڵام ئەم بیرە بە مێشکی هیچ لایەکیاندا نەهات، چونکە بیریان لە چاکەی خەڵک نەدەکردەوە، تەنیا بیری رێبەرایەتی و پاوانخوازیی خۆیانیان دەکردەوە و پێیان وا بوو قازانجی ئەوان، قازانجی خەڵکە. چونکە دەیانگوت خەڵک لەگەڵ ئێمەیە. لەم گوتارەدا دوو شت لە بەرچاو نەدەگیرا. یەک قازانجی حیزبێک بە مانای قازانجی حیزبەکانی دیکە نییە. کە ئەوانیش بەپێی هەر ئەم گوتارە بەشێک لە خەڵکن. دووهەم میللەت هەر بەو بەشە بچووکە کە لە دەوروبەری خۆیاندایە دەناسنەوە. ئەم کێشەیە ئێستا لە کوردستانی باشوور خۆی دەبینێتەوە. زۆر جار ئەو شتە کە بە قازانجی حیزبەکانی کوردستانی باشوورە بە زەرەری کوردستانی رۆژئاوا و رۆژهەڵات و باکوورە. بۆ نموونە شەڕ لەگەڵ پ.ک.ک و دانی ئیمکانی تیرۆری خەباتکارانی کوردستانی رۆژهەڵات لە لایەن کۆماری ئیسلامییەوە.

- کۆمەڵە پێی وا بوو نابێ زەحمەتکێشانی هیچ ناوچەیەک بخاتە ژێردەستی ناسیونالیستەکان. حدکاش پێی وا بوو کە ئەگەر ناوچەیەک لەژێر دەستی کۆمەڵەدا بێ، دەبێتە شەریکی حاکمیەتەکەی ئەو. ئەمانە کە ئامادە نەبوون لەنێو خۆیاندا بەشی یەکتر بدەن، داوایان لە حوکومەت دەکرد بەشیان بدا. ناکرێ داخوازییەکت لە کەسانی دیکە هەبێ کە بۆ خۆت ئامادە نیت ئەنجامی بدەی. ئەم دووبەرەکییە لەنێو خەڵکیشدا رەنگدانەوەی هەبوو و ئەویش دڵسەردبوونەوە لە جووڵانەوە بوو. راستییەکەی ئەوەیە ئەم دوو هێزە تووشی بەخێڵی و کورتبینی وردەبۆرژوازیی لادێیی ببوون و ئەمەیان بە کردەوە –نەک بەپێی نووسراوەکان- نیشان دا.

- له تەواو ئەو ماوەدا - چ له شەڕی شارەکاندا و چ دواتر و تەنانەت له شەڕی نێوخۆشدا- هیچ بەیانێک، هیچ کردەوەیەک، لەلایەن رووناکبیران و رۆژنامەوانان و کەسایەتییە کورد و رێکخراوەکانی مافی مرۆڤ و هتد... بۆ پشتیوانی له خەڵک یان نێوبژیکردنی ئەو دوو هێزە دەرنەچوو. ترس؟ کورد و بەرگرییەکەی بە راست نەزانین؟ شوینیزم؟ یان هەڵەی خۆمان؟ هەرچۆنێک بێ ئەم جۆرە کارانە دەبێ لە لایەن رێکخراوەکانی خۆمانەوە هان درا با. بەڵام رێکخراوەکانی ئێمە جگە لە خۆیان کەسیان بە هیچ نەدەزانی. ئەمانە نەیانتوانی سەرنجی رێکخراوە نێونەتەوەییەکان و رووناکبیرانی کورد رابکێشن.

- دەزانین خەڵک ئەو شەڕ و ناکۆکییەی بەڕاستی پێ ناخۆش بوو. بەڵام ئێمەش وەکوو حوکوومەتی شا و رژیمی ئیسلامی رای خەڵکمان نەدەپرسی، پێمان گرینگ نەبوو چییان دەوێ و بیروبۆچوونیان چییە؟ تەنیا فەرماندان لە راگەیاندنەکاندا هەبوو. ئەمرە و دەبێ بە جێ بهێنرێ. رێبەرایەتی لە باتی هەموو ئەندامان و پێشمەرگەکان بەبێ راپرسی قسەی دەکرد و ئەوانیش لەباتی خەڵک. خەڵکی ئەوان پێشمەرگەکان بوون، پێشمەرگەش بڕیاری بە دەست مەکتەب ناوەندی بوو. ئەوانیش رای خۆیان دابوو بە مەکتەبی سیاسی، کە لە ژێر دەسەڵاتی سکرتێردا بوو. ئەویش هەر لە سەرەتاوە گوێڕایەڵەکانی خۆی بە دەور خۆیدا دانابوو و کردبوویانی بە مەکتەبی سیاسی. ئەمە ناوی سانترالیزمی دێمۆکراتیک بوو. کاتێک هەموو بوونەتە چەکدار و هێزی چەکدار جگە لە چەکداری ئەرکێکی دیکەی بۆ نەماوە، فەرماندەکەیە کە هەموو بڕیارەکان دەدا، لە پەیوەندییەکی بەم شێوەدا بەکارهێنانی وشەی دیمۆکراسی لە دێماگۆژی (خەڵک فریودان) یەکی منداڵانە زیاتر نییە.

- یەکتر بە تاوانبار زانین و رەخنە لەخۆنەگرتن و بە توندی وەڵامی رەخنەی کەسانی دیکە دانەوە. یان هەموو تاوانەکە خستنە ئەستۆی هەلومەرجەکە و دوژمنەکە. ئەگەر دەوڵەت هیچ ناکا جگە لە درۆکردن و کاتکوشتن و سەرکوتکردن و زیندان. ئەی ئێمە دەبێ چ بکەین بۆ خەڵک، جگە لە پاسدار کوشتن و لەگەڵ خەڵک وەکوو نەفام و تێنەگەیشتوو و دواکەوتوو بەرەڕوو بوون. کۆمیتەی ناوەندییەکانی هەردوو لا لە تەواوی دەورانی رێبەرایەتیی خۆیاندا هیچکاتێک بەرپرسایەتیی هیچ بڕیارێکی نابەجێ و هەڵە و شکستی کردەوەکانی

خۆیان لە بوارە گرینگەکاندا بە ئەستۆ نەگرتووە. ئێستاش ئەم دوو حیزبە هەرکات دەیانەوی ئاورێک لە رابردوو بدەنەوە هێزەکانی دیکە، یان رژیم بە تاوانباری کردەوە چەوتەکانی خۆیان دەزانن و قەت ددانیان بە هەڵەی خۆیاندا نەناوە و بەرپرسایەتیی کارەساتەکانیان بە ئەستۆ نەگرتووە. بۆشاییەکان بە هێندێ درۆی پڕوپووچ پڕ دەکەنەوە. رژیم ئەرکی ئەوەیە دەسەڵاتی خۆی قایم بکا و هەر دەنگێکی ناکۆک بە توندترین شێوە بکوتێ. هەر بۆیەش شەڕی لەگەڵ دەکرێ. ئەی ئێمە بۆ لە دەوڵەت خراپتر لەگەڵ خۆمان بکەین. ئەویش بە ناوی چینی کرێکار و میللەتی کورد. بۆ دەبێ چینی کرێکار دژی مێللەتی کورد بێ، یان مێللەت دژی چینی کرێکار بێ؟ نە، ئێمەین بە شێوەیەکی وەهمی ئەو کراسەمان لەبەر کردووە و ئەو ناوەمان لە خۆ ناوە. ئەگەر سالانی دیکە کەسانێک چاو لە نووسراوەکانی رێبەرە کوردەکان بکەن، پێیان وا دەبێ ئەوانە لە ئاسمانەوە هاتوون و هەموو شتێکیان زانیوە و قەت هیچ هەڵەیەکیان نەکردووە، بەڵام دەوروبەرەکەیان نەیانتوانیوە ئەوان تێبگەن.

- ئامانجی دیکەی هەردوو لا، ئەوە بوو کە دەیانەویست بە هۆی ئەو شەڕەوە بە سەر ناکۆکییە سیاسییەکانی نێوخۆیاندا زاڵ بن، یان لانی کەم بە بیانووی ئەو شەڕەوە بێدەنگی کەن. ئەم تاکتیکە کۆنە کە وەک باسمان کرد کۆماری ئیسلامیش هەر لە سەرەتای شەڕی لەگەڵ عێراقدا کەڵکی لێ وەردەگرت، بۆ هێزی شۆڕشگێڕ ژەهرێکی کوشەندەیە. چونکە ناتەباییەکان چارەسەر ناکا، تەنیا سەرپۆشی لەسەر دادەنێ و پاش ماوەیەک خودی شەڕەکەش دەبێتە هۆیەکی دیکە بۆ ناکۆکییە نێوخۆییەکان. ئەم ناکۆکییانە زیاتر لە دەستەبەندی و سەرەڕۆیی رێبەرانی رێکخراوەکانەوە سەرچاوەی دەگرت و چونکە نەدەکرا بە ئاشکرایی بگوترێن، دەبوونە بنەما بۆ جیاوازیی بۆچوون و ئایدۆلۆژی. ئەمە دواتر خۆی لە کەرتبوونەکاندا نیشان دا و هێزەکانی پەرش و بڵاو کردەوە.

- سەرقاڵبوون بە کێشەکانی نێوخۆمانەوە وای کرد کە ئەو کاتەی وڵاتیان پێ چۆڵ کردین هیچ دیارییەکی کولتوری، کۆمەڵایەتی و کرداریمان بۆ ئەو خەڵکە بە جێ نەهێشت کە دواتر خۆزگەیەک بە کاتی دەسەڵاتی پێشمەرگە بخوازێ.

- کـاری بەنـاو کـۆمەڵایەتی کە لە دەورەی دوو سـاڵەی دەسـەڵاتداری هێـزە سیاسییەکان لە ناوچەدا ئەنجام درا بریتـی بـوو لە پێکهێنـانی چەنـد دەرمـانگە کە زۆرجار کەسری دەرمان و پزیشکیان هەبوو.

- دابەشکردنی زەوی لەو گوندانە کە مالکەکانیان هەڵاتبوون: ئەم دابەشکردنە نەبـووە هـۆی رەزامەنـدیی جووتیـاران. لە پێشـدا لەبەر ئەوە کە دەترسـان کاتێـک پێشـمەرگە نـاوچەکە بە جێ دەهێڵێ، خـاوەن موڵکەکـان بگەڕێـنەوە و تۆڵەیـان لـێ بکەنەوە. دووهەم بە پێ بەراورد، بـۆ دابینکردنـی ژیانی هەر بنەمـاڵە ئەنـدازەیەکی دیاریکراوی زەوی پێویست بوو، بەڵام گوندەکە ئەوەنـدە زەوینـی نەبـوو. تەنیا ڕێگا ئەوە بـوو کە زەوییەکـان بە هەرەوەز و کەرەسـەی میکـانیزە بکێڵـدرێ کە نە ئەو ئامرازانە هەبوون و نە جووتیرەکان بەو هۆیە کە باسم کرد بەم کارە ڕازی بوون. ئاکامەکەی ئەوە بوو کە ئەم دابەشکردنە شکستی هێنا.

دانـانی مەکتەبـی سـەرەتایی (لە پـۆلی یەک هەتـا سێ) بـۆ منـداڵەکان بە زمـانی کـوردی. بـێ گـوتە دیـارە چ گیروگرفتێکـی هەبـوو. بەر لە هەر شـتێک نەبـوونی مامۆستای شارەزای مامۆستایی (حدکا چەند خولی بۆ فێرکردنی مامۆستا دانا، بەڵام زۆر کەم و کورت بوو) دووهەم نەبوونی کتێبی دەرسی. جار لە وەرگێڕانـی کتێبە دەرسییەکانی فارسی کەڵـک وەردەگیـرا و جـار خۆیـان دەیاننووسی کە پـڕ بـوو لە وشـەی دروشـم و نـامۆ بـۆ منـداڵان. چـاپی کتێبـیش بـۆ خـۆی کێشـەیەک بـوو کە چارەسەر نەدەکرا.

- کـاری وەکـوو دانـانی مەکـتەب و دابەشـکردنی زەوی و هتـد... پێوسـیتی بە ڕێکخسـتنی سیسـتەمێکی کـۆمەڵایەتی و پاراسـتنی ئەمـن و هێمنیـیە کە هێـزە سیاسـییەکان توانـای ئەوەیـان نەبـوو. بـاوک و دایکـان دەیـانزانی کارنـامەی ئەو مەکتەبـانە دواتـر هـیچ بـایەخێکی نیـیە، تەنـانەت دەبـێ بیشـارنەوە. کە وا بـوو مەکتەبەکان زیاتر شێوەی خلافاندن و سەرگەرمکردنی منداڵانی هەبوو.

دەورانی داهێزان

لە سـەر پلێکانە سمنتییەکەی بەر دەرکەدا دانیشتووە. ریشە ڕەش بەڵەکەکەی دەخـورێنێ و تەواشـای لقەکـانی دارتـووەکە دەکـا کە لەسـەر دیـوارە گڵیـیەکەی

حەوشەوە خوار بوونەتەوە نێو کۆڵانەکە. دەڵێ: بە قەت تەمەنی ئەم دارە ئێمە لێرەین. بیست و وردەیەکی ساڵە. ئەم ئۆردوگایە گوندێکە و هیچی تر. زیدانێکە بە گەورەیی گوندێک. جیاوازیی ئێمە لەگەڵ گوندنشینان ئەوەیە کە ئەوان لە بەیانییەوە کە لە خەو هەڵدەستن خەریک کاری کشتوکاڵ یان ئاژەڵداری دەبن. ئێمە هیچ کارێکمان نییە کە پێی بگوترێ کار. بەیانی کە هەڵدەستم، نان و پەنیر و چای شیرینەکەم دەخۆم، جار وایە پەنیریش پەیدا نابێ. هەر باشە، ژنەکەم نانی ماڵی دەکا بە بێ پێخۆریش دەخورێ، دوایە سەری خۆم هەڵدەگرم بەرەو ئەو بیابانە، یەک سەعات دەڕۆم و دەگەڕێمەوە. چایەکەی بەیانی دیسان گەرم دەکەینەوە، پیاڵەیەک دەخۆم و دێم دەورێکی نێو دێ دەدەمەوە. دوایە نەختێک خەریک باخچەکەم دەبم. مستێک سەوزە بۆ نیوەڕۆ هەڵدەگرمەوە. پاش نانی نیوەڕۆ، چورتێک دەدەم. دیسان دێم دەورێک ناودێ دەدەمەوە. لە هەر کوێ دوو سێ کەس راوەستاون منیش دەوەستم و هاوڕێی قسە هەزارجار دووپاتکراوەکان دەبم. یا هەواڵەکانی تلەڤزیۆن بۆ یەکتر دەگێڕینەوە. هەمووشمان خۆمان گوێمان لێی بووە. ئێوارێ دیسان چوار دیواری نێوماڵ. ژنەکانیش هەر وەکوو ئێمە ئەو شەش متر و نیوەی ژوور و حەوش سەد جار دەپێون. ئەوانەی منداڵی بچووکیان هەیە کەمێ زیاتر خۆ دەخڵافێنن. شەو چاو لە تلەڤزیۆنەکە دەبڕین و لەم کاناڵە بۆ ئەو یەکە و نازانین چمان دەوێ. سبەی دیسان هەمان دۆخەکەی دوێنێیە. نە مانگێک نە دوو مانگ، نە ساڵێک نە دوو ساڵ بەڵکوو بیست، سی ساڵ دانیشە و چاو لەو دەشتە ببڕە. نازانم چاوەڕوانی چین. دەڵێم بابە لانی کەم مەیدان فوتباڵێک بۆ ئەو لاوانە دروست کەن کایەی تێدا بکەن و ئێمەش تەواشا بکەین. ئەم کوچە و خیابانە قیرتاو بکەن با منداڵان لەنێو خۆڵ و خاکدا نەتلێنەوە. سەری ئەو جۆگە زیراوە بگرن کە بۆنی کوشتمانی. وەرن پێکەوە چاکی کەین. دەڵێن کاک سەمین زۆر بۆڵەبۆڵ دەکەی. ساڵێک دەبێ نەچوومەتە ئەم شارەی لە پەنامانە. بە پێیان نیو سەعاتە. مرۆڤ پارەی نەبوو بچێتە شار بڵێ چەند مەنە. منداڵەکانم رۆیشتوون، کۆچیان کرد. بیست ساڵ بوو جگە لەم دێیە هیچ کوێیان نەدیبوو. گەورە بوون گوێستیانەوە بۆ شار. جاروبار سەرمان دەدەن. ئێمە ناچین. تەرێق دەبینەوە. ئاخر ژن و منداڵیان هەیە، بە دەست بەتاڵ باش نییە. ئەوان باوەڕیان

بەم جـوولانەوەی ئـێمە نیـیە. دەڵـێن ئەمە جـوولانەوە نیـیە ئەمە نەجـوولانەوەیە. نازانم، کەس سەر لە کاری دنیا دەرناهێنێ.

لە ساڵی ٦٦ (٨٧) بەولاوە ئەو شکستە کە یەک دوو ساڵ بوو سەرەتاکانی دیار کەوتبوو بە تەواوی خۆی نیشان دا. بستێک خاک بە دەستەوە نەمابوو. هێزەکان ماندوو و بێواز و بێ چاوەڕوانی لە ئۆردوگاکانی نێو خاکی عێراقدا دابڕاو لە خەڵک، دانیشتبوون. تۆپبارانەکانی رژیمی ئیسلامی لە لایەک، ئەمنییەتی ئۆردوگاکانی لە نێو بردبوو، عێراقیش هیچی پێ نەدەکرا. لە لایەکی دیکە قەڵاچۆکردن و ئەنفاڵ و بومبارانی دێهاتەکانی کوردستانی باشوور لە لایەن بەعسەوە و لە بەرچاو هێزەکانی رۆژهەڵاتییەوە کە تەنانەت نەیاندەتوانی لە راگەیاندنەکانیاندا باسیشی بکەن، ببوو بە هۆی بێ هیوایی و قوبوڵی شکست لە لایەن ئەندام و پێشمەرگەکانەوە. بەڵام رێبەرایەتی بە هیچ شێوەیەک نەیدەویست ددان بەو راستیەدا بنێ، چونکە دەبوا وەڵامدەر بێ و بەدیل بهێنێتە پێشەوە.

لە هەموو شۆڕشێکدا (بە تایبەت چەکداری) لە ناوچەیەکی چووکەوە دەست پێ دەکەن و بە یارمەتی و رێکخستنی خەڵک ناوچەکە بەرین دەکەنەوە و بەرە بەرە دەسەڵاتی خۆیان دادەمەزرێنن. ئێمە لە ناوچەیەکی پان و بەرینەوە دەستمان پێ کرد. بەرە بەرە ناوچەکە چوک بووەوە و تەنگ بووەوە و ئاخری ئاودیوی سنوور بووین. ئەمە یانێ ئێمە هەنگاو بە هەنگاو بەرەو شکان رۆیشتین، بەڵام بە رووی خۆمان نەدێنا و هیچ ستراتژییەکمان بۆی نەبوو. چاو لە ئاسمان بە تەمای باران بووین. لە کاتی وادا، تەنیا رێگا ئەوەیە کە هێزەکان هەتا دەکرێ ئامادە بکرێن بۆ پاشەکشە بۆ نێو خەڵک. دیارە بە بێ کردەوەی چەکداری. ئەگەر بشگیرێن و لە زیندان کرێن هەر هێزی تۆن. دیارە ئەم کارە بۆ هێزەکانی ئەوکاتە ئاسان نەبوو، چونکە رێکخراوی کارایان لە پشتی سەری خۆیانەوە بە جێ نەهێشتبوو، بەڵام دەکرا. شۆڕش هیچ کاتێک ئاسان نییە. رەنگە ئاسانترین شێوە کردەوەی چەکدارانە بێ. ڕیبەرانی ئێمە بە لای ئەم ستراتژییەدا نەچوون کە هەم ورەی ئەندامانی بەرز دەکردەوە، هەم ئیدامەکاریی راپەڕینی مسوگەر دەکرد و هەم لە پەیوەندی لەگەڵ خەڵکدا چاوەڕوانیی داهاتووی پێک دێنا. هۆی ئەم پشتگوێخستنە ئەوە بوو، دەترسان دەوریان چۆل بێ و لە شەوکەت و پلەوپایەکەیان کەم بێتەوە.

عێراق بە بەزیویان بزانێ و خەرجی کەمتریان بداتێ. حدکا پێی وا بوو کە حوکوومەتیش وتووێژی لەگەڵ ناکا.

مرۆڤ لەکاتی تەنگانەدا دوو ڕێگا زیاتری نییە. بەرەنگاری یان هەڵاتن. ئەگەر یەکەمی پێ نەکرا یان شکستی هێنا، ئەوە ڕێگای دووەم دەگرێتە بەر. ئەندامانی ئۆردوگاکان تەنیا ڕێگای دووهەمیان بۆ مابووەوە. چونکە مانەوەیان لە ئۆردوگا نەتەنیا پێ ناخۆش بوو، بەڵکوو پێیان بێ مانا بوو. ئۆتۆریتەی ڕێبەرایەتیش روخابوو.

ئەم هەلومەرجە نەیدەتوانی زۆر درێژەی هەبێ. یەکەم ئاکامی شەقبوونی حدکا بوو. دەستەیەک بە نێوی حدکا شۆڕشگێڕلە ١/١/٦٧(٨٨) جوێ بوونەوە. ئەمانە بەشێکی ڕێبەرایەتی بوون کە کۆمەڵێک ئەندام و پێشمەرگەیان لە خۆ کۆ کردەوە و بەیانێکیان دا کە گۆڕانێکی تایبەتی لە سیاسەت و ستراتێژیی شۆڕشی تێدا نەبوو. تەنیا گلە و گازندە بوو لە نەبوونی دێمۆکراسی لە نێو حێزبدا و دژایەتییەکی زۆر تایبەتی بە دژی قاسملو و شەرەفکەندی. تاک ڕەوی و سەرەڕۆیی و لە یەک کەلامدا دیکتاتۆری نێو حدکا باسی لێوە کرابوو. هەردوو لا یەکتریان بە نەپاراستن و پێشێلکردنی دێمۆکراسی تاوانبار دەکرد. هەردووک لاش هەر ناویان حێزبی دێمۆکرات بوو. ئەو قسەی برێشت بە راست دەگەڕێ کە دەڵێ: هەر شتێک کە نەبوو زیاتر باسی دەکرێ.

ئەم جۆرە جیابوونەوە سەرەڕای بیانووەکانی، یەکەم ئامانجی ئەوەیە کە خۆی لە بەرپرسایەتیی ئەو شکست و نالەبارییە لا بدا و بیخاتە ئەستۆی کەسانی دیکە. بمانەوێ یان نە، لە هەر رووداوێکدا کۆمەڵێک بەرپرسن. نە یەک یان دوو کەس.

حێزبی دێموکراتی ژمارە دوو لە هیچ بوارێکدا نەیتوانی جێگا بە قاسملو چۆڵ بکا، نە لە نێو خەڵکی رۆژهەڵاتدا، نە لە لای حوکوومەتی عێراق و نە لە دەرەوەی وڵات. تەنانەت روویان لە مۆجاهێدینیش کردەوە، بەڵام مۆجاهێدین وەکوو حدکای پێشوو نەیانی بردەوە نێو شەورا. هەر ئەوەندە بوو لە رقی ئەولا هێندێ پارەی بۆ دەژماردن. بژیوی ژیانیش بارێک بوو بە ملیانەوە. چیتر لە گوندەکان نەبوون کە خەڵک بە خێویان بکا. بۆ دەربازبوونی ئەندامەکانیشیان، نەیانتوانی هیچ بکەن.

دەگوترێ بۆ وەرگرتنی یارمەتی دەچنە لای ئۆجەلان. ئەویش دەپرسێ ئێوە ئەو حێزبەن کە قازی محەمەد دایناوە؟ بەڵێ. ئێوە پەنجا ساڵە خەبات دەکەن؟ بەڵێ. ئێستا پاش پەنجا ساڵ هاتوون داوای یارمەتی لە من دەکەن کە هەمووی دە ساڵ نابێ دەستمان پێ کردووە؟ بەڵێ. ئەی ئەو هەموو ساڵە چتان کردووە. یاڵا وەدەرکەون. دەست بەتاڵ هاتبوونەوە.

لایەنی ژمارە یەکیش زۆر بە توندی بەرەنگاریان بووەوە، تا ڕادەیەک کە دەکرا بڵێی ئەگەر لە نێوخۆی وڵاتدا بان، لە کارەساتی کۆمەڵە خراپتر دەبوو. کەسانێکی زۆر کە تا دوێنێ هاوسەنگەری یەکتر بوون خوێنی یەکتریان دەڕشت. نێویان لێ نابوون "لادەر"ان. لادەر لە چی؟ ئێوە چتان کردووە کە ئەوان نەیانکردووە؟ ئێوە چ دەکەن ئەوان نایکەن؟ ئەگەر هەڵسەنگاندن بە مافەکانی خەڵک بێ، هەردووکتان هەر هیچ ناکەن. لە سیاسەتدا شتێک بە ناوی "لادر" بوونی نییە، مەگەر لە رژیمە دیکتاتۆرییەکاندا. کە خۆیان بە تەواوکەر و رێگاکەیان بە تەنیا رێگا دەزانن. دەنا دوو بۆچوونە لە هەلومەرجێکی دیاریکراودا.

کێشەکە ئەوەندە توند بوو کە تەنانەت بە خەڵکیان دەگوت نابێ نان بەوانە بدەن و ئەگەر هاتنە ماڵتان رێگایان مەدەن. نموونەی لەم شێوە زۆرن و لە بیرەوەرییەکاندا نووسراونەتەوە.

لایەنی کۆمەڵەش بەپێی نووسراوەکانی خۆیان باشتر لە حدکا نەبوو. گۆمێک بوو لە بنەوە دەکولا، هەتا گەییشتە سازبوونی حێزبی کۆمونیستی کرێکاری.

"رێکخراوی سەهەند" چونکە کۆمەڵی کوردستان و خەباتەکەی نەدەناسی، وتوویژێکی رووناکبیریی درێژدادڕی هێنایە نێو ریزەکانی کۆمەڵەوە. دەگوترێ زۆرتربوونی لەبەرکراوەکانی سەهەندییەکان کە هاوپەرا بوو لەگەڵ خۆبەزلزانین و بەکەمگرتنی کوردەکان، هێزی کۆمەڵەی کرد بە دوو دەستەوە: دەستەیەک کە خۆیان بە "حێزبی کۆمۆنیستی کرێکاری"دەناسێنن و دەستەیەک (زیاتر رێبەرەکان) بە نێوی "حێزبی کۆمۆنیست" قەناعەت دەکەن.

من دوای پشکنین لەنێو نووسراو و وتار و کردەوەکانیاندا بەو ئاکامە گەییشتم کە ئەم دابەشبوونە چوار هۆی هەیە.

- هەلومەرجی ئۆردوگانشینی و بێکردەوەیی ژێرخانێک بۆ نارەزامەندیی هێزەکان پێـک دێنـی، قسـەی بنگـویکردن و تـاقم سـازکردن دەبێـتە بـاو، کە پێویسـتی بە لێکدانەوەیەکی تازە لە خەبات و بەرگرییە.
- جەماعەتی "کۆمۆنیستی کرێکاری" خەباتی کوردستان و کێشەی نەتەوایەتی بە دواکەوتـوو دادەنـێن و ڕێبەرانـی "حێزبـی کۆمۆنیسـت" وەکـوو گیرخـواردوو لە داوی پەیوەنـدییەکانی فئودالیـدا نێـوزەد دەکەن و رابـردووی بنەمـاڵەیی فئـودالی ئەوان دەبێـتە هـۆی بەهێزکردنـی ئەم بۆچـوونە. بـوونی پەیوەنـدییەکانی لەسـەرەوە بـۆ خوارەوەی نێو ڕێکخراویش ئەم بیرە بەهێزتر دەکا.
- بەڵگەهێنانــەوەی ئەوان بەم شـێوە کە دەورانــی خەبــاتی ئەنترناســیۆنالیزمی کرێکارییە و دەبـێ جـووڵانەوە بەرەو ئەو شـوێنە بەریـن (دواتـر داواکەری ڕێـبەری جووڵانەوەی ئەنترناسیۆناڵی کرێکاریش بوون و سەرکەوتنیان بە زۆر نزیـک زانـی) بـۆ پێشـمەرگەکانی کـۆمەڵە کە هەر لە پێشـدا لەگەڵ تـالیم و ڕاهێنـانی حێزبـی کۆمۆنیست هەڵخڕابوون. ئەمە بە هەنگاوێک بەرەوپێش دەژمێردرا و ناسنامەیەکی تـازەی پـێ دەدان کە خۆیـان لە خەڵکـی دیـکە بە زیـاتر بـزانن. ڕۆمانتیسـمی شۆڕشگێڕانە هێشتاش کارکردی خۆی لە دەست نەدابووە.
- ناردنی کەسەکان بەرەو دەرەوە لە لایەن کۆمۆنیستی کرێکارییەوە، بە بیانووی لە گێژاوی ئۆردوگا دەربازبوون و سروشتییە پێشوازیی پێشمەرگە لەم بیـرە، نـوختە گۆڕانێک بووە کە دابەشبوونی پێک هێناوە.

زۆربەی ئەو کەسـانە کاتێـک گەییشـتنە دەرەوە و چاویـان کـرایەوە، لە ریـزی هەردوو ڕەوت چوونە دەرەوە و کەوتنە شۆن ژیانی خۆیان.
حدکا چوونەدەرەوەی ئیزن نەدەدا و یارمەتیی کەسی نەدەکرد. ئەو پێشمەرگە و کـادرانە کە مـانەوە لە کوردسـتانی باشـوور یـان بـۆ خۆیـان و بنەماڵەیـان بە ڕەوا نەدەزانــی، لە ڕێگاچــارە دەگەڕان. ئەوانەی کە زۆر ناســیاو نەبــوون و توانییــان تکاکارێـک پەیـدا بـکەن بەرەو نـاو ئێـران گەڕانەوە. هێنـدێک کەمیـان نەبـێ باقییەکەیان نەبوون بە داردەستی ڕژیم. بەڵام بەشێکی هەرە زۆر کە ئەو ڕێگایان نەبوو لە بیـری گەییشـتن بە ئۆروپـادا بـوون. هەر بەو هیـوایە ڕۆیشـتنە ئۆردوگـای ئــەڵتاش لە ڕۆمــادیە لە ڕۆژئــاوای عێــراق کە لەژێــر چــاودێریی ڕێکخــراوی

نێونەتەوەییدا بوو. ئەمانە لە بیر چوونەوە. کەسانێک حەوت هەتا دە ساڵ لەوێ مانەوە. هێندێک خۆیان گەیاندە تورکیە و بنەماڵەی واش هەبوو کە تا ٢٠٠٣ هەر لەوێ بوون و دوایە رۆیشتنە ئۆردوگاکانی کوردستانی باشوور. هێندێکیش بە قاچاخی گەییشتنە تورکیە و لەوێشەوە هەر بە قاچاخ گەییشتنە ئۆروپا.

کۆتایی شەڕی ئێران و عێراق

کۆتایی شەڕی نێوان عێراق و ئێران لە ساڵی ٦٧(٨٨)دا سەرەتای قۆناخێکی تازە لە رۆژهەلاتی ناوەڕاستدا بوو. ئێران کە خەونی بە داگیرکردنی کەربەلا و نەجەفەوە دەبینی و جووتەپێی لە پێلاوێک نابوو بۆ گەییشتن بە دیوارەکانی ئۆرشەلیم و لە نێوبردنی ئیسرائیل و خۆسەپاندن بەسەر دنیای عەرەبدا وەکوو گەورە دەسەلاتی ئیسلامی، بە نووزە نووز کشایەوە و خەیاڵی عەرەبەکان ئاسوودە بوو. ئەوان ئەو هەموو پارە و یارمەتییەیان بە سەدام دابوو کە ئەرکی بەرگری لە ئێران بە ئەستۆ بگرێ و ئێستا گەییشتبوونە ئامانج. ئێمە وەکوو کورد لەو شەڕەدا یەک قازانجمان کرد. لاوەکانی کورد نەبرانە سەربازی. لەبەرەی شەڕدا. لەو ناوچانە کە بە دەست پێشمەرگەوە بوو، کەس نەدەچووە سەربازی و لە شار و دێیەکانی دیکەش رژیم متمانەی بە کورد نەبوو، نەیدەناردنە پێشەوە. یان لە بەشی پشت بەرەی شەڕدا بوون یان دوور دەخرانەوە بۆ شارەکانی رۆژهەلاتی ئێران. بۆیە ئێمە کوژراوی بەرەی شەڕی ئێران و عێراقمان بۆ نەدەهاتەوە. ئەوەی لە شەڕی پێشمەرگایەتیدا دەکوژرا، لانی کەم بۆ ئامانجێکی باش و بۆ بەدیگەیاندنی مافی گەلەکەی دەکوژرا و بە ژمارەش لە هەموو ناوچەکانی دیکەی ئێران کەمتر بوو. لە بۆمبارانی فرۆکە و مووشەکە دوورهاوێژەکانی عێراقیش پارێزران. شەڕی ئەو دووە کە بەتایبەت لە سەرەتادا زۆر توند بوو. نەکەوتە کوردستان. ئیتر باقیی زەرەرەکان وەکوو خەڵکی هەر دوو بەرەی شەڕ بوو. وەک دەڵێن تاوانی شەڕ هەموو کاتێک خەڵکی هەژار دەیدا.

پاش ڕاگرتنی شەڕ، ڕژیمی ئێران وەکوو بەرازی بریندار کەوتە کوشتارکردنی زیندانییە سیاسییەکان و هەزارانی بە یەک دوو حەفتە کوشت. عێراقیش کورد و شیعەی کردە ئامانج و کارەساتی ئەنفاڵ و وێرانکردنی گوندەکانی کوردستان دەستی پێکرد. کەسیش لەو دنیادا دەنگی دەرنەهات. ڕێکخراوە بەناو بەشەردۆستەکان خەویان لێکەوتبوو. دەوڵەتەکان هەر هیچ. بزەیان دەهات، هەتا شەڕی کوەیت. ئەوجا کە نەوتەکە کەوتە مەترسییەوە هەموو بە تێکڕا هاواریان لێ بەرز بووەوە و سەدام بوو بە شەیتانی سەدەی بیستەم. پێش نەکەوم.

لە بەرەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران و عێراقیشدا بە هەڵە لێکدانەوەی هەلومەرجەکە، کارەساتی دروست کرد. مۆجاهیدینی ئێران وایان لێک داوە کە قوبوڵکردنی وەستانی شەڕ لە لایەن خومەینییەوە، نیوزکی ڕژیمی بەتاڵ کردووە و بە شەپێک دەروخێ. لە سنووری عێراقەوە بە جادەی سەرەکیدا بەڕێ کەوتن بۆ تاران. چاوەڕوانیش بوون خەڵک پشتیوانییان لێ بکا. هێزەکانی ئێران دەنگیان نەکرد هەتا بە تەواوی هاتنە نێو تەڵەوە. گەییشتنە کرێند. ئەوجا دایانگرتن. بە وتەیەک دەوری هەزار و پێنجسەد کەسیان لێ کوژرا و هێندێکیان بە پەلەپڕوزێ خۆیان دەرباز کرد.

ئەم هێرشە کاڵوکرچە دەرسێکی گەورەی بۆکورد تێدا بوو. ئەوان تێگەییشتن کە دەوری شەڕی چەکداری بە دژی ئەرتەشی ئێران کە ئەزموونی شەڕی هەشت ساڵەی هەیە، بەسەر چووە. شکستی ئەم ستراتژییە گەرچی هیچ کات ڕانەگەیندرا، بەڵام بە کردەوە قەبوڵ کرا.

بە گوتەی چ گوارا بەردەوامی و دروستبوونی شەڕی چەکداری دوو نیشانەی هەیە. یەک پێگەی خەڵکی هەبێ و ڕۆژ بە ڕۆژ خەڵک زیاتر ڕووی تێبکەن و لە پەرەسەندندا بێ. دوو سەرکەوتنی خێرا بە دەست بێنێ. دەنا تووشی نەخۆشی و پاشەکشە و نسکۆ دەبێ و وەکوو بەفری بەهار دەتوێتەوە. نەخۆشییەکەش بەر لە هەر شتێک لە ئەخلاق و کردەوەی نامرۆڤانەدا خۆی دەنوێنێ.

لەم قۆناخەدا هیچکام لەو دوو شەرتە لای ئێمە نەمابوو. ئێمە هەر چوار خاڵی ستراتیێژیمان لە دەست دابوو. **شوێنمان** بە جێ هێشتبوو، **کات** بە قازانجی ئێمە نەبوو، **کەرەسەی** ئێمە لە بەرانبەر کەرەسەی دوژمندا هیچ نەبوو، **هێزەکانمان** ماندوو بوون و لە ڕۆیشتندا بوون یان لە ئۆردوگاکاندا قەتیس ببوون. بەڵام وەکوو

باسم کرد ڕێبەرایەتی لە هەوایەکی دیکەدا بوو. حدکا و کۆمەڵە لە مێژ بوو لە قەوارەی هێزی سیاسی دەر چووبوون و دیمەن و کردەوەی ئەرتەشیان وەرگرتبوو، بۆیە کاتیک کە شەڕ نەما بە کردەوە کەس کاری بۆ نەما و خەمۆکی دایگرتن. لە هەمووش گرینگتر شکستی نەفسیی پێشمەرگە و ئەندامان بوو. هەر دوو حیزب لە نالەباریی هەلومەرجەکە گەییشتبوون، بەڵام نەیاندەویست دابەزن و (با بڵێین) لە ڕێگاچارەیەکی ئابڕومەندانە دەگەڕان. لەم گەڕان و پشکنینەشدا تەنیا شتێک کە بیریان لێی نەکردەوە، ڕاپرسییەکی گشتی لە ئەندامان (ناڵێم خەڵک) بوو. پەیوەندییەکان هێشتا هەر پەیوەندیی فەرماندە و سوپا بوو.

تێرۆرکردنی دوکتور قاسملو

ئێوارەی ٦٨ /٦/٢٢ پێنج کەس لە بەرپرس و ئەندامانی ڕێکخراوی حدکا لە "ڤیەن" پایتەختی نەمسا (ئوتریش) لە کافەیەک دانیشتوون و چاوەڕوانی هاتنەوەی دوکتور قاسملو سکرتێری حیزب و عەبدوللە قادری بەرپرسی دەفتەری حدکا لە ئۆروپا دەکەن کە گوتوویانە بۆ کارێک دەچن و پاش ماوەیەک دەگەڕێنەوە. ماوەیەکی زۆری پێ ناچێ دەبینن، لەو شەقامەدا فڕکەفڕکی پۆلیس و ئامبۆلانسە. لەوسەری شەقام خەڵکێک لەپێش دەرکەیەک کۆ بوونەتەوە. بە ئاسایی دەچنە پێش و دەپرسن چ ڕووی داوە؟ دەڵێن: چەند کەس لەوماڵەدا کوژراون. کێن و چین؟ دەردەکەوێ ئەو میوانانەن کە ئەوان چاوەڕوانی گەڕانەوەیان بوون. دوو جار دەهەژێن و شۆک دەیانگرێ، جارێک بۆ کارەساتەکە و جارێک بۆ ئەوە کە ئەوان لە هیچ ئاگادار نەبوونە. کێ کوشتوویانی؟ بۆ لەوێ بوون؟ دوایە دەرکەوت لە یەک دوو کەس ئەندامی دەفتەری سیاسی (دیار نییە چ کەسانێک) نەبێ کەس لە حیزبدا نەیزانیوە ئەوە ڕژیمی کۆماری ئیسلامی لە ڕێگای یەکیەتیی نیشتمانییەوە پەیوەندیی گرتووە کە ئامادەین وتوویژ بکەین. ئەمەش دانیشتنی

دووهەم بووە، مەرجیشیان ئەوە بووە بە نهێنی بێ و کەس لە نێواندا نەبێ. چونکە جاری یەکەم کەسی دیکە* لە نێواندا بووە. خانەخوێیەکەش ئەندامی مەکتەبی ناوەندیی یەکیەتی بووە. کاتێک دانیشتوون دەرکەی دەرەوە داناخا. بکوژەکان یەکسەر دێنە ژوورەوە و بەر دەسڕێژیان دەدەن و خاوەن ماڵیش دەکوژن. سوک و سادە، ئەمە چیرۆکەکەیە.

لێکۆڵینەوەی پۆلیسیش لەبەر پەیوەندییە دیپلۆماسییەکان، ئێستاش دەرنخونەی لەسەر دانراوە. قسە زۆر کراوە و پێدا هەڵکوتنەکان ئەوەندە زۆرن کە ڕێگای لێکۆڵینەوەیان (ڕەنگە بە ئەنقەست) گرتووە. کەچی هەرچی زیاتر پێدا هەڵبگوترێ و باسی زیرەکی و زانایی و چی و چی بکرێ، بەرپرسایەتییەکە قورستر دەبێ و هەڵەکە زیاتر خۆی دەنوێنێ. مرۆڤ ئەگەر بەرپرسایەتیی حێزب یان ڕاپەڕینێکی (با نەڵێن میللەتێک) وەرگرت ئیتر بۆی نییە بە کەیفی خۆی بکا. لانی کەم پێشمەرگە و ئەندامانی حێزبێک بە تەمای کار و کردەوەی تۆ بێ و تۆش ئاوا خۆت بە دەستەوە بدەی؟ دیارە یەکەم جار نییە کە ڕێبەرانی کورد -چونکە باوەڕیان بە خەڵکەکەیان نەبووە- بەم شێوە خۆیان لە تەڵەی دوژمن هاویشتووە.

مەکتەبی ناوەندی حدکا لە پلێنۆمی گەلاوێژی ١٣٦٣دا سەبارەت بە وتوویژ لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندیی ئێران چەند خاڵی بڕیار داوە، بەم شێوە:

- وتوویژ دەبێ سەبارەت بە داخوازییەکانی سیاسی حێزبی دێمۆکرات و خەڵکی کوردستان بێ کە بە تەواوی روونە و لە بەرنامەی حێزبدا هاتووە.
- حێزب بە بێ ئاگاداریی خەڵک لە وتوویژدا بەشداری ناکا. وتوویژ دەبێ ئاشکرا بێ و بە ڕەسمی لە لایەن دەوڵەتی کۆماری ئیسلامییەوە لەگەڵ حێزبی دێمۆکراتدا بکرێ.
- وتوویژ دەبێ لە کوردستاندا ئەنجام بدرێ.

لە وتوویژی ڤیەندا هیچکام لەم بڕکانە بەرچاو نەگیراوە. ئەمە جگە لە تاکرەوی چ نێوێکی دیکەی هەیە.

---

* لەم بارەوە گوتەکان جۆربەجۆرن، یەک دەڵێ "بن بلا" سەرۆک کۆماری پێشووی جەزایر، یەک دەڵێ خانووەکە موڵکی ئەو بووە و خۆی نەبووە... ئەم وتوویژە بە ناوبژیوانی جەلال تاڵەبانی پێک هاتبووە.

قاسملو بۆ چارەکردنی ئەو هەلە نالەبارە کە لەو کاتەدا حیزب تێی کەوتبوو، ڕێگای وتوویژ هەڵدەبژێرێ. (وەک دەزانین وتوویژ هەموو کاتێک لە ستراتیژت د. قاسملودا هەبووە) کە ڕەنگە بتوانێ ئەو بارە قورسە لە شانی حیزب داگرێ. هەلە نالەبارەکە وەک باسمان کرد، گیرخواردن و پەنگاوکردن لە ئۆردوگاکانی نێو عێراقدا بوو. بارێکی زۆر گرانی ژن و منداڵی پێشمەرگە و ئەندامان، تەواوبوونی شەڕی ئێران و عێراق و چاوەڕوانیی ڕێککەوتنێکی شێوە ئەلجەزایر*. لەتبوونی حدکا بۆ خۆی، شەڕ لەگەڵ کۆمەڵە، لە دەستدانی بەشی هەرە زۆری کادر و پێشمەرگە لێهاتووەکان و شکستهێنانی بەرنامە سیاسییەکان. چ لەگەڵ موجاهێدین و چ ئەو هیوایانە کە بە فەرانسەوە بەسترابوونەوە. بەڵام هیچکام لەمانە لەبەرچاونەگرتنی بڕیارەکانی پەسندکراوی پلێنۆم پاساو ناکا.

ئەگەر چاو لە نووسراوەکەی خودی قاسملو بکەین، سێ ئەرک بۆ شۆڕش دادەنێ:

١- ڕێکخستنی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان لەژێر ئاڵای خۆیدا بە بەرنامەیەکی ڕێکوپێک

٢- گرێدانی خەباتی گەلی کورد لەگەڵ سەرانسەری ئێران

٣- ڕاکێشانی پشتیوانیی هێزەکانی دەرەوە.

وەکوو باسمان کرد هیچکام لەم سێ ئامانجە بە موراد نەگەییشت. خەڵک پارچەپارچە کرا و پارچەی هەرە زۆری وەبەر ڕژیم کەوت. جا بە هۆی بژیوی ژیان بێ، یان بە هۆی نەزانین و کەمتەرخەمیی ئێمەوە بووبێ. شەڕی نێوخۆش هەر لەم بوارەدا دەژمێردرێ.

لەگەڵ سەرانسەری ئێرانیش هەر مۆجاهێدین مابوو، ئەویش بوو بە دوژمنمان. مەترسیی ئەوەش هەبوو کە ئەوان نێوانمان لەگەڵ سەدامیش بشێوێنن. هێزەکانی دەرەوەش گەرچی لە سەرتاوە ئاورێکیان لێ داینەوە، بەڵام دواتر هێندێ سەرراشەکاندن و بزەی دۆستانە نەبێ، هیچی تێدا نەما. ئەویش حەق بڵێین بەشی

---

* ڕێککەوتنی ساڵی ٧٥ لە نێوان شا و سەدامدا کە بوو بە هۆی چەککردنی جووڵانەوەی باشووری کوردستان بە ڕێبەرایەتی مەلا مستەفا بارزانی.

هەرە زۆری بە بۆنەی د. قاسملووەوە بوو، دەنا کۆمەڵە نەیتوانی هیچ پەیوەندییەک لەگەڵ دەرەوە (عێراقی لێ دەرچێ) ساز بکا.

لە سیاسەتی دەرەوە کە گوتمان تەنیا فەرانسە بوو کە گۆشەچاوێکی لە کوردستان دەکرد. ئەوەش بڵێین کە لەبەر چاوە رەشەکانی ئێمە نەبوو. پێشتر باسی بەرنامەکەی فەرانسەم کرد. ئیسراییل ئەوکات و ئێستاش پەیوەندییەکی بتەوی لەگەڵ فەرانسە هەیە. ئیسرائیل وەکوو ئامانجی درێژخایەنی ستراتێژی، کورد بە تەنیا نەتەوەی غەیرە عەرەبی رۆژهەڵاتی نیوەڕاست دادەنێ، کە دەتوانێ بە دژی عەرەب هاوسەنگی لەگەڵ ئیسراییلدا بکا. پێش هاتنە سەرکاری کۆماری ئیسلامی، ئەوە رژیمی پاشایەتی ئێران بوو ئەو هاوسەنگییەی دروست دەکرد. دەگوترا: تاران تلئاویو، واشەنگتون. دواتر کورد دەبوا ئەو دەورە ببینێ و باری ئیسراییل لە بەرانبەری عەرەباندا سووک بکا. بۆ ئەم مەبەستە کورد دەبێ بەهێز بکرێ. ئەوان بەش بە حاڵی خۆیان کاریان بۆ کرد. لە رێگای خاتوو میتران (ژنی سەرۆک کۆماری ئەو کاتەی فەرانسەوە) هەوڵیان دا پرسی کورد لە دنیادا بهێننە پێشەوە و لە رێگای مامۆستا جووەکانی زانکۆکانەوە پشتیوانییان لە ناوەندە کولتورییەکانی کورد کرد. بەڵام شۆڕشەکانی کورد، بە هۆی موسڵمانبوون و نێوان خۆشی لەگەڵ دوژمنەکانی ئیسراییلدا، توانا و دەرەتانی ئەو یارییەیان نەبوو.

ئەم شکستانە بوون کە هۆی بنچینەیی هەڵبژاردنی رێگای وتووێژ لەگەڵ دەسەڵاتی ئێرانی پێکهێنا، بەڵام با بپرسین: ئەوکات کە ئێران لە شەڕی عێراقدا چەقی بوو، شەڕی نێوخۆشی هەبوو، گەمارۆی ئابووریشی لەسەر بوو، ئێمەش ئەو هەموو خاک و خەڵک و پێشمەرگەمان هەبوو، ئامادە نەبوو وتووێژ بکا و یەک هەنگاو بۆ دابینکردنی مافی گەلان هەڵێنێ. ئێستا کە ئێمە هیچمان بە دەستەوە نییە و ئەویش ئاگادارە، شەڕی دەرەوە و نێوخۆی لە کۆڵ بووەتەوە. ئەرتەشێکی زل و زەبەلاحی بە ئەزموونی - بە پاسدار و بەسیجەوە- لە بەردەستدایە. سازمانە چەپەکانی لە نێو بردووە، مۆجاهێدینی تەزاندووە، زیندانییەکانی بە بێ هیچ دادگایەک ئێعدام کردووە و دەنگ لە بەنی بەشەرەوە دەر نەهاتووە. بۆ دەبێ ئێستا ئامادە بێ وتووێژمان لەگەڵ بکا، ئەویش بۆ دانی خودموختاری بە گەلی کورد؟؟ دیارە جگە لە دانانی تەڵەی مەرگ هیچ مەبەستی دیکە نەبووە و دەبوا زاندرابا. چۆن دەبێ پاش دە ساڵ خەبات و خوێنرشتن تازە بچینەوە سەرەتای وتووێژی

خودموختاری؟ ئەو زانین و زیرەکییە کە باسی دەکەن چی لێی هاتبوو؟ بۆ بە کەس رانەگەیەندرابوو؟ بۆ دەبێ وەکوو زۆر شتی دیکە تەنانەت لە دەفتەری سیاسیش بشاردرێتەوە.* بۆ هەر تاکەکەس دەبێ بڕیار بدا، دوایەش بیکەن بە پاڵەوانی دێمۆکراسی؟ ئەگەر دوژمن بانگ کراوە، با لەسەر خاکی خۆمان و لە ژێر چاوەدێریی پێشمەرگەی خۆماندا بوایە. ئەگەر بەو مەرجە رازی نابێ، یانێ نایەوێ رێک کەوێ و درۆ دەکا و ناشیدوێنین. بە داخەوە هەڵەکە مێژووییە.

هەرچۆنێک بێ، هەر رۆڵەیەکی کوردستان لە خوێن دەگەوزێ، گوڵێک لە باخی شۆڕش کەم دەبێتەوە. داخی گران، حەق نەبوو قاسملو ئاوا خەڵکی کورد لە بوونی خۆی بێ بەش بکا.

بێگومان پاش قاسملو حێزب تووشی شێوانێک لە نێوخۆدا و لە پەیوەندییەکانی دەرەوە و ئابووریشدا دەبێ. چونکە هەموو ئەوانە تەنیا لە پاوانی قاسملودا بوون و کەسی دیکە ئاگای لە چەند و چوونی نەبوو. ئەویش قەت بە کەسی نەدەگوت و ئەگەر کەسێک داوای زانیاریی لەو بابەتەوە کردبا دەیگوت هەرکەس دەیەوێ بزانێ با ببێتە سکرتێری حێزب. ئەم سەرلێشێواوییە تا ئەو رادەیە بوو کە حێزب نەیتوانی تەنانەت خۆپێشاندانێکی سەرانسەری لە ئۆروپا وەڕێ بخا و زەخت لە دەوڵەتی نەمسا بکا. ئەگەر نەڵێم وەکوو کوردەکانی تورکیە کە بۆ عەبدوللە ئۆجەلانیان کرد.

دکتور شەرەفکەندی کە دەبێتە سکرتێری حێزب هەوڵ دەدا کەموکوورییەکان قەرەبوو بکاتەوە. شەڕی کۆمەڵە بە کردەوە رادەگیرێ. لە خاکی عێراقدا لە یەکتریان نەداوە. دواتریش کە وڵات کەوتە دەست هێزەکانی کوردستانی باشوور یەکیەتی شەڕی لێیان قەدەغە کرد. ئەم شەڕە بە رەسمی هێشتا تەواو نەبووە، هیچکام لە هێزەکان لە هیچ کونگرەیەکدا یان لە بەیانی هاوبەشدا تەواو بوونی شەڕیان رانەگەیاندووە.

کاتێک کە شەڕ نەما، چەکی پێشمەرگە دەبێتە بار بە ملیەوە. لە هەموو ئەو ساڵانەشدا جگە لە شەڕ هیچ شتێکی دیکەی فێر نەکراوە، گۆڕانی هەلومەرجەکەش بە دی ناکرێ، کە وا بوو نازانی بۆ دەبێ ئەو سەرما و گەرما و

---

*(بروانە پەنجا ساڵ خەبات ع. حەسەن زادە)

برسییەتییە بکێشێ. بۆشی دەرکەوتووە کە ڕێبەرایەتی هیچ پلانێکی نییە. کاری سیاسی و ڕێکخراوەیی لە نێو خەڵکدا پێویستی بە کادرە و کادریش، یان راو نراوە و یان هیچی پێ نییە و ئەزموونی وای وەرنەگرتووە کە لەو هەلومەرجە توند و ناسکەدا بەکاری بهێنێ. بۆیە راستکردنەوەی ئەم بارە خوارە ئاسان نەبوو. ڕێبەرایەتییەکان جگە لە هەوڵدان بۆ راگرتنی ئۆتۆریتەی خۆیان هیچیان نەدەکرد و ئەوانیش ئەزموونی ئەو هەلومەرجەیان نەبوو، بەڵام نەیاندەویست ئەوەیان پێوە دیار بێ. ئەندامان بەوە منەتبار دەکران کە چادرێکیان پێ دراوە و بە کوشت نەچوون. ئۆردوگانشینی ئەو زیانەی بۆ ڕێبەرایەتی هەبوو کە ئێستا ئەو کادر و پێشمەرگانە کە پێشتر دوور بوون، هاتبوونە پاڵ دەستیان و شێوەی ژیان و کردەوەیانیان لە نزیکەوە دەدیت و ئەو تەسویرە کە پێشتر بۆیان دروست کرابوو دەڕوخا و راستییەکان و خۆ بە زل زانینەکانیان بۆ دەردەکەوت. لە کۆمەڵەدا بوونی چەند کەسی غەیرە کورد کە حیسابی تایبەتیان بۆ دەکرا و ئەوانیش خۆیان بە بەرزتر و زاناتر و... لە کورد دەزانی، رەخنەیەکی نەگوتراوی تایبەتی لە دڵی کوردەکاندا دروست کردبوو. بۆیە کادر و پێشمەرگە لە بیری رزگارکردنی خۆیان و ماڵ و منداڵیاندا بوون. دۆخەکە وا نەبوو کە بتوانرێ بە بێ لایەنی لە سووچێک دانیشی و کاسبی بۆ بژیوی ماڵ و منداڵت بکەی. دەبوا یان لە ئۆردوگای یەکێک لە ڕێکخراوەکاندا بی، یان ببی بە گرێدراوی ئەمنی عێراق. وەک باسم کرد، بەشێک هەڵیان بژارد کە بچنە رۆمادیە (ئوردوگای پەنابەران)، بەشێک ڕێگای قاچاخی بەرەو تورکیەیان گرتە بەر.

شەڕی کوەیت

ویل دۆرانت، مێژووزانی بەناوبانگ، لێکۆڵیوەتەوە کە بە درێژایی مێژووی مرۆڤ، تەنیا بیست و نۆ ساڵ دەبینینەوە لە شوێنێکی ئەم سەرزەمینەدا شەڕ لە ئارادا نەبووبێ.

*هەر ئەوەندە بەسە کە چاوێک لە ساڵەکانی دەیەی ١٩٩٠ بکەین: دوو ملیۆن کوژراو لە ئەفغانستان، یەک و نیو ملیۆن کوژراو لە سوودان، نزیک بە هەشتسەد هەزار کەس لە نەوەد رۆژدا لە رواندا قەسابی کران، نیو ملیۆن کوژراو لە ئانگۆلا، دووسەد و پەنجا هەزار کوژراو لە بۆسنی، دووسەد هەزار کوژراو لە گواتمالا، دووسەد و پەنجا هەزار لە برۆندی، سەد و پەنجا هەزار کوژراو لە لیبێریا، هەفتاد و پێنج هەزار کوژراو لە جەزایر. ژمارێکی زۆر کوژراو لە تێکهەڵچوونەکانی سنووری نێوان ئەتیۆپیا و ئەریترە، شەڕ لە کۆلۆمبیا، پێکدادانی ئیسرائیل و فەلەستین، چچن، سریلانکا، باشووری رۆژهەڵاتی تورکیە، سیرالئونە، باکووری ئیرلەند، کوسوو و شەڕی ئەمریکا لە کەنداو (کە بە گریمان لەوێ سیوپێنج هەزار خەڵکی ئاسایی عێراق کوژراون). لە شەڕەکانی سەدەی بیستەمدا نزیک بە شەست و دوو ملیۆن خەڵکی مەدەنی گیانیان لە دەست داوە. بە گریمان بیست ملیۆن زیاتر لەو ژمارەی چل و سێ ملیۆن کوژراوەی هێزە نیزامییەکان.**

داگیرکردنی کوەیت لە لایەن سوپای عێراقەوە ئاڵوگۆڕێکی تازە لە رۆژهەڵاتی ناوەڕاستدا پێک دێنێ. سەدام کە پێم وا نییە لە ژیانیدا قەت یەک کتێبی مێژووی خوێندبووبێتەوە، نازانێ و تێناگا کە لە بنەڕەتدا بۆچی نزیک بە سی ساڵ پێشتر ولاتێک بە نێوی کوەیت لەو بنەپاڵەوە قوت کراوەتەوە، دەچێ تالانی دەکا. دەست بۆ شەرمگای ئەمریکا براوە. هەموو عەشیرەتی دنیاخۆرەکان و دەستوپەیوەندەکانیان لە تووڕەییدا ئارەقەیان کردووە. ئەوەی چەکی کۆن و نوێیە روو دەکاتە کەنداو. ٣٣ ولات بەناو و بە کردەوە خۆ تەیار دەکەن کە کوەیت ئازاد بکەن. رای گشتیی دنیا وەها ئامادە کراوە کە هەر چی بکەن بە رەوا دادەنرێ. ئەو ئەرتەشە جەردەیە کە بە شەوێک کوەیتی گرت و تالانی کرد بە سەد سەعات تەفروتونا دەبێ. رادیو دەنگی سوپای ئەمریکا کە لە سعوودیەوە پەیام دەنێرێ، کورد و شێعەکان هان دەدا کە راپەڕن و سەدام بروخێنن و لەم

*) کریس هێجز. هەمان

بوارەدا ئەمریکا یارمەتییان دەدا. ئەوانیش راپەڕین، بەڵام یارمەتییەکانی ئەمریکا دیار نەبوو، رەنگە ئەمریکا وەڵام بداتەوە کە ئێمە هەشتا لە سەدی ئەرتەشەکەمان لە نێو برد، ئەو بیست لە سەدەش بۆ ئێوە! بەڵام بیست لە سەدەکە بەس بوو کە هەم کورد و هەم شیعەش کە پشتیوانیی ئێرانی لەگەڵ بوو، تەفروتونا بکا و ئاوارەی شاخ و کێو و وڵاتانی دەوروبەریان بکا و رێبەرەکانی کورد بنێرێتە دەست ماچکردنی سەدام لە بەغدا. ئەویش راست لەو کاتەدا کە شەوە کۆنسێرتێکی نێونەتەوەیی بۆ پشتیوانیی کورد گیراوە و هەرچی هونەرمەند و گۆرانیبێژی ناوداری دنیایە بەشدارییان تێیدا کردووە.

راستییەکەی شەڕ نەکرا، هەڵات هەڵات بوو، لە هەڵاتنیشدا خەڵک زیاتر دەکوژرێ. ئەمە سەرەتای دە ساڵ ئاوارەیی و شەڕی نێوخۆ و وێرانییە، کە برینێکی قووڵی لە جەستەی بەرەیەکدا داناوە کە سارێژکردنی، مێژوویەکی دەوێ.

بێگومان ئەم سێڵاوەی ماڵی خاوەنماڵی داگرتبوو، کاری کردە سەر ژیان و حاڵی هێزە سیاسییەکانی رۆژئاواییش. ئیتر وەکوو رۆژ دیار بوو کە دنیاکە بەو شێوەی رابردوو نامێنێ. بۆیە هەر کەس دەبوا پلانێکی بۆ داهاتوو هەبێ. بەڵام کە پلانی گشتی نەبوو، هەرکەس بیری خۆی دەکاتەوە.

حدکا لەسەر رەوتی سیاسەتەکانی پێشوو دەکەوێتە هەوڵدان بۆ پەیداکردنی دۆستانی (ئێرانی) و لەم بوارەشدا چاوی لە هێزە راستەکانە. نەک لەبەر ئەوە کە نازانێ راستەکان دژی مافی کوردن، بەڵکوو لەبەر ئەوە کە لەنێو ئەواندا کە هیچیان هێزێکی وایان نییە، ئەمان دەبنە سەرپشک. دەنا ئەو هەوڵە قەت بۆ یەکگرتنەوەی هێزە کوردییەکان نەدرا، بە تایبەت ئەو بەشەی کە لە خۆیان جیا ببووەوە. دەبوا حدکا کۆستێکی دیکەشی بکەوێ هەتا ئەم راستییانە تێبگا؟

کارەساتی برلین،

تێرۆرکردنی شەرەفکەندی و هاوڕێیانی.

لە ٧١/٦/٢٦ (سێپتامبری ١٩٩٢) دوکتور شەرەفکەندی بۆ بەشداری لە کۆنگرەی سوسیالدێمۆکراتەکاندا چووەتە برلین. یەکێک لە ئەندامانی کۆنی حیزب

کە لە ڕێکخراوی ئاڵماندایە و شەرەفکەندی میوانیەتی. لە چایخانەی بەرماڵ خۆیاندا چاوەڕوانە کە میوانەکەی لە کۆنگرەی سوسیالدیمۆکراتەکان بێتەوە و شەو لە ماڵ ئەو بنوێ. سەعات نزیک ١٢ی شەو ئیتر نیگەران دەبێ کە چۆن بووە نەهاتوونەوە. چەند تلەفوون دەکا، وەڵام نییە، ئاخری تلەفوون بۆ پۆلیس دەکا، پێی دەڵێن هەستە وەرە بۆ ئێرە، ئەوەی تۆ لێی دەگەڕێی کوژراوە.

لە باری ئەمنییەوە دووپاتبوونەوەی کارەساتی قاسملویە لە ویەن. جیاوازییەکە ئەوەیە کە کۆبوونەوەکە لەگەڵ بەشێک بەناو ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانییە. چیرۆکەکە بە کورتی ئەوەیە کە ژمارەیەک لە ئەندامانی ئۆپۆزیسیۆن بانگ دەکرێن بۆ دانیشتنێکی ڕاگۆڕینەوە. لە رستورانێکی ئێرانی. حەوتوویەک پێشتر بە خاوەن رستورانەکە (کە ئێستا بەپێی فیلمێکی بەڵگەیی کە ئارمانی نەجم چێی کردووە، دەر کەوتووە، خۆفرۆشێکی کۆنە ئەکسەرییەت بووە و نێوانی لەگەڵ دەزگای ئەمنیی ئێران هەبووە) گوتراوە کە تلەفوون بۆ میوانەکان بکا و بانگەوازەکەیان پێ رابگەیەنێ. دواتر کاتی کۆبوونەوەکە شەوێک وەپێش دەخرێ، ئەویش لە باتی بیست کەس تلەفون بۆ سێ چوار کەس دەکا و تیمی تێرۆری ئێرانیش کە لە برلین خۆیان ئامادە کردووە ئاگادار دەکا.

ڕێبەری جووڵانەوەیەکی چەکداری میللەتێکی بەستەزمان بە بێ هیچ پۆششێکی ئەمنی، لە رستورانی میکۆنۆسی برلیندا خەریک باسی ترۆری قاسملویە، کە خۆشی لەگەڵ هەواڵەکانی لە لایەن تیمی تێرۆری ئێرانەوە، تێرۆر دەکرێن.

ئەم کارەساتە بە پێچەوانەی تێرۆرەکانی دیکەی کۆماری ئیسلامی لە ئۆروپا کە دەوڵەتە ئۆروپییەکان لەبەر مافی ئابووری-سیاسی خۆیان دەرخونەیان بەسەردا دانا و هیچ دادگایەک لێی نەپرسینەوە، ئەمجارە سەرەڕای دژایەتی دەوڵەتی ئاڵمان، دادگای ئاڵمان لەژێر زەختی رای گشتیدا دادگای پێک هێنا و تاوانبارەکانی دادگایی کرد و بوو بە هۆی حوکمدانی چەند کەس لە سەرکردەکانی دەوڵەتی ئێران. هەروەها بوو بە هۆی ئەوە کە جارێکی دیکە پرسی کێشەی کورد بێتە مەیدانی نێو نەتەوەییەوە. بەڵام ئەمجارەش ڕێبەرایەتیی حیزبی فرمێسک لەچاو نەیتوانی لەو هەلومەرجە هیچ کەڵکێ وەرگرێ.

بە نەمانی ئەو دوو کەسە (قاسملو و شەرەفکەندی) -کە حدکا شمارە ٢ بە قەوڵ خۆیان لەبەر سەرەڕۆیی ئەوان جوێ ببوونەوە،- هەل بۆ یەکگرتنەوە لەبار

ببوو. یەکیان گرتەوە، بەڵام هەروا کە جیابوونەوەکەیان هیچ دەستەکەوتێکی سیاسیی نەبوو، یەکگرتنەوەکەشیان هیچ گۆڕانێکی سیاسیی لەگەڵ خۆی نەهێنا. کێشەکانیش بە شاراوەیی هەر مابوون و ڕێکخراوەکەیان ماندوو دەکرد. هەتا دواتر، کاتێک کە ناوەندییەکان هەموو بوونە خاوەن پاسپۆرتی ئۆروپی، جارێکی دیکە ماڵیان جوێ کردەوە، ئەوجارەش بە بێ هیچ دەستکەوتێک، جگە لە ناهۆمێدی بۆ خەڵکی هەژاری چاوەڕوان.

هەندەران

ئەتۆ پرسیاری نیشتمانت کردووە و ئەمن باسی ناوچەی جوغرافیاییم کرد. حەق بە تۆیە، لەم شوێنەی ئێمە دەژین، من، تۆ و تەنانەت منداڵی تۆش بە "بێگانە" دەژمێردرێن و تۆ هەموو کاتێک هەودای نیشتمانێکی کە نەتدیتووە. ئەمەش چارەنووسێکە...

ئەمن پاشساڵەها دەربەدەری لە کێو و بیاوان و شار و سەرزەوینە ڕەنگاڕەنگەکاندا، تێگەییشتم کە نیشتمان ئەو نەخشە جوغرافیاییە نییە کە لە قوتابخانە نیشانت دەدەن. یا من بە سەری پەنچە لە ڕووپەڕی نەخشەیەک نیشانت دەدەم. یان لە کاتی سەربازیدا، لە سەنگەرێکی سەر تەپکەیەک، یان خیزەڵانێک، یان لێرەوارێکی پڕ لە سێبەری ڕەمزاوی داتدەنێن کە سنوورەکانی بپارێزی. نیشتمان تەسویرەکانی منداڵیی ئێمەیە کە لە بیرماندا دەمێنێتەوە. نیشتمان کۆڵانەکانی گەڕەکی منداڵییە؛ ئەو شوێنانەی کایەمان تێیاندا دەکرد. ئەو شوێنەی کە یەکمجار ئەڤینداری فێر بووین. دوکانی سەر کوچەکە، دیواری نیوە ڕوخاوی هاوساکەمان، پاساری ماڵەکەمان و ریزی مەلیچکەکانی ئێوارە. ڕێگای خۆدزینەوە لە مەکتەب، پشوودان لەسەر گردەبەردێک، چاوکە کەمئاوەکەی باخی کەنار شار... نیشتمان ئەوێیە. سروودەکان و دروشمەکان بۆ بەڕێوەبەرانی دەسەڵاتە.

نیشتمانی تۆ هەموو کاتێک لەگەڵ تۆیە، لە ناختدا دەمێنێتەوە هەتا هەموو شوێنێکت لێ بکاتە غەریبی، تەنانەت ئەگەر بشگەڕێتەوە.

لە کاتی شۆڕشی ٥٧ دا لایەنگرانی شا و کاربەدەستانی دەزگای ئەمن و ژنەراڵەکانی، زانیان کە هەلومەرجەکە لەبار نەماوە، پارەکانیان هەڵگرت و بەرەو رۆژئاوا هەڵاتن. بەشی هەرە زۆریان گەییشتنە ئەمریکا. دەسەڵاتی مەلاکان دوای کوشت و بڕێکی کەم لە پاشماوەکانی ئەم تاقمە، دەستی دایە گرتن و کوشتنی کورد و چەپەکان و موجاهێد و هەر کەسی دیکە وا بە شێوەیەک لە شێوەکان مەترسیی بۆ پاوانخوازیی ئەوان هەبوایە. ڕێکخراوە چەپەکان ئەو هێزەیان نەبوو کە خۆیان بپارێزن. ئەوەیان کە پێی دەرچوونی هەبوو، خۆی دەرباز کرد. دوایە نۆبە گەییشتە موجاهێد و لایەنگرەکانی کە وەک باسمان کرد لە پاریس خۆیان گرتەوە. خەڵکێکی زۆریش بە هۆی شەڕی ئێران و عێراقەوە هەڵاتبوون و لە هەموو دنیادا بڵاو ببوونەوە.

کە شەڕ نەما و نسکۆی شەڕی کوردستان دەستی پێ کرد و کورد جێیان لێ تەنگ بوو، روویان کردە ئۆروپا. دیارە ئێرانی و کورد تەنیا پەنابەرانی رۆژئاوا نەبوون. ئەم ڕەوتە لە شەڕی دووهەمی جیهانییەوە بەردەوام بووە.

پاش شەڕی دووهەم کە وڵاتانی رۆژهەڵات (سۆڤیەت و شەریکان) پێک هات و شەڕی سەرد دەستی پێکرد. وڵاتانی رۆژئاوا بڕیاریان دا ئەوەی لەو بلۆکەوە هەڵدێ وەکوو پەنابەری سیاسی وەرگیری. ئەم پەنابەرخوازییە لە چوارچێوەی هەڵاتووانی وڵاتانی سوسیالیستیدا نەمایەوە و دواتر گەییشتە لای جووڵانەوەکانی رزگاریخواز لە ئەفریقا و ئاسیا و لاتین ئەمریکا. حوکوومەتەکانی ئەو وڵاتانە راستەوخۆ یان ناڕاستەوخۆ بە دەست رۆژئاواییەکانەوە بوو. ئەم جووڵانەوانە لە لایەن دەسەڵاتی داگیرکەر یان دەوڵەتی دیکتاتۆر و دەستکردی خۆیانەوە، پەلامار دەدران و ئەوانیش یارمەتیی سەرکوتکردنەکەیان دەدا. هەتا دەگەییشتنە قەیرانێک کە دەیانزانی سەرکەوتنیان پێوە دیار نییە. ئەودەم دەهاتن و رێگای دەربازبوونێکیان بۆ دەکردنەوە. نێویشیان نابوو مرۆڤدۆستی. لە لایەک جووڵانەوەکەیان بێهێز دەکرد و لە لایەکی ترەوە شۆڕشگێڕەکانی ئەو وڵاتانەیان دەکرد بە خزمەتکار و گسکدەری خۆیان. یانێ رۆحە شۆڕشگێڕییەکەیان لێ

دەستانن. ئەم گوتەی "چرچیل" کە "لە میللەتانی دواکەوتوودا، ئەوانەی کە بە مستی گرێگراوەوە شۆڕش دەکەن، رۆژێک بە دەستی پانکراوەوە سواڵ دەکەن" لەڕاستیدا ستراتیژیی رۆژئاوایە بۆ شۆڕشگێڕان. هەر ئەمانە بۆ حوکوومەتە دەستکردەکانیش وەکوو شێری دیمۆکلێس دەبن و رۆژئاوا وەکوو کەرەسەیەک کەڵکیان لێی وەردەگرێ، نەکا رۆژێک لە رۆژان ئەو دەوڵەتانە لە فەرمانی ئەمان دەرچن. سەرمایەدانانێکیشە بۆ ئەو کاتە کە ئەگەر هات و هەلومەرج گۆڕا و ئەمانە گەڕانەوە، کولتور و دۆستایەتیی ئەو وڵاتەی پەنایانی داوە لەگەڵ خۆیان ببەنەوە. هەر نەبێ لانی کەم دەبنە کڕیاری کەلوپەلەکانی ئەمان. ئەمە بە گشتی سیاسەتی پەناخواز وەرگرتن لە وڵاتانی رۆژئاوادا بووە و هەیە. کەسانێکیش لە وڵاتانی رۆژهەڵات (سۆڤیەت و هاوپەیمانانی) دەبوونە پەناگر. ئەمانە دەبوا ئەندامی ئەو حیزبانە بوایەن کە پێیان دەگوترا حیزبی برادەر. وەکوو حیزبی توودەی ئێران. دەنا ئەگەر کەسێک جگە لە ئەندامانی ئەوان رووی لەم وڵاتانە کردبا، زیندانی دەکرا و دەنێردرایەوە وڵاتی خۆی. یان دەر دەکرا بۆ وڵاتانی هاوسێیان لە رۆژئاوا. پاش روخانی سۆڤیەت پەنابەرەکانی ئەوێش هاتنە وڵاتانی رۆژئاوا.

ئەرکی پەنابەرێکی سیاسی بەر لە هەر شتێک درێژەدان بە خەباتەکەیە. بە پێی یاسا و ئەو بەڵگانەی هەر کەس لە سەرەتادا واژووی دەکا، پەنابەر مافی چالاکیی سیاسی بە دژی وڵاتانی دیکەی نییە، بەڵام کە ئیزنی مانەوەی وەرگرت، هێندێ یاسای دیکە وەکوو ئازادیی ڕادەربڕین و پێکهێنانی کۆمەڵەی کولتوری و... هەیە کە بە یارمەتیی ئەوانە، ئەگەر بیەوێ، دەتوانێ بە شێوەیەک چالاکیی هەبێ. بەڵام ئیمکاناتی ئەو چالاکییە دەبێ بۆ خۆی بە دەستی بێنێ.

دەگوترێ کە چوار ملیۆن ئێرانی پەنابەر لە دەرەوەی وڵات هەیە. بە گوێرەی ژمارەی دانیشتوانی وڵاتان، پاش ئەفغانستانییەکان ئەمە زۆرترین پەنابەری هەڵاتوو لە وڵاتێکەوە. لەم چوار ملیۆنە بەشێکی هەرە کەمی خۆی بە سیاسەتەوە بەستووەتەوە و لەم بوارەدا چالاکە. ساڵەکانی سەرەتا هەموو بە تەمای تەواوبوونی شەڕی ئێران و عێراق و مردنی خومەینی بوون و پێیان وا بوو ئەمانە دەبنە هۆی رووخانی رژیم. هەردوو رووداوەکە قەومان و هیچ نەگۆڕا و هەلومەرجەکە باشتر نەبوو. تەنانەت رژیمی ئێران درێژەی بە تیرۆرکردنی دەمڕاستەکان و ناودارەکانی ئۆپۆزیسیون دا. هێندێکی پێ کرا و هێندێکیشی پێ نەکرا. بۆ نموونە لە

سەڵتەنەتخوازەکان ئوەیسی، ژنەراڵی شا. لە میللیچییەکان، بەختیار، لە موجاهێد، کازم رەجەوی. لە کۆمەڵە غلام، لە حیزب قاسملو و شەرەفکەندی، کەوتنە بەر هێرشی تیرۆریستەکانی رژیمی ئێران.

ئەوانەی خەمی سیاسییان هەبوو و هەیە، ساڵەکانی سەرەتا، دەبوا خەریکی فێربوونی زمان و بژیوی ژیان بن. ئەمەش کات و هێزی بۆ چالاکی نەدەهێشتەوە، ئەوپەڕی مانگ و ساڵێک خۆ پێشاندانێک یان مانگرتنێک بە بۆنەیەکەوە کرابا. باقییەکەی قسە و بەیان دەرکردنی بێ ئاکام و گرتنی کۆڕ و پێکهێنانی کۆمەڵی بێئەزموون و بێناوەرۆک، شتێک بۆ دڵخۆشی و راگەیاندنی مانەوە لە مەیداندا. هەمووشیان لە بەیان و پەخشانەکانیاندا وایان دەنواند کە ئەوە خەڵکێک، یان چینی کرێکار لە ژێر فەرمانی ئەواندایە و هەرکات رێکخراوەکەیان بڕیار بدا، شۆڕش دەبێ و چی و چی.

ئێستا پاش سی و چەند ساڵ دەکرێ بگوترێ هەمووی هەر قسەی بێ ناوەرۆک بوو. دیارە ئەو کاتیش دەزانرا و خۆیان لە هەموو کەس باشتریان دەزانی کە هیچ لە ئارادا نییە. قسە بوو، قسەش باجی نییە. بۆ ئەوە کە خەڵک پێیان نەڵێ بۆ ناچنەوە وڵات شۆڕش بکەن. باسی شکستی شۆڕشیان دەکرد. ئەم باسە زۆر گەرم بوو. یەک شکستەکەی بە خەیانەتی مەلاکان دادەنا و یەک بە بێوەفایی ئەمریکا و یەک بە نائاگایی خەڵک و... کەس خۆی بە تاوانبار نەدەزانی و باسی ئەوە نەدەکرا کە ئێمە دەبا چمان کردبا و نەمانکرد!

ئەگەر شۆڕش یانێ گۆڕینی دەسەڵات و بەپێی ئەوە گۆڕانی سیستەم، ئەوە لە ئێراندا قەومابوو. سیستەمی پاشایەتی ببوو بە کۆماری. شا نەمابوو و مەلا هاتبوونە سەر دەور. شۆڕش تەنیا بە مانای هاتنی سۆسیالیسم نییە. ساڵەهای ساڵ لە لایەن بەرەی رۆژهەڵاتەوە بە هەڵە دەگوترا دەورانی شۆڕشە سوسیالیستییەکانە. بۆ ئەوە کە قسەکەیان بە درۆ دەرنەچێ، رژیمێکی وەکوو رژیمی سەدامیشیان بە سوسیالیست نێوزەد دەکرد. بۆیە چەپەکانی ئێمەش پێیان وا بوو کە لە ئێرانیش دەبوا سیستەمی سوسیالیستی هاتبا، دەنا شۆڕش شکستی خواردووە.

ئەو هێزە شۆڕش دەباتەوە کە جەماوەری لە پشتە، رێکیان دەخا و دەیانهێنێتە مەیدان و سەردەکەوێ - پێشکەوتوو بێ یان دواکەوتوو- ئەوە ئەو هێزەیە کە دەبێتە خاوەنی شۆڕش و رژیمی دوایی دادەنێ. هێزەکانی دیکە بۆ خۆیانن کە

شکست دەخۆن. بەڵام ئەمانەی ئێمە ئێستاشی لەگەڵ، شکستی خۆیان بە شکستی شۆڕش دادەنێن و باسی شکستی ستراتیژی و چەوتکاری و نەکردەکاری خۆیان ناکەن.

لە دەورەی حەمەرەزا شادا لە دەرەوەی وڵات ڕێکخراوی کۆنفیدراسیۆنی خوێندکاران هەبوو کە بەشێکی زۆر لە خوێندکارانی چالاکوانی سیاسی لە خۆ کۆ کردبووەوە و ئەمە جگە لە چالاکیی خۆپێشاندان و مانگرتن بە بۆنەی جۆربەجۆرەوە، ناوەندێک بۆ هاودەنگیی سیاسی بوو. کەسانێک دەچوونە وڵاتانی کوبا و چین بۆ تالیمی سیاسی و نیزامی. ڕاستە ساواک ئاگادار بوو و ئەوانەی کە دەهاتنەوە لە تۆڕی ساواک دەکەوتن، بەڵام بەشێکی هەرە زۆری سیاسییەکانی دواتر لەوانە بوون. تەنانەت ئایینییەکانیش کە دواتر بوون بە داروودەستەی خومەینی، وەکوو قوتب زادە و بەنی سەدر و یەزدی و هەتا دی لەم جۆرە ڕێکخراوانەدا بەشدار ببوون. ئەمجارە نە کۆنفیدراسیۆن مابوو نە ئەو هەستە بۆ یەکگرتن. هەر کەس بۆ خۆی بوو. ئەو کات کە پەلەوەر نەیدەتوانی بە سنوورەکاندا بفڕێ، کەسانێک بە شێوەی جۆربەجۆر دەچوونە ناوەوە و چالاکییان دەست پێ دەکرد. ئێستا کە بەشێکی زۆر لە سنوورەکان دەر و دەروازەی نەماوە، کەس ورەی چوونەوەی نییە. هیوا نەماوە.

لە نێو هەموو ئەو ڕێکخراوانەدا کە بەشێکیان لە کاتی شۆڕشدا وەکوو کوارگ هەلتۆقیبوون و دوایە دەستی ڕۆژگار هەڵیکەندبوون و لە چوار کەس زیاتر نەبوون، حیزبی دیمۆکرات و موجاهید و دواتر کۆمەڵە، کە ئیتر کۆمەڵە نەبوو و خۆی گۆڕیبوو بە حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری، لە دەرەوەی وڵات قورساییەکیان هەبوو. لەم سێ ڕێکخراوە ئەوەی کە لە مەیدانی کردەوەکانی پەنابەرانی دەرەوەدا نەبوو، حدکا بوو. گەرچی یەکەم ڕێکخراو بوو کە دەفتەری لە پاریس دانابوو، بەڵام چالاکیی نێو کۆمەڵی پەنابەرانی لەوپەڕی کزیدا بوو. پاش موجاهید حیزب تەنیا ڕێکخراوێک بوو کە ئەگەر ویستبای دەیتوانی کادرەکانی بژێنێ و بیانخاتە گەڕی مەیدانی سیاسییەوە. بەڵام لە نێو خۆیدا چاوچنۆکییەکی تایبەت ڕێگای پێ نەدەدا. دڵی بە شەورا خۆش کردبوو، کاتێکیش لە شەورا وەدەر نرا دیسان بیری لێ نەکردەوە هەتا درەنگی پێ چوو. کادرەکانی بڵاو ببوونەوە و کەرتبوونیش ئەژنۆی شکاندبوو.

هەرچی لە ساڵەکانی سەرەتای شۆڕشدا بەیان و پۆسترەکان پڕ بوون لە پەیامی هێرش و خەبات و مستی گرێکراو، لە ساڵەکانی دواییدا پڕ ببوو لە ئەی هاوار کوژراین و دادخوازی و رووکردن لە رێکخراوی مافی مرۆڤ و خۆ بە ستەملێکراو و مەزڵووم زانین. ئەم پاشەکشە نەفسییە کە ئێستاش بەردەوامە لە گیانی قەبوڵکردنی شکستەوە هاتووە. بەرەیەک دۆڕاوە و ناتوانێ رێنوێنی بەرەی داهاتوو بێ. گێژ و سەرلێشێواو بە تەمای رووداوێکی لە ناکاوە کە بەڵکوو هەلێکی دیکەی بۆ برەخسێنێ. دڵی بە نێوان ناکۆکی ئەمریکا و ئێران خۆش کردووە و چاوەڕوانی شتێکە کە خۆشی نازانێ چییە. لە هەموو ئەم ساڵانەدا، (لە ٥٧ بەم لاوە) دژبەرەکانی رژیم،- بە هێزە کوردییەکانیشەوە - هەموو کاتێک پاشکۆی رووداوەکان بوون. رژیم رووداوەکانی خولقاندووە و ئەوان دژکردەوەیان نیشان داوە. جا ئەم دژکردەوە، بەرەنگاریی چەکدارانە بووبێ یان نووسینی بەیانێک. ئەوان هیچ کات نەیانتوانی دەستپێشخەری رووداوەکان بن. ئەم بە دووی رووداودا رۆیشتنە بۆ خۆی بێکردەوەییەکی گشتیی پێک هێناوە.

یەکێک لە نیشانەکانی ئەم دوور کەوتنەوە لە راستییەکانی خەباتی کۆمەڵایەتی ئەوەیە کە لە کۆبوونەوەی رێکخراوەکاندا و لە خۆپێشاندانەکاندا، هێزی لاو نابیندرێ. تەنانەت نەتوانراوە سەرنجی منداڵەکانی خویان بۆ ئەو چالاکییە سیاسییانە رابکێشن. پێ دەچێ ئەم بەرەیەش وەکوو بەرەی توودەییەکان نەزۆک بێ. هەروا کە جوولانەوەی ساڵەکانی ٥٠ (خەباتی چەکدارانە) بە لادان و رەتکردنەوەی حیزبی توودە و ستراتژییەکەی هاتە مەیدان، بەرەی داهاتووش بە پێی هەلومەرجی دەورانی خۆی بڕیاری خۆی دەدا.

بە گشتی ئەمە ئەو کەش و هەوا رەش و کپەیە کە پەنابەرانی سیاسی تێیدا دەژین.

بەشێکی دیکە لە پەنابەران یان رەنگە باشتر بێ بڵێم کۆچبەران، ئەو کەسانەن کە لە شەڕدا ئاوارە بوون، یان بۆ خۆیان لە جەهەنەمی کۆماری ئیسلامی هەڵاتوون. ئەمانە زیاتر بۆ ئەو وڵاتانە کۆچیان کردووە کە ئیمکانی ژیانیان باشترە، وەکوو وڵاتانی سکاندیناوی و کانادا. ئەمانە چونکە کەڵکەڵەی سیاسییان کەمتر بووە زیاتر توانیویانە بەرنامە بۆ ژیانی خۆیان دابنێن. بەشێکی هەرە زۆریان دەستیان دایە کاسبیکردن، پارەیان کۆ کردەوە و لە دەورانی سەرۆک کۆماری

"خاتەمی"دا کە هەلومەرجەکە بۆ هاتووچۆ لەبار ببوو، گەرمێن و کوێستانیان دەکرد و جار لێرە و جار لەوێ بوون. ئاکامی ئەم هاتووچۆە بێکردەوە مانەوەی تەواو لەبەرانبەر کێشە سیاسییەکاندایە. لە دەیان هەزار کەس کە لە شارێک دەژین، لە خۆپێشاندانەکاندا دە کەسیش نابیندرێ. دەترسن کە رۆیشتنەوە لێپرسینەوەیان لەگەڵ بکەن. ماوەیەک رێکخراوە سیاسییەکان بە هەموو شێوەیەک هەوڵیان دا پێش بەم دیاردەیە بگرن، بەڵام قازانجی ماددی بەسەر قازانجی مەعنەویدا سەرکەوت. کەس گوێ نەدا. فڕۆکەکانی کۆماری ئیسلامی هەموو حەفتەیەک دەیان سەفەر بۆ شارەکانی ئۆروپا دەکەن و پڕ دێن و پڕ دەچنەوە.

بەرەی دووهەم کە مندالانی بەرەی یەکەمن لە دنیای سیاسیی دایک و بابەکان زۆر دوورن. ئەمە بە تەواوی سروشتییە. مرۆڤ شوێنهەڵگری ئەو کۆمەڵەیە کە تێیدا پەروەردە دەکرێ. ئەو شتانە فێر دەبێ کە بۆ کار و ژیانی ئەو لەو کۆمەڵەدا پێویستە. نابێ چاوەڕوان بین بەرەی دووهەم شوێنهەڵگری بەرەی یەکەم بێ. ئەگەریش بیەوێ خەبات بکات لە پەیوەندی لەگەڵ ئەو کۆمەڵەدا دەبێ کە تێیدا دەژی. دیارە بەرەی یەکەمیش گرنگیی بەم شتە نادا. بە دەگمەن رێکخراوێک توانیبێتی وەکوو پ.ک.ک. لاوی گەورەبوو لە ئۆروپادا بۆ پێشمەرگایەتی بنێرێتەوە کوردستان.

پەنابەرانی بەرەی سێهەم (لە ساڵی ١٣٨٠ بەملاوە) بەتەواوی لەگەڵ بەرەی یەکەمدا بێگانەن. بیست، سی ساڵ مەودا و دووربوون لە کۆمەڵ، بووەتە هۆی ئەوە کە بەرەی یەکەم لەنێو کەلووی خۆیدا قەتیس بێ. بەرەی سێهەم لەگەڵ پەروەردەی کۆماری ئیسلامیدا گەورە بووە و هەڵسەنگاندنێکی دیکەی لە سیاسەت و رەوتی خەبات هەیە. دیارە ئەگەر خەباتێک لە ئارادا بێ. راستییەکەی ئەوەیە بەرەی سێهەمی پەنابەرانی ئێرانی بە توندی دژە سیاسەتن. هێندێک بە هاوسەرگری مەسڵەحەتی هاتوون، هێندێک بە هۆی خزم و کەسەوە و برێکیش پەروەندەی قورسی سیاسی بۆ خۆیان ساز دەکەن کە پەنابەری وەرگرن، بەڵام هەر کە پاسپۆرتەکەیان وەرگرت سەفەری ئێران دەکەن.

لە ساڵەکانی ٧٠ بەملاوە کارنامەی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران لە سەڵتەنەتخوازەوە بگرە هەتا رێکخراوە جۆربەجۆرەکانی چەپ، پڕە لە دابەشبوون. هەموویان هەواڵەکانی دوێنێیان بە خائین، دواکەوتوو و نۆکەری ئیمپڕیالیسم و... تاوانبار دەکەن. دیارە

هەمووشیان دروشمی یەکگرتن دەدەن و جارجار هێندێ هەوڵی بێ ئاکام وەکوو یەکیەتیی چەپ و یەکیەتیی کۆمارخوازانی لائیک و... روو دەدا. بەڵام رەوتەکە بەگشتی بەرەو لێکداوەشانە. لەو هێزانە کە کاتی خۆی لە کوردستان چالاک بوون، حیزبی کۆمۆنیست (کۆمەڵە) و حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری کە دەیەویست کرێکاری هەموو دنیا رێک بخا، خۆیان تووشی دابەشبوونی یەک بە دوای یەکدا بوون. دەستەیەک (بەرەی موهتەدی) گەڕانەوە بۆ کۆمەڵەی سەرەتا و دروستکردنی حیزبی کۆمۆنیستیان بە هەڵە زانی.

حیزبی دێمۆکرات دەستەویەخەی دژوازییەکانی نێوخۆ بوو و توانای بەرەنگاری و لێکدانەوەی هەلومەرجی تازەی کوردستانی نەبوو، ئاخری جارێکی دیکەش لەساڵی ١٣٨٥(٢٠٠٦) دا دابەش بوو. بە بێ هیچ جیاوازییەکی سیاسیی شایانی باس. بەگشتی دابەشبوونەکان لە زۆربەی رێکخراوەکاندا بەر لەوەی سیاسی بن، رێکخراوەیین.

دانانی رادیۆ و تلەڤزیۆن و کەڵکوەرگرتن لە ئینتێرنێت ئاسانە. ئەمە جگە لە لایەنی خڵافاندنی رێکخراو یان هۆگرانی رێگایەک، ئامرازێکە بۆ خۆنیشاندان و پڕکردنەوەی بۆشایی بێکردەوەیی. هەموو ئەمانە ئەگەر لەپاڵ یەکتر دانێن، لەباری سیاسییەوە بە ئەندازەی رادیۆە پڕ لە پارازیتەکەی حیزب و کۆمەڵە لەو ساڵانەدا کە لە شاخەکانی کوردستان بوون، کاریگەریی نییە، چونکە بیسەرانی ئەو رادیۆانە خەباتێکیان لە دەوروبەری خۆیاندا دەدیت و دەیانەویست لە چەند و چۆنی ئاگادار بن، بەڵام ئێستا دووپاتکردنەوەی هەواڵنێرەکانی دیکەیە. ئەندامانی خودی رێکخراوەکان تەواشای تلەڤزیۆنەکانی خۆیان ناکەن. لە ماڵی کوردەکانی باشووردا هیچ کاتێک نەمدیت تلەڤزیۆنێک لەسەر کەناڵی حیزبی دێمۆکرات یان کۆمەڵە بێت. ئەوانی تر کە هەر هیچ.

سۆڤیەت

نەختێک لە رەوتی رووداوەکان پێش کەوتم. دەگەینە روخانی دیواری برلێن (١٩٨٩) کە بوو بە هۆی جێژن و شادیی رۆژئاوا و پێشەکییەک بۆ روخانی

ئیمپراتۆریەتی سۆڤیەت. بەڵام ئاڵمانییەکانی بەشی رۆژئاوا بەسەر دیوارەکانەوە نووسییان: برای ئاڵمانیم بەخێر بێت، بەڵام کارەکمم لێ مەستێنە.

هاتنەسەرکاری "میخائیل گۆرباچف" لە سۆڤیەتدا نەک هەر شەڕی سەردی لە نێوان رۆژهەڵات و رۆژئاوادا کۆتایی پێهێنا، بەڵکوو گۆڕانێکی قووڵی لە بەرانبەرکێ و هاوسەنگیی سیاسیی دنیادا ساز کرد. سۆڤیەت (سەرزەوینی دایکی سوسیالیزم-بە وتەی توودەییەکان) هەڵوەشایەوە. من ئەو روخانەم لە نزیکەوە بە چاوی خۆم دیت.

ساڵی ٩٠ بوو. ئێمە لە سوید دەژیاین. سوید پێی دەگوترێ وڵاتی کۆمەڵەکان. هەرکەس بیەوێ بە هەر بیانوویەک و بۆ هەر ئامانجێک دەتوانێ کۆمەڵەیەکی کولتوری رێک بخا و پارەیەک لە بنیاتەکانی سویدی وەرگرێ. جاری واشە ئەم کۆمەڵە هێندێ ئەرکی سیاسی بۆ خۆی دادەنێ، وەکوو یارمەتیدانی پەنابەران و رێکخستنی خۆپێشاندانی مافی مرۆڤی و... ئێمەش کۆمەڵەیەکمان پێک هێنابوو بە نێوی کۆمەڵەی سینەماکارانی کورد. بەڵام هیچ پارەیەکمان وەرنەگرت. تەنیا سینەماکاری ئەو کۆمەڵە من بووم. باقییەکەیان هەر کام بە جۆرێک لەگەڵ هونەر سەروکاریان بوو. یەک گۆرانیبێژ بوو، یەک خوێندکاری بەشی سینەما بوو و هتد... یەک لەوانە کە لە مۆسکۆ سینەمای دەخوێند (مەهدی ئومێد) لەو رەوەدا کە پەنابەرانی کوردی بەرەی سۆڤیەت روویان لە ئوروپا کردبوو، ئەویش هاتبووە سوید، بەڵام لە مۆسکۆ دەیخوێند. ئەو، بۆ تەواوکردنی ساڵی یەکەمی خوێندنی کە سەناریۆنووسی بوو، پێویستی بە فیلمێکی دە خولەکی هەبوو. هەوڵێکمان بۆی دا فیلمێک لە کایەی منداڵانی کورد ساز کەین، بەڵام فیلمەکە لە ئۆتۆمۆبیلدا دزرا. دواتر باس کرا کە مەهدی چیرۆکی "گەلەگورگ"ی حوسێن عارف بکا بە سەناریۆ و منیش وەکوو دەرهێنەر کاری تێدا بکەم. داوای یارمەتیمان لە ئەنستیتۆی فیلمی سوید کرد، یارمەتییان نەداین. مەهدی پێشنیاری کرد پارە کۆ کەینەوە بچین لە سۆڤیەت ئەو فیلمە ساز کەین کە لەوێ زۆر هەرزانتر دەکەوێ. خوێندکارێکی سینەما بە ناو فەتحی کەریم هاوڕێیەتی کردین. من بە زەمانەتی دۆستێک پارەم لە بانک قەرز کرد. مەهدی لەگەڵ شەریکەیەکی ئەهلی لە قەزاقستان پێک هاتبوو کە ئەو فیلمە بە شەریکی بکرێ. بڕیار وا بوو سەناریۆکە مەهدی بینووسێ، سێ جاری نووسی، هەر بە کار نەهات. بە بڕوای من کە دەرهێنەری فیلمەکە

بـووم عـەقڵی سـینەمایی پێـوە نـەبوو. دراماکـەی خـاو و نەگـەنجاو بـوو، دواتـر تێگەییشـتین کـە خوێندنگـە و فێرگـەکانی سـۆڤیەت ئـەو بـار و دۆخـەی نـەبوو کـە کەس شتێکی لێ فێر بێ. بۆیە لە دیکوپاژکردنەکەدا زیاتر لـە شەست لـە سـەدی سەناریۆکەم گۆڕی و ناردم بۆ مەهدی لە مۆسکۆ کـە تەرجەمـەی بکاتـەوە و هـەتا وەڵامـی ڤیـزای مـن و فـەتحی دیتـەوە، لەگـەڵ شـەریکەکەی دیکـەدا کـار بـۆ ئامـادەکردنی فیلمەکـە بـکەن. باسـی ئـەم فیلمسـازکردنە نـەختێک بـە شـێنەیی دەگێڕمەوە، یەک لەبەر ئەوە کە ئەخلاقی هێندێک لە ئێمەی کورد تەسویر بکـەم و هاوکـات لـە ڕێگـای ئـەم چیرۆکـی کـارەوە نەهامەتییـەکانی دارزانـی سـۆڤیەت بگێڕمەوە کە بە بڕوای هێندێک دەبوا لە هەشتاکانەوە چووبایـە قۆناخی کۆمۆنیسم کە لەوێ بە قسەی مارکس مرۆڤ بێ نیاز دەبێ و هـەموو شتێک لـە کۆمەڵدا ئامادەیە.

کاتێک "گۆرباچۆڤ" هاتە سەر کار و "پروسترویکای" نووسی یـەکێک لەوانـە کـە دۆستی دەورانی زیندان بوو و دواتر ببوو بە "ئەکسەرییەت" باسی دەکرد کـە ئـەوە سۆڤیەت ئێستا دەکەوێتە قۆناخی گەشەکردن و تا ئێستا لایـەنی کـۆن نەیدهێشت پـەرە بسـتێنێ و ئیتـر بـە شـان و بـاڵی گۆرباچۆڤـدا هـەڵگوتن. گـوتم براڵـە ئێـوە ئـەودەمیش هـەر بـە شـان و باڵی ڕێبـەرانی سۆڤیەتدا دەهـاتن و ئێسـتاش هـەر وا دەکەن. بۆ پێش ئەوە کە خۆیـان ڕەخنـە لـە خۆیـان بگـرن ئێـوە یـەک وشـەتان بـە زاردا نەهات. ئەگەر دەتانزانی وا خراپ بوو، بۆ جارێک لـە جـاران باستان نـەکرد. بـۆ ئەگـەر کەسـێک ڕەخنەیـەکی گرتبـا، دەسـتبەجێ دەتـانگوت ئـەوە نۆکـەری ئەمپریالیسمە؟

زستانی ۱۹۹۰ ڤیزا هات و چووینە مۆسکۆ. پێشتر بۆ وەرگرتنـی ویزایـەک دەبـوا یەکێک لە حێزبەکانی برادەر بۆی نووسیبای دەنا هەر وەڵامیشیان نەدەدایەوە.

لـە فڕۆکەخانـە دوو کـەس لـە شـەریکە قەزاقییەکـە و مەهـدی هاتبوونـە پێشـواز. کامێرایـەکی ڤیـدیۆمان پـێ بـوو، لـە کـۆنترۆڵی فڕۆکەخـانە گلیـان داوە. قەزاقـەکان چوون بە بەرتیل وەریان گرتەوە. ئەمە یەک. کە هاتینە دەرێ بـۆ لای ئۆتۆمۆبیـل، شـۆفێرەکە دوو ئاوێنـەی تەنیشـتی ئۆتۆمۆبیلکـەی لـە گیرفـانی دەرهێنـا و لـە جێـی خۆی قایمی کردن. پرسیمان بۆ وایە، گوتیان : دەنا دەیدزن. ئەمە دوو. ئێوارە بوو، هەتا گەییشتینە هوتێل تاریک داهات. گوتیان ئێستا لە هیچ کوێ خواردن دەست

ناکەویٚ، هۆتێلیش با هوتێلی بیانییەکان بوو و لە تەنیشت مەیدانی سوور بوو، بەڵام رەستورانی لیٚ نەبوو. رویشتن بە بەرتیل لە خزمەتکارەکانی هۆتێل هەندیٚ نان و ماست و کاڵباسیان بۆ پەیدا کردین. ئەمە سیٚ. تەختی خەوەکان هێندە کورت بوون منی کورتەباڵا دەبوا پێم لە دەریٚ دانم، ژوورەکەش ئەوەندە گەورە نەبوو پێخەفەکەم لە زەوی راخەم. ئەم هۆتێلە ناوی هۆتێل مۆسکۆ بوو، فرۆشگایەکی لیٚ بوو کە پڕ بوو لە سەماوەر و چادان و کەرەسەی چینیی جۆربەجۆر و جوان. بە دۆلار دەیانفرۆشت. دۆلاریش بۆ خۆی چیرۆکێک بوو. لە بانک، رۆبڵێک (پارەی رووس) بە شەش دۆلار بوو، (ئەم فرۆشگایەش چونکە دەوڵەتی بوو هەر وای بۆ دەژماردی) بەڵام لە بازاڕی رەش دۆلارێک بە ١٨رۆبڵ بوو. یەک بە سەدوهەشت. بۆیە نەدەکرا ئێمەی بیٚ پارە لەویٚ شت بکڕین. لە بازاڕیش ئەو شتانە پەیدا نەدەبون. ئیتر گوتمان ئەگەر هاتینەوە و پارەمان پیٚ مابوو دەکڕین. کە پاش سیٚ مانگ هاتینەوە مۆسکۆ یەکدانە لەو فرۆشگایانە نەمابوون و لەباتی سەماوەر و چینی، بووکەڵەی پلاستیک دانرابوون کە لە بێچمی پاڵەوانەکانی کارتۆنی ئەمریکی بوون وەکوو باربی و سوپرمەن و....

بە هەر مەینەتێک بوو، سیٚ شەو لە هۆتێل مۆسکۆ ماینەوە، دوایە هوتێلەکەیان گۆڕین و بردیانینە هۆتێلێکی هەرزانتر. سەد خۆزگە بە ئەوی یەکەم. خەرجی هۆتێل و مانەوەی ئێمە لە ئەستۆی ئەو شەریکە بوو. وا رێک کەوتبوون کە خەرجی فیلمەکەش لە ئەستۆی ئێمە بیٚ. دواتر تێگەییشتین بۆ وایان داناوە.

کێشەی سەرەکیی ئێمە (من و فەتحی) نەزانینی زمانی رووسی بوو. رووسەکانیش جگە لە رووسی هیچ زمانێکی دیکە تێنەدەگەییشتن. پێویستیان پێی نەببوو. چاوساق و وەرگێڕی ئێمە مەهدی بوو کە ئێستا ئیتر خۆی لێمان گۆڕیبوو. وەکوو سەرکردە دەجووڵایەوە و رۆژیٚ جارێک سەرێکی لیٚ هەڵدێناین. وەکوو سەر لە هەتیوان بدا. هیچ شتێکیش بۆ فیلمەکە ئامادە نەکرابوو. تەنانەت رێککەوتننامە واژوو نەکرابوو. ئەمە دەری خست ئەوەی مەهدی بە تلەفوون بە ئێمەی راگەیاندووە، راست نەبووە و تەنیا بە تەمای پارە ئێمەی کێشاوەتە ئەویٚ. گەرچی بۆ خۆشی هێندیٚ پارەی بە ناو بۆ فیلم لە ئەم و ئەو قەرز کردبوو، کە ئێمە رەنگمان نەدیت، دواتر کە هاتینەوە سوید بەرۆکیان گرتین بۆ دانەوەی ئەو پارانە کە ئەو وەری گرتبوو. راستییەکەی دەبوا هەر لە مۆسکۆ گەڕابایینەوە، بەڵام ئەوە

دابی منە کە کارێکم دەست پێ کرد، لێی پەشیمان نابمەوە مەگەر بە هیچ شێوەیەک ڕێگا دەستم نەمێنێ.

هەرچۆنێک بێ، هێندێ فیلمی خاومان بە قاچاخ کڕی و چووین بۆ "ئاڵمائەتا" پاتەختی قازاقستان. لەوێ تێگەییشتین کە ئەم شەریکەیە یەکێکە لەو کئوپراتیوە ئەهلییانە کە تازە (دوای روخانی دیوار) پێک هاتوون و لە کەرەسە دەوڵەتییەکان کەڵک وەردەگرن و بەرهەم پێک دێنن و پارەکەشی لەگیرفانی خۆیان دەنێن. یانێ ئێمە خەرجێکمان بۆ خانەخوێیەکەمان نەبوو.

ئەوەی کەرەسەی ستۆدیوی قازاق فیلم بوو کە ئێمە بە کارمان دەهێنا، هەمووی لە دەورەی ستالینەوە نەگۆڕدرابوو. وێرانەیەک بوو. وێنەگرتنەکە درا بە کابرایەکی فارس، دۆستی مەهدی کە گوایە شەش ساڵە لەوێ وێنەگری دەخوێنێ. بۆ من باش بوو چونکە لانی کەم لە زمانی ئەو تێدەگەییشتم. یەک دوو رۆژ کارمان کرد. بۆم دەرکەوت کە ئەو کابرایە تەنانەت نازانێ فیلمەکە لە کامێراکە دانێ. دانانی رووناکی و ناسینی حساسەی فیلم و... هەر هیچ. ئەوە بەناو خەریک دوکتورا بوو. بۆ من زۆر سەیر بوو کە لە سۆڤیەت بۆ هەموو بوارێک دوکتورا هەبوو. بۆ نموونە لە بواری وێنەگریدا لە هیچ کوێی دنیا دوکتورا نییە، پێویستیش نییە. چار نەبوو، دەبوا هەموو ئەم جۆرە کارانە بۆ خۆم بە یارمەتیی یاریدەدەری وێنەگر ئەنجامی بدەم و ئەو بەس چاو بە چاویلکەی کامێراکەوە بنێ.

بۆ کڕینی دێکۆر و ئەکسێسوار چوینە بازاڕ. بۆ من دژوار بوو باوەڕ بکەم. هیچ شتێک لەو وڵاتەدا پەیدا نەدەبوو. بۆ کڕینی چوار دانە باتری دەبوا شناسێک پەیدا بکەی کە بە قاچاخ بۆت پەیدا بکا. بۆ چوار دانە ئیستکانی چای ناردمانە مۆسکۆ لە چایخانەی تورکان بکڕن. پێڵاو هەر ئەوانە بوون کە لەسەردەمی ستالینەوە بێچمی نەگۆڕابوو و خەڵک لە پێی دەکردن. باش بوو من چەند دەست جلی کوردیم لەگەڵ خۆم بردبوو، کردمە بەر ئاکتەرەکان. کە ئەویش نیوەی دزرا. من نازانم پێشتر ئەو وڵاتە چۆن ببوو، بەڵام ئەوە کە من دیتم، کورد گوتەنی، هەردی بەسەر بەردەوە نەبوو.

لە مۆسکۆ سواڵکەرم نەدیت، لە "ئاڵمائەتا" یەکەم سواڵکەرێک کە دیتم ژنێک بوو منداڵێکی پێ بوو. کە دیتی ئێمە کوردی دەدوین ئەویش بەکوردی قسەی کرد. داخەکەم. دواتر لەناو بازاڕی دەستفرۆشان دیتم بەشی هەرە زۆری ماست و

پەنیر فرۆشەکان ژنە کوردن. بە هۆی خوێندکارێکی کوردی سووریەوە کوردەکان ئاگادار بوون کە ئەوە چەند کەسی کورد هاتوون فیلم ساز دەکەن. چەند کەسێکیان هاتنە سەردانمان و لە کار و بارەکەشدا یارمەتییان دەداین. کچێکی کوردیش لە فیلمەکەدا دەوری بینی. بۆ زەماوەندێکیش بانگیان کردین. زۆر ڕێزیان گرتین و خزمەتێکی فروانیان کردین. ئەمانە کوردی لای سووریە بوون. کاتی خۆی کۆچیان دابوونە ناوچەی ئیرەوان. لەسەردەمی ستالیندا بۆ قازاخستان کۆچیان پێ کردبوون و لە دەوروبەری ئاڵمائەتا نیشتەجێ بوون. دێهاتەکەیان زۆر جیاوازیی لەگەڵ دێهاتی لای خۆمان نەبوو، داب و نەریتەکەشیان زۆر نەگۆڕابوو. هێشتا هەر ژنان جێگایان لە ئاشپەزخانەدا بوو و پیاوان پاڵیان دەداوە و دەیانخواردەوە. لە ماڵی سەرکردەیەکیان، کە چووینە ژووری، ژنەکەی و کچەکەی هاتن هەرکام تایەک لە پێڵاوەکەیان لە پێ دەرهێنا. سفرەیەکی جوان و ڕازاوەیان ڕاخستبوو. هەر خواردنەوەیەک گڵاسی تایبەتی خۆی لە پاڵ دانرابوو. کە ویستم بچمە دەستبەئاو، مەسینەیەکیان دامێ و چراگازێک. خزمەتکارەکە چراکەی لە بیابانەکە گرت و گوتی: لە هەر کوێ دانیشتی جێ خۆیە. هەشتاد ساڵ سوسیالیزم نەیتوانیبوو توالێت بۆ ئەو کوردە ساز بکا. یان فێریان بکا خۆیان سازی بکەن.

سەبارەت بە کوردکانی ئەو وڵاتە بەشێک لە گوتاری پرۆفسۆر نادرئوف دێنمەوە کە خۆی لە کوردەکانی ئاڵمائەتایە و بەرپرسی ڕێکخستنی کۆنفرانسی کوردەکانی سۆڤیەت بوو.

"لە ساڵانی داپڵۆسیندا، توانەوەی کورد زۆر بە خێرایی دەستی پێ کرد. یەکێک لە هۆیەکانی پرژوبڵاوبوونەوەی بە زۆری ساڵی ١٩١٣ لە ئەرمینیا و ئازەربایجان بوو. هەروەها لە ساڵی ١٩٤٤ لە گورجستانەوە بۆ کۆمارەکانی ئاسیای ناوەڕاست و کازاقستان. زۆر لە پیرەکانمان تا ئێستا لە بیریانە چۆن بە شەو پیاوەکانیان لە گوندە کوردنشینەکانەوە لە ژێر پاسەوانییەکی توندوتیژدا بۆ ئیزگەی شەمەندەفەر دەبردن و لەناو فارگۆنی کەلوپەلدا بۆ شوێنی نەناسراو و نەزانراو ڕەوانەیان دەکردن و بە دوای ئەمانیشدا ژن و منداڵەکانیان دەناردن. بە مەرجێک کاتێکی زۆر کەمیان بۆ خۆ ئامادەکردن دەدانێ و تەنانەت خەڵکی نەدەپەرژا هیچ کۆ بکاتەوە و ماڵ و ئاژەڵ و هەرچی بژیویان هەبوو بە جێی دەهێشت. لە دواییشدا چەندان ساڵی دەویست تا ژنان چارەنووسی مێرد و منداڵ و کەسوکاری خۆیان دەزانی.

کوردەکان هەتا کۆتایی پەنجاکان لەوپەڕی بێچارەیی و سووکایەتی پێکردندا دەژیان. لەو شوێنانە نیشتەجێ کرابوون کە بێ گومان لە ناوچەی ئاوەداننەکراوی کازاقستان و ئاسیای ناوەڕاست بوو — حوکمی عورفی- هەبوو. هەموو شتێک قەدەغە بوو. کەس نەیدەوێرا لە سنووری تایبەتی نیشتەجێ دەر بچێت... کوردەکان لە نۆ کۆماردا بڵاو کراونەتەوە کە ئەمە زیان بە مانەوە و بوون و ژیانی سروشتیی نەتەوەکە دەگەیەنێ وەکوو ئێتنۆس بەرەو فەوتاندنی تەواوی دەبات. خەڵک کولتور و زمان و خوو و نەریتیان لە بیر دەچێتەوە. ئێستاش لە سەردەمی گلاسنۆستدا دەمانەوێت باسی داپڵۆسین و لەناوچوون و تیرۆری ئەو ساڵانە بکەین کە خەڵک نەیدەوێرا ناوی راستەقینەی نەتەوەکەی خۆی بێنێت. ئەمانەوێت ئەوە بۆ خەڵک باس بکەین کە چۆن فرێیان داینە ناوچە و کۆمارە جیاجیاکانی سۆڤیەت و چۆن منداڵەکانمان پێش ئەوەی نەک فێری خوێندنەوە بە زمانی زگماکی خۆیان بەڵکوو گوتنی ببن، ناچار دەکران زمانێکی تر بە باشی فێر ببن... هەرچەند راستییەکەی زۆر تاڵە بەڵام چی بکەین وایە. زۆر کوردی سۆڤیەت لە ساڵانی داپڵۆسیندا ناچار بوون ناوی خۆیان و نەتەوەکەیان بشارنەوە. تەنیا بۆ ئەوەی لە جێی دوورخستنەوە رزگاریان بێت و مافی خوێندن بە دەست بهێنن و تەنانەت بچن بۆ بەرەکانی شەڕ لە جەنگی مەزنی نیشتمانیدا." *

لە سۆڤیەت زۆر جار لە خۆمم دەپرسی: چ بوو پرۆلتاریای حیزبی لێنینی ئەم رۆژگارەی بەسەردا هات؟

تەنیا یەک وڵامم هەبوو: دەسەڵاتیان لە پرۆلتاریا و خەڵک ئەستاند و دایان بە حیزب. حیزب بوو بە هەمەکارە، پاشان بەرە بەرە خۆی لە خەڵک دوور خستەوە و لە گۆمی بوروکراسی و گەندەڵیدا خنکا و لە کار کەوت.

کاتێک لەگەڵ هەلومەرجی خۆمان بەراوردم دەکرد، بیرم دەکردەوە بەرەی دووهەمی رێکخراو و حیزبەکانی ئێمە کە لە ئۆردوگاکاندا گەورە بوون، چ وێنەیەکیان لە "پێشمەرگە" و "شۆڕش" و رۆژەکانی رابردوو هەیە، جگە لە چەند فیلمی بەڵگەیی و نووسراوی رەنگپەڕیو؟ ئەوان "حیزب" بەو کەسانە دەزانن کە لە دەوریاندان و هەموو دەسەڵات، تەنانەت نان، لە دەست ئەواندایە. بۆیە لانی هەرە باشی دەبێتە ئەوە کە هەوڵ بدەن ببنە "مەکتەبی ناوەندی و

---

*) وەرگیراو لە «چەپ لە رۆهەڵاتی کوردستان»، ئەیوب ئەیوبزادە. انتشارات نیما، ۲۰۰۲.

لەوێشەوە بۆ مەکتەبی سیاسی و بینە خاوەن هێز و بارەگا. ئەمە نەخۆشیی ئەورۆی کۆمەڵگای ئێمەیە. دواتر دەبینین کە لە وڵاتێکی وەکوو سویدیشدا هەر ئەم دیاردەیە دووپات دەبێتەوە.

کاری فیلمەکە زۆر بە شێنەیی دەڕویشت. نەدەکرا بەرنامەی ڕێکوپێک دابنێی. ئاکتەری سەرەکیمان "ئانا سمۆخینا"، لە مۆسکۆ دەژیا و لە فیلمی دیکەشدا بەشدار بوو. دەبوا ماتڵی ڕۆژانی بەتاڵیی ئەو بین.

سەناریوەکەش بەو شێوە من دامنابوو، نەکرا. شتومەک پەیدا نەدەبوو. خانوویەکمان لە لاپاڵێکی کوێستاندا ساز کردبوو، کە بڕێک لە دیمەنەکانی دەرەوەی ماڵ لە پێشی ئەو خانووەدا بگرین. پاش سێ ڕۆژ وێنەگرتن، پشووی شەممە و یەکشەممەی کەوتە بەین. کە ڕۆژی دووشەممە گەڕاینەوە، خانووەکە نەمابوو. دار و بەردیان دزیبوو. بزمارەکانیان بۆ بە جێ هێشتبووین. نەکرا سازی بکەینەوە، بەشێک لە سەناریۆکەمان لا برد.

دەستەیەک هاتبوون پێشنیاریان دەکرد ئێمە دیمەنی شەڕی کاراتەیی و لە سەربان فڕیدان و لەم کردەوانە لە فیلمەکەدا دابنێین و ئەوان خەڵکی ئەو کارەیان هەیە. نە و سپاس.

فیلمە تازەکانی ئەو کاتەی وڵاتی "ئایزنیشتێن و پۆدوفکین و کۆلزنیتسێڤ" پڕ بوو لە دیمەنی بێ مانای کوتان و لێدان و بە هەر بیانوویەک ئاکتەرە ژنەکە رووت کردنەوە. سێکس و توندوتیژی. بە بێ هیچ پەیوەندییەکی درامایی. کۆمەڵی نەخۆش و فیلمی نەخۆشتر.

ئەو ساڵە کە ئێمە لەوێ بووین یەکەم ساڵ بوو کە ئیزن درابوو خەڵک نەورۆز بگرن، پێشتر بە جێژنێکی بورژوایی دەژمێردرا و قەدەغە بوو. خەڵکی شار هەموو هاتبوونە پارکی ناوەندیی شار و چەند پاتیلی گەورەی گوشت لەسەر نرابوو و هەرکەس کاسەی خۆی دێنا و گۆشتیان بۆ تێدەکرد و هەتا لای ئێوارە گۆرانی و هەڵپەڕکێ بوو. بە گشتی خەڵک ڕوویان دەکردە ئەو شتانە کە قەدەغە کراوبوون. لە موزیکی پاپ و ڕاکەوە بگرە هەتا جلوبەرگ و شتومەکی ڕۆژئاوایی و تەنانەت وێنەی ستالین و دانانی سمێڵی ستالینی. لە مۆسکۆ دیتم بەرگی پاسور کە وێنەی ژنی ڕووتی پێوە بوو، بەرگ بەرگ دەفرۆشرا، بەرگێک بە دوو ڕوبڵ و خەڵک سڕەی بۆ گرتبوو. نەزانی و پڕۆپاگەندەی ڕۆژئاوا (لە ڕێگای بڵاوکردنەوەی ویدئوی گلاموری) و تینوویی خەڵک، قەناعەت پێنەکردنیان لەلایەن دەسەڵاتەوە و

گەندەڵی و سنووره داخراوەکان، دەستیان دابووه دەستی یەکەوه بۆ روخاندنی ئەو شتەی کە هەشتا ساڵ بوو هەوڵیان دەدا بینای بکەن. راستیەکەی گەرچی خەڵک بە گشتی دەستکورت بوون، بەڵام برسی نەبوون، بێکار نەبوون (بێکاری شاراوە زۆر بوو- کارێک کە یەک کەس دەیتوانی بیکا بە شەش کەس درابوو)، مەکتەب و دوکتور و دەرمان بە خۆڕایی بوو. خانووەکان باش نەبوون بەڵام کەس بێ خانوو نەبوو. زۆر نەبوون ئەوانە کە سەلاجە و فریزریان لە ماڵ هەبوو، ئەگەریش هەیانبا دەبوا شەو بیکوژێننەوە، چونکە هاڕەهاڕێکی وای دەهات نەتدەتوانی بخەوی. "بریژنێف" گوتبووی ئێمە نامانەوێ کۆمەڵی مەسرەفیمان هەبێ. هەرچۆنێک بێت، ئەو شتە کە بەرهەم دەهێنرا ئەگەر باشتر بوایە چ دەبوو؟ مەکینەی ریشتراشی کیلۆیەک دەبوو. کە کارت پێی دەکرد وەها گەرم دەبوو، پێستی دەسووتاند. بەڵام ئەگەر فڕێت دابا نەدەشکا! ئەمانە نموونەن بۆ هەموو ئەو شتانە کە هەبوون، لە ئۆتۆمۆبیلەوە بگرە هەتا کاغەزی توالێت کە کاغەزی رۆژنامە بوو. بۆیە خەڵک پێی وا بوو ئەگەر دەرکەکان کراوە، ئەوە هەر کەس دەبێتە خاوەن مرسێدیسێک و ڤیلایەک و جلی جوان لەبەر دەکا. ئەگەریش گوتبات ئەوە راستیی ژیانی رۆژئاوا نییە کە ئێوە لە فیلمەکاندا دەیبینن، باوەڕیان پێ نەدەکردی. هەتا خۆیان هاتن و دیتیان. رۆژئاوا جگە لە دەرکەی فاحشەخانەکان هیچ دەرکەیەکی بۆ نەکردنەوە. بۆ وەبیرهێنانەوە پاش روخان، مۆسکۆ لە رادەی مندالانی وێڵدا پێشبڕکێ لەگەڵ بەرازیلدا دەکا. لە خۆفرۆشی و مرۆڤفرۆشیدا بووە بە نموونە. ژمارەی ملیاردێرەکانی رووسی شان لە شانی ئەمریکا دەدا. وڵاتێک کە لەوێ کەس نەیدەتوانی دوو ئۆتۆمۆبیل یان دوو خانووی هەبێ، بووەتە رەپەڵگای مافیاکان. مەبەستم، ئەوە کە هاتە جێگای ئەو خراپە، زۆر خراپتر بوو.

دوای سێ مانگ، وێنەگرتن تەواو بوو، بە پێداگریی من مۆنتاژەکەمان هێناوە مۆسکۆ بە هیوای ئەوە کە لە مۆسکۆ کەرەسە و مۆنتۆری باشتر هەبێ و لە ژێر چاودێریی شەریکە قەززاقییەکەش بیینە دەرەوە. لە مۆسکۆ من و فەتحی مانگێک لە کولانەیەکدا ژیاین، لە ماڵی پیرەژنێکدا کە یەک ژوور و نیوی هەبوو. نیوەکەی دابوو بە ئێمە. هێندە چکۆلە بوو، سەد خۆزگە بە تاکەکەسییەکانی زیندانی ئەوین. ژنەکە بۆ خۆی خوێندەوار بوو، توکە توکەیەک ئینگلیسی دەزانی و باسی پوشکین و داستایۆڤسکی دەکرد.

پاسپۆرتەکانیشیان بە بیانووی ڤیزاوەرگرتن لێ ئەستاندبووین. مەهدیش خۆی لێمان نەبان کردبوو. ئاخری من مەهدیم بانگ کرد و گوتم ئەوە دەچم بۆ سەفارەتی سوید و دەگەڕێمەوە، بۆ دەبێ من لەم وڵاتە بە قاچاخ بژیم. مەهدی کە پێداگریی منی دیت، پەیوەندیی لەگەڵ قەزاقەکان گرت و هۆتێلیان بۆ گرتین و پاسپۆرتەکانیشیان داینەوە. من هەستم کرد ئەگەر رۆژێک ئێمە بکوژن و فڕێمان بدەنە شوێنێکەوە کەس بە کەس نییە. لە چنگی مافیایەکداین و مەهدیشیان لەگەڵە. لە ئاڵمائەتا کورد پێیان گوتبووم هەر کارێکت بەسەر هات مەچووە لای پۆلیس، ئەوان لە هەموو مافیایەک خراپترن. رووتت دەکەنەوە.

ئەو هۆتێلەمان نزیک خانووی خوێندکارانی زانکۆ بوو، لەگەڵ چەند خوێندکاری کورد ببووین بە ئاشنا و هاتوچۆمان دەکرد. شەوێک دەمەویست بگەڕێمەوە بۆ هۆتێل. کات دەوری دە بوو. کوڕەکان گوتیان لەگەڵت دین. گوتم هەتا هۆتێلەکە ٥٠٠ متر نابێ، خۆم دەڕۆم. گوتیان کورە چاکەتی چەرمت لەبەرە. ئەگەر نەتکوژن، رووتت دەکەنەوە و دوایەش پێت دەفرۆشنەوە. باسی پۆلیسیش مەکە. هەموو شەریکەدزن. بە کورتی ئەوەی لە دەسەڵاتدا بوو، مافیایەکی بۆ خۆی ساز کردبوو. قومارخانە و کلوبی جۆربەجۆر دانرابوون. دۆلار ببوو بە هەشتا روبڵ، کەچی مانگانەی کرێکارێکی کارخانە هەر نەوەد روبڵ بوو، بۆیە لەسەر دۆلارێک دەیانکوشتی. تاکسییەکان شەوانە مسافریان سوار نەدەکرد. کە دەستت هەڵدێنا نوکە تورمزێکی دەکرد و دەیپرسی چەند بۆتڵت دەوێ؟ ئارەقفرۆشی قاچاخ.

کارخانەکان یان ئیشیان نەدەکرد، یان بەرهەمەکەیان لە لایەن بەرپرس و تەنانەت کرێکارەکانەوە دەدزرا و بە رەش دەفرۆشرا. دوکانە دەوڵەتییەکان بەتاڵ بوون. کئوپراتیڤەکان کە بازاڕی نێو شەقامیان بە دەستەوە بوو، پڕ بوون لە شتومەک، بەڵام شووتییەک بە چل روبڵ بوو. یانێ پارەی ١٥رۆژی کاری کرێکارێک. کەسێک دەیگێڕاوە رۆژێک لەگەڵ دوو کەسی دیکە ویستوویانە بچن بۆ شوێنێک کە نەیانزانیوە لە کوێیە. لە شۆفێری ئۆتوبووسی شاری دەپرسن، دەڵێ شتێکم بدەنێ خۆم دەتانبەم. پێنج دۆلاری دەدەنێ، پاسەکە رادەگرێ هەموو مسافرەکان دادەبەزێنێ و ئەوان دەبا بۆ ئەوپەڕی شار. دیاردەیەک دەبیندرا کە ئێستا کاری کردووەتە سەر وڵاتانی دیکە، مامۆستاکانی زانکۆ لەبەر هەژاری، بە پارەیەکی کەم شەهادەیان دەفرۆشت. کوردیش ریزیان گرتبوو، دەیانکڕی و بە

شـەوێک دەبـوون بـە دوکتـۆر. ئێسـتا لـە کوردسـتانی باشـوور هەمـوو لە رووس گەڕاوەکان دوکتۆرایان هەیە. ئەوەی لە سۆڤیەتی ئەم ساڵانەی ئاخرەوە هاتبێتـەوە دەبێ گومانی لێ بکەی. لە کوردستان بووم، لەگەڵ دۆستێک چووبووینە ژووری پڕ لـە مێـز و مـۆبلی یـەکێک لـەو بەرپرسـە دوکتۆرانـە. دۆسـتەکەی مـن بـە جـەنابی بەرپرسی نەدەگوت دوکتۆر، ئاخری دوکتۆر هاتە دەنگ و گوتی: ئـەرێ تـۆ بـۆ بـە من ناڵێی دوکتۆر! ئەویش نە هەڵی گرت و نە داینا گوتی: منیش پێت بڵێم؟ ئەی پێکەوە نەبووین کڕیت بە سەد و پەنجا دۆلار.

ئەمە حاڵی پاتەختی دووهەم هێزی دنیا بوو کە توودەییەکان دەیانگوت ئینسانی شەورەوی تێیدا تەربیەت کراوە. ئاخۆ هی ئێمە چی لێ بێ.

زۆر جار لەگەڵ خـەڵکی ئاسایی قسـەمان دەکرد وەکوو هێـزی داگیرکـەر باسـی حیزبی کمونیستیان دەکرد. راست وەکوو ئـەو دیاردەی کە لـە کۆمـاری ئیسلامیی ئێرانیشدا هەیە. تەنانەت کاتێک باسی جەنایەتەکانی کۆماری ئیسلامیمان دەکرد، ئەوان دەیانگوت کە وا بوو لەوێش کۆمۆنیستان هاتوونەتە سەر دەور. گۆرباچف لە وتارێکیـدا گـوتی: ئێمـە لەمـەبەدواوە راستییەکان بـە خـەڵک دەڵێـین. خـەڵک پـێ دەکەنین و دەیانگوت یانێ هەتا ئێستا هەر درۆمان کردووە. دواتر یـەکێکی دیکە دێ و ئەویش هەر وا دەڵێ!

بە کورتی: من پێم وایە سەرەڕای هەموو تئوری و باسەکانی تر، ئـەو شتـەی کە ئـەم ئەزموونـە گـەورەی سوسـیالیزمی گەیانـدە قۆنـاخی شکان، تـا ئـەو رادەیـە کە کەسانێکی وەکوو "یێلتسین" لە دەفتەری سیاسیی ئەو حیزبەدا دانیشن، ئەوە بوو کە حیزبی کۆمۆنیستی سۆڤیەت، لە حیزبی خەڵکەوە بوو بـە حیزبـی دەسـەڵات بەسـەر خەڵکـەوە. هۆکەشـی ناخۆشـیی دەسـەڵاتدارییە. ناخۆشـییەک کـە مـرۆڤ هێشـتا دەرمانی بۆ نەدیتوەتەوە.

لەگەڵ فەتحی رێک کەوتین کە ئەو بگەڕێتەوە بۆ سوید و بێ هۆ لـەوێ ماتڵ نەبێ و من بمێنمەوە بەڵکوو مونتاژی فیلمەکە جێبەجێ بکەم. لەوێ تێگەییشتم کە بەشێک لەو فیلمانە کە گرتوومانـە رەش بووەتەوە. جـەنابی وێنـەگر نـەیزانیوە ئـەوە نێگـاتیف نییـە و پۆزتیفـە و لـە لابراتـواریش هـەر تێنەگەییشـتوون و بـە دەرمـانی نێگاتیف شۆردوویانەتەوە. ئـەو بەشانەشمان نـەما و نەشـدەکرا دیسان ئـەو وێنانـە بگرینەوە. بوو بە شێری بێ یاڵ وکلک و ئەشکەم.

لەکاتی مونتاژدا وەرگێڕم نەبوو، بە ئیشارەتی دەست و چاو و ڕەسمکێشان و چوار وشەی رووسی ئەرێ و نەرێ و باشە و خراپە، لەگەڵ مۆنتۆرێک کە لەگەڵ بەردەستەکەی ٢٥٠٠ رۆبلیان لێ وەرگرتبووم، مۆنتاژەکەم تەواو کرد. هەر لێرە سپاسی مەرزیەی فەریقی بکەم کە بۆ دوبلاژی فیلمەکە لەگەڵ کچەکەی خۆی و کچێکی برادەرێک لە سویدەوە هاتنە مۆسکۆ و یارمەتیی دام و دەنگی ئەو و کچەکانە کە لەسەر ژن و کچەکانی فیلمەکەن. من کارێکم نەمابوو، دەبوا فیلم بۆ کارەکانی لابراتوار جارێکی دیکە ببردرێتەوە بۆ قازاقستان و منیش هەڵاتم، هاتمەوە سوید.

ساڵ و نیوێک چاوەڕێی هاتنەوەی فیلم بووین. ئەگەر ئەو فیلمە - سەرەڕای هەموو کەم و کوورییەکانی، لە کاتی خۆیدا تەواو بایە و لەو کاتەدا نیشان درابا کە خەڵکی کوردستانی باشوور ئاوارە ببوون و هەموو دنیا سەرقاڵی ئەو کردەوەی سەدام بوو، ئێمە سەرکەوتنێکی باشمان بە دەست دێنا، بەڵام کاتێک هێنرایەوە کە دەست ماچکردنەکە کرابوو. رای گشتی گۆڕابوو و کورد بایەخی نەمابوو.

مەهدی هەتا پێنج هەزار کرۆنی لە کۆمەڵەی سینەماکاران وەرنەگرت فیلمەکەی تەحویل نەدا. کە سەیری فیلم دەکەم یەکدانە لە ئێفێکتەکان نەکراون و ئەوەش کە داویانە بە مەهدی کۆپیی سفرە. دیارە ئەو شتانەی نەدەزانی و تێنەگەییشتبوو. سەرەڕای ئەوە خەریک بوو فیلمی دیکە ساز بکا.

فیلمەکە لە چەند شوێن لە ئۆروپا نیشان درا و دوایە من و فەتحی ناردمانەوە کوردستان. داهاتەکەشمان پێشکەشی منداڵانی هەژار کرد. ئەو کەسە کە دەبوا ئەرکەکە راپەڕێنێ، پارەکەی بۆ خۆی هەڵگرت و بە گوتەی خۆی ژنی پێ هێنا. ئەمە چیرۆکی ئەو گەلەگورگە بوو کە گورگ خواردی. هەرچەند بمانەوێ و نەمانەوێ، یەکەم فیلمی درامایی کوردییە. گەرچی ساڵەکانی دواتر هەرکەس هەستا و فیلمێکی دروست کرد، گوتی ئەمەی من یەکەم فیلمی کوردییە. تەنانەت مەهدی بۆ خۆی فیلمێکی (ئەگەر بکرێ ناوی بنێی فیلم) دیکەی لە رووسیە ساز کرد و ئەویش گوتی ئەمە یەکەم فیلمی کوردییە. دواتر کە چووەوە کوردستان گەلەگورگیشی بە فیلمی خۆی لە قەڵەم دا. کورد گوتەنی شاری بێ خاوەن!

روخانی سۆڤیەت بۆشاییەکی سەیری لە نێو ڕووناکبیراندا پێک هێنا. دیواری برلین بە سەری لایەنگرەکانیدا روخابوو. ناهومێد ببوون و نەیاندەزانی چۆن لێکی

بدەنەوە و لە راستیدا چۆن با بدەنەوە. هێندێ رێکخراو و تاقمی دیکەش کە پێشتر کاریــان تــەنیا دژایــەتیکردن لەگــەڵ ســۆڤیەت بــوو، وەکــوو ترۆتێســکییەکان و مائوئییەکان، ئامانجەکەیان ون ببوو و بابەتەکەیان کۆتایی هاتبوو، ماوەیەک گوتیان نەمانگوت ئەوە سوسیالیزم نییـە! ئـەی دوایـە؟ ئێستا چـی؟ هیچ ئـەوانیش نـەمان. رێکخـراوە چەپـەکانی ئێمـەش – بـا لایـەنگری سۆڤیەتیش نـەبووبێتن- بـەرە بـەرە وشەی سوسیالیزمیان لـەنێو دوو کـەوان نـا و باسیان بـوو بـە باسی دێمۆکراسی و کرێکاریــان بــوو بــە خــەڵک. تەنانــەت هێنــدێ لــە شــاعێرە کوردەکــان وشــەی سوسیالیزمیان لە شێعرە کۆنەکانیاندا سڕییەوە.

سەرەڕای هەموو ئەمانە، بمانەوێ یان نـە، مـرۆڤ بـە گشتی، هیچ ئاڵترنـاتیڤێکی تیئۆریکیی دیکەی جگە لە سوسیالیسم، بە مانـای بەرانبـەری بـە دژی ئـەم هـەموو نابەرانبەری و چەوساندنەوەی کە لە کۆمەڵی سەرمایەداریدا هەیـە، نەدیتووەتـەوە. بەڵام بە کردەوە چـۆن دەبـێ، جارێ ئـەم یەکـەیان نـەبوو، شانی لـە ژێـر بارەکـەدا شـکا. هێنـدەی پـێ نـەچوو چینـیش - رەنگـە لـە ترسی روخـان- خـۆی دا بـە دەم لافاوی سەرمایەدارییەوە و خەریک خۆ بڵاوکردنەوەیـە. ئەمـەیان باسێکی دیکەیـە، ئەوەنـدەی کـە بـەکار ئێـرە دێ، ئەوەیـە کـە رێکخـراوە مائۆییـەکانیش جەمسـەر و قیبلـەیان نـەما و هـەموویان وەکـوو وەهابییـە سـەلەفییەکان بـەس دەقـەکانیان بـە دەستەوە ماوەتەوە.

کوردستانی باشوور

پێشتر باسم کرد کە هەلومەرجی نالەباری کوردستانی باشوور کاری کردبووە سـەر کـار و ژیـانی کـوردە پەنابەرەکانی ئەوێیش. دانانی هێڵی سوور بەسـەر کوردستاندا بـۆ فڕۆکەکانی عێراق گەرچی خەڵکی لە مەترسیی فڕۆکەکانی سـەدام نەجات دا، بەڵام لە لایەکی تـرەوە، سـەدامیش گەمـارۆی ئابووریی بەسـەر کوردسـتاندا سـەپاند. مانگـانە و خزمەتگوزارییە دەوڵەتییەکان نەدەگەییشتە کوردستان. خەڵک پارەی نەبوو، ئەگەریـش هەیانبا شت بـۆ کـڕین پەیـدا نەدەبـوو. دەگـوترا باشترین دیـاری بـۆ دۆسـتان لیترێـک نەوتی سپی یـان کیلـۆیەک ئـارد بـوو. هەمـوو عێـراق لەژێـر زەختـی گەمـارۆی ئابووریی

وڵاتانی ڕۆئاوادا بوو. دواتر، ڕێکخراوی نێو نەتەوەیی پێکهاتەیەکی ساز کرد بەناو "نەوت بەرانبەر خۆراک". بنەماڵەکان بەپێی سەرژمێر، هێندێک خواردن و سووتەمنییان پێدەدرا، کە هێشتاش درێژەی هەیە. پەنابەرە ئێرانییەکانیش وەری دەگرن.

لەساڵی ١٩٩١دا لە کوردستان هەڵبژاردن کرا و پارلمان نیوە بە نیوە لە نێوان دوو حیزبی "یەکێتی نیشتمانی" و "پارتی دیمۆکراتی کوردستان"دا دابەش کرا، کە ئەمە بۆ خۆی بە مانای نەبوونی بڕیاردان بە پێی زۆر و کەمی بوو. دەوڵەتێکی نمادی هەبوو، بەڵام ئیدارەکردن لە دەست حیزبەکاندا بوو. سەرۆک وەزیر ئەندامی یەکێتی نیشتمانی بوو. هەموو شتێک لە ڕێبەرایەتییەکاندا ڕێککەوتنی لەسەر دەکرا و پاشان دەدرا بە پارلمان. سەرەڕای ئەمانە دەتگوت کەس باوەڕی بەوە نییە کە لەو وڵاتەدا دەمێنێتەوە و ئەم بارودۆخە درێژەی دەبێ. حیزبەکان لە فکری پڕکردنی خەزێنەکەی خۆیاندا بوون کە ئەگەر جارێکی دیکە هەڵاتن گیرفانیان بەتاڵ نەبێ.

خەڵک بەڵام پەیجۆری ڕێگاچارەی دیکە بوون. ئەوانە کە منداڵێکیان هەبوو کە بتوانی خۆی بگەیێنێتە ئۆرۆپا و لە یارمەتی سۆسیاڵ یان کار، بڕیک پارە بۆ بنەماڵەکەی بنێرێتەوە، ڕێگای ئۆرۆپایان گرتە بەر. لەو ساڵانەدا پاپۆڕی پڕ لە کوردی باشوور لە ڕێگای رووسیەوە دەهاتنە سکاندیناوی. ئەوانەی کە خزم و کەس، یان دۆستێکیان لە دەرەوە هەبوا و توانیبان ڕازییان بکەن کە یارمەتییان بۆ بنێرن ئەوە سەری بێ شێویان نەدەنایەوە. لە لایەکی ترەوە، کەمتر داگیرکەرێک وڵاتێکی چەپاو کردووە کە کوردەکان وڵاتی خۆیانیان رووتاندەوە. لە تێلی کارەباوە بگرە هەتا کەرەسەی نەخۆشخانە و تەنانەت توربینەکانی ئاوبەندەکان و ماشین و ئۆتۆمۆبیلی سووک و قورسی ئیدارەکان و یارمەتی و پێشکەشی وڵاتەکانی تر، هەموو دزران و لە ئێران و تورکیە فرۆشران. تێدەگەم کاتێک کە خەڵک برسییە، ناکرێ باسی ئەخلاق و ڕەوشتی بۆ بکەی، زکی منداڵی برسی بە پەند و مەتەڵ تێر نابێ. بەڵام ئەوانەی کە ئیمکان و توانایان هەبوو بۆ دەبێ ئەمە شێوەیان بێ.

لەو ساڵانەدا دۆستێک چووبووەوە کوردستان و داوای لە من کرد بۆ بەرهەمهێنانی فیلمێک یارمەتی بدەم. گوتم زۆر باشە بەڵام من خەڵکی کوردستانی ڕۆژهەڵاتم و ڕژیمی ئێران لە سەری بڕاوم دەگەڕێ، پێت وا نییە ئەگەر سەد دۆلار بە کەسێک بدەن، نامکوژێ؟ گوتی: سەد دۆلاری چی، بە

پاسدار و بەکرێگیراوی ئێران (کە بە داخەوە لەنێو حیزبە سیاسییەکانی کوردستانی باشووریشدا کەسانێکیان هەبوو) دەستیان بە تیرۆرکردنی ئەندامانی هێزە سیاسییەکانی پەنابەری ئەوێ کرد. هەتا ئەو رادەیە کە لە ساڵی ١٣٧٠ەوە هەتا ١٣٧٨، لە حدکا ٦٧ کەس و لە کۆمەڵە ١٣ کەس لە خاکی کوردستانی باشووردا تیرۆر کراون. بە چاولێکردن لە "شەهیدنامە"کانی هەردوو رێکخراو دەبیندرێ کە ئەم تیرۆرانە هەموو لە ناوچەی ژێر دەسەڵاتی یەکێتیدا کراون. ناتوانین بڵێین کە یەکێتی ئاگای لێی نەبووە، نەشبیسترا گازندەیەکیان کردبێ. جارێک پاسداران لۆریی قەفەسدار لەگەڵ خۆیان دەهێنن کە هەموو ئۆردوگاکەی حیزبی دیمۆکرات ئەسیر بکەن و لەگەڵ خۆیان ببەن. پێشمەرگەکان لەسەر رێگایان دادەمەزرێن. یەکێتی کە دەبینێ کارەکە وای لێ هات، دەکەوێتە نێوان و پاسدارەکان هەتا سنوور لەژێر چاوەدێریی پێشمەرگەکانی خۆیدا بەرێ دەکاتەوە.

هەلومەرجی نالەباری ئابووری و ئەمنی و ئاوارەیی، بوو بە هۆی هاتنی لافاوی پەنابەرانی عێراقی بۆ وڵاتانی جیران و بۆ ئۆروپا. ئەمە ئەرک و کارێکی تازەی بۆ کوردەکانی دانیشتووی ئۆروپا هێنایە پێشەوە.

کۆمەڵەکانی کوردی نیشتەجێی ئۆروپا بە هەموو توانای خۆیانەوە، لە هەرکوێ بوون لە دوو بواردا چالاک بوون: یەکەم کۆکردنەوەی یارمەتی بۆ ئاوارەکان و منداڵانی بێ دایک و باب. دووهەم گەیاندنی هەواڵەکانی کوردستان لە رێگای پەیوەندیگرتن بە کاربەدەستان و بڵاوکردنەوەی پەخشان و سازدانی رێپێوان و شەوی نەورۆز و کۆنفرانس و سمیناری جۆربەجۆر.

لەم چالاکییانەدا هێزەکانی کوردستانی رۆژهەڵات و باکوور زۆر خۆپاریز بوون و کەمتر خۆیان تێکەڵ دەکرد. رەنگە لەبەر گرێدراوی بە رێژیمەکانی ئێران و عێراقەوە. بەڵام نەدیترا تاکەکەسە بێلایەنەکانیان و رێکخراوە چەپە ئێرانییەکان بە شێوەی پێویست (کە ئەنترناسیۆنالیسم!! دایناوە) لەم چالاکییانەدا بەشدار بن.

چاوپێکەوتنی نێوان سەدام و رێبەرانی کورد و بڵاوکردنەوەی وێنەکانی لەلایەن تلەڤزیۆنەکانی دنیاوە، ئاوی سەردی کرد بەسەر چالاکوانان‌دا. گەرچی ئەوان کاریان بۆ خەڵک دەکرد، بەڵام کارکردی خراپی لەسەر ورەی هەمووومان هەبوو.

دوای دانرانی هێڵی سوور بۆ فڕۆکە شەڕکەرکان و لە قورچەقینی پاپۆڕی شەڕکەری سەدام، زۆربەی خەڵک گەڕانەوە سەر ماڵ و حاڵی خۆیان. ئێستا بەشێکی گەورە لە خاکی کوردستان لە بەردەستی دوو حیزبدا بوو و دەبوا بە شێوەیەک لە نێوان خۆیاندا دابەشی بکەن. بە تایبەت داهاتی گومروگی سنووری باکوور کە زۆربەی پێداویستیی خەڵک لەوێوە دەهات. گەرچی پارلمان پەنجا/ پەنجا دابەش کرابوو، دیسانیش ڕێک نەکەوتن و لە ساڵی ١٩٩٤ (١٣٧٣)دا دووبەرەکی گەییشتە قۆناخی شەڕ.

ئەوەی سەدام نەیتوانیبوو بە خەڵکی بکا، ئەمان کردیان. ئەو هەواڵانەی کە بڵاو دەبوونەوە، ترسێنەر بوون. یەکێتی نیشتمانی بە یارمەتی سپای پاسدارانی ئێران بەشێکی زۆری ناوچەکەی بە هەولێریشەوە خستە ژێر رکێفی خۆی. ئاخری پارتی - دەگوترێ بە رەزامەندی ئەمریکا- هێزەکانی سەدامی هێنایە هەولێر(٩٦/٨/٣١) و ئەوان لە ماوەی شەش سەعاتدا هەولێریان گرت و دایانە دەست پارتییەوە.

ئەم شەڕە کە هەتا ١٩٩٨ درێژەی هەبوو، برینێکی وەهای لەسەر جەستە و گیان و کولتوری ئەو خەڵکە داناوە هەتا چەند بەرە بەردەوام دەبێ. هێشتاش پاش تێپەڕبوونی بیست ساڵ، سەرەڕای هاوپەیمانیی ستراتێژی و قەول و قەرارەکان، هاوکارینەکردنی ئەندامانی دوو هێزەکە لە ئیدارە و ئەرتەش و زانکۆ و...دا نیشاندەری قووڵبوونی ئەو برینەیە. ئەوان تەنانەت دوای ئاگربەسیش دیلەکانی یەکتریان لەنێو بردووە. بەپێی ئامار ٢٦٨ کەس بێ سەروشێنن و ئێستا پاش ١٧ ساڵ دەڵێن نەماون. یانێ هەموویان کوشتوون!

*شەڕی نێوخۆ، بێبەزەیی، دەمارگیریی ئایدۆلۆژی، پیلان و سەرکوتکردنی تێکەڵ بە قەڵاچۆ، بەشێک لە هەلومەرجی ئینسانییە؛ لە راستیدا، خۆراکی رۆژانەی زۆربەی خەڵکی ئاساییە جگە لە کەمایەتییەکی خاوەن دەسەڵات.**

کوردەکانی دەرەوەی وڵات جگە لە هەناسەسەردی کارێکی دیکەیان لە دەست نەدەهات. هێندێ کردەوەی وەکوو خۆپێشاندان و مانگرتنی خواردن هەم لە ژوورەوەی وڵات و هەم لە دەرەوە لە لایەن رووناکبیران و کەسە بێلایەنەکانەوە کرا، بەڵام هەر وەکوو جاری جاران گوێ بە قسەی خەڵک نەدەدرا. هەتا - دەگوترێ- ئەمریکا

* کریس هێجز، هەمان.

هۆشداری بە هەردوو لا دەدا و وسکوتیان دەکا.
لە تەواوی ماوەی ئەم شەڕەدا، کۆمەڵەکانی دەرەوەی وڵات لە بەردەستی لایەنگرانی ئەم یان ئەو حیزبەکەدا بوو و بێلایەنەکانیش ئەوانیان بایکۆت کردبوو.

لە ساڵی ٢٠٠٠دا دیسان پارلمانی کوردستان لە نێوان ئەو دوو هێزەدا دابەش کرا. گەرچی دەنگیان لە خەڵک وەرگرتبوو، بەڵام هیچ لایەک ئامادە نەبوو کەمایەتیی پارلمانی بێ. ئاخری، بە ڕێککەوتنی سەرۆکەکان کێشەکە چارەسەر کرا. سەرۆک وەزیر لە پارتی بێ و جێگرەکەی یەکێتی. وەزیرکانی دەوڵەتیش دابەش بە دوو و هەر کام لە ناوچەی خۆیان.
لە ساڵی ٢٠٠٤دا بەپێی ڕێککەوتنی هەردوو لا، ۴۶ وەزیر دانرا. هەر وەزارەتێک و دوو وەزیر: یەک لە ناوچەی یەکێتی و یەک لە ناوچەی پارتی یا بڵێین یەک لە سلێمانی و یەک لە هەولێر. کوردستان بە فەرمی دوو لەت کرا.
لە ساڵی ٢٠٠٨دا کاتێک سەرۆک وەزیری بەپێی نۆبە، گەییشتە یەکێتی، دوو سەرۆکەکە (جەلال تاڵەبانی و مەسعوود بارزانی) بڕیاریان دا وەزارەتەکان بەرە بەرە تێک بخرێنەوە. هەتا ساڵی ٢٠١٢، هێشتا وەزارەتی ئابووری و وەزارەتی پێشمەرگە لێک جیان. سوپا لە ناوچەی یەکێتی کڵاوی سەوزی لەسەرە و لەناوچەی پارتی کڵاوی سوور، بەڵام پارەی هەردووک لا لەیەک ڕەنگە! پێویست بە گوتن نییە کە بۆ سەبارەت بە وەزارەتی ئابووری ڕێک ناکەون. ڕاستییەکەی ئەوەیە تەواوی ئیدارە و بنیاتەکان، تەنانەت بنیاتە ئەهلییەکان، سەر بە یەکێک لەو دوو حیزبەن و هاوکارییان زۆر دژوارە.
براکوژیی ئەو هەموو ساڵە ناکرێ بە پەند و بزەی سەر لێوان و وێنەی یادگاری پێکەوە گرتنی ڕێبەران، لە زەینی خەڵکدا بسڕدرێتەوە.

ئەمن لەم ساڵانەدا، جگە لە چالاکی لە کۆمەڵە کوردییەکانی بێلایەندا، زمانی سویدیم (بۆ گوزەرانی ژیان) دەخوێند و هاوکات هەوڵم دەدا لەگەڵ زمان و مێژوو و کولتوری ناوچە کوردەوارییەکاندا زیاتر ئاشنا بم. ئێمە لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتدا، مافی خوێندن و نووسین بە زمانی خۆمانمان نەبوو. ئەستەمە ئەو کەسەی کە ئەم کێشەیە نەبووە تێی بگا کە گوتنەوەی هەستەکان بە زمانێکی جگە لە زمانێک کە ئەو هەستانە

تێدا پەڵپی بەستووە چەند دژوارە و چەند لەگەڵ وێژەر و نووسەردا نامۆیە. بە گوتەی ئیبراهیم یوونسی: ئێمە بە فارسی لێمان دەدرا و بە کوردی دەگریاین؛

بە هەر گیانکەنێشتێک بوو ئەم دوو زمانەم پێکەوە بردە پێشەوە. بەرهەمی زمانی کوردی ئەو کتێب و وەرگێڕان و نووسراوانەیە کە گەییشتووەتە دەستی خوێنەران. بەرهەمی زمانی سویدیش پەیداکردنی کاری مامۆستایی سینەما و تلەڤزیۆن لە یەکێک لە مەدرەسە باڵاکانی شارەکەماندا بوو. ئەم کارەم کە هەتاساڵی ٢٠٠٦ درێژەی هەبوو، دەرکەی دنیایەکی تازەی بۆ کردمەوە. لە هەموو گرینگتر ئاشنابوون لەگەڵ لاوانی سکاندیناوی و رەنگە ئۆروپادا بوو؛ چونکە قوتابییەکانی من هەموو لاو بوون و دوای دیپلۆم دەهاتنە ئەو پۆلانە. تێکەڵێکبوون لە ئانارشیست (ئاژاوەگێڕ)، ئاکتیویست (چالاکوان) و هۆگرانی فیلم و سینەما. کە دەیانزانی منیش چالاکوانی سیاسی بووم، زیاتر هۆگر دەبوون و بە بێ پەردە کێشەکانیان بۆ باس دەکردم. منیش لەگەڵ ئەوان گەشەم دەکرد و لەگەڵ ناتەباییەکانی کۆمەڵدا زیاتر ئاشنا دەبووم.

بەگشتی، کێشەی گەنجەکانی ئەم وڵاتانە دەکرێ لە دوو خاڵدا دیاری بکرێ. یەکەم بێکاری کە بۆ خۆی بنەمایە بۆ تاوانکاری و قوربانیبوونی مادە هۆشبەرەکان. دووهەم ناباوەڕی بەم سیستەمە کۆمەڵایەتییە و نەبوونی جەمسەری سیاسیی جێگای باوەڕ.

لەم بوارەدا، نابەجێ نییە چاوێک بگێڕین بە سیستەمی دێمۆکراسی ئۆروپیدا، شتێک کە بووەتە قیبلەی هێندێک لە رووناکبیران و ئۆپۆزیسیۆنی سیاسیی ئێمە. لە نێو هەموو ئۆروپاشدا گوایە سوید هەر ئەو مەدینەی فازڵەیە کە ئەوان تامەزرۆی بوون؛ سویدێک کە سەد ساڵ لە ژێر دەسەڵاتی سۆسیالدێمۆکراتەکاندا بووە.

با بزانین بۆ لاوەکانی خۆیان باوەڕیان پێی نییە.

سیستەمی دێمۆکراسی سوید بەپێی هەڵبژاردنی حیزبییە. هەر حیزبێک کە چوار لە سەدی دەنگی دەنگدەران وەربگرێ، نوێنەر بۆ پارلمان یان کۆمیتەی کارگێڕی کۆمۆن (شارەداری- شارەوانی) دەنێرێ. بەم پێیە حیزبە بچووکەکان نە تەنیا دەنگیان نییە، بەڵکوو بودجە بۆ پڕۆپاگەندەش وەرناگرن. ئەمانە زۆربەیان حیزبە چەپەکانن کە هەروا لە دەرەوەی بازنەی سیاسیدا دەمێننەوە.

شێوەی هەڵبژاردن وایە کە هەر حیزبێک لیستەیەک لە نوێنەرانی خۆی دەنووسێتەوە. ئەم لیستە لە کۆمیتەی هەڵبژاردنی حیزبدا دیاری دەکرێ. خەڵک بەس

دەتوانن دەنگ بۆ یەکێک لەو لیستانەی حیزبەکان بدەن. بە کردەوە، ئەو چەند کەسە کە لە کۆمیتەی هەڵبژاردنی حیزبدا دانیشتوون نوێنەرانی خەڵک دیاری دەکەن. ئەوانیش دیارە ئەو کەسانە لە لیستەدا دادەنێن کە بۆ حیزبەکەیان لەوانی تر بە ئەمەکترن و قازانجی حیزب زیاتر لە بەرچاو دەگرن. لە لایەکی ترەوە، لانی هەرە زۆر حەفتا لە سەد کەسانی خاوەن دەنگ، دەنگ دەدەن. سی لە سەدەکەی دیکە باوەڕیان بەو نیزامە نییە. حیزب یان کۆمەڵە حیزبێک کە پەنجا و یەک لەسەدی دەنگەکانیان هەبێ، کە لە راستیدا نوێنەری ۳۶ لەسەدی دەنگدەرانن، دەوڵەت پێک دێنن. بەرپرسی حیزب خۆ بە خۆ دەبێتە سەرۆک وەزیر. ئەویش لە نێوان کادرەکانی حیزبدا وەزیرەکانی دیاری دەکا. وەزیرەکانیش بەرپرسی بنیادە هەستیارەکان دادەنێن و ئەوانیش مودیرەکانی ئیدارە و مەدرسە و... دیاری دەکەن. مودیرەکانیش ئەندامانی حیزب بە نێو کارمەند و کاریگەرەکاندا بڵاو دەکەنەوە کە ئاگایان لە کار و کردەوەی رەقیبەکان بێ و لە مەیدان وەدەریان نێن.

دەگوترێ خەڵک دەنگ بە بەرنامەکەیان دەدن. گەرچی بەرنامەکانیان جیاوازییەکی بەرچاوی پێکەوە نییە. هیچ کاتیش نەدیتراوە ئەو قەول و قەرارانەی کە لە کاتی هەڵبژاردندا دەیدەن دوایە بە ڕێوە برابێ.

دەوڵەتەکانی ئەوڕۆ لە راستیدا نووسینگەی خاوەن سەرمایەکانن. ئابووری وەها دابین کراوە کە بە گوتەی "پۆل ئا باران" ئابووریزانی ئەمریکی: سەرمایەدار هەموو کاتێک جووت شەش دێنێ و کرێکار جووت یەک" دەوڵەتەکان (حیزبەکانی خاوەن دەسەڵات) بەس تاسەکان هەڵداوێن.

گەنجانێک دەبنە لایەنگری ئەم حیزبانە کە بیانەوێ لە نەردیوانی حیزب بۆ هەڵکشان کەڵک وەرگرن نەک باوەڕیان بە بەرنامە و ئایدۆلۆژییان هەبێ. لێرە ئەگەر کەسێک ئاواتی ئەوەی هەبێ رۆژێک ببێ بە نوێنەری پارلمان یان وەزیر یان تەنانەت ئەندامی شەورای شار، هیچ ریگایەک جگە لە نەردیوانی حیزب نییە. کارزانی و لێهاتوویی و تەنانەت بلیمەتبوون یارمەتی نادا. دەبێ ئەندامی حیزب بێ و ساڵەها ئەمری حیزب بە ڕێوە بەرێ و دەنگی پێوە نەیە هەتا بگاتە ئەو ئاواتە. زیرەکبوون لە چوونەسەرەوەی پلەکانی حیزبیدایە نەک زانابوون و ئینسانبووندا.

لەم ساڵانەی دواییدا، لەم شێوە هەلپەرەستییانە لە نێو ئێرانییەکانیشدا زیادی کردووە. بۆ نموونە کۆمۆنیستی پێشوو دەبینی نێوی لە لیستەی حیزبی راستی

ئەوپەڕگردایە.

کرێکار و کارمەندی ئەم وڵاتە هەموو لە سەندیکادا ڕێک خراون. لەم بوارەدا سوید ڕێکخراوترین وڵاتی دنیایە، بەڵام هەموو ئەم سەندیکایانە (جگە لە سەندیکالیستەکان کە سەندیکایەکی بچووکن) لە یەکێتییەکی سەرانسەریدا کۆکراونەتە کە لە دەستی سۆسیالدیمۆکراتەکاندایە. بەرپرسی یەکێتی لە مەکتەبی ناوەندیی حیزبدا ئەندامە. کاتێک سۆسیالدیمۆکراتەکان دەوڵەتیان بە دەستە، ئەم یەکیەتیە ئیزنی هیچ کردەوەیەکی دژی دەوڵەت نادا. ئەم ڕێکخراوەیە کە پەیوەندیی نێوان کرێکار و کارمەند و خاوەنکار دیاری دەکا و هەرجۆرە نارەزاییدەربڕینێک دەبێ لەلایەن ئەوانەوە پەسند بکرێ. کە سەندیکاش وەکوو سەرۆک وەزیرانی مۆدێرات دەڵێ: ئێمە دابی مانگرتنمان نییە.

بە درێژایی نیوەی دووهەمی سەدەی بیستەم یەک جار لە سوید مانگرتنێکی جیددی رووی داوە. مانگرتنی کرێکارانی کانی ئاسن لە ١٩٦٩دا کە ئەویش بە دژی سەندیکاکەی خۆیان بووە کە لایەنگری لە خاوەنکار کردووە. هێشتاش پەیوەندیی نێوان سەندیکا و خاوەنکار چ دەوڵەتی، چ ئەهلی، هەر بەو شێوەیە. پێشتر پارەی قەرەبووی بێکاریش لە دەستی سەندیکادا بوو؛ یانێ ئەگەر کرێکارێک ئەندامی سەندیکا نەبوایە پارەی کاتی بێکارییان نەدەدایێ. لەم ئاخرانەوە ئەم دوو شتە لێک جوێ کرانەوە، کە بوو بە هۆی جیابوونەوەی بەشێکی بەرچاو لە کرێکار و کارمەندان لە سەندیکا.

ئەمەش دێمۆکراسیی سەندیکایی. دیارە هەموو زەختە نارەواکان بە رووکارێکی رازێنراوە و گوتەی ژیرانەوە دەکرێ و عەبا و نەعلەین و ئایەتە ئاسمانییەکان بەکار ناهێنرێ.

ئاماژە بەمەش بکەم کە رادەی دەسەڵاتی شارەوانییەکانی سوید لە ناوچەی خۆیان زۆر زیاترە لەو خودموختاری و فێدراڵییەی کە ئێمە داوای دەکەین. سەرەڕای ئەوەش بە جیاوزیخواز تاوانبارمان دەکەن.

داگیرکردنی عێراق

ئەورۆ لە خوێندکارانی پۆلەکەم کە هەموو دەرچووی پەیمانگای ڕاگەیاندنن و بۆ فێربوونی زیاتر و ئامادەبوون بۆ کار هاتوونەتە ئێرە، داوام کرد هەرکەس چیرۆکێک بە چەند دێڕێک بنووسێ کە دوایە لە نێوان ئەو چیرۆکانەدا چەند چیرۆک بکەین بە سەناریۆ بۆ کورتە فیلم. جێ باوەڕ نەبوو. یەکەم هەموو چیرۆکەکان سەبارەت بە شەڕ بوون؛ کەچی دوازدە ساڵە هیچ شەڕێک لەم هەرێمەدا ڕووی نەداوە و ئەمانە هیچکامیان بیست ساڵ زیاتر تەمەنیان نییە. ڕەنگە گێڕانەوەی بیرەوەرییەکان- کە هەروا درێژەی هەیە- لە لایەن بەتەمەنترەکانەوە زەینیانی پڕ کردووە، یان بیر دەکەنەوە - بە لاساییکردنەوەی ڕادیۆ و تەلەڤزیۆنە خۆماڵییەکان- ئەمە تەنیا بابەتێکە کە دەبێ لە خوێندنگەکانیشدا باس بکرێ. دووهەم نووسراوەکان لە ئاستی پۆلی سێهەم و چوارەمی سەرەتاییدا بوون. لێیانم پرسی: ئاخۆ چیرۆکیان خوێندووەتەوە؟ تەنیا یەک کەس دەستی هەڵێنا و گوتی چیرۆکێکی لە دەرسی ئینگلیسیدا خوێندووەتەوە. بیرم لەو ئەرکە دژوارە کردەوە کە لە پێشمە. لە پێشدا دەبێ بزانم بۆ وای لێ هاتووە؟

لەگەڵ داهاتنی تاریکی و بێدنگبوونی مەلیچکەکاندا بیرم لە ڕۆژگاری منداڵیی خوێندکارەکان دەکردەوە. سەرەتای ١٩٩٠ەکان، هێرشی سوپای سەدام بۆ کوردستان و ئاوارەبوونی خەڵک لە کێو و بەندەن و وڵاتانی هاوسێدا. بێگومان مەکتەب لە ئارادا نەبووە. دوای ئەوەش شەڕی نێوخۆ و نەبوونی دەوڵەت و بودجە بۆ مەکتەبەکان. منداڵان لە هەوای شەڕدا گەورە دەبن و نەخوێندەوار دەمێننەوە. لە ساڵی ٩٧ بەملاوە شەڕ لانی کەم لە کوردستاندا تەواو بووە، بەڵام عێراق بە گشتی لە ژێر گەمارۆی ئابووریدا بووە و پەیوەندیی لەگەڵ دەوڵەتی ناوەندیدا پچڕاوە. کتێب نەبووە، مامۆستا مانگانەیان پێ نەدراوە و ناوەندێک بۆ ڕێکخستنی فێرکردن و بارهێنان نەبووە، بەڵام کارنامەیان بە منداڵان داوە. شەهادەی بێ ناوەرۆک. دوای ئەوەش عێراق داگیر کرا و... هەتا ئەو شەپۆلە دامرکێتەوە، ئەوانەی کە لە ساڵەکانی ٩٠دا هاتوونەتە دنیاوە، بیست و چەند ساڵەن. بە دەستی بەتاڵ و مێشکی هەژار و کۆڵوانەیەک پڕ لە بیرەوەریی شەڕ.

خەساری گەورە کە شەڕ و بە تایبەت شەڕی نێوخۆ لە کۆمەڵگەیەک دەدا، ژمارەی کوژراو و بریندارەکان نییە. هەژاریی ماددی و لەنێوچوونی سەرمایەکانیش نییە. بەڵکوو نەخوێندوار مانەوەی ئەو بەرەیە کە میراتبەری بەجێماوەکانی شەڕە.

لە ماوەی ئەم چەند ساڵە ئارامییەی دواییدا، زەرەرە مادییەکان بە خێرایی قەرەبوو

کراونەتەوە، بەڵام قەرەبووی دواکەوتن کار و کردەوەیەکی دیکەی دەوێ کە دەڵێی کەس خەمی ئەوەی نییە. حیزبە دەسەڵاتدارەکان کە دەوڵەتیان لە نێوان خۆیاندا دابەش کردووە لە رۆژنامە و رادیۆ و تلەڤزیۆنەکانیاندا هەر خەریک خۆشکردنی ئاوری هەستە نەتەوەیی/ نیشتمانییەکەن و ئەمە راست ئەو شتەیە کە لاوەکان لێی هەڵدێن، چونکە یادگاریی شەڕ و رابردوویەکە پەیوەندیی بەوانەوە نییە.

ئەوان کەناڵیکی بێ ئەژماری ساتەلایتیان لە بەردەستدایە. ئەمە بۆ خۆی بووەتە هۆی سەرلێشێواوی، لاساییکردنەوەی کوێرانە لە مۆدێلەکانی وڵاتانی دیکە کە هیچ وێکچوونێکیان لەگەڵ ئەم کۆمەڵەدا نییە. بۆیە لە دەوروبەری خۆیان نامۆ دەبن. ئاکامەکەی دوورکەوتنەوە لە بیر و باوەڕ و نەبوونی ئایدۆلۆژییە. راست بە پێچەوانەی ساڵەکانی لاوەتیی ئێمە.

ساڵی ٢٠٠٣ م ساڵی روخانی سەدام بوو. ئەمریکا پاش شەڕی کوەیت لە ئامادەکردنی هێرش بۆ عێراقدا بوو. جگە لە گەمارۆی ئابووری و کار لەسەر جێگرەکان، گەلاڵەی هێرشی لە پێشدا ئامادە کردبوو. سەدامی وەکوو شەیتانی راستەقینە و دیکتاتۆری نموونەیی لە زەینی خەڵکدا جێگیر کردبوو. هەر لە کتێب و نووسراوەکانی ئەم سویدەدا، سەدام وەکوو خراپترین دیکتاتۆر بە نموونە هێنرابووەوە. لێدانی جمگەبورجەکانی نیویۆرک دەرفەتێکی رەخساند کە پاکانە بۆ ئەم هێرشە ساز بێ.

نارەزایی دەربڕینی میلیۆنها ئینسان لە سەرانسەری دنیادا کەڵکی نەبوو. ئەوان بڕیاری خۆیان دابوو. لە فیلمێکدا کە خاتونێکی سوئدی سەبارەت بە شەڕی عێراقی ساز کردووە، بە روونی دەردەکەوێ کە مانگێک پێش هێرشەکە رۆژنامەوانانی ئەمریکی لە هۆتێلەکانی بەغدادا جێگیر ببوون. ئەو لە هەواڵنێری سی.ئن.ئن دەپرسێ ئێوە پێتان وایە کەی شەڕ دەست پێ دەکا؟ وەڵام دەداتەوە سێهەمی مارس. ئەمە هێشتا ئەو کاتەیە کە نوێنەرانی رێکخراوە نێونەتەوەییەکان و مافی مرۆڤ و چی و چی لە هاتوچۆدان و بە رواڵەت خەریک وتووێژن. هێرش لە کاتی خۆیدا دەستی پێ کرد. کوردەکان روخانی بەغدایان کرد بە جەژن و هەڵپەڕکێ لە شەقامەکاندا.

ئەمریکا دوو شتی لەگەڵ خۆی هێنایە کوردستان. یەکەم دۆلارێکی زۆر کە خرایە گیرفانی سەرۆکعەشیرەت و رێبەرانی سیاسییەوە. دیارە خەڵکیش بەهرەیەکی لێی

وەرگرت. دەزانین کە هەتا ساڵی ٢٠٠٣ باری ژیانی خەڵک زۆر خراپ بوو و شەڕیش خراپتری کردبوو. لەم کاتە بەولاوە ژیان لە سەرانسەری عێراقدا بوو بە دۆلاری و ئاکامەکەی گۆڕانی ئەخلاقیی کۆمەڵ بوو. ڕاست هەر ئەو شتە کە لە ئێران رووی داوە. پارە بوو بە پێوانەی بایەخەکان. بابێک باشە کە پارەی هەیە. برایەک دڵنەرمە کە پارە دەبەخشێتەوە. قەوم و خوێشی و دۆستی و برادەری کاتێک نرخی هەیە کە پارە لە نێواندا بێ. ڕێکخراوی سیاسی بە ئایدۆلۆژی و مێژوو و کردەوە ناناسرێتەوە، بەڵکوو بە دەرەتانی دامەزراندن و رادەی مووچەی مانگانەوە ئەندام و لایەنگر پەیدا دەکا. ئەو بەرپرسە دەوڵەتییە ڕێزی هەیە کە لەو پارەیەی دەیخانە گیرفانی خۆیەوە، هێندێکیشی بە ژێردەستەکانی دەدا یاخۆ چاوپۆشی لە دزییەکانی ئەوانیش دەکا. گەڵاڵە و پرۆژەیەک بۆ ئەنجامدان دەبێ کە بەشێک لە بودجەکەی بە بەرپرس و واژووکەر بگا؛ دیاردەیەک کە ڕەنگە بە ئاشکرایی و زۆری بەشەکانی دیکەی عێراق یان ئێران و تورکیە و تاجیکستان نەبێ.

دووهەمین هاوردەی ئەمریکییەکان بۆ کوردستان، پاراستنی ناوچەکە لە دەستدرێژیی ئێران و عەرەبەکان بوو. چونکە کوردستان لە باری سامانی ژێرزەوی و نەوتەوە زۆر دەوڵەمەندە و هەموو خۆیان ئامادە کردبوو دەستی بەسەردا بگرن. بەر لە هێرشی ئەمریکا و شەریکەکانی، کوردەکان هێزی چەکداری خۆیان ئامادە کردبوو و لە ڕاستیدا ناوچەکە لەژێر ڕکێفی ئەواندا بوو، لە سێبەری ئەم داڵدەدانەی ئەمریکادا بوو کە توانییان فۆرموولی "عێراقی فێدراڵ"بخەنە نێو یاسای بنچینەیی عێراقەوە و حوکوومەتی فدراڵی خۆیان بە فەرمی رابگەیەنن.

بەپێی ژمارەی دانیشتوان، ١٧ لەسەدی بودجەی گشتیی عێراق بە هەرێمی کوردستان دەگا. بەغدا هەشت لە سەدی هەڵدەگرێتەوە بۆ "خەرجی ئیداری فێدراڵ" و باقییەکەی دەنێرێتە کوردستان. لەم پارەیە (کە بە تەلیس دێ) لە پێشدا بەشی شێر هەڵدەگیرێ. یانێ حیزب و ڕێکخراوەکان بەپێی ژمارەی نوێنەریان لە پارلمان نزیکەی شەست لە سەدی دەبەن. پاشماوەکەی بۆ ئاوەدانکردنەوەی ئەو وێرانەیەیە کە ڕژیمی بەعس و خۆیان پێکیان هێناوە.

بەڵام کار بەم هاسانییە نەبوو. کوردستان لە گەمارۆی وڵاتانێکدا بوو کە دژی ئەم ئازادییە نێوە و ناتەواوە بوون. چونکە دەترسان ببێتە ڕێخۆشکەر بۆ کوردستانەکانی وڵاتەکانی ئەوانیش. نە ئێران و نە تورکیە و سووریە و نە بەشی عەرەبی عێراق

ڕێگایان نەدەدا کەلوپەلی قورس بێتە کوردستان. تەنانەت ماتۆر کارەبای چوار کیلوات دەبوا بە قاچاخ بهێندرێ. ئەو کتێبانەی لە دەرەوەی وڵات بۆ مەکتەبەکان چاپ کرابوون لە هیچکام لە سنوورەکانەوە، تەنانەت لە بەسرەوە ئیزنی هێنانیان وەرنەگرت. موسافرەکانی کوردستان ئەگەر لە سنووری تورکیەدا کتێبی کوردی (لە هەر جۆرێک)یان پێ بوایە، لێیان وەردەگیرا. ئەمریکا کاری بەم کارانە نەدابوو. ئاخری کوردەکان ڕێگاچارەیەکیان دیتەوە. ئاوەدانکردنەوە و تەنانەت خواردنیان دایە شەریکە تورکی و ئێرانییەکان. بۆنی دۆلار سیاسەتی دایە دواوە. کوردستان پڕ بوو لە شەریکە و کرێکاری ئێرانی و تورکیەیی. بەڵام عەرەبەکان بێ بەش مانەوە، جگە لە دەوڵەمەندەکانیان کە بۆ پشوودانی هاوین دێنە کوێستانەکانی کوردستان.

لە بەشی تەندروستیدا، کورەیی و ئیتالییەکان نەختێک یارمەتیی مرۆڤدۆستانەیان کرد.

لە ساڵی ٢٠٠٤دا هێزێکی تازە لە کوردستانی ئێراندا هاتە مەیدانی خەباتەوە. "پەژاک" حیزبی ژیانەوەی ئازادی کوردستان. دەزانین کە "پ.ک.ک" دوای دەرچوون لە سوورییە، بەشێک لە بنگە و بنەماڵەی ئەندامەکانیان بەرەو ئێران نارد. ئەمانە لە شارەکانی ورمێ و سنە و...دا نیشتەجێ کران. لەم ساڵانەدا لاوێکی زۆر لەم شارانەدا بوون بە لایەنگری ئەم ڕێکخراوە. کاتێک کە پەیوەندی پ.ک.ک لەگەڵ ئێران کز بوو، ئەم هێزانە هاتنە هەرێمی کوردستان، بەڵام هێزە دەسەڵاتدارەکانی هەرێم بە هۆی هەڕەشەی تورکیەوە لە شەڕێکی خوێناویدا ئەوانیان لە شارەکان وەدەر نا و بەرەو کوێستانەکان پاڵیان پێوە نان. پ.ک.ک ڕێکخراوێکی بۆ لایەنگرە کوردە ئێرانییەکانی ساز دا کە سەربەخۆ لە بەشی ڕۆژهەڵاتدا خەبات بکەن. ڕێبەرایەتیشی درا بە ڕەحمان حاجی ئەحمەدی کە لە ساڵەکانی زووتردا کادری ناوەندیی حدکا بوو.

پەژاک پاش یەکەم کۆنفرانسی لە ٢٠٠٤دا وەکوو حیزب ڕاگەیەندرا و دەستبەجێ لەگەڵ هێزەکانی ئێران کەوتە شەڕەوە. ئایدۆلۆژیی ئەم حیزبە لە بیرۆکەکانی عەبدوللە ئۆجەلان پیرەوی دەکا. یان وەک خۆیان دەڵێن ئاپۆئیسم. ئەوان بە یارمەتیی پ.ک.ک لە ناوچە شاخاوییەکانی هەرێمی کوردستاندا جێگیربوون و هەر بەم بیانووەشەوە ئەم ناوچانە لە لایەن هێزەکانی ئەرتەش و سوپای پاسدارانی ئێرانەوە تۆپباران دەکرێن و خەڵکی ناوچەکە ئاوارە دەبن. لەم ئاخرانەوە بە ناوبژیوانیی پارتی، هەردوو لا بەڕواڵەت هێرشیان ڕاگرتووە. پەژاک دروشمی ڕوخانی کۆماری ئیسلامی هەڵنەگرتووە، بەڵکوو

دەیەوێت دین لە سیاسەت جوێ بێت. ئامانجی سەرەکیی حیزب "خۆمودیریی دیمۆکراتیکی کوردستان" گوتراوە و بۆ گەیشتن بەو ئامانجە "بەرگریی ڕەوای چەکدارانە" هەڵدەبژێرێ. ئەم ڕێکخراوە لە ماوەیەکی کورتدا، سەرنجی خەڵکی کوردستانی ڕۆژهەڵاتی ڕاکێشا و دەکرێ بڵێین لە داهاتوودا یەکێک لە هێزە جیابەکانی جووڵانەوەی کوردستانی ڕۆژهەڵات دەبێ. هۆی سەرەکیی بەرچاوبوونی چالاکیی ئەم حیزبە، بێ کردەوەی و چاوەڕوانی داهاتووی نادیاری باقیی هێزەکانی دیکەیە.

یەکێک لە هێزەکانی ئۆپۆزیسیۆنی ئێران کە پاش ڕۆخانی ڕژیمی سەدام زیاتر لە هەموو لایەک تووشی کێشە بوو، ڕێکخراوی موجاهیدینی خەڵک بوو. ئەم ڕێکخراوە لە ساڵی ١٩٩٣دا هاوڕێی هێزەکانی سەدام بەشداریی لە سەرکوتکردنی کوردستان و شیعەکانی باشووردا کرد. بە تایبەت لە ناوچەی بەردەستی یەکێتیی نیشتمانیدا. (ویدئوەکانی لە کوردستان دەستاودەست دەگەڕا و پێم وایە لە تلەڤزیۆنەکانیشدا نیشان دران) بیانووی ئەم کردەوە ڕەنگە ئەوە بووبێ کە چونکە هێزەکانی یەکێتیی نیشتمانی یارمەتیی ئێران دەدەن و ئێمەش لەگەڵ ئێران شەڕمان هەیە کە وا بوو ئێمە بە دژی گرێدراوەکانی ئێرانیش شەڕ دەکەین. هەر چۆنێک بێ، ئەم کردەوە بوو بە هۆی دژایەتی خەڵکی کوردستان لەگەڵ ئەوان و نەیانتوانی لە سنوورەکانی کوردستاندا بمێننەوە و لە ئۆردوگایەک لە نزیک بەغدا کە نێویان نابوو "شاری ئەشرەف" نیشتەجێ بوون و خەریک ڕاهێنان و ساقکردنەوەی هێزەکانی خۆیان بوون. پاش داگیرکردنی عێراق ئەوانیش وەکوو لایەنگرانی ڕژیمی بەعس لە لایەن ئەمریکاوە چەک کران و هەر لەو ئۆردوگادا گەمارۆ دران. ئەم کردەوە سەبارەت بە هێزە کوردەکانی پەنابەری عێراق ڕووی نەدا. لە لایەکی ترەوە، ئێران گوشاری خستبووە سەر حوکوومەتی هەرێم کە ئۆپۆزیسیۆنی ئێران لە خاکی خۆی دەر بکا. یەکێتی و پارتی بە هۆی ڕاگرتنی پێناسەی نەتەوەییەوە ئەم کارەیان لەگەڵ کوردەکان نەکرد و نەچوونە ژێر بار، بەڵام ڕێک کەوتن کە کوردەکان مافی کردەوەی چەکدارانەیان لە نێو ئێراندا نەبێ. هێزە غەیرە کوردەکان پێشتر ناوچەیان بە جێ هێشتبوو. حیزبی کۆمۆنیستی ئێرانیش بە ناوی "کۆمەڵە" و لەبەر کوردبوون لەوێ ماوەتەوە. دەکرێ بڵێین ئێران بە ئامانجەکانی گەییشت. هێزە کوردەکانی زەوینگر کرد و موجاهیدی لە سنوورەکانی دوور خستەوە.

سیاسەتی ئەمریکا وای لێهات کە دەیەویست ئاسایشی عێراق بداتە دەست هێزەکانی عێراقەوە. کە هەم خۆی کەمتر تێکەڵ بێ و هەم بتوانێ چەک بە ئەرتەشی عێراق بفرۆشێ. لەم بوارەدا، سەرەتا دەبوا ئەرتەشەکە ساق بکەنەوە. دوو سێ ساڵ خەریک ئەم کارە بوون و دوایە لە بەرێکەوە ناوچەکانیان پێ ئەسپاردن. یەک لەوان پارێزگاری ئۆردوگای موجاهێدین بوو. گوێ لە مستی دەوڵەتی شێعەی عێراق بەرانبەر بە ئێران و داوای ئێران سەبارەت بە دەرکردن یان بەدەستەوەدانی موجاهێدین بوو بە هۆی گێرەوکێشە لە نێوان موجاهێدین و ئەرتەشی پارێزگای ئۆردوگادا. ئاخری بە نێوانگری ئەمریکا و سپاردنی چارەنووسی ئۆردوگا بە رێکخراوی نێونەتەوەیی لە ساڵی ٢٠١٢دا موجاهێدینیان بردە ئۆردوگایەک لە فڕۆکەخانەی بەغدا کە لەوێوە بیانبەنە دەرەوە.

سەفەری کوردستانی باشوور

چەند رۆژ لەمەوبەر رۆیشتبوومە ماڵی یەکێک لە پێشمەرگەکانی راپەڕینی ٧٥/٧٠ کوردستانی باشوور. لە ژوورێکی بچووکی بلۆکبەندا دانیشتبوو. بەڕەیەکی کۆن نیوەی ژوورەکەی داپۆشی بوو. هاوژینەکەی لە سووچی ژوورەکەدا لە لای سەماوەرێکی کارەباییدا کزی کردبوو. پیرەمێرد گوێقورس بوو، دەبوا هەر رستەیەک دووجار دووپات بکەیەوە. پرسیم: لە کوردستانی ئازاد رازیت؟ گوتی: هەموو شتێکی ژیانی ئێمە ئیجبارە. ئازادییەکەشمان ئیجبارییە. هەر وەک ئەوکاتەی کە هیچ رێگایەک جگە لە پێشمەرگایەتی نەبوو. لە مردن لە زیندانی بەعسدا باشتر بوو. خۆزگە بەو دەورە... لانی کەم بۆ خۆمان کەسێک بووین. ئێستا بۆ چواردینار مانگانە، دەبێ سەعاتێک دەست بە سینگ لە پێش کابرایەکی فوکول لە مل ترنجاو بوەستم. ئێستا هەر کارێکیش بکەم هەر دەڵێن ئەتۆ پێشمەرگە بووی دەبێ تەحەمولت هەبێ. بەڵێ، ئەگەر پێشمەرگە نەبوایەم ئێوەش نەدەهاتن بۆ لام. دەڵێن ئێستا ئێوە حاکمن. ئەمەش حاکمیەتەکەی ئێمەیە کە دەیبینی. ئەوانەی ئەو رۆژانەیان نەدیوە، لە کۆشکەکانیاندا بە سڵامەتی ئێمە ویسکی

دەخۆنەوە. ئەگەر کاسبیم کردبا، ئێستا تاجرباشی بووم.
چایەکەی پیرەمێرد رەش و تاڵ بوو.

لە ساڵی ٢٠٠٦دا بە پێشنیاری دۆستێک و بە داوای ناوەندێک لە کوردستانی باشوور، بۆ کاری راهێنان لە بواری تلەڤزیۆن و سینەمادا چوومە هەولێر. دوو ئامانجم لەم سەفەرە رەچاو دەکرد:

یەکەم: ژیان و کار لە کۆمەڵی هاوزمان و هاوکولتووری خۆم و ئەنجامدانی خزمەتێک ئەگەر لە دەستم بێت. لەم بابەتەوە پێم وایە سەفەرەکە زۆر بەکەڵک بوو. لە ماوەی چوار سال و چەند مانگدا، نزیکەی دووسەد و پەنجا کەس لە دەورەکانی راهێنانی تلەڤزیۆن و راگەیاندندا بەشدارییان کرد و بەپێی بۆچوونەکانی خۆیان کە لە ئاخری دەورەکاندا دەیاننووسی، زۆر رازی بوون. هاوکات بۆ ئامادەکردن و راهێنانی کادر بۆ پرۆژەیەکی گەورە کارم دەکرد. بڕیار بوو ناوەندێک بۆ راگەیاندن دروست بکرێ کە شەش تلەڤزیۆن و سێ رادیۆی تێدا دابمەزرێ. ئەم گەڵاڵە بە یارمەتی چاودێرە فەرانسەییەکان بە رێوە دەچوو. بیناکەی بە سێ ساڵ دواکەوتنەوە ئامادە کرا و هێندێ ئامرازیش کڕدرا، بەڵام بە هۆی کۆسپێکەوە کە بۆ من روون نەبووەوە، پرۆژەکە راگیرا و ئەمە بە مانای کۆتاییهاتن بە کاری منیش بوو.

دووهەم: دیتن و تێگەییشتن لە هەلومەرجی سیاسی/کۆمەڵایەتی کوردستانی باشوور. هەڵسەنگاندنی لەگەڵ گوتە و خەونەکانی ئێمەدا بۆ ئازادی و پێکهێنانی دەوڵەتی نەتەوەیی. پێوەراندنی ئاکامی خەباتی دژواری ئەم هەموو ساڵانە... بزانین بەرهەمی ئەم هەموو قوربانیدانە چییە و چۆنە.

هێندێک لە دیمەنەکانم هەتا ئێرە نووسیوەتەوە، کۆی گشتی بە کورتی ئاوایە:

لە ساڵەکانی نێوان ١٩٩١ تا ٢٠٠٣ هەروا کە پێشتر گوتم، هەژاری ئەژنۆی خەڵکی شکاندبوو. گوتەیەک بەسەر زارانەوە بوو کە: "ئازادی نابێتە پێخۆری نان. ئازادی بە زگی برسی بێ مانایە." و هەموو کاتێک سێبەری رەشی رژیمی بەعس دەبووە هۆی دڵەڕاوکێ سەبارەت بە داهاتوو. ئێستا کە ئەو رژیمە نەماوە و نان لە سفرەکاندا پەیدا دەبێ، خەڵک لەگەڵ ئازادی چ دەکەن؟ بۆ ئێمە کە زامداری شۆڕشی ١٣٥٧(١٩٧٩)ی ئێرانین ئەمانە ئەو پرسیارانە بوون کە من بە دووی

وەڵامەکەیاندا دەگەڕام و دیسانەوە کەشکۆڵم هەڵگرت و وەڕێ کەوتم.

ساڵەکانی پێش داگیرکردنی عێراق بە هۆی هێڵی سوورەوە، فڕۆکەی موسافری بۆ هەولێر و سلێمانی نەبوو. موسافرەکان دەبوا لە ڕێگای تورکیە یان سوورییەوە خۆیان بگەیەننە کوردستانی باشوور. ئەوانەی کە بە تورکیەدا دەچوون، لەگەڵ هەموو جۆرە گیروگرفتێک لە چەتەی نێو ڕێگای دیاربەکرەوە بگرە هەتا جنێودانی ڕێگەوان و سنوورەوانی تورک بەرەوڕوو دەبوونەوە. ئەوانەی کە لە سوورییەوە دەڕۆیشتن، پێویست بوو ئاشنایەکیان لە یەکێک لە حێزبە کوردستانییەکاندا هەبێ کە لە فڕۆکەخانەوە بیانباتە سنوور. دەنا تووشی کێشەی دەزگای ئەمنیی سوورییە دەبوون. هەردووک ئەم وڵاتانە پێیان ناخۆش بوو خەڵک هاتوچۆی کوردستان بکا. لە سنووری تورکیەدا دەیانپرسی: بۆ کوێ دەچی؟ موسافر دەبوا نێوی شارێک بڵێ یان بڵێ عێراق. ئەگەر گوتبای: دەچمە کوردستان. دەگێڕدرایەوە یان جەریمە دەکرا. دیارە لە هەردوو وڵاتدا دەکرا بە دانی بەرتیل رزگار ببی.

لە ساڵی ٢٠٠٤ەوە فڕۆکەی چارتێر لە سویدەوە بۆ هەولێر و دواتر بۆ سلیمانی دانرا. بازرگان و کادرە سیاسییەکان لە ڕێگای نەمساوە سەفەریان دەکرد کە زۆر گران بوو و بۆ خەڵکی ئاسایی دەستی نەدەدا. کادری حێزبە سیاسییەکان لە ڕێگای تارانەوە هاتوچۆیان دەکرد.

فڕۆکەی چارتێر کە لە لایەن شەریکەیەکی کوردستانییەوە بە کرێ دەگیرا، جار یۆنانی بوو و جار بۆلغاری. بەرنامەی فڕین لە تابلۆی فڕۆکەخانە نەدەنووسرا. یانێ لە بەرنامەی فڕینە فەرمییەکانی فڕۆکەخانەدا نەبوو. دەتگوت بە قاچاخ دەفڕێ. جاری واش هەبوو دەیاننووسی "ئاتێن" یان "ستانبووڵ". فڕۆکە بە دواکەوتنێکی زۆرەوە کە جار وا بوو دەگەییشتە ٢٤ سەعات دەفڕی و لە یۆنان یان تورکیەدا ماوەیەک دەوەستا. موسافرەکانیان بە ژێر زەویدا و لە دەرکەی پشتەوە دەبردە دەرێ و بە پێی لیستە سواریان دەکردن. نێوەکان لە هیچ کامپیوتێرێکدا تۆمار نەدەکرا. ئەگەر فڕۆکە تووشی ڕووداوێک هاتبا، کەس نەیدەزانی چەند کەس و کێ بوون. هەرچۆنێک بێ لە مەترسیی ڕێگا و سووکایەتی پێکردنی سنوورەوانی تورک و عەرەب باشتر بوو.

لە فڕۆکەخانەی هەولێردا، مۆری هاتنەژوورەوە و (ئەگەر پاسپۆرتەکە عێراقی نەبا) یەک حەفتە ڤیزایان لە پاسپۆرتەکە دەدا کە بە کوردی و عەرەبی نووسرابوو.

پاش پشکنینی جانتاکان و هاتنەدەرەوە بۆ نێو مەیدانی پێش فڕۆکەخانە، کەسانێک کە ئاشنا یان خزم و کەسی بەرپرس یان کاربەدەستیان هەبوو هەر لە شوێنی ترانزیت، سواری ئۆتۆمۆبیلی ئاخر سیستەمی تۆیۆتا دەبوون کە چاوەڕوانیان بوو. باقیی موسافرەکان دەبوا چاوەڕوانی پاس بن کە بیانبا بۆ دەرەوەی فڕۆکەخانە. لەوێ خزم و کەس دەهاتنە پێشواز. دەکرا بژمێردرێ کە لەباتی هەر موسافر دە کەس لە شوێنی خۆڵەپۆتی راوەستانی ئۆتۆمۆبیلدا چاوەڕوان بوون و بە هاتنی هەر پاسێک شاڵاویان دێنایە بەر پاسەکە و هەر لەبەر دەرکە دەستەملانێ و ماچکردن دەستی پێدەکرد.

ئەگەر خەڵکی کوردستانی باشوور نەبووی و دەتەویست زۆرتر لە حەفتەیەک بمێنیتەوە دەبوا بڕۆی داوای ڤیزای تازە بکەی. ئەگەر لە هۆتێلدا مابایەوە ئەوە هەر شەوی یەکەم پاسپۆرتەکەت دەچووە ئاسایش و سبەینەکەی نۆبەی پرسیار و وەڵام لە ئاسایش بوو. سیستەمی ئیداریی کاتی بەعس هەر مابوو کە ئێستا یاسای تێرۆڕی لێ زیاد ببوو.

کاری ئیداری جگە لە فڕۆکەخانە کە بۆ ناونووسی پاسپۆرتەکان لە کامپیوتێر کەڵک وەردەگیرا، هێشتا کامپیوتێری نەبوو. هەتا ساڵی ٢٠١٢ کە من بۆ ئاخرجار کارم بە ئیدارەکان بوو، هێشتا هەر کاغەز بوو کە لەم مێزەکەوە دەبرایە ئەو مێزەکە و واژوو پاش واژوو دەکرا. بۆ نووسینی وەکاڵەتنامەیەک دەبوا سەری نۆ ژوور بدەم. یەکێک بەڵگەکەی دەفرۆشت، ئەوی دیکە پارەکەی وەردەگرت. لە ژووری دووهەم، یەکێک بەڵگەکەی بۆت پڕ دەکردەوە، یەکی دیکە مۆری دەکرد. لە ژووری دواییدا پوولی لێ دەدرا و واژوو دەکرا و ژوور بە دووی ژووردا. هەتا دەگەییشتیە ژووری کۆنترۆڵ و لە ئاخر ژووریشدا رەئیس (خاوەن مەحزەرەکەی خۆمان) دانیشتووە کە دەبێ هەموو ئەمانە پەسند بکا. لە پێش هەموو ژوورەکانیش ریز گیراوە و لە هەموو ریزەکان درێژتر ریزی ئاخرە کە دەبێ پارە بدرێ. ئەم هەموو هاتووچوە بۆ وەکاڵەتنامەیەکی سادە بوو کە رۆژێکی دەویست. ئێستا بیرکەوە بۆ وەرگرتنی ویزایەک چ باسە. ئەگەر بە حەفتەیەک کارەکە جێبەجێ بێت دەبێ کڵاوی بۆ هەڵاوی. دیارە دەکرێ بە دانی پارەیەک لەم هەموو ماتڵبوونە قوتار ببی، بە مەرجێک دەڵاڵەکە ببینیەوە یان نووسراوەی کەسێکی ناسراو یان ئیدارەیەکت پێ بێ.

هۆی سەرەکیی ئەم شێوە بۆروکراسی (ئیدارە سالاری)یە کە تایبەت بەم جۆرە وڵاتـانەیە و لە سـۆڤیەتیش دیتمـان، بێکـاریی بەربـڵاو لە کۆمەڵگـادایە. دەبـێ خـۆ خڵافانـدنێک بـۆ بەشـێک لە خەڵـک بـدۆزنەوە هەتـا لەو ڕێگـاوە پاروەنانێـک پەیـدا بکەن، دەنا کـۆمەڵەکە دەتەقێتەوە. بەڵام لەم شێوەشـدا کێشـەی بێکاریی لاوەکان چارەســەر نەکــراوە. بــۆ ئەوان ڕێگــایەکی کــاتیی دیــکە دۆزراوەتەوە. خوێنــدن. پەیمانگای فەننی، کۆلێج و زانکۆی ئازاد و دەوڵەتی، هەرە زۆرن. هەرکامیـان چاو لێ دەکەی دوو بەرانبەری گونجاوی خۆیان خوێندکاریان وەرگرتووە و زۆربەش بە سفارشی دەوڵەت ئەو کارەیـان کـردووە. بە خوێنـدکارانی زانکـۆ یـارمەتیی مانگـانە دەدرێ. کە خوێندنیان تەواو کرد ئەگەر بێکار بوون، مانگانەی بێکاری وەردەگرن. ڕەنگە ئەمە هـۆی ئەوە بـێ کە خوێنـدکارانی پـۆلی (دواناوەنـدیی) ئاخری سـانەوی مامۆستای تایبەت دەگرن کە بتوانن نومرەی باش بێنن، چونکە وەرگرتن لە زانکۆ بەپێی نومرەیە. دەگوترێ نرخی مامۆستا بۆ هەر وانەیەک گەیشتووەتە دەفتەرێک (دە هەزار دۆلار)

زانکۆیەک بە داوای سەرۆک وەزیران و بە هیمەتی پرۆفسـۆر "عەبـاس وەلـی" لە کوردسـتان کـرایەوە کە لەوێ بە زمـانی ئینگلیسـی وانە دەگـوترایەوە. مامۆسـتاکانی کـورد لە زانکۆکـانی ئۆروپـا و ئەمریکـاوە هـاتن. لە هەڵبژاردنـی خوێندکاریشـدا راسـپێرییان قبـوڵ نەدەکـرد. دەبـوا نومرەکـان بە تـایبەت نـومرەی ئینگلیسـی خوێنــدکارەکە بــاش بــێ. پــاش مــاوەیەکی کــورت، ســەرۆکەکان و دەســت و پەیوەندەکانیان کە ئەم قەرارەیان پێ نەگونجاو بـوو، پیلانێکیـان گێـڕا و بەرپـرس و مامۆستاکانی لایەنگری عەباسیان وەدەرنا و ژەنراڵێکی خانەنشینی ئینگلیسییان لە جێ دانا، کە ئەویش پاش ماوەیەکی کورت بە جێی هێشت. زانکـۆیەک کە بڕیـار بـوو پەیوەنـدیی لەگەڵ زانکـۆیەکی ئینگلیسـیدا هەبـێ، گەڕاوە بـۆ ئەو دۆخە کە لە زانکۆکـانی دیـکەدا هەیە؛ مامۆسـتاکانیش هەر ئەوانە بـن کە زانسـتەکەیان پەنجـا سـاڵە نەگـۆڕاوە و نەزمێـک کە لە کـاتی نیزامـی دیکتـاتۆریی بەعسـدا فێرکـراون. جیاوازییەکەی ئەوەندەیە کە ئەوکات حیزبی بەعس بوو راسپاردەی دەنارد، ئێستا حێزب و کەسانی عەشیرتی خۆماڵی.

پـاش زانکـۆ جـگە لە مامۆسـتایی مەکـتەب و دامەزران لە ئەرتەش و پۆلیسـدا، کارێکی دیکە لە ئارادا نییە. بەپێی ئاماری ڕێکخراوێکی ئەمریکی، ٧٤%ی خەڵکی

کوردستان مووچەگری دەوڵەتن. ئەم ئامارە خۆبەخۆ نیشانەی ئەوەیە کە رادەی بەرهەمهێنان بە تایبەت بەرهەمی پیشەیی زۆر لاوازە. بەرهەمی خۆماڵی توانای پێشبرکێ لەگەڵ بەرهەمی هاوردەدا نییە. خاوەن کارخانەیەک کە بۆڕیی گاڵوانیزەی پێک دێنا دەیگوت: ئەم بۆڕییانە لێرە بۆ من شاخەیەک ١٢ دۆلار دەکەوێ. هەر ئەم بۆڕییە لەسەر سنوور بە ٧ دۆلارە. من چۆن دەتوانم کارخانەکەم راگرم؟

لە بەشی کشتوکاڵدا تەنیا گەنم هەیە و باقی شتەکان زۆر کەمن و هاوردە دەکرێن. هۆی سەرەکیی وەدەرنانی وەرزێڕان لە گوندەکان و نیشتەجێکردنیان لە شارۆچکە و ئۆردوگاکاندا لە ساڵانی سەرکوتکردنی کوردستاندایە. چاوگەکانیان کوێر کردەوە و زەوینەکان وێڵ کران و وەرزێڕکان پشتیان سەرد بووەوە. گەڕانەوە بۆ باخداری و تەڕەکاڵی و...ئاسان نییە. کێڵان بە تەراکتۆر و گەنم پاشین ئاسانترە.

کە هەلومەرجی بەرهەمهێنان بەم شێوە بوو، سەرمایەکان روو دەکەنە دوو بەش. خانووکردنەوە و بازاڕ.

لە سەردەمی بەعسدا، هەموو زەوینەکانی عێراق کرا بە مۆڵکی دەوڵەت. کە وا بوو دوای رۆخانی رژیمی سەدام، ئەو زەوینانەی کە تاپۆ نەبوون خۆبەخۆ بوو بە مولکی دەوڵەتی هەرێم. دەوڵەتی هەرێم (حیزبەکان) زەوینەکانی دابەش کرد و هەر بنەماڵەیەک برِە زەوینێکی وەرگرت. دیارە بەرپرس و مودیر و وەزیرەکان باشترین و زۆرترینیان وەبەرکەوت. کەسانێک لەم زەوینانەدا خانوویان بۆ خۆیان کردەوە. ئەو بنەماڵانە کە دوو یان سێ زەوینیان وەرگرتبوو، یەکیان رادەگرت و باقییان دەفرۆشت. بەرپرسەکان بە شێوەی دەستکرد نرخی زەوییان زیاد کرد کە زەوینەکانی خۆیان بە گرانتر بفرۆشن. سەوداکردن لەسەر زەوی گەییشتوەتە رادەیەک کە زەوی لە شارەکانی کوردستانی باشووردا لە نیۆیۆرک گرانترە و لەم رێگاوە کەسانێک پارەیەکی خەیاڵی کۆ دەکەنەوە. بێگومان نرخی خانوویش هەر بەو شێوە بەرز بووەوە. داراکان کۆشکیان کردەوە و نەداریش بە کرێنشینی قەناعەتی کرد. هۆتێلکردنەوە و مۆڵ (راستە بازار) دایرکردن بوو بە باو. لە ساڵی ٢٠٠٦ەوە هەتا ٢٠١٠ ژمارەی هۆتێل و چێشتخانە لە هەولێر و سلێمانی چوار قات زیادی کردووە.

ئێستا (٢٠١٢)، پازدە شەریکەی نێونەتەوەیی لە کوردستانی باشووردا خەریک

دۆزینەوە و دەرهێنانی نەوتن. سێ پاڵاوتگەی دەوڵەتی و سەدو سی پاڵاوتگەی گەورە و بچووکی ئەهلی دایر کراون کە خاوەنەکانیان لە بەرپرسانی حوکوومەت و سەرۆکە حیزبییەکانن. زۆرترین نەوت بۆ تورکیە دەنێردرێ. نەوتی پاڵاوتە زیاتر لە نێوخۆدا دەفرۆشرێ. هێشتاش نە خەڵک و نە پارلمان نازانن داهاتی نەوت چەندە و چۆن خرج دەکرێ. یان دەچێتە گیرفانی کێیەوە. تەنیا سەرۆکی دەوڵەت و سەرۆک حیزبەکان دەزانن، ئەوانیش حساب بۆ کەس ناکەن. لە ساڵی ٢٠٠٧دا پارلمان بڕیاری دەرکرد کە حسابێک لە بانک بکرێتەوە بۆ داهاتی نەوت هەتا دەخڵ و خەرجەکەی دیار بێ. بەڵام ئەم حسابە هێشتاش نەکراوەتەوە. کێشەی یاسای نەوت لە نێوان هەرێم و بەغداشدا هەر بەردەوامە.

بازار لە دەستی سەرمایەداری بازاڕیدایە و بە توندی پشتی بە هاوردەیە. هاوردەش لە پاوانی ئەو شەریکە و بازرگانانەدایە کە خۆیان یان بەرپرسی حیزبین یان نوێنەر پارلمان و وەزیر و مودیر عامن، یان کەسوکاری ئەمانەن. کاڵا لە دەرەوە، ئێران و تورکیە و لە هەموو زیاتر لە چینەوە دێ. کۆفرۆش یان هەر ئەو بازرگانانە، بە دوکانەکاندا دابەشی دەکەن. گەرچی هەموو شار بووەتە بازاڕێکی گەورە و لە هەر کوچە و کۆڵانێکدا، چەند بەقاڵی و دوکانی جۆربەجۆر هەیە و هەر کەسە گاراژی ماڵەکەی کردووەتە دوکان، بەڵام هەموو هەر یەک جۆرە کاڵایان هەیە. تەنیا نرخەکان بە پێی شوێن و ئینسافی فرۆشیار جیاوازە. ئەگەر لە جلفرۆشییەکدا کراسی دڵخوازت نەدیتەوە، بێخۆ لە دوکانێکەوە دەچیتە دوکانێکی دیکە. هەموویان هەر ئەوەیان هەیە کە لە هەموو دوکانەکاندا هەیە و وەک یەکە. هاوردەکان لە شیر و ماست و هەنگوینەوە بگرە هەتا ماتۆری کارەبا و تلەڤزیۆن و ماشینی جلشۆری و کامپیوتێر، هەموو کۆپی کراون. لەو بێنزینەیدا کە جاران لە دەستفرۆشییەکاندا دەفرۆشرا میز تێکەڵ دەکرا. لە هەموو مەترسیدارتر دەرمانی ساختەی ئێرانییە. بە قەولی خۆیان کۆپی کراوە. زۆربەی ئەم کۆپیکراوانە لە چینەوە دێ. خواردن و جل لە تورکیە و ئێرانەوە. کاڵاکانی تورکی نەختێک باشترن و کەمتر ساختەن، بەڵام ئەوەی لە ئێرانەوە دێ جێگای باوەڕ نییە. زەعفەران بۆنی نییە، پەنیر گەنیوە و سەوزە پڕە لە ئەشغاڵ... خواردنەوەی ئەلکولی لە تورکییەوە دێ و هەرزانتر لە خودی تورکیە لە بازاڕی کوردستان دەفرۆشرێ. ئەگەر چوار بوتڵ ویسکیی جۆراوجۆر بکەیەوە. دەبینی هەرچواریان یەک تامیان

هەیە و لە هەرزانترین ویسکی پڕ کراونەتەوە... دەگوترێ بە تانکەر دەیهێنن و لە شارێکی سەرسنووردا بوتڵی جۆر بە جۆر و مارکی جیاوازی لێ پڕ دەکەنەوە. ئەم خواردنەوانە لە کوردستانەوە بۆ ئێران قاچاخ دەکرێ و لەوێ کڕیاری زۆرە. لە باتی لە ئێرانەوە تریاک و حەبی سەرخۆشکەریان بۆ دەنێرن. گەرچی تاوانێکی قورسی بۆ دانراوە. بەڵام هەر کە کەسێک دەگرن، سپای پاسداران نامەیەک دەنووسێ کە ئەوە فەرمانبەری ئێمەیە و دەبێ بەریدەن. دەزانین کە لە سەردەمی بەعسدا نە یەک موعتاد لە عێراق پەیدا دەبوو نە یەک گرەم ماددەی تێکدەر. بازرگانی سپای پاسداران خەریکی موعتادکردنی لاوەکانی عێراقە و لەم بوارەدا کەم سەرکەوتوو نەبووە. دەبیسترێ کە کەسانێک لە رادەی بەرپرسانی کوردستانیش لەم بازرگانییەدا بەشدارن.

جگەرەش "کۆپی"یە بەڵام ئەمەیان لە نێوخۆی کوردستاندا کۆپی دەکرێ. هەموو جگەرەکان بۆنی توونتەکەی کوردستان دەدەن. گەرچی یەیکی "کێنت"ە و ئەویتر "وینستۆن". جگەریەک کە تەمغەی تورکییەی پێوە بێ، بە پێنج قاتی جگەرەی کۆپی دەفرۆشرێ. دەکرێ کامپیوتێر بە نرخی ئۆروپا، بەبێ زەکات، بکڕدرێ، بەڵام تەنیا قاوخەکەی لە کامپیوتێری ئۆروپا دەچێ، ناوەخنەکەی لە چین یان لە کوردستان پڕکراوەتەوە.

سەرەڕای هەموو ئەمانە کۆمەڵگە دەسووڕێ و سەرمایە کۆ دەبێتەوە و ئاوسانی ئابووری رۆژ لە دوای رۆژ زیاد دەکا. نەدارەکان بۆ بەرەنگاربوونەوەی گرانی، منداڵەکانیان دەنێرنە دەستفرۆشی یان شاگردیی دوکانەکانی بازاڕ. کاری منداڵان بە پێی رادەی دانیشتوان و لە براورد لەگەڵ وڵاتانانی دراوسێدا زۆر نییە، بەڵام جێگای سەرنجە.

بەشی تەندروستیی دەوڵەتی بە خۆڕاییە. بەڵام نەخۆشخانە دەوڵەتییەکان وەڵامدەرەوەی ژمارەی نەخۆشەکان نین. دوکتوری ئەهلی بە پێی داهاتی خەڵکی هەژار زۆر گرانن و لەبەر نەبوونی یاسای نیزامی پزیشکی، هەواڵی ئاڵۆزی و چاوچنۆکی و بێبەزەیتی زۆر دەبیسترێ. ئەوانەی کە باری داهاتیان باشترە، بۆ چارەسەر دەچنە ئێران و تورکیە.

خوێندن بە خۆڕاییە، بەڵام بە هۆی نەبوونی خانوو بۆ قوتابخانە، پۆلەکان دوو نۆبەیین. دەستەیەک بەیانی دەچنە مەکتەب و دەستەیەک دوای نیوەڕۆ. ئەمەش

بە بەراورد لەگەڵ ئەوەدا کە هەر کۆڵانێـــک مزگەوتێکـــی تێـــدایە شـــتێکی سەرنجراکێشـە. مزگەوتەکان حیزبە ئیسلامییەکان بە پارەیەک دەیکەنەوە کە لە وڵاتە ئیسـلامییەکان وەری دەگـرن. جـاری واش هەیە سـەرمایەدارێک دەیەوێ چرایەک بۆ ئەو دنیای خۆی هەڵکا خەرجی مزگەوتێک دەدا. بەڵام کەس هیمەتی بینـاکردنی قوتابخانەیـەکی نیـیە. دەوڵەتـیش گەرچـی لەم سـاڵانەی ئـاخردا زیـاتر گرنگیـی بەم کـارە داوە بەڵام بەس نیـیە. ژمـارەی دانیشـتوان رۆژ لە دوای رۆژدا زیاد دەکا و کۆمەڵ لە باری نێوەنجیی تەمەنەوە زۆر لاوە؛ کێشـەیەک کە زۆربەی وڵاتانی گەشەسێن هەیانە.

کـۆمەڵی عێـراق هەر وەک جـاران عەشـیرەتی مـاوەتەوە. سـەدام پشـتیوانیی ئەو دۆخەی دەکرد. حیزبەکانیش لە لایەن بنەماڵە و عەشیرەتەکانەوە بە ڕێوە دەچـن. لە پرسیارنامەی هەویە لە ئیدارەی پۆلیسدا هێشتاس ناوی عەشیرەت دەنووسرێ. کاتێک من گوتم ئێمە عەشیرەتمان نییە پۆلیسەکە بە سەرسووڕمانەوە گـوتی: هەر چۆنێک بێ مـن دەبێ شتێک لێـرە بنووسـم. گـوتم: بنووسـە سـۆران. خـۆمم کـردە ئەندامی گەورەترین عەشیرە. سروشتییە هەر عەشیرەیەک گەورەتر بێ جێگایەکی زۆرتر لە کۆمەڵدا داگیر دەکا.

دابەشـکرنی دەسـتکردی (کورد/شـێعە/ سـوننە) لە لایەن ئەمریکـاوە کە کەوتە سـەر زمانـان، مانـایەکی روونـی لە کـۆمەڵی عێراقـدا نیـیە. دەوڵەت بە دەسـت شـێعەکانەوەیە، بەڵام زۆرن ئەو گـرووپە شـێعانە کە دژی ئەم دەوڵەتە شـێعەی لایەنگری ئێرانن. کوردەکانی شێعە دەنگیان بە نـوێنەرە کوردە سوننەکان نەدابـوو. سـوننەکانی سـەلەفی دژی دەوڵەتـی کوردسـتانن. خـودی کوردەکـانیش دەزانـین لە سیاسەتدا تەبا نین. دانیشتوانی کەرکووک کە بووەتە هۆی کێشە لە نێوان دەوڵەتی کوردستان و دەوڵەتـی بەغـدادا، لە کـورد و عەرەب و تورکەمـان پێـک هـاتووە. کە هەرکام لایەنێکی دەسـەڵات پشـتیوانیی دەکات و ناخۆشـییان پێکەوە هەیە، بەڵام هەر سێکیان سوننەن.

لە ڕاستیدا ناوچەی وەک کوردستان و تەنانەت عێـراق و ئێـران نـاکرێ بە پێـی بـاوەڕی ئـایینی دابەش بکـرێ. لایەنگـری عەشـیرەیی و قەومـی و نەتەوەیـی زۆر بەهێزتـرە لە ئـایین. گەرچـی ئـایینیش بنەمـایەکە کە دەبێ لە بەرچـاو بگیـرێ. بـۆ نموونە ئەو کەش و هەوا ئیسلامییە کە ناوچەی گرتووەتەوە، کاری کردووەتە سەر

کۆمەڵی ئەویش. جگە لە دوو حیزبە ئیسلامییەکە کە نوێنەریان لە پارلمان هەیە و یەکیان لایەنگری سعوودییەیە و ئەوی تر لایەنگری ئێران، حیزبە سەلەفییەکانی جۆرە تالبان لە شارەکانی سەرسنوور، جێیان خۆش کردووە. دەستەیەکیان لە تەویڵێ یاسای شەرعیان بە ڕێوە دەبرد و خەڵکیان لە پێش جەماوەر شەلاخکاری دەکرد. ئاخری پێشمەرگە بە یارمەتیی ئەمریکا مەقەڕەکەیانیان بەسەریاندا روخاند. بەڵام ئەمە بە مانای ئەوە نییە کە پێگەیان لە نێو جەماوەردا نەماوە. ئێستا لە کوردستان مەلاکان لەژێر تۆڕی وەزارەتی ئەوقافدان و مووچە وەردەگرن.

لە شارەکانی کوردستانی باشووردا، یاسایەک بۆ قەدەغەی حیجاب یان خواردنەوەی مەی و ئەلکول فرۆشتن و... نییە، بەڵام زەختی خودی خەڵک ئەم کارەی کردووە. بۆ نموونە لە هەولێر، تەنیا لە گەڕەکی مەسیحییەکاندا، ئەلکول دەفرۆشرێ. ژن بە بێ چارشێو و سەرپۆش ناچنە بازاڕ. ئەڵبەت رووپۆش و مەقنەعەیان نییە. ساڵەکانی سەرەتا، گرووپی تیخکەش و ئەسیدپاشیش دروست ببوو کە لە لایەن پێشمەرگەکانەوە سەرکوت کران. زەختی کۆمەڵ و دابونەریتە ئایینی / کولتوورییەکان تا رادەیەکە کە پارلمان نەیتوانی یاسای یەکهاوسەری بچەسپێنێ. چونکە زۆربەی نوێنەرەکان و کاربەدەستەکانی سیستەمی دەسەڵات بۆ خۆیان دوو ژنیان هەیە. بۆ نموونە شاعیری فیمینیست و لایەنگری ماف و ئازادیی ژنان بۆ خۆی دەبێتە ژنی دووهەم. بەرپرسی ریکخراوی ژنان بە خۆی رەوا دەبینێ شووەکەی ژنی بەسەردا بهێنی و هتد... ئەم دیاردەیە تا رادەیەک دەگەڕێتەوە بۆ کەمبوونی هاوسەرگیری لەنێو لاوەکاندا. بێکاری، نەبوونی داهات، نەبوونی روانگەیەکی روون بۆ داهاتوو، کەڵکەڵەی لاوەکان بۆ رۆیشتن بۆ دەرەوەی وڵات و... هەموو بوونەتە هۆی ئەم دیاردەیە کە زیادبوونی کچانی مێردنەکردووی لێ کەوتووەتەوە. هەتا ئەو رادەیە پرسی "پیرەکچان" کە کێشەی کۆمەڵی سوننەتییە، گەییشتووەتە رۆژنامەکانیش. جار جار دەوڵەت خەرجی زەماوەندی چەند کەسێک دەدا و بە پێی ریورەسمێک کە لە تلەڤزیۆنیش پێشان دەدرێ زەماوندیان بۆ دەگیرێ.

چواردیواری ماڵی دڵتەنگ هیشتاش زیندانی ژنان و کچانە. ئەگەر پێ لەم بەرە - چارەنووسی مسۆگەر- درێژ کەنەوە، لەلایەن باب، برا و تەنانەت دایکەوە سزا

دەدرێـن. تونـدی و بەربڵاویـی ئەم سـزادانە ئەوەنـدە زۆرە کـە چەنـد ناوەنـد بـۆ پەنابردنی ژنانی ستەملێکراو دانراوە کە داڵدەیان دەدەن هەتا دەرفەتێک بۆ ئاشتی پێک دێ.

تونـدترین زەخـت لەسـەر ژنـان دیـاردەیەکە کە بە "کوشـتنی شـەرەف" ناوبـانگی دەرکـردووە و هێنـدێ جـار لەنێـو کوردەکـانی ئۆروپاشـدا روو دەدا. ئەگەر بـڕوانینە رابردووی ئەم بنەماڵانە کە ئەم کوشتنانەی تێدا روو دەدا، دەبینـین زۆربەی هەرە زۆریـان لە عەشیرەکانی نـاوچە دوورکەوتەکانن. گۆڕانی هەلومەرجی کۆمەڵایەتی، وەکوو شەڕ، قاتوقڕی و هتد... بـووەتە هـۆی کۆچکردنیـان بـۆ شـارە گەورەکان، یـان هەڵاتـن بەرەو ئۆروپا. ئەم بنەمـاڵانە بە دابـونەریتی عەشایری خوویـان گرتـووە. لە شـوێنی خۆیـان کێشـەیان نەبـووە چـونکە هەمـوو کەس پەیـڕەوی ئەم یاسـایانەی کردووە. بەڵام کاتێک دێنە نێو کۆمەڵێکی جیاواز و بەربڵاوتر، ترسیان لێ دەنیشێ. دەترسێن هێرشی کولتوورییان بکرێتە سـەر. دەیانەوێ بە هەر چەشـنێک بـووە ئەو پەیوەندییانەی کۆنی خۆیان راگرن. بەڵام دەزانین کە ئەم هەوڵە نینۆک بە بەردا کرانـدنە و دێـر یـان زوو ئەم نەریـتە کۆنـانە لە بەرانـبەر شـێوازی نـوێ کۆمەڵـدا شکسـت دەهێـنن. بـۆ ئەنـدامانی عەشـیرەت راگرتنـی دابـونەریتی باوکسـالاری و پەیوەندییە خوێنییەکان لە هەموو شتێک گرینگترە. نامووسی تـاکەکەس نامووسی هەمـوو عەشـیرەکەیە. کەس مـافی ئەوەی نیـیە بە تەنیـا تەنـانەت لە مـافی خـۆی چاوپۆشـی بکـا. ئەم نەریـتە لە کـۆنەوە هەبـووە و راگیـراوە. ئەگەر بـڕوانینە ئـایینی ئیسلامیش، کوڕ دەتوانێ کچی غەیرە موسڵمان بهێنێ، بەڵام کچ ناتوانێ شوو بە ناموسڵمان بکا. ئەمە دابی عەرەبیی ئەو کاتە بووە کە هاتووەتە نێو ئایین و هەمـوو موسڵمانانی وەکوو عەشیرەیەک داناوە و بۆ بەرگریکردنیـان یاسایەکی لەم شێوەی دانـاوە. لەم یاسـایەدا ژن بەشـێک لە مـۆڵکی پیـاوە. دیـارە ئەگەر ورد بـڕوانین، سەبارەت بە باقیی مۆڵکەکانی عەشیرەش هەر تـاوانی قـورس دانـراوە. زۆر دیتـراوە کە دزرانی ئەسپ یان گایەک بووتە هۆی کوشتن. دیارە ئەسپ یان گاکە ناکوژن، بەڵام ژنەکە دەکـوژن کە بە قەولـی خۆیـان (سەرشـۆڕی) بە خـوێن بشـۆنەوە. جـار وایە ئەم کوشتنە شـەرافەتییە بەس بە هـۆی تانەلێدانێکەوە روو دەدا، جار زەختی دەوروبەر، تـانە و تەشـەری ئەم و ئەوە کە دەبێـتە هـۆی کوشـتن. لەم بـوارەدا، سەرنجڕاکێشـە بـزانین کـۆمەڵی مەسـێحیی کوردسـتان پـاش ئێـزەدی و کـاکەیی،

یەکێک لە داخراوترین کۆمەڵەکانە و چاودێریکردنی ژنان لەوێ زۆر توند دەگیرێ. بەڵام زۆر بە دەگمەن کوشتنی شەرافەتی تێدا روو دەدا. لەنێو کوردەکانیشدا ئەمە هەمەگر نییە. لەنێو هێندێ لە عەشیرەکاندا، هەلاتنی کوڕ و کچ زۆر سووک دەگیرێ و خەیانەتی ژن بە شوو بە تەلاق کۆتایی دێ. لە کۆمەڵدا هەموو کاتێک زیادەڕۆیی هەیە بەڵام گشتی نییە.

لە عێراقی دەورانی بەعسدا، کوشتنی شەرافەتی بە تاوانێکی قورس دانەدەنرا. لە یاسای کوردستاندا، توندترین جەزای بۆ دانراوە، بەڵام بکوژەکان بە بێ دادگاییکردن لە زینداندا رادەگیرێن. دادوەرەکان ناوێرن دادگاییان بکەن. ئەمانیش هەڕەشەیان لێ دەکرێ. بۆیە دەترسێن لە لایەن ئەندامانی دیکەی عەشیرەوە بکوژرێن. ئەو ژنانە کە بۆ ئازادی و مافی ژنان خەبات دەکەن، زۆربەیان دەکەونە بەر پەلار و هەڕەشە و ناچار دەبن شار و زێدی خۆیان بە جێ بهێڵن. کۆمەڵەی ژنان زۆرن، بەڵام زۆربەیان تەنیا لەسەر کاغەزن هەرکامە و گرێدراوی یەکێک لە حیزبەکانن و چەند کەسێک پارەکەی وەردەگرن بە بێ ئەوە کارێکی بەرچاو بکەن. لەگەڵ هەموو ئەمانەش ژمارەی کوشتنەکان کەم بووەتەوە. رەنگە بە شێوەیەکی دیکە دەکوژن کە دیاری نادا. بۆ نموونە دەبیسترێ کە ژنان خۆ ئاگر دەدەن، یان بە هۆی تەقینەوەی چرای چێشت لێنانەوە دەمرن. زۆربەی ئەم رووداوانە گومانی کوشتنی لێ دەکرێ. بەپێی ئاماری رێکخراوە رەسمییەکان، ژماری نێوەنجیی کوشتنی ژنان لە کوردستانی باشوور رۆژێک دوو ژنە. هەروەک ئاماژەم پێی دا، کەموکووڕیی دادوەری و دەزگا ئیجراییەکان خۆی بەشێک لە هۆکاری ئەم توندوتیژییانەن.

راستییەکەی جیاکردنەوە و سەربەخۆیی هێزی سێیانە رووی نەداوە (پارلمان، دەوڵەت، دادوەری) هۆی دەسەلاتی حیزبەکانە بەسەر هەموو شتێکدا. ئەوان لە لایەکەوە، لە ناوخۆی خۆیاندا ئەسیری پەیوەندیی عەشیرەیی/بنەماڵەیین و لە لایەکی ترەوە، توانای بەڕێوەبردنی ئەو کۆمەڵەیان نییە کە پڕە لە گیروگرفت و بە غار بەرەو دنیای مۆدێڕن دەچی. ئاکامەکەی گەندەڵیی ئیداری و حیزبییە کە لە خۆیدا دەزێتەوە.

شەقامەکان پانتر دەکنەوە، ئاخر مودێلی ئۆتۆمۆبیل لەم شەقامانەدا دەبیندرێن، بەڵام ئەخلاق و کولتووری لێخوڕین نابیندرێ. رۆژانە دەیان کەس بە لێکدانی

ئۆتۆمۆبیل دەکوژرێن. یاسای هاتوچۆ هەیە، بەڵام کاتێک بەرپرسانی دەوڵەتی و حیزبی بە ئۆتۆمۆبیلی شیشەرەشەوە و سێ ئۆتۆمۆبیلی سکۆرتەوە، لە هاتوچۆدا هەموو یاسایەک لەژێرپێ دەنێن، بۆ دەبێ خەڵک رەچاوی بکەن؟

مەیدانی وەرزش دروست کراوە، جل و پێڵاوی وەرزش دەدرێ بە لاوەکان، بەڵام لە ئەخلاقی وەرزشوانی بێوەرین.

هەموو تلەڤزیۆنی ساتلایتیان هەیە، ئینتێرنێت و دوامودێلی تلەفوونی دەستییان پێیە، بەڵام هێشتاش کەناڵێکی دەوڵەتی دانەنراوە. دوکانەکان پڕن لە کەلوپەلی کارەبایی مۆدێرن، بەڵام هێشتا کارەبای سەرانسەری تووشی کوژانەوەی درێژخایەن دەبێ و ئاو پاقژ نەکراوە و تەنیا رۆژێک یەک سەعات دەگاتە ماڵان. لە ساڵی ٢٠٠٦دا رۆژێک چوار سەعات کارەبا دەدرا بە هەر گەڕەکێک. لە ٢٠١٢ بوو بە دوازدە سەعات. ئاو بەڵام هەر ئەوەیە وا هەبوو. و... هەموو ئەمانە لە کاتێکدایە کە پارەی فرۆشی نەوتی قاچاخ بە ئێران، پارەی گومرۆکی سنوورەکان و پارەیەک کە لە بەغداوە دێ ئەوەندە زۆرە کە بەرپرسان جگە لە کۆشک و تەلاری بێژماری نێوخۆ، خەریک کڕینی هۆتێل لە بەیرووت و ئەستامبوڵن.

هۆتێل و رەستوورانی شیک وەکوو وڵاتانی خەلیج و ئۆروپا کراوەتەوە، کەچی هەموو حەفتەیەک سەدان تون خواردنی ماوەبەسەرچوو لە سنوورەکان دەسووتێندرێن.

زبڵەکان کۆ دەکەنەوە، بەڵام دەیبەن لە قەراخ شار دەیسووتێنن و دووکەڵە بۆگەنیوەکەی شار دادەگرێ.

لاوەکان لە بێکاریدا تووشی خەمۆکێ دەبن و تەنیا بیر لە هەڵاتن دەکەنەوە. کەچی شەریکەکان، پارێزگاکان، فرۆکەخانە و دوکانە گەورەکان پڕن لە کرێکاری بەنگلادێشی، فیلیپینی و ئەفریقایی؛ ئەوان ئامادەن بە پارەیەکی کەم ئیش بکەن. ئەمەش لاساییکردنەوەی وڵاتانی زۆر دەوڵەمەندی عەرەبی وەکوو "دوبەی"ـە کە خۆیان جگە لە کاری بەرزی ئیداری هیچ ناکەن و کارەکان دەدەنە بێگانە هەژارەکان. کەچی کوردستان خۆی پڕە لە بێکاری هەژار. ئەوەش هەیە کە هەر ئەو لاوە کوردە کە دەگاتە ئۆروپا ئامادەیە گزک بدا و توالێت خاوێن بکاتەوە. بۆ؟ چونکە لە ئۆروپا کار، کارە، هەرچی بێت. بڵاوکردنەوەی کولتوورێکی وەها ئەگەر کاری دەوڵەت نەبێ کاری حیزبەکان و فێرگەکانە. بەڵام نییە و نایکەن.

ڕۆژنامە ئازادە و ئیزنی بڵاوکردنەوە لە ئیدارەیەک بۆ سانسورکردن، تێناپەڕێ. بەڵام کێ پارەی چاپی ڕۆژنامەی هەیە ئەگەر گرێدراوی یەکێک لە حیزبەکان یان دەوڵەتە هاوساکان نەبێ؟ بە تایبەت کە دەزانین خوێنەرەوە زۆر کەمە و پارەی ڕۆژنامە لە فرۆش ناگەڕێتەوە. کە وا بوو ئەو هەموو ڕۆژانامەیە کە چاپ دەبن، یان ڕۆژنامەی حیزبین یان سیاسەتی ئەوان ڕەچاو دەکەن. تەنانەت ئەگەر لەسەر بەرگەکەی نووسرابێ "پەیوەندیی بە هیچ حیزب و ڕێکخراوێکەوە نییە". ڕەنگە دەبێ ئەوانەی کە ئەم تایتڵەیان هەیە زیاتر جێگومان بن. یەکێک لەم ڕۆژنامە "بێلایەنانە"م یەک دوو ساڵ چاو لێ دەکرد. قەت نەمدیت هەواڵێک سەبارەت بە ئۆپۆزیسیونی ئێرانی تێدا بێ، یان جارێک لێکدانەوەیەک لەو چەشنە کە بۆ تورکیە دەنووسێ، سەبارەت بە ئێران بنووسێ. ئیدارەی سانسور بوونی نییە، بەڵام کێ دەتوانێ کتێب چاپ بکا ئەگەر خۆی یان خزمێکی لە کاربەدەستانی یەکێک لە حیزبەکان نەبێ. چونکە تەنیا ئەوانن کە چاپخانەیان هەیە و هەر کتێبێکیش چاپ ناکەن. ئەم بارودۆخە کەناڵە تلەڤزیۆنییەکان و وێستگە ڕادیۆییەکانیش دەگرێتەوە. لە ڕووپەڕە ئینتێرنێتییەکان و جار لە ڕۆژنامەکانیشدا، ڕەخنەی توند لە دەوڵەت و حیزبەکان دەگیرێ، بەڵام کێ گوێ دەدا؟

بودجە و کەرەسەی فیلم و چالاکی تری هونەری لە بەردەست وەزارەتی ڕۆشنبیریدایە. وەزیریش لە لایەن یەکێک لە حیزبەکانەوە لەم شوێنە دادەنرێ، کە وا بوو، پارەکە زیاتر بۆ لایەنگرانی ئەو حیزبە تەرخان دەکرێ.

چاودێریی بارودۆخی حیزبیش ڕێکخراوێک دەیکا کە ڕێکخراوی ئەمنیی حیزبە. دیارە ئەمنی کۆمەڵایەتی و سیاسی و دژەتیرۆریش هەر بە دەست ئەوە. ڕێبەرانی هەر دوو حیزب گرنگییەکی زۆریان بە ئەمنی حیزبی خۆیان داوە بۆ پاراستنی خۆیان لە بەرانبەری ئەوی دیکەدا. ئەم ترس لە یەکترییە ئاکامی شەڕی ناوخۆیە. هەرکام سوپا و پۆلیسی خۆی هەیە بە نیشان و جلی جیاوازەوە. ڕێکخراوە ئەمنییەکەشیان زیاتر چاودێری لە حیزبی ڕەقیب دەکەن هەتا وڵاتانی دیکە. بە پێی نووسینی یەکێک لە ڕۆژنامەکانی ئۆرووپی ژمارەی سیخۆڕی ئێران لە عێراقدا ۳۴۰۰۰ کەس دەبن کە دەکرێ بڵێین بەشی هەرە زۆریان لە کوردستانی باشوورن.

لەبەر هەموو ئەمانە عێراق و کوردستانیشی لەگەڵ، لە پلەی دووەمی وڵاتە

گەندەڵەکانی جیهانە. چونکە تەنیا دوو حیزب فەرماندەری هەموو هەرێمن و دیارە جێگای هێزە چەپەکانیش چ کۆن و چ نوێ بەتاڵە. ئەم بەتاڵاییە بە هۆی قەدەغەبوونەوە نییە. ئازادیی حیزب و ڕێکخراو دەپارێزرێ، بەڵکوو لەبەر کرداری نابەجێ چەپی کۆن و دروشمی دوور لە راستەقینەی چەپی نوێیە. بە تایبەت ئەوانە کە بە لاساییکردنەوەی کۆمەڵەی ئێران نێوی خۆیان ناوە "حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری" و پەیرەوی مەنسوور حێکمەتن. ئەمانە نیشانیان داوە بە هیچ شێوەیەک هاوبەشی لەگەڵ کەسی دیکەدا ناکەن و لە راستیدا گوێ بۆ دیمۆکراسی شل ناکەن. خەڵکیش کاریان پێیان نەداوە. بەپێی ئامارێک کە لە لایەن ڕێکخراوە ئەهلییەکانەوە گیراوە، حیزبە چەپەکان لە بیست ساڵی رابردوودا، سێ لە چوار بەشی لایەنگرەکانیان (کە پێشتریش زۆر نەبوون) لە دەست داوە. لە هەڵبژاردنی ساڵی ١٩٩٢دا حیزبی شیوعی و زەحمەتکێشان پێکەوە شەست هەزار دەنگیان هەبووە، بەڵام لە ساڵی ٢٠٠٩دا حەوت حیزب پێکەوە، پازدە هەزار دەنگیان هێناوەتەوە.* خۆیان ئەم پاشەکشە لەبەر تاکجەمسەریی دنیای سەرمایەداری ئەوەڕۆ دەزانن. بەڵام راستییەکەی ئەوەیە کە هیچ بیرێکی نوێ و بەدیلێکی جیاوازیان نەخستووەتە بەردەست خەڵک.

لە ساڵی ٢٠٠٧دا یەکێتیی نیشتمانی تووشی کەرتبوون هات. ڕێکخراوێکی نوێ کە ناوی "گۆڕان"ی بۆ خۆی هەڵبژارد لەگەڵ دوو حیزبی ئیسلامیدا "بەرەی ئۆپۆزیسیۆن"ی پێک هێنا. گۆڕان بیست و پێنج ئەندامی لە پارلمان هەیە. ئەگەر ئەم حیزبە لە هەڵبژاردندا بەشداری نەکردبا، ئیسلامییەکان دەبوونە سێیەمین هێز و تەنیا ئۆپۆزیسیون دەبوون. خەڵک کە لە سیاسەتی حیزبەکانی حاکم ناڕازین، هەر دژێک بێتە مەیدان رووی تێدەکەن. بەڵام چەپ لەم کایەشدا بەشی نەبوو.

رووناکبیرانی راستەقینە کە دەبوا ویژدانی هۆشداری کۆمەڵ بن سەریان بردووەتە پۆڕدا، بەڵکوو ئەم شەپۆلەش تێپەڕێ و ئەوان ئیمکانی بڵاوکردنەوەی بیروباوەڕی خۆیان پەیدا بکەن. ئەوەی وەک ئەمان قەراخگر نەبێ، خەریک وەرگێڕان و دووپاتکردنەوەی نووسراوە سانسورکراوە بێکەڵکە فارسی و عەرەبییەکانن، یان بە مزە کاری قەڵەم دەکەن و لە کۆبوونەوە و رۆژنامە و باقیی راگەیاندنەکاندا سینگ دەدەنە پێشەوە و هەر کات حیزبەکەیان بە پێویستی بزانێ

* رۆژنامەی هاوڵاتی خەزەڵوەری ٢٠١٢

ئەوان دەنێرێتە مەیدانەوە.

لەگەڵ هەموو ئەمانە، ئێستا پێنج ملیۆن لە چل و پێنج ملیۆن کورد کە لەم رۆژهەڵاتی ناوەڕاستەدا دەژین ئەم دەرفەتەیان بۆ رەخساوە کە بە زمانی کوردی بخوێنن، بنووسن، زانست وەربگرن و بە کوردی بیر بکەنەوە. ئەوان هەستێک لە ئازادی تاقی دەکەنەوە کە پێشتر هیچکات نەیانبووە. ئیتر کێشەی نەتەوەیی بۆ ئەوان کێشەی رۆژانە نییە. ئێستا نۆبەی کێشەی چینایەتی، کۆمەڵایەتی، ئابووری و سیاسییە؛ گیروگرفتێک کە لەو وڵاتانەی بە قەولی خۆیان رابردووی دەوڵەتی ٢٥٠٠ ساڵەیان هەیە، هێشتا چارەسەر نەبووە.

شاری ئاگری (ئاکرێ[*]*) لە داوێنی چوار کێودایە. خانووەکان بە شێوەی پلێکان پشتیان داوەتە پشتی یەکترەوە و سەربانی هەر ماڵێک، حەوشی ماڵەکەی پشتەوەیە. شەوی نەورۆزە. لە تەپکی بەرانبەر شاردا ژن و پیاو و پیر و لاو لە چەند ریزدا شان بە شانی یەکتر، دەستیان لێک هاڵاندووە و بە دەور خەرمانێکی ئاگردا هەڵدەپەڕن. لە بەرانبەرەوە، لەسەر هەموو بانەکان ئاگر کراوەتەوە. دەورتادەوری هەر بانێک، تۆپەڵە خیزی نەفتاویکراو دەسووتێ کە ئاگرە گەورەکەی ناوەڕاستیان وەکوو نەقیمێک دەورە داوە. شار یەکپارچە وەکوو چلچرایەکە کە تاریکیی شەو دەشکێنێ. سەدان لاو مەشغەل بە دەست، لە ئاخرین کوچەی شارەوە بەرەو لووتکەی شاخەکە ڕێگایەکی پێچاوپێچ دەبڕن. لە سەر لووتکە، لەوێ کە کەلاوەکانی ئاگردانی کەونارا هەر ماون، لە پێشدا کۆمەڵێک دار و تەگەری لاستیکی کۆن ئامادە کراوە. لەپڕ، لەسەر هەر چوار لووتکەوە، لە شوێنی هەر چوار ئاگردانە کۆنەکانەوە، بڵێسەی ئاگر بەرز دەبێتەوە. هەر لەم کاتەدا لە داوێنی بەرەڕووی تەپکەی گەڕی شادییەکەوە بە ئاگر دەنووسرێ "بژی کوردستان" و خەڵک بە نەزمی گۆرانی "بژی، بژی کوردستان" هەڵدەپەڕن و دووپاتی دەکەنەوە. من دەکەومەوە بیر شەوی نەورۆزی ئەو ساڵانە کە پێشمەرگە بە هەزار زەحمەت خۆیانیان دەگەیاندە لووتکەی کێوەکانی دەور شار و ئاگریان دەکردەوە. خەڵکیش هەموو دڵخۆشییان ئەمە بوو کە لە دوورەوە دەیاندیت و دەیانزانی هێشتا پێشمەرگە هەیە و ئاگرێک دەسووتێ.*

---

[*] شک نییە کە ئاگر بووە لە گوتەی عەرەبدا بووەتە ئاکر

ئاگری شەوی نەورۆز دەڵێی بەشێک لە پێناسەی نەتەوەیی ئێمەی کوردە. هەر بۆیە ئەوانە کە لە ئێران ئەم ئاگرەیان لێ قەدەغە کراوە، دێنە کوردستانی باشوور کە لەوێ، لەم ڕێورەسمەدا بەشدار بن. بە گوتەی ڕۆژنامەکان و موسافرەکان، شەوی نەورۆزی ١٣٩١(٢٠١٢)، نزیکەی دووهەزار ئۆتۆمۆبیلی گەردشگەران لە پشت سنوور مابوونەوە و تەنگەبەری جادە ڕێگای نەدا بگەنە تەواشای نەورۆزی شارەکانی کوردستانی باشوور. ئەمە بۆ خۆی نیشانەی ئارەزووی ئازادییە.

ئاخۆ کوردستانی ئێمەش چارەنووسێکی وەهای دەبێ؟! ئەم پرسیارە ئاواتێکە هەزاران گەردشگەر کە ڕۆژانە لە کوردستانی ڕۆژهەڵاتەوە دێنە کوردستانی باشوور لە خۆیان دەپرسن. بۆ یارمەتیدان بە وەڵامی ئەم پرسیارە وەستانێک پێویستە. ئەم ڕەوتە مێژووییەی کوردستانی باشوور دەرسگەلێکی بۆ ئێمە هەیە.

چاوهەتەری کێشەی نەتەوایەتی

من پێم وا نییە کە سەناریۆی ٢٠٠٣ عێراق لە ئێران دووپات دەبێتەوە. گەرچی کەسانێک و هێندێک لە هێزە سیاسییەکان بەو هیوایەن ئەمەریکا و هاوپەیمانانی دەوڵەتی ئێران بروخێنن و ئەوان بە سەلام و سەڵەوات بگەڕێنەوە. بۆ بەدیهاتنی ئەم ئارەزووە کاریشیان کردووە. ڕۆیشتنی ڕێبەران بۆ خزمەتی کوڕی شای گۆڕین و چاوپێکەوتنی کەسی دەستە پێنجەمی ڕێکخراوی ئەمنیی ئەمریکا لەم جۆرە هەوڵانەن. (بڕواننە سایتی حدکا و کۆمەڵە).

بە پێویستی نازانم لێرە باسێکی دابی ڕۆژ بکەمەوە، بۆیە کورتی دەکەمەوە: بۆ گەییشتن بە مافی نەتەوایەتی و ئازادیی کۆمەڵایەتی و تاکەکەسی و ... تەنیا ڕێگا بۆ خەڵکی ئێمە شۆڕشە. ئەوەش بە شێوەی ڕاپەڕینی گشتیی خەڵک دەبێ. ئەرکی حیزب و ڕێکخراوەکان سەوداکردن و چاوەڕوانبوونی مۆجیزە نییە، بەڵکوو ئامادەکردنی خەڵک و لە هەموو گرینگتر هێزەکانی خۆیان بۆ هەستانێکی لەم شێوەیە. کەی و لەکوێ و چۆن؟ ئەوە دەبێ بڕۆن فێری بن. دیارە بە هۆی نەبوونیان لەنێو کۆمەڵدا، قسە و بەڵێنی بێکردەوە کار ناکا و هیچ کاردانەوەیەکی لای خەڵک

نابێ. قسەی خۆشی بێ کردار ناڕوا. خەڵک روو لە هێزێک دەکەن کە لە رۆژانی ئەستەمدا و لەکاتی هێرش بۆ گیان و ماڵیان، بە کردەوە پشتیوانیان بێ.

لە خەباتی راستەقینەدا، دیاریکردنی ئامانج (کە لێرە کێشەی نەتەوایەتییە) یەکەم هەنگاوە. خەڵک دەبێ بزانێ ئەم راپەڕینە چی بەسەر دێ و چی دەستەبەر دەکا و هەنگاوی دوایی چییە؟ بەڵام ئەوە کە من لە بەرنامەی حیزبەکاندا دەیبینم، نەبوونی ستراتیژییە. تەنیا رووناکایی مۆمێکە بۆ روونکردنەوەی بیابانێکی تاریک.

دوای ئەمە، هەوڵدان بۆ یەکگرتنەوە لە چالاکییەکاندا. هیچکام لە هێزەکان بە تەنێ ئەوەندەیان لە باردا نییە کە بتوانن ئەوی تر لە بەرچاو نەگرن. ئەمە بۆ پێشگرتن لە شەڕی نێوخۆیی دواییش، لەو شێوە کە لە کوردستانی باشوور رووی دا، پێویستە.

هەر لە ئێستاوە دەبێ لە بیری هێنانە مەیدانی مرۆڤی کارلێهاتوو و تایبەتکاردا بن. با لایەنگری ئەوانیش نەبن. ئەوان کادری ئەم میللەتەن، دەبێ رێ و مۆڵەتیان پێی بدرێ و تەنانەت داوایان لێ بکرێ بێن لە شۆڕشدا بەشدار بن. هێزەکان دەبێ بزانن کە بە هێنانەوەی چەند دەنگی خۆماڵی و بوون بە سکرتێری حیزب نایانکا بە زانای هەموو زانیارییەکانی دنیا. ئەمەش بۆ بەرگری لە دانانی بەرپرسی کارنەزان لە شوێنە سیاسی و ئیداری و کۆمەڵایەتییەکاندایە و پێشگرتن و کەمکردنەوەی گەندەڵییە لە وڵاتانی وەکوو وڵاتی ئێمەدا. رێگاکانی بە دێموکراتیکردن دەبێ بخوێندرێنەوە و گرنگییان پێ بدرێ، دەنا سەرەڕۆ و سەرەڕۆیی دەگەڕێتەوە؛ هەروا کە لە حیزبی خۆشیاندا بە تاقییان کردووەتەوە.

دێمۆکراسی گوتەی جوان و رازاوەی شاعێرانە نییە. دێمۆکراسی بە مانای هاوسەنگیی هێزە. بە بێ هێز بەش بە کەس نادرێ. لە زۆربەی گوتار و نووسراوەکاندا دابەشکردنی دارایی (بە تایبەت لەو وڵاتانەدا کە داراییەکان لەژێر خاکەوە دەردەهێنرێ.) لە بیر دەکرێ. ئەم بەشە لە هەموو مێژوودا و لە دێمۆکراتترین سیستەمدا لە دەستی خاوەن هێزەکاندا بووە و هەرواش دەبێ و ئەگەر خەڵکێک ئەو هێزەی نەبێ کە بەشی خۆی (بە هەر شێوەیەک دەگونجێ) وەربگرێ، یان شەریکەبەش بێ، بە دەست پانکردنەوە و سواڵکەری ناگاتە دێمۆکراسی.

بە کورتی، زۆرن ئەو جووڵانەوانەی کە حەقبەدەست بوون، خەباتیان کرد، گەییشتنە لووتکە، بەڵام دامرکان و لە بیر چوونەوە؛ چونکە لە خاڵێکی کاتیدا هەڵەیان

کرد.

ئێستا ئەم دنیا و بە تایبەت رۆژهەڵاتی ناوەڕاست کە قەیرانێکی بنچینەیی دایە. کاتی ئەوە هاتووە باسە کۆنەکان نوێ بکرێنەوە بە بۆچوونەکاندا بچنەوە. بەشێک لە ئەتیۆپیا بە دەنگی خەڵک جیا بووەوە. دیکتاتۆرییەکانی دنیای عەرەب یان رۆخان یان خەریکی روخانن. فەلەستین خواستی سەربەخۆیی بردووەتە رێکخراوی نێونەتەوەیی. کوردستانی باشوور ناوچەی فێدراڵیی خۆی سامان داوە، گەرچی هێشتاش دوژمنی هەیە، بەڵام ئەمری واقعە و رێگای گەڕانەوەی نییە. ئێران لە گێژاوی قەیرانی نێونەتەوەییدا چەقیوە و گۆڕانی قووڵی لێ چاوەڕوان دەکرێ. کە وا بوو، هێزەکانی کوردستان دەبێ زۆر بە وردی و هۆشیاری، هەلومەرجەکە لێک بدەنەوە و بەپێی ئەوە بەرنامە و گەڵاڵەی خەباتی خۆیان دارێژن.

گێرە و کێشەی ئێمە لە کوردستاندا جگە لە کێشە گشتییەکان کە لەگەڵ شوێنەکانی دیکەدا هاوبەشین، کێشەی نەتەوەییە.

خواستی میللی کێشەیەکی سیاسییە کە لە کات و شوێنی دیاریکراودا دێتە پێشەوە و پێویستی بە چارەسەری سیاسییە.

لە پێناسەکردنی میللەتەوە دەست پێ بکەین: کۆمەڵیک دەگاتە ئاگابوونی هاوبەش لە کەسایەتی و کیانی خۆی و پێناسەیەکی جیاگانەی نەتەوەیی بۆ خۆی دیاری دەکا. پێکهاتنی ئەم باوەڕە بە هۆی داگیرکردنی خاکەکەوە بێ یان زوڵم و زۆری نەتەوەی دەسەڵاتدار، یان دیکتاتۆری پاوانخواز، جیاوازیی زۆری نییە، گرینگ ئەوەیە کە ئەو خەڵکە پێیان وایە چارەکردنی کێشەی نەتەوەییان رێگا بۆ چارەکردنی کێشە کۆمەڵایەتییەکانی دیکە خۆش دەکا. لە راستیدا کاتێک ئەم کێشە دەکەوێتە مەیدانی خەباتەوە و قوربانی و وێرانی بە جێ دەهێڵێ، رێگای چارەسەرکردنی کێشەکانی دیکە دادەخا. لەم کۆمەڵگایانەدا هەتا ئەم کۆسپە لا نەبرێ، گرفتی دیکەی وەکوو کێشەی چینایەتی، دێمۆکراسی و لابردنی داب ونەریت و کولتووری خراپ، رەنگی نابێ و بەگرینگ ناگیرێ. بەڵام خودی کێشەی نەتەوەییش دەبێ بە شێوەیەک چارەسەر بکرێ کە دوایە، وەکوو زامی کۆن هەڵنەداتەوە. لەم بوارەدا، فاکتەری وەکوو زمان، ئابووری، رەگەز، ئایین و هتد… گەرچی کاردانەوەیان هەیە، بەڵام بنیادی نین. ئیرلەند زمانی وەکوو ئینگلیسە بەڵام داوای جیابوونەوە دەکات. عەرەب یەک زمان و یەک قەوم و یەک ئایینیان هەیە، بەڵام بیست و چەند وڵاتیان هەیە. پێداگرتن

لەسەر ئەم گرفتانەی ناسەرەکی، شێواندنی پرسی نەتەوەییە. گرنگ داواکاریی هاوبەشی خەڵکە. زۆرجار گوتراوە و نووسراوە کە ئێمە کێشەی نەتەوەییمان نییە و بە گوتنی وشەی قەوم لە باتی نەتەوە ئینکاری کێشەکە دەکرێ. بەڵام پرسەکە دەبێ وەڵام بدرێتەوە و ڕێگاچارەی بۆ بدۆزرێتەوە.

لە سەرەتای جووڵانەوە میللییەکانی کوردەوە هەتا ئەم ئاخرە، ئەم داخوازییە بە دروشمی "خودموختاری"یەوە گرێ درابوو. گەرچی جار هێزێک دروشمی دیکەی هەبووە، بەڵام چونکە کاری جیددیی بۆ نەکراوە، نەبووەتە دروشمی خەڵک.

لەو وڵاتانەی کە کوردی لێ دەژین، لە شەڕی دووهەم بەملاوە شێوەیەکی نوێ لە سەرمایەداری حاکم بووە کە هەموو کاتێک دیکتاتۆری ناوەندی کۆسپی سەر ڕێی بەدیهێنانی مافی کولتووری، ئابووری و سیاسی کەمینەکان بووە. تەنانەت پێشگیرییان لە بەشداریکردنیان لە دەزگا دەوڵەتییەکاندا کردووە. بۆ نموونە کۆماری ئیسلامی سی و چەند ساڵە دەسەڵاتی بە دەستە، بەڵام لە تەواوی ئەو ماوەیەدا، یەک وەزیر یان بەرپرسی پایەبەرزی کورد یان بەلوچ، تورکەمەن و سوننەمەزهەب نەدیتراوە. هەموو دەسەڵاتەکە لە پاوانی شێعە و مەلاکاندا بووە. ئەمە هەستی خۆ بە بێگانە دانانی لای کەمینە نەتەوەییەکان وروژاندووە و ناچاری کردوون داوای بە ڕەسمی ناسینی پێناسەی میللی خۆیان بکەن.

سەردێڕی ئەم خواستە سیاسییە "مافی چارەنووس"ـە کە لە خواستی دابەشکردنی هێزی ناوەندییەوە (وەکوو وڵاتانی سکاندیناوی) هەتا "سەربەخۆیی" دەگرێتەوە.

لە جووڵانەوەکانی کوردستاندا هەموو کاتێک شێوەی "خودموختاری" خراوەتە بەر باس کە ئەمیش هەر بە کەمترین خواست لە "مافی چارەنووس"دا دەژمێردرێ.

نەکرا، نەمانتوانی ئەوەش دابین بکەین. چۆنیەتیی ئەم نەتوانینەم باس کردووە. هێزەکانمان لاواز و پەرت و بڵاو بوون، ڕێبەرایەتیی کارامە نەبوو، خەڵکەکەمان هەژار و نەکردەکار بوون. خواستەکەمان لەباری حقوقیی نێونەتەوەییەوە پشتیوانی نەبوو، چونکە بە کێشەی نێوخۆیی وڵات دەناسرا، دوژمنەکەمان پاوانخواز و شوێنیست بوو و لەم بوارەدا لە هیچ کردەوەیەکی نائینسانی درێخی نەدەکرد. لەگەڵ هەموو ئەمانەدا ئەگەر وا نەبا و سەرکەوتباین دیسانیش کێشەکە دوایی نەدەهات، بۆ؟ چونکە لە هەموو گەڵاڵەکانی "خودموختاری"دا (هەر لە سەرەتاوە تا ئێستا) سێ هێزی بنیادی لە دەست حوکوومەتی ناوەندیدا دەمێنێتەوە و لە هەموو وڵاتانی دنیا،

پێگەی دەسەڵات هەر ئەم سێ بەشەن: سوپا، ئابووری و سیاسەتی دەرەوە. هێندێ دروشمی لاوەکیی وەکوو "دێمۆکراسی" و "ئازادیی مەدەنی" و هتد... کە لە گەڵاڵەکاندا هاتووە، بە هیچ جۆرێک داهاتوو دەستەبەر ناکا. سیستەمی ئابووریی وڵات دیاریکەری سیستەمی ئیداری و دەسەڵاتی چینایەتییە. ناوچەی خودموختار بیەوێ یان نە، شوێنهەڵگری حوکوومەتی ناوەندی دەبێ. یاسا زۆرینە دایدەنێ، زۆرینەش دیتمان بە رەزای خۆی خومەینی و یاسای شەریعەتی پەسند کرد. تەنانەت ئەگەر فێدرالیش بێ، یاسای سەرەکی یاسای فێدراڵە و دەبێ پێرەوی بکرێ. لە باری ئابووریشەوە دەبێ ناوچەی خودموختار چاوەڕوانی کەرامەت و لوتفی حوکوومەتی ناوەندی بێ. قسەی لاریش بکا سوپا بۆ سەرکوتکردن ئامادەیە. ئەگەر دێمۆکراسیی پارلمانی راستەقینەش دامەزرابێ، کەمینە هیچ کات دەنگی زۆرینە ناهێنێتەوە و ئەوان هەرکات بیانەوێ، دۆخەکە دەبەنەوە سەرتا و ناوچەی خودموختاریش کەرەسەی بەرگریکردنی نییە و هیچ کارێکی لە دەست نایێ، جگە لە گەڕانەوە بۆ شاخەکان. بە کورتی دروشمی خودموختاری لانی کەم لە وڵاتی ئێمەدا وەڵامدەرەوەی "مافی چارەنووس" نییە و هیچ دەرفەتێک بۆ لەناوبردنی چەوسانەوە پێک ناهێنێ.

ئەگەر دێمۆکراسیی راستەقینە دابمەزرێ، پێویست بە خودموختاری نییە. دەورانێکی دیکە لە مێژووی خەڵک دەست پێدەکا کە ستەمی میللی نابێ مابێ. بەڵام بەو ناسینەی من لە کۆمەڵی ئێران و ئێرانیم هەیە، باوەڕ ناکەم کە لەم خولەی مێژوودا دێمۆکراسی و موجزەیەکی لەم چەشنە لە ئێراندا پێش بێت.

رژیم لە ئێراندا هەموو کاتێک دەوڵەت/سەرزەوین بووە کە ئەم شێوە حوکوومەتە بە تایبەت لە ئاسیادا بۆ خۆی بنەمای دیکتاتۆرییە. تەواوی مێژووی ئێران شایەتی لەسەر ئەمە دەدات. لە "ساتراب"ـەکانی سەربەخۆی هەخامەنشییەوە هەتا "ممالک محروسە"ی دەورانی قاجار، هەموویان شێوەیەک لە "لامەرکەزی" هاوڕێ لەگەڵ دیکتاتۆریی ئێمپراتۆرەکاندا بوون. پەهلەوی یەکەم هەوڵی دا نەتەوە/سەرزوین پێک بێنێ. میللەتێک بە پێناسەی هاوبەشەوە. گەرچی بەم مەبەستە خوێنێکی زۆر رژا، بەڵام بە ئاکام نەگەییشت. ئەگەر گەییشتبا پرسی کۆماری ئازەربایجان و کوردستان، خوزستان و خوراسان و کۆماری گیلان نەدەکەوتەوە.

دواى گەڵاڵە و پەسندکردنی فێدرالیسم لە کوردستانی باشووردا، ئەم دروشمە

سەرنجی حیزبەکانی کوردستانی رۆژهەڵاتیشی راکێشا. بە بێ هیچ لێکدانەوە و لێکۆڵینەوەی قووڵ و جیددی کە خەڵک رازی بکا. راستییەکەی ئەوەیە لە عێراقیشدا حوکوومەتی ناوەندی هێشتاش دەستەواژەی "عێراقی فێدراڵ" بە کار نابا، گەرچی بە کردەوە چەسپاوە و کاری پێ دەکرێ. ئەمە دیارە ئاکامی هەلومەرجێکی تایبەتی بوو کە هاوپەرایی توانای هێزەکان ئەم دەرفەتەی رەخساند. چەندە درێژە دەکێشێ و چی بەسەر دێ، باسێکی دیکەیە.

بۆ دەبێ بیرکەینەوە کە ئەم هەلومەرجە لە ئێرانیشدا پێک دێ؟ یەکەم جیاوازی ئەوەیە کە عێراق، دوو نەتەوەی تێیدایە (کورد و عەرەب)، بەڵام ئێران لانی کەم شەش مللیەتی لە خۆ گرتووە.

پێکهاتەی فێدراڵی لە دنیای ئەورۆدا سیستەمێکی بە تەواوی ئاساییە. چل لە سەدی جەماوەری دنیا لە بیست و شەش وڵاتدا خاوەنی پێکهاتەی فێدراڵین. هێندێک دیکتاتۆرین و هێندێکیش دێمۆکراتین. ئەگەر دەورانی فیئودالی لە بەرچاو نەگرین، فێدرالیسم سەرەتا لە ئەمریکاوە دەستی پێ کردووە. ئەیالەتە سەربەخۆکانی ئەو سەرزەوینە لە ساڵی ١٧٧٧دا لێک کۆ بوونەوە و بەپێی بەیانێک یەکگرتوویی خۆیان راگەیاند. هەر بەو هۆیەش نێویان نرا "ئەیالەتە یەکگرتووەکان". پاش شەڕی یەکەمی جیهانی، ئەو وڵاتانە کە سەربەخۆ بوون یان دوایە سەربەخۆییان وەرگرت لە یەکێتییەکدا کۆ بوونەوە و نێویان نا "یەکێتیی کۆمارەکانی سۆڤیەت". کاتێکیش ئەم یەکێتییە تێک چوو، کۆمارەکان لە شوێنی خۆیان مانەوە. لە ئاڵمان و سویس، ئەیاڵەتەکان بۆ خۆیان سەرۆک کۆماریان هەیە و...

ئەگەر بڕوانینە رابردوو و چۆنیەتیی پێکهاتنی وڵاتە فێدراڵەکان، دوو لایەنی هاوبەش دەبینین: یەکەم پێکهاتنی فێدرالیسم لە خواست و خەباتی سەربەخۆی ناوچەکانەوە دەستی پێ کردووە. دووهەم هەموو لایەنەکان ئازادیی هەڵبژاردنیان هەبووە و یەکێک خۆی بەسەر ئەوانی دیکەدا نەسەپاندووە و هیچکام بە زۆر نەهێنراوەتە نێو سیستەمەکەوە. کە وا بوو، ئازادیی هەڵبژاردن لە چۆنیەتیی مافی چارەنووسدا یەکەم مەرجە و سەربەخۆیی پێشەنگی پێکهاتەی فێدراڵییە. لەم بوارەدا خواستی راشکاوی خەڵک و خەباتی ئەوان بۆ بەدەستهێنانی بڕیاردەرە.

بە لەبەرچاوگرتنی رادەی خەباتی گەلانی دیکەی ئێران، ئامادەکاری بۆ فێدرالیسمێکی سەرانسەری لە قسەی پشت مێزی رووناکبیرانی دەرەوەی وڵات

تێناپەڕێ و هاودەنگی لەلایەن خەڵکەوە پێک نەهاتووە. ڕەنگە دەبێ کاری بۆ بکرێ.

بەشێکی بەرچاوی ئۆپۆزیسیۆنی ئێرانی بەو مەرجە لەگەڵ کورد سەبارەت بە فێدرالیسم دەدوێن کە پێشمەرجی "یەکپارچەیی خاک" درزی تێنەکەوێ. بەداخەوە هێزە کوردییەکانیش ملکەچی ئەم پێشمەرجەن و لەگەڵیان هاودەنگی دەکەن. قەبووڵی ئەم مەرجە بە مانای باوەشکردنەوە بۆ شووینیسمی گشتخوازی ئێرانییە. ئەمە یانێ گەڕانەوە بۆ خودموختارییەکە. ناوەکەی گۆڕاوە، بەڵام ناوەرۆکەکەی هەر هەمانە. بۆ پێشمەرجی ئازادیی هەڵبژاردنیش هەر لە ئێستاوە تێخیان لە هەسان داوە.

بەر لە هەر دروشمێک سەبارەت بە فێدراڵی دەبێ دروشمی سەربەخۆیی بدرێ. هەر میللەتێک دەوڵەتێک. ئەم خواستە پشتیوانیی یاسایی نێودەوڵەتیشی لەگەڵە. خەڵک خۆی نەتەوەبوونی خۆی دیاری دەکا. کاتێک ئێمە خۆمان بە نەتەوە زانی و ئامادە بووین سەربەخۆ بین و باقیی گەلەکانیش ئامادەی بەدەستهێنانی سەربەخۆیی خۆیان بوون، ئەودەم دەکرێ دانیشین و یەکێتیی فێدراڵ یان کۆنفێدراڵ پێک بێنین. یان شتێک وەکوو بازاڕی هاوبەشی ئۆروپا.

لە سیاسەتدا، هیچ شتێک پیرۆز نییە. ئەو سنوورانەی کە ئەوڕۆ هەن، پەنجا ساڵ لەمەوبەر نەبوون. سی ساڵ پێش ئێستا، زۆربەی وڵاتانی ئەوڕۆیی ئەفریقا لە هیچ نەخشەیەکدا نەبوون، ئەوڕۆ ئەندامی ڕێکخراوی نێونەتەوەیین.

گوتەیەک هەیە کە زۆرجار دووپات بووەتەوە. دەڵێن "دنیا خەریک سڕینەوەی سنوورەکانە (مەبەست ئۆروپایە) ئێوە دەتانەوێ سنووری نوێ دانێن؟"

ئەمە خەڵک فریودانێکی منداڵانەیە. کاڵبوونەوەی سنوورەکان لە ئۆروپا لە نێوان وڵاتانی سەربەخۆدایە و ئەوان هێشتاش سەربەخۆیی خۆیان ڕاگرتووە. بە ئێمە دەڵێن نابێ لەگەڵ عەرەب و تورکدا سنوورمان هەبێ، بەڵام سنووری نێوان ئێمە و برا کوردەکانی هاوسێمان بە تێلی دڕودار و دیواری بتۆن هەڵچنراوە.

کێشە سنوور نییە. گرینگ ئەوەیە خەڵک خۆی بڕیار بۆ خۆی بدا.

ڕەنگە بگوترێ: "ئەمە پێشینەی مێژوویی هەیە و ڕەوتی مێژوو وای هێناوە" هێندێکیش دەڵێن: "هەموو ناوچە کوردییەکان خاکی ئێرانن"

منیش دەڵێم کاری شۆڕش دووبارە نووسینەوەی مێژووە. ئێوەش ئەگەر دەتوانن هەموو ناوچە کوردییەکان بکەنە هی خۆتان و ئیمپراتۆری ساسانی زیندوو بکەنەوە. فەرموو!

ئەمە بە مانای خواستی کوردستانی گەورە نییە، گەرچی ئەمە مافی خۆمانە و ئاواتی هەموو کوردێکە. ئەم ئاواتە سێسەد ساڵە لە شێعر و گۆرانییەکاندا دەگوترێتەوە. بەڵام با چوار کوردستان بێ. گرفت نییە. بۆ هەر بەشێک کە دەرفەت برەخسێ دەبێ کەڵکی لێ وەرگیرێ.

هەرچۆنێک بێ، من باسی ئەمڕۆی کوردستانی رۆژهەڵات دەکەم و پێم وایە کاتی ئەو دروشمە هاتووە. خەڵکی ئێمە زیاتر لەوە کە بیری لێ دەکەینەوە ئامادەیی هەیە.

بۆ ئەوەی گیروگرفتەکانی ئێستای کوردستانی باشوور لە پەیوەندی لەگەڵ بەغدا، لای ئێمەش دووپات نەبێتەوە و پاش بیست ساڵ نەگەڕێنەوە سەرەتا و هەڕەشەی "سەربەخۆیی" بکەین، هەر لە ئێستاوە تەنها دروشمی دروست، دروشمی "سەربەخۆیی"ـە، ئەمە تەنیا رێگای کەمکردنەوەی دەسەڵاتی ناوەندییە. جارێک بۆ هەتاهەتایە ئەم مۆتەکەی دیکتاتۆرییە لا دەین و خۆمان بۆ دنیایەک کە ئینسانەکان لەوێ یەکسانن، ئامادە بکەین. ئەوەش بزانین کە بە هۆی دانی ئەم دروشمەوە هەر ئەوەندە دوژمنایەتیمان لەگەڵ دەکرێ کە هەتا ئێستا کراوە. ئەوانەش کە لەگەڵمان نین، با هەر لە ئێستاوە دەرکەوێ، نەک سبەی بە هۆی جۆراوجۆرەوە بە جێمان بهێڵن.

گرفتەکە چییە؟ بۆ کاتێک باسی فێدرالیسم دەگاتە ئێمە (وەکوو زۆر شتی دیکە) سەر و گوێلاکی دەشکێ؟ ئایا نەزانینی رێبەرەکانمانە؟ لاساییکردنەوەی بێ لێکدانەوەیە؟ خۆ بە کەم زانییە؟ لێکدانەوەی هەڵە لە هەلومەرجە؟ یان دەسخەڕە کراوین؟ هەر کام لەمانە بێ، یەک شت روونە؛ ئەویش ترس لە ئاشکراکردنی دروشمی سەربەخۆییە؛ ترسی بە تەنێ مانەوە، ترسی لاوازی لە بەرەوپێشبردنیدا... هەر بۆیەش لە هاوپەیمان دەگەڕێن. هەرچەند دەزانین کە ئەوانە هەواڵی ئەم رێگایە نین. ئەمڕۆ پێویستیان پێمانە دەنا ناویشمان لە بیر دەکەن. گومان لەوەدا نییە کە ئێمە خۆمان دەبێ داخوازییەکانی خۆمان بە دی بهێنین. گەلی کورد دەبێ بزانێ ئەگەر ئەو رۆژە هات، تەنیا خۆی بە کاری خۆی دێ. ئێمە دەبێ ئەو

بـــاوەڕبەخۆکردنەی پـــێ بـــدەینەوە. بـــاوەڕبەخۆیەک کە لە ســـاڵانی ســـەرکوت و ژێردەستەبوون و ڕێبەری هەڵەدا لێی ئەستێندراوەتەوە. لە ئاخری هەموو ئەمانەوە دەبێ بزانین ئەوە بوونی توانایی و هێزە کە چارەنووس دیاری دەکا. دیمۆکراسی لە هاوسەنگیی هێزەوە دابین دەبێ نە قسەی خۆشی پشت مێزی کۆبوونەوەکان. دەبێ هێزەکانمان بگەنە ئەو رادەی کە بتوانن خواستەکان بسەلمێنن.

لە هەر یەکگرتنێکی شۆڕشگێڕانە بۆ روخاندا، ئێمە دەبێ پێشمەرجی خۆمان کە "کێشـــەی نەتەوەیی"ـــە لە دەســـتووردا دابنێـــین. هێنـــدێ بـــابەت هەن کە لە هەر شۆڕشێکدا "پێشمەرج"ن و ناکرێ بخرێتە دەنگ و پەسەندی یاساوە. بۆ نموونە: لە شۆڕشـــی داهـــاتووی ئێرانـــدا، یەکســـانیی ژن و پیـــاو، یاســـای شـــەریعەت و... لەو پێشمەرجانەن. ناکرێ بگوترێ ئەگەر خەڵک دەنگیان بە یەکسانیی ژن و پیاو نەدا، ئەوە بـا یەکسـان نەبـن. دیتمـان کە خـومەینی پێشـمەرجەکەی ئیسـلام (دیـارە بە تەفسیری خۆیەوە) بوو و هەر بەپێی ئەوە شۆڕشـەکەی بـردە پێشـەوە. کەسیش لەم بابەتەوە دەنگی دەرنەهات. تەنیا کوردەکان بوون کە "خودموختاری"یان کردە مەرج. بەڵام ئەم جارە دەبێ پێشمەرجی شۆڕش "کێشەی میللی" و "مافی سەربەخۆیی" بێ.

هەرچۆنێک بێ، چ دروشم "سەربەخۆیی" بێ یان "فێدراڵی" یان "خودموختاری" هەر لە ئێستاوە دەبێ لە بیری دانانی دەوڵەتێکدا بین کە لە داهاتوودا ئیدارەی وڵات بە دەستەوە بگرێ. کارێک کە دەبوا زۆر لە مێژەوە کرا با. ئەگەر نەمانەوێ دیسانەوە شـەڕی نێوخـۆ داگیرسـێتەوە، هاوئاهەنگیی هەمـوو ئەو هێـزانە کە باوەڕیـان بە مـافی نەتەوەیـی هەیە، پێویسـتە. هـاودەنگی لە سـتراتێژیی خەباتـدا. ئەمەش پێویسـتی بە وتووێژێکی هەمەلایەنەی ئەم هێزانەیە کە هیوادارم درەنگ نەبووبێت. مەرجی ئەم وتووێژەش وەلانانی پاوانخوازی، ڕێبەریخـوازی و تـاکەرۆییە. ئەوانەش کە دەیانەوێ بە خەرجکردنـی خـوێنی کـورد حوکـوومەتی تـاران بـڕوخێنن، بـا لە خەونـی خۆشـی خۆیاندا بن.

بە هیوای ئەو رۆژە.

دێسامبەری ٢٠١٢

بڵاوکراوەکانی ئەم قەڵەمە

کوردی:

- گەلاویژ: (چیرۆک، سەناریۆ بۆ فیلم)
- ژیان بەدەم زریانەوە: (چیرۆک)
- مافی ژن لە کۆمەڵی کوردەواریدا: (توێژینەوە)
- رۆژنە/ فیلمگرتن (راهێنانی فیلم)
- رۆژنامەگەری تەلەڤزیۆن (راهێنانی تلەڤزیۆن)
- کوێستانی بێ هەڵۆ (سەناریۆ)

وەرگێڕان بۆ کوردی

- باخەنەمامە/ حسێن دەوڵەت ئابادی (چیرۆک. لە فارسییەوە)
- تۆماری شێخ شەرزین/ بەهرام بەیزایی (شانۆ. لە فارسییەوە)
- ئەوەی گوتی ئەرێ، ئەوەی گوتی نە/ بێرتۆلێت برێشت (شانۆ. لە فارسییەوە)
- نووسینی سەناریۆ بۆ فیلم/ شێل سونستێد (راهێنانی درامایی. لە سوئدییەوە)

فارسی

ـ آقای چوخ بخت یوخ (تەنز)
ـ از آنچه بر ما گذشت (چوار رەوایەت)
ـ زندگی در باد (چیرۆک)
- سفر خیال /از کُـرسـا ن تا کردستان. (بیرەوەری و لێکدانەوە)

وەرگێڕان لە سوئدییەوە بۆ فارسی:

ـ دارا و نەدار لە دنیادا. / ستفان روسیلیوس (راهێنان. ئابووری)